จดหมายเหตุเรื่อง ทรงตั้งพระบรมศพนิ่งศักดิ์รัตนโกสินทร์

เล่ม ๑

หน้าว่าง

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961146129

วันที่ 4 มิ.ย. 2546
เลขทะเบียน น 12607
เลขหมู่ AE 320.T54 W8330 2545

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

หน้าว่าง

จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มอบให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์
พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๔๕ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑. -- กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.
๕๐๘ หน้า.
๑. ราชสกุล. I. กรมศิลปากร. II. ชื่อเรื่อง.
๙๒๙.๗๐๙๕๙๓
ISBN 974-417-527-3

ที่ปรึกษา อธิบดีกรมศิลปากร (นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินฉุกลิ่น)
รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ (นางสาวศิวะลีย์ ภู่เพ็ชร์)
นายเศวต ธนประดิษฐ์
นางสาวเพลินพิศ กำราญ
นายประสบโชค อ่อนกอ

คณะบรรณาธิการ ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ (นางสมศรี เอียมธรรม)
นางเรวดี ฐิตะโลหิต
นางทองเพียร สารมาศ
นายบุญเตือน ศรีวรพจน์
นายภุชชงค์ จันทวิช
นางสาวอัญชสา ธีรเดช
นายสถาพร ดงขุนทศ
นายสุพัฒน์ แผ่พร

ภาพประกอบ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

พิมพ์ที่ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด โทร. ๐-๒๒๓๖-๐๐๕๘
นายจตุรงค์ ชวนะปัญญา ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

หน้าว่าง

จดหมายเหตุเรื่อง ทรงตั้งพระบรมศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์

เล่ม ๑

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ
พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
จัดพิมพ์เผยแพร่

อภินันทนาการจาก
มูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า"
ในพระบรมราชูปถัมภ์

หน้าว่าง

หน้าว่าง

พระราชประวัติ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระนามเดิมว่า ด้วง หรือ ทองด้วง เสด็จพระราชสมภพที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๐๙๘ ตรงกับวันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๒๗๙ ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕ – ๒๓๐๑) ทรงเป็นบุตรพระอักษรสุนทร (ทองดี) ข้าราชการกรมอาลักษณ์ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) เสนาบดีกรมพระคลัง ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กับท่านหยก ธิดาเศรษฐีจีน มีพระเชษฐภคินีสองพระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดี และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ พระขนิษฐาหนึ่งพระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี พระเชษฐาหนึ่งพระองค์ คือพระเจ้ารามณรงค์ พระราชอนุชาสองพระองค์ คือ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา

เมื่อทรงเจริญพระชันษา ทรงเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กในสมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพร กรมขุนพรพินิต เมื่อพระชนมายุครบ ๒๑ พรรษา ได้เสด็จออกทรงผนวช ณ วัดมหาทลาย เป็นเวลา ๑ พรรษา หลังจากทรงลาผนวชแล้วกลับเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวงอีกครั้ง ครั้นพระชนมายุได้ ๒๕ พรรษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสุริยาศน์อมรินทร์ (พ.ศ. ๒๓๐๑ – ๒๓๑๐) พระมหากษัตริย์ลำดับสุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็น **หลวงยกกระบัตร** ออกไปรับราชการที่เมืองราชบุรี

ในพุทธศักราช ๒๓๑๑ ภายหลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เสด็จเข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี ทรงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระราชวรินทร์** ในกรมพระตำรวจหลวง ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยกทัพไปปราบเจ้าพิมายเป็นครั้งแรก โดยมีหน้าที่ตีด่านขุนทดและด่านกระโทก เมื่อเสร็จศึกสงครามครั้งนี้แล้ว ทรงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาอภัยรณฤทธิ์** จางวางกรมพระตำรวจ

ต่อจากนั้นทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นแม่ทัพไปปราบหัวเมืองต่างๆ เช่น เขมรและลาวได้สำเร็จอีกหลายครั้ง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

โปรดกระหม่อมพระราชทานบำเหน็จความชอบให้สถาปนาบรรดาศักดิ์สูงขึ้นโดยลำดับ กล่าวคือ พุทธศักราช ๒๓๑๓ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น **พระยายมราช** และทรงทำหน้าที่สมุหนายกด้วย ในปีต่อมาทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น **เจ้าพระยาจักรี** ที่สมุหนายก และพุทธศักราช ๒๓๑๙ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น **สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก พิลึกมหิมา ทุกนัคราระอาเดช นเรศรราชสุริยวงศ์ องค์อัครบาทมุลกากร บวรรัตนปรินายก** รับพระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม

ครั้นพุทธศักราช ๒๓๒๔ ได้เกิดเหตุจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระราชอัธยาศัยผิดปกติไปจากเดิม ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎรและพระภิกษุทั้งหลาย พระยาสรรค์จึงก่อกบฏขึ้นแล้วควบคุมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไปกักขังไว้ ได้เกิดการสู้รบกันระหว่างฝ่ายบ้านเมืองกับฝ่ายกบฏ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งยกทัพไปปราบจลาจลที่เมืองเขมรต้องยกทัพกลับกรุงธนบุรีทันที เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงถูกสำเร็จโทษแล้ว มุขอำมาตย์ราชมนตรีและราษฎรทั้งหลาย ก็พร้อมกันกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ให้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สืบไป เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ในขณะที่มีพระชนมายุได้ ๔๖ พรรษา ต่อมาได้ทรงประกอบการพระราชพิธีปราบดาภิเษก เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ และทรงสถาปนาพระราชวงศ์จักรี ตามโบราณราชประเพณี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายพระนครมาทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเยื้องกับกรุงธนบุรีพระนครแห่งเดิม ด้วยมีพระราชดำริว่าฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยามีลักษณะภูมิประเทศเป็นชัยภูมิดีกว่าฝั่งตะวันตก ทั้งการป้องกันข้าศึกและการขยายพระนครในอนาคตซึ่งจะสามารถทำได้โดยสะดวก ในการนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาธรรมาธิกรณ์ (บุญรอด บุณยรัตพันธุ์) กับพระยาวิจิตรนาวี เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ไปวัดกะที่สร้างพระนครใหม่ทางฝั่งตะวันออก ทรงประกอบพิธียกเสาหลักเมือง เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีขาล จุลศักราช ๑๑๔๔ เวลา ๐๖.๕๔ นาฬิกา ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ก่อสร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นในบริเวณที่ซึ่งพระยาราชาเศรษฐี และชาวจีนตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่แต่ก่อนตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี โปรดให้พระยาราชาเศรษฐีและชาวจีนเหล่านั้นย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่สวนตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสามเพ็ง ในชั้นแรก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ก่อสร้างพระราชนิเวศน์มนเทียรสถานล้อมด้วยปราการระเนียดไม้ไว้ก่อน พอแก่การตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขป และเป็นที่ประทับชั่วคราว เมื่อทรงประกอบการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขปเสร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำเนินการก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคลและพระนครต่อไป การก่อสร้างในครั้งนั้น

ได้มีการเกณฑ์ไพร่หลวงและไพร่เลกหัวเมืองให้ทำอิฐขึ้นใหม่บ้างและให้รื้อเอาอิฐกำแพงที่กรุงศรีอยุธยาลงมาบ้าง เพื่อสร้างกำแพงพระนครและพระบรมมหาราชวัง และเกณฑ์ไพร่เลขหัวเมืองเขมรกับเวียงจันทน์ และข้าราชการหัวเมืองเข้ามาช่วยกันขุดรากก่อกำแพงพระนคร สร้างป้อมต่างๆ รอบพระนครพร้อมทั้งก่อกำแพง และสร้างป้อมประตูรอบพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรสถานมงคล สร้างปราสาทราชมนเทียร และสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

การสร้างพระนครใหม่นี้ แล้วเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีสมโภชเฉลิมฉลองอย่างมโหฬาร พร้อมกับการสมโภชวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเวลา ๓ วัน พระราชทานนามพระนครใหม่ให้ต้องด้วยนามพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรอันเป็นมงคลยิ่งต่อบ้านเมืองว่า **กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบูรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์** เรียกโดยย่อว่า **กรุงรัตนโกสินทร์**

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการทะนุบำรุงและรักษาราชอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองและดำรงอยู่อย่างมั่นคง จะเห็นได้ว่าในด้านการสงคราม ต้องทรงทำศึกสงครามป้องกันราชอาณาจักรและขยายพระราชอาณาเขตหลายครั้ง ด้านกฎหมายทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ผู้มีความรู้ในราชประเพณีและการบริหารราชการแผ่นดิน ร่วมกันชำระและปรับปรุงการวางระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติราชการไว้เป็นหลักฐาน รวมทั้งการชำระพระราชกำหนดกฎหมายที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณให้ถูกต้อง และรวมกฎหมายที่ทรงตราขึ้นใหม่เข้าไว้ด้วยกัน แล้วจัดเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง หรือ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ด้านศาสนาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ตรากฎหมายพระสงฆ์ จัดระเบียบพระสงฆ์ใหม่ สร้างพระอารามขึ้นใหม่ และมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ ที่มีอยู่แต่เดิม ทั้งในเขตพระนครและหัวเมืองเป็นจำนวนมาก ด้านวัฒนธรรมทรงฟื้นฟูศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม ทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมและราชประเพณีต่างๆ ที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประเพณีการเล่นสักวา ประเพณีเทศน์มหาชาติ ประเพณีเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน เป็นต้น นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นักปราชญ์ราชกวีช่วยกันแปล ชำระ เรียบเรียง พระราชพงศาวดารและวรรณคดีต่างๆ ตลอดรัชกาล เช่น พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พงศาวดารเหนือ วรรณกรรมเรื่องสามก๊ก ไซ่ฮั่น ราชาธิราช ไตรภูมิโลกวินิจฉัย รัตนพิมพวงศ์ สังคีติยวงศ์ เป็นต้น อีกทั้งยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมไว้หลายเรื่อง เช่น กลอนบทละครเรื่องรามเกียรติ์ กลอนบทละครเรื่องอิเหนา กลอนบทละครเรื่องอุณรุท กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง เป็นต้น

พระราชกรณียกิจด้านต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปฏิบัตินั้น กล่าวได้ว่า มีความสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยเป็นรากฐานและแบบอย่างของการพัฒนาความเป็นชาติไทยสืบต่อมาจวบจนปัจจุบัน

หน้าว่าง

พระราชประวัติ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีเถาะนพศก จุลศักราช ๑๒๘๙ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ ณ โรงพยาบาลเมานท์ออเบอร์น (Mount Auburn) เมืองเคมบริดจ์ (Cambridge) รัฐแมสสาชูเซตต์ (Massachusetts) สหรัฐอเมริกา มีพระนามในชั้นเดิมว่า **พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลเดช** เป็นพระโอรสพระองค์เล็กในสมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ (พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี) และสมเด็จพระราชชนนี ศรีสังวาลย์ ซึ่งภายหลังทั้งสองพระองค์ทรงได้รับการเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระเชษฐภคินี และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช คือสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ กับพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ เมืองไฮเดลแบร์ก ประเทศเยอรมนี

พุทธศักราช ๒๔๗๑ ได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนก ซึ่งทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยม จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกา กลับประเทศไทย ประทับ ณ วังสระปทุม เมื่อทรงเจริญพระชนมายุได้ไม่ถึง ๒ ปี สมเด็จพระบรมราชชนกได้เสด็จสวรรคต ในวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ ต่อมาพุทธศักราช ๒๔๗๔ ทรงเข้ารับการศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนอนุบาลของมิสซิสเดวีส (Mrs. Davies) เมื่อโรงเรียนแห่งนี้ปิดกิจการลงในพุทธศักราช ๒๔๗๕ จึงทรงย้ายมาเรียนที่โรงเรียนมาแตร์ เดอี จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๖ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี พระเชษฐภคินี และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เพื่อทรงศึกษาต่อในชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนเมียร์มองต์ (École Miremont) ทรงศึกษาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน และภาษาอังกฤษ ต่อมาในวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๘ ทรงย้ายมาศึกษาชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่โรงเรียน เอกอล นูแวล เดอ ลา ซืออิส โรมองด์ (École Nouvelle de la Suisse Romande)

เมืองแชลลี – ซูร – โลซาน (Chailly – Sur Lausanne) และในพุทธศักราช ๒๔๘๑ ทรงจบการศึกษาจากโรงเรียนยิมนาส คลาสสิค กังโตนาล (Gymnase Classique Cantonal) แห่งเมืองโลซานน์ ทรงได้รับประกาศนียบัตรทางอักษรศาสตร์ (Bachelier ès Lettres) แล้วทรงเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยโลซานน์ ในแขนงวิชาวิทยาศาสตร์

ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล พระบรมเชษฐาธิราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เฉลิมพระปรมาภิไธยว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (ต่อมาพุทธศักราช ๒๕๓๙ ทรงได้รับการเฉลิมพระปรมาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร) พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลเดช จึงทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น **สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช** เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘ ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๑ ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล กลับประเทศไทยเป็นครั้งแรก ประทับ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เป็นเวลาประมาณ ๒ เดือน แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ จนถึงวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ จึงโดยเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล กลับประเทศไทยเป็นครั้งที่สอง ประทับ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง ในระหว่างที่ประทับอยู่ในประเทศไทยครั้งนี้ ทรงได้รับยศร้อยโท นายทหารพิเศษประจำกรมทหารราบที่ ๑ กองพันที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙

ครั้นวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จสวรรคตโดยกะทันหัน ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง คณะรัฐบาลในขณะนั้นได้กราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ต่อจากสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ในวันเดียวกัน เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เฉลิมพระปรมาภิไธยว่า **สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช** แต่เนื่องจากยังมีพระราชภารกิจด้านการศึกษา จึงได้เสด็จพระราชดำเนินกลับไปยังประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีกครั้งในวันที่ ๑๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เพื่อทรงศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยแห่งเดิม ในครั้งนี้ทรงเลือกหลักสูตรการศึกษาวิชากฎหมายและวิชารัฐศาสตร์ (Licence et Doctorat ès Sciences Sociales) แทนวิชาวิทยาศาสตร์ที่ทรงศึกษาอยู่เดิม

ต่อมา วันที่ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๒ ทรงหมั้นกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ธิดาในหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร กับหม่อมหลวงบัว (สนิทวงศ์) กิติยากร (ภายหลังได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาพระอิสริยยศหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร ขึ้นเป็น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๓ และขึ้นเป็น

พระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕)

ในพุทธศักราช ๒๔๙๓ เสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย ประทับ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ต่อมาในวันที่ ๒๘ เมษายน ปีเดียวกัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ณ พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในวังสระปทุม ในการนี้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์

วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบอย่างขัตติยโบราณราชประเพณี เฉลิมพระบรมนามาภิไธยตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร** พร้อมทั้งพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า **เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม** ในโอกาสนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ขึ้นเป็น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

ภายหลังจากเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงรักษาพระองค์ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ตามที่คณะแพทย์ถวายคำแนะนำ ระหว่างที่ประทับ ณ เมืองโลซานน์นั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี มีพระประสูติกาลพระราชธิดาพระองค์แรก คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ประสูติ ณ โรงพยาบาลมองชัวซีส์ เมืองโลซานน์ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๔ เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจริญพระชันษาได้ ๗ เดือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย ประทับ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต จากนั้นทรงย้ายไปประทับ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต เนื่องจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ปรับปรุงซ่อมแซมพระตำหนักจิตรลดารโหฐานใหม่ ในระหว่างที่ประทับ ณ พระที่นั่งอัมพรสถานนี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีมีพระประสูติกาลพระราชโอรส และพระราชธิดาอีกสามพระองค์ คือ

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ประสูติเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๕ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๑๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาเฉลิมพระนามาภิไธยขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ ประสูติเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๘ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๒๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาพระราชอิสริยศักดิ์เฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ประสูติเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐

เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงผนวช ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวังและประทับจำพรรษา ณ พระตำหนักปั้นหยา วัดบวรนิเวศวิหาร ในการนี้ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ตลอดเวลา ๑๕ วันที่ทรงผนวช และจากการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ได้อย่างเรียบร้อย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในปีเดียวกันนั้นเอง ต่อมาในวันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ ทรงประกอบพิธีเฉลิมพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน แล้วทรงย้ายที่ประทับจากพระที่นั่งอัมพรสถาน กลับไปประทับที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต จนถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติจนถึงปัจจุบันได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่นานัปการ ทั้งพระราชกรณียกิจในฐานะพระมหากษัตริย์ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ และพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่สำคัญอย่างใหญ่หลวงอีกเป็นจำนวนมากในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่พสกนิกรชาวไทย และความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ กล่าวคือ ได้ทรงส่งเสริมทั้งในด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม สาธารณสุข สังคมสงเคราะห์ และพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งคือ ทรงส่งเสริมให้ราษฎรมีอาชีพ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระยะยาว ด้วยทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ เป็นจำนวนมาก กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศมากกว่า ๓,๐๐๐ โครงการ อยู่ในความรับผิดชอบของคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ซึ่งแยกออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ ๘ ประเภท คือ การพัฒนาแหล่งน้ำ การเกษตร สิ่งแวดล้อม สาธารณสุข การส่งเสริมการคมนาคมและการสื่อสาร สวัสดิการสังคม และประเภทอื่นๆ เช่น โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการด้านการศึกษา การวิจัย การจัดและพัฒนาที่ดิน เป็นต้น และเพื่อให้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริและโครงการพัฒนาอื่นๆ สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็วและสอดคล้องกับสถานการณ์โดยไม่ถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขของระเบียบปฏิบัติบางประการของราชการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งมูลนิธิชัยพัฒนา

ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๑ เพื่อสนับสนุนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และโครงการพัฒนาอื่นๆ ทั้งหมด โดยเน้นกิจกรรมเพื่อการพัฒนาที่ไม่ซ้ำซ้อนกับหน่วยงาน หรือโครงการของรัฐที่มีอยู่แล้ว แต่จะสนับสนุนส่งเสริมเพื่อให้โครงการนั้นๆ มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรชาวไทยทั้งมวล

หน้าว่าง

พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช[๑]

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นวันสำคัญพิเศษสุดที่เนื่องในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกวาระหนึ่ง โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกอบพระราชพิธีเป็นการส่วนพระองค์ และขานชื่อพระราชพิธีว่า **พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** เป็นพระราชพิธีเนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗๓ พรรษา (๗๒ ปี ๕ เดือน ๑๙ วัน) นับพระชนมวารได้ ๒๖,๔๖๙ วัน เสมอพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนั้นวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๔๓ นี้ ถือว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษ ด้วยจะถือได้ว่าหลังจากวันนี้ล่วงไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่มีพระชนมพรรษายืนยาวที่สุดในบรรดาพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ไทย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

สาระสำคัญของพระราชพิธี คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระราชอุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตดำรงรัฐสีมาอาณาจักร เพื่อทรงทำนุบำรุงความสุขให้แก่ประเทศและประชาชนชาวไทยสืบไป โดยกำหนดพระสงฆ์เข้ามาประกอบพิธีจำนวน ๒๘ รูป เท่าจำนวนปีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงครองราชย์ คือ ๒๘ ปี ตั้งพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ ๑ พระพุทธรูปประจำพระชนมวารรัชกาลที่ ๑ และพระชัยวัฒน์ประจำรัชกาลที่ ๙ และพระพุทธรูปประจำพระชนมวารรัชกาลที่ ๙ เป็นประธาน

การบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระราชบุรพการีที่ดำรงพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ล่วงไปแล้ว เป็นราชประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบกันมาแต่ช้านาน พระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาลจะทรงอนุสรณ์คำนึงถึงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระราชบุรพการีในวาระต่างๆ เช่น ในวันที่ตรงกับการครองราชย์ มีทั้งโอกาสที่เวียนมาเป็นครั้งแรกมักเรียกว่า **สมมงคล** หมายถึง เสมอกัน หรือ **สมภาคา** บ้าง ถ้าเวียนมาเป็นครั้งที่สองก็เรียกว่า **ทวิภาคา** บ้าง หรือ **ทวีธาภิเษก** บ้าง ซึ่งจะปรากฏแนวปฏิบัติเกี่ยวกับพระราชพิธีนี้ในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ บ่อยครั้ง งานพระราช

---

[๑] นางสายไหม จบกลศึก ที่ปรึกษาสำนักพระราชวัง เรียบเรียง

กุศลนี้ คือ การทักษิณานุประทาน หมายถึง การทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายแด่สมเด็จพระราชบุรพการีที่ล่วงไปแล้ว หากแต่ความหมายทั้งปวง คือ มุ่งเป็นการสมโภชสิริราชสมบัติเพื่อความสวัสดิมงคลในพระราชอาณาจักรที่มีผลต่อชาติและประชาชนเป็นสำคัญ เพราะทรงตั้งสัตยาธิฐานขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตดำรงรัฐสีมาอาณาจักร เพื่อบำรุงความสุขให้แก่ประเทศและประชาชนสืบต่อไปเบื้องหน้า

พระราชกุศลที่บำเพ็ญถวายแด่สมเด็จพระบรมราชบุรพการีของพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์นี้ นอกจากโอกาสวันดำรงสิริราชสมบัติเวียนมาพ้องกับวันสำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีราชประเพณีที่ทรงถือปฏิบัติในอีกหลายวาระและวาระหนึ่งที่สำคัญ คือ วันที่พระชนมพรรษาเวียนไปเสมอเท่ากัน และวันที่พระชนมพรรษามากกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งในรัชกาลที่ล่วงไปแล้วด้วย เป็นภาพลักษณ์ที่แสดงวัฒนธรรมที่ดีงามของพระมหากษัตริย์ของชาติไทยในการที่ทรงสร้างแบบอย่างความกตัญญูกตเวทิตา แสดงความเคารพรำลึกถึงบรรพชนปู่ย่าตายายที่ประกอบคุณความดีไว้แก่บ้านเมืองให้ราษฎรยึดถือเป็นแบบแผน ดังเช่นในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนานาประการสม่ำเสมอเป็นการส่วนพระองค์ตลอดมา ตัวอย่างเช่น

- พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุเสมอสมเด็จพระราชบิดา เมื่อพระชนมพรรษา ๓๘ พรรษา วันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘
- พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเสมอสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระชนมพรรษา ๕๗ ปี ๓๓ วัน เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๘
- พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุ ๖๔ พรรษา เสมอสมเด็จพระบรมปิตามหัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสมอพระชนมวาร ๒๓,๒๖๐ วัน เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้น

ฉะนั้น วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเจริญพระชนมพรรษาเสมอพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และจะทรงมีพระชนมพรรษายาวนานที่สุดในบรรดาพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์ของชาติไทยนั้น รัฐบาลได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น จึงได้แต่งตั้ง **คณะกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรมเนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓** เพื่อดำเนินงานกิจกรรมในการ **พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** มีการจัดกิจกรรมสมโภชของฝ่ายรัฐบาลและเอกชน ณ บริเวณท้องสนามหลวงในวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ และสร้างสิ่งอนุสรณ์โดยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระอารามหลวงที่พระปฐมบรมมหาชนกต้นพระบรมราชจักรีวงศ์ทรงสร้างไว้ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ให้สง่างามเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลนี้ นอกจากนั้น จะได้สร้างหนังสือที่เกี่ยวข้องกับรัชกาลทั้งสองขึ้นเผยแพร่ต่อไป

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมราชจักรีวงศ์ พระนามเดิมว่า ด้วง พระราชสมภพในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อวันพุธ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๗๙ เมื่อพระชันษา ๔๖ พรรษา ทรงรับอัญเชิญจากบรรดาขุนนางข้าราชการ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ปีขาล จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ เสด็จผ่านพิภพปราบดาภิเษก เมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีขาลจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อครองราชย์แล้วโปรดให้ย้ายราชธานีจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยามาสร้างใหม่ยังฝั่งตรงข้าม ในวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ด้วยเป็นชัยภูมิทางยุทธศาสตร์ที่มั่นคงและสามารถขยายเมืองออกไปได้กว้างขวาง วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ประกอบพระราชพิธียกเสาหลักเมือง สร้างพระราชธานีใหม่และพระบรมมหาราชวังเสร็จในปลายปี พ.ศ. ๒๓๒๗ พระราชทานนามเมืองหลวงใหม่ว่า **กรุงเทพมหานครบวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบูรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์** (คำว่า **บวร** เปลี่ยนเป็น**อมร** ในรัชกาลที่ ๔) ดำรงสิริราชสมบัติ ๒๘ พรรษา สวรรคตเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็งเอกศก จ.ศ. ๑๑๗๑ ตรงกับวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ พระชนมพรรษา ๗๓ พรรษา นับพระชนมวาร ๒๖,๔๖๙ วัน

พระราชกรณียกิจที่สมเด็จพระมหาราชเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงบำเพ็ญมีความคล้ายคลึงกัน คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชปณิธานจะทำนุบำรุงบ้านเมืองเมื่อสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์กล่าวไว้ในหนังสือ **กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง** ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนแลมนตรี

กล่าวโดยสรุปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจหลายประการ เพื่อวางรากฐานบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นทั้งด้านอาณาจักรและพุทธจักร ทรงทำศึกสงครามเพื่อป้องกันรักษาประเทศให้พ้นจากการคุกคามของอริราชศัตรู เพื่อรักษาอาณาเขตให้มั่นคงและปลอดภัย ติดต่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศใกล้เคียง ทำนุบำรุงเศรษฐกิจส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎรด้านกสิกรรม จัดระเบียบสังคมชำระรวบรวมกฎหมายโดยเฉพาะกฎหมายตราสามดวง ทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนา สั่งสอนข้าราชการและราษฎรให้มั่นคงอยู่ในศีล ๘ และศีล ๑๐ ประการ ที่สำคัญ คือ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชาติให้รุ่งเรืองดั่งเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยา

ส่วนพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงบำเพ็ญนั้นคล้ายคลึงกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คือ ทรงสร้างเอกภาพของชาติ ทรงรักษาเอกราช

ของประเทศ และทรงดูแลทุกข์สุขของประชาชนด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด ประชาชนต่างจงรักภักดีอย่างแนบสนิทใจ พระปฐมบรมราชโองการที่ทรงเปล่งในวาระการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก **เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม** ในต้นรัชกาลตราบถึงบัดนี้เป็นเวลากว่า ๕๐ ปีแล้ว พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติเพื่อประชาชนยังคงมั่นคงมิคลอนแคลน

สังฆโสภณกถา

ในการบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราช

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง
วันอังคารที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓ เวลา ๑๗.๐๐ น.

พระธรรมราชานุวัตร (กมล โกวิโท)
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร
รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
โย โหติ พฺยตฺโต จ วิสารโท
พหุสฺสุโต ธมฺมธโร จ โหติ
ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมจารี
ส ตาทิโส วุจฺจติ สงฺฆโสภโณติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในสังฆโสภณกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เนื่องในวโรกาสมหามงคลที่ทรงเจริญพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตั้งการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน เพื่อทรงอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชพระองค์นั้น โดยทรงอนุสรณ์ถึงพระราชคุณูปการอย่างใหญ่หลวงที่ทรงมีแก่แผ่นดินและพสกนิกรชาวไทย ตลอดทั้งพระราชวงศ์เป็นล้นพ้นสุดที่จะพรรณนาได้ ด้วยพระราชหฤทัยอันงาม ที่ทรงตั้งมั่นอยู่ในพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมและคารวะ อปจายนธรรม ซึ่งเป็นคติวิสัยของบัณฑิตชน ทั้งยังเป็นสรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสูงสุด ดังพุทธวจนะในมงคลสูตรว่า กตญฺญุตา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ความเป็นผู้กตัญญูกตเวทีเป็นอุดมมงคล ดังนี้

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเสด็จพระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ ตั้งแต่วันพระราชสมภพ จนถึงวันอังคารที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓ คือวันนี้ นับพระชนมวารได้ ๒๖,๔๖๙ วัน เท่ากับพระชนมวารของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราช พระองค์เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันพุธที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๒๗๙ เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๕๒

ก็แล ในพระบรมราชวงศ์จักรีนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระชนมายุยืนยาวกว่าพระองค์อื่นที่ทรงครองราชสมบัติสนององค์สืบต่อกันมา จนถึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘

อนึ่ง พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าสมเด็จพระบูรพกษัตริยาธิราชเจ้าแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์นี้ เป็นพระราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรีทรงปฏิบัติสืบต่อกันมาในรัชกาลปัจจุบัน มิใช่จะมีพระราชพิธีนี้เป็นครั้งแรก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีในลักษณะเดียวกันนี้มาแล้วสามวาระคือ การพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘ การพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ และการพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๔

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ นับแต่วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓ คือวันนี้ไปแล้ว จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงมีพระชนมายุและทรงครองราชย์ยืนยาวนานที่สุด ในบรรดาพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติไทย นับแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ในอภิลักขิตสมัยสมมงคลนี้ ประชาชนชาวไทยต่างมีความชื่นชมโสมนัสยินดีปรีดากันทั่วถ้วนในพระบุญญาธิการ รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการขึ้นจัดงานสมโภชเป็นพิเศษ เพื่อถวายความจงรักภักดี ส่วนกลางจัดที่ท้องสนามหลวง ในวันที่ ๒๑ ถึงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม มีพิธีสืบพระชะตาแบบล้านนา เชิญไม้ค้ำโพธิ์ไปค้ำต้นโพธิ์ ณ วัดพระเชตุพนฯ ส่วนภูมิภาค จังหวัดทุกจังหวัดจัดงานอย่างประหยัดสนองพระราชประสงค์ มุ่งหนักไปในการบำเพ็ญทางศาสนกิจ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์และความสามัคคี โดยความปรารถนาอย่างยิ่ง เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ขอให้ทรงสถิตสถาพรในสิริราชสมบัติยิ่งยาวนาน พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา และพระราชวงศ์จักรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราช ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่ ในการสถาปนาพระบรมราชวงศ์จักรี ทรงสร้างความมั่นคงแก่แผ่นดิน ทรงพิทักษ์รักษาเอกราชและอธิปไตยของประเทศชาติ ต้องเสด็จเป็นจอมทัพไปในงานสงครามเกือบตลอดพระชนม์ชีพ ครั้งสุดท้ายที่นับว่าสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ คือได้เสด็จออกไปในสงครามเก้าทัพ ที่ตำบลลาดหญ้า เมืองกาญจนบุรี จนข้าศึกมิอาจรุกรานต่อไปและในแผ่นดินของพระองค์ พระราชอาณาเขตได้ขยายออกไปกว้างใหญ่ที่สุดด้วยพระบุญญาภินิหาร พระองค์ยังทรงมีพระปรีชาญาณพิจารณาถึงความสถิตสถาพรของประเทศชาติ จำต้องพึ่งหลักสำคัญคือพระพุทธศาสนา จึงทรงโปรดอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช และพระราชาคณะพร้อมด้วยราชบัณฑิตให้จัดการสังคายนาพระธรรมวินัยพระไตรปิฎก ปรากฏชื่อว่า พระไตรปิฎกฉบับลานทอง แล้วทรงโปรดให้จัดระเบียบการปกครองบ้านเมือง ชำระสะสางปรับปรุงพระราชกำหนดกฎหมายเรียกว่ากฎหมายตราสามดวง ทรงฟื้นฟูพระราชพิธีและศิลปวัฒนธรรมประเพณี เพื่อความสามัคคีเป็นปึกแผ่นแก่ประชุมชนเป็นต้น สมดังพระราชปณิธานใน **กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง** ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนแลมนตรี

ตลอดเวลา ๒๖,๔๖๙ วัน (๗๒ ปี ๕ เดือน ๑๙ วัน) สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างไพศาล ยังความร่มเย็นชุ่มชื่นให้แก่พสกนิกรประเทศชาติดุจต้นโพธิ์ใหญ่ใบหนาแน่น แม้พระองค์ทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญ มิต้องทรงบัญชาการรบโดยตรง แต่เมื่อยามที่บ้านเมืองมีความขัดแย้งทางอุดมการณ์การเมือง ก็ทรงขจัดปัดเป่ามิให้ลุกลามจนพ้นจากภัยพิบัติ สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชเจ้าพระองค์นั้น ทรงเผชิญกับการสงครามภายนอกที่ก่อความไม่สงบรุกรานพระราชอาณาจักร ซึ่งเกิดแต่ประเทศใกล้เคียง ส่วนสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงต่อสู้กับสงครามภายใน คือสงครามเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดแต่ประเทศทั่วโลกที่กว้างใหญ่กว่าสมัยก่อน ทรงเป็นมิ่งขวัญกำลังใจให้พสกนิกรสามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี ได้ทรงมีพระราชดำริพระราชทานโครงการต่างๆ นับประมาณ ๒,๕๐๐ โครงการ ล้วนแต่เป็นส่วนยังประเทศชาติให้เจริญมั่นคง ประชาชนอยู่ดีมีสุข เช่น ปัจจุบันภาวะเศรษฐกิจวิกฤตก็พระราชทานโครงการเศรษฐกิจพอเพียง โดยรัฐบาลได้น้อมรับพระราชทานโครงการนั้นๆ ไปสนองพระราชดำริและมิเพียงแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าเท่านั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา ตลอดทั้งสมเด็จพระศรีนครินทรา บรมราชชนนี เมื่อยังพระชนม์อยู่ก็ทรงร่วมเป็นขบวนการในสงครามนั้นๆ ด้วย ในส่วนพระบวรพุทธศาสนา สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเป็นมหาอุบาสก ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยพระราชศรัทธาอย่างยิ่งในพระรัตนตรัย ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนานาประการ ทรงเจริญจิตภาวนาอยู่เนืองนิตย์

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า และสมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราช ทั้งสองพระองค์ แม้จะทรงมีพระราชกรณียกิจสำคัญต่างกาล ต่างสมัย แต่ทรงมีพระราชปณิธานเสมือนเป็นหนึ่งเดียวกัน กล่าวคือสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ก็ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ ว่า **เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมฯ**

พระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้านั้น ยังความสง่างามให้ปรากฏในหมู่พสกนิกรและประเทศชาติ แม้นานาประเทศต่างซาบซึ้งสรรเสริญพระเกียรติคุณอันไพศาล ทั้งนี้ ก็ด้วยทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และทรงเจริญในสังฆโสภณธรรม ๕ ประการ ดังที่ได้รับพระราชทานไว้ ณ เบื้องต้นว่า โย โหติ พฺยตฺโต จ วิสารโท เป็นอาทิ ความว่า ผู้ใดเป็นคนฉลาด ๑ กล้าหาญ ๑ ได้สดับฟังมาก ๑ เป็นผู้ทรงธรรม ๑ และเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามคลองธรรม ๑ ผู้เช่นนั้น เรากล่าวว่า ผู้ยังหมู่คณะให้สง่างามดังนี้

โดยนัยพระพุทธภาษิตนี้ ทรงแสดงถึงคุณธรรมที่ยังหมู่คณะให้สง่างาม ๕ ประการ มีอรรถาธิบายโดยสังเขปดังนี้

๑. ความฉลาด เป็นชื่อของปัญญาคือความรอบรู้ในเหตุผล มี ๒ ประการ คือ เป็นโกศลอย่าง ๑ ปฏิภาณอย่าง ๑ โกศลนั้นได้แก่ความฉลาดรอบรู้เหตุแห่งความเจริญ เรียกว่า อายโกศล ๑ ความรอบรู้เหตุแห่งความเสื่อม เรียกว่า อปายโกศล ๑ ความฉลาดรอบรู้ในการหลีกเหตุแห่งความเสื่อมประกอบเหตุแห่งความเจริญ เรียก อุปายโกศล ๑ ปฏิภาณนั้นได้แก่ความเฉลียวหรือไหวพริบรู้เท่าทัน สามารถโต้ตอบได้ฉับพลัน ไม่เสียเปรียบในเชิงเจรจา และมีไหวพริบรู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า แล้วสามารถแก้ไขได้ทันท่วงที ปิดทางเสื่อมมิให้เกิดขึ้น แม้มีภัยที่น่าหวาดหวั่นตั้งอยู่รอบด้าน ย่อมอาจดำริการผ่อนปรนช่วยตนและผู้อื่นให้รอดพ้นภยันตรายโดยสวัสดี

๒. ความกล้าหาญ ย่อมเกิดขึ้นด้วยความมีปัญญา ความกล้าหาญนั้น ได้แก่ความเป็นผู้มีน้ำใจอดทนบากบั่นไม่ยอมท้อถอยต่ออุปสรรค เฉกเช่นพระมหาชนก บรมโพธิสัตว์ ที่ทรงกล้าหาญใช้วิริยะความเพียรจนลุถึงประโยชน์ความปรารถนา อนึ่ง ความกล้าหาญนั้นต้องมีความระมัดระวังรอบคอบ ใช้ความกล้าหาญในทางที่ชอบ ในการประกอบกิจกรรมที่เป็นสุจริต เป็นสัมมาอาชีวะ มิใช่ความกล้าหาญในทางผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม เป็นมิจฉาอาชีวะ

๓. ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ได้แก่ ผู้เป็นพหูสูต เป็นผู้รักการศึกษาและแสวงหาวิชาความรู้เพื่อเพิ่มพูนให้มีปัญญาความฉลาด ทันกับเหตุการณ์ โลกสมัยปัจจุบันวิทยาการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีสื่อติดต่อกันได้ทั่วทุกมุมโลก นอกจากศึกษาจากตำรับตำราแล้ว ยังจะต้องศึกษาจากสื่อ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ แล้ววิเคราะห์วิจัยค้นคว้าพิจารณาด้วยเหตุผล ในขณะเดียวกันก็ต้องไม่ทอดทิ้งหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจให้ตั้งอยู่ในทางประพฤติดีปฏิบัติชอบ

๔. **ผู้ทรงธรรม** ได้แก่ผู้ที่ได้สดับฟังหรือศึกษาค้นคว้าไว้แล้ว ต้องจดจำหัวข้อเป็นหลักไว้ได้ ในทางโลก ผู้ศึกษาจะต้องทรงจำหลักวิชาการนั้นให้ถูกต้อง มิฉะนั้น ก็ไม่อาจนำมาใช้ประโยชน์ได้ ในทางธรรมก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรม หรือจะแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติดี ถูกต้องตามธรรมนั้นๆ ต้องจดจำข้อธรรมนั้นและมีความเข้าใจเนื้อความแห่งข้อธรรมนั้นๆ ด้วย ซึ่งเป็นหลักของนักปราชญ์ประการหนึ่ง

๕. **ผู้ปฏิบัติชอบตามคลองธรรม** โดยเหมาะสมแก่ฐานะของตน เช่น เป็นผู้ใหญ่จะต้องมีเมตตากรุณาต่อผู้น้อย ผู้น้อยก็ต้องมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ ผู้นำหมู่คณะต้องมีพรหมวิหารธรรม ระมัดระวัง มิให้อคติธรรมเข้าครอบงำในการปฏิบัติหน้าที่

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงเจริญในสังฆโสภณธรรมทั้ง ๕ ประการ จึงยังความสง่างามให้เกิดขึ้น ในหมู่พสกนิกรและประเทศชาติ มีพระบรมเกียรติยศเกียรติศักดิ์ขจรขจายไปทั่วโลก ปานดั่งดวงจันทร์ในวันเพ็ญที่ลอยเด่นท่ามกลางหมู่ดวงดาวในพื้นนภากาศ ปราศจากเมฆหมอกเป็นราคี ดังนี้

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุประทานที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ด้วยดีแล้วในพระสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศถวายส่วนพระราชกุศลทั้งปวงนี้ แด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราช จงเป็นผลสัมฤทธิ์สมดังพระราชเจตนาอุทิศทุกประการ ขอสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า เทพยดาอารักษ์ทั้งปวงและเทพยดาซึ่งสถิตในพระราชนิเวศน์ทุกองค์ จงอนุโมทนาโดยทั่วกัน

รตฺนตฺยานุภาเวน กตปุญฺญสฺส เตชสา

ด้วยอานุภาพแห่งพระคุณพระรัตนตรัย พระเดชานุภาพแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ทรงบำเพ็ญแล้ว ขอจงอภิบาลคุ้มครองสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และพระราชโอรส พระราชธิดา จงถึงพร้อมด้วยพระสรรพพรชัยมงคล มีพระชนมายุยืนยาวนาน เสด็จสถิตสถาพรในพระราชสิริสมบัติ ทรงเป็นธงชัยของประเทศชาติ ทรงประสาธน์ให้สำเร็จหิตสุขประโยชน์แก่ปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าตลอดกาลทุกเมื่อเทอญ

รับพระราชทานถวายวิสัชนา พระธรรมเทศนายุติลง เอวं ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

หน้าว่าง

คำปรารภ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร สถิตสถาพรเป็นพระมิ่งขวัญแก่ทวยไทย สืบพระราชปณิธานแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชทานสันติสุข ด้วยทรงทำนุบำรุงประเทศและอาณาประชาราษฎร์ ดับทุกข์เข็ญน้อยใหญ่นานัปการให้ผ่านพ้น เมื่อพิเคราะห์พระราชกรณียกิจทั้งปวงแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองรัชกาล มิได้แตกต่างกันแต่ประการใด

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์มีพระชนมพรรษาเสมอกัน จึงเป็นมหามงคลวโรกาสที่พิเศษสุดที่ยังมิเคยปรากฏในรัชกาลแห่งพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในพระบรมราชจักรีวงศ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระราชทานนามพระราชพิธีนี้ว่า **พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** เพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระบรมราชบุรพการีผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ในฐานะที่ทรงสถาปนาพระบรมราชจักรีวงศ์และกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งดำรงยั่งยืนมั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

โบราณราชประเพณีอันดีงามของไทย ได้ช่วยหล่อหลอมจิตใจประชาชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพิ่มพูนความจงรักภักดีในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่บ้านเมืองตลอดมา โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ชาวไทยนั้น รัฐบาลและปวงชนต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ และตระหนักในความสำคัญของมหามงคลวโรกาสนี้ จึงกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดงานเฉลิมพระเกียรติและจัดพิมพ์หนังสือวิชาการที่แสดงถึงความยั่งยืนของแผ่นดินให้ปรากฏเป็นหลักฐานไว้สืบไป

ในนามของรัฐบาลและคณะกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรมเนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓ ขอแสดงความชื่นชมยินดีที่การจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ทุกประการ หวังว่าหนังสือนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ประชาชนในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติได้อย่างสมบูรณ์ต่อไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)
นายกรัฐมนตรี

คำนำ

ในอภิลักขิตสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช ทรงเจริญพระชนมายุได้ ๒๖,๔๖๙ วัน ในวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓ เป็นสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมปัยกาธิราช คณะกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรมเนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีหน้าที่กำหนดแนวทางและจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุเนื่องในพระราชพิธีฯ การนี้เห็นควรให้จัดพิมพ์หนังสือที่มีคุณค่า ประกอบด้วยต้นฉบับหนังสือตัวเขียนในรัชกาลที่ ๑ ตรวจสอบชำระต้นฉบับหนังสือที่หาได้ยากในปัจจุบันนำมาถ่ายถอด ทำคำอ่าน คำอธิบาย โดยแต่งตั้งคณะบรรณาธิการดำเนินการแต่ละเล่มประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่ปรึกษาและนักวิชาการสาขาต่างๆ ของกรมศิลปากร

หนังสือที่ระลึกที่จัดพิมพ์ในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีดังนี้

ตำราพิไชยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ ๑ สร้างเมื่อจุลศักราช ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๒๕) เนื้อหาของตำราว่าด้วยกลศึก วิธีใช้และรูปแบบการจัดตั้งทัพ การดูนิมิตและปรากฏการณ์บนท้องฟ้า รวมถึงหลักสำคัญ ๙ ประการที่ต้องมีสติกำกับดูแลเพื่อดำรงชีวิตให้ประสบความสำเร็จทั้งในยามศึกและยามสงบ ตำราพิไชยสงครามจึงเป็นตำราสำคัญในการปฏิบัติตนของชายไทยทุกระดับชั้นตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงไพร่พลทั่วไป เพื่อรับใช้แผ่นดิน เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ และทรงฟื้นฟูศิลปวิทยาการต่างๆ ของบ้านเมืองให้กลับดีดังเดิม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สร้างตำราพิไชยสงครามไว้เป็นแบบแผนการรบสำหรับบ้านเมือง

ตำรา ๑๒ เดือน คัดแต่สมุดขุนทิพมนเทียรชาววังไว้ ต้นฉบับเดิมเป็นของเมืองนครศรีธรรมราช มีเนื้อหาว่าด้วยแผนผัง ข้าราชการผู้มีหน้าที่ในการก่อสร้างซ่อมแซมจวนวังของเมืองนครศรีธรรมราช กฎหมายสำหรับข้าราชการ การอยู่เวรยามดูแลจวนวังของเมือง และขนบธรรมเนียมประเพณีในการปกครองบ้านเมือง สันนิษฐานว่าเมืองนครศรีธรรมราชได้ถ่ายแบบเหล่านี้ไปจากกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในพุทธศักราช ๒๓๒๙ สมเด็จพระสังฆราช (สี) ทรงขอตำนานการทำพิธีตรุษและสารทของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีบันทึกอยู่ในตำรา ๑๒ เดือนนี้มาเป็นแบบอย่างในการทำพิธีตรุษและสารทสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อแรกสร้างด้วย

ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑ เป็นตำราว่าด้วยกำเนิดและลักษณะของช้างดีชนิดต่างๆ ๔ ตระกูล ตระกูลพรหมพงศ์ พิษณุพงศ์ อิศวรพงศ์ และอัคนิพงศ์ แต่งเป็นสำนวนร้อยแก้ว

ชิดก๊กไซ่ฮั่น วรรณคดีแปลจากพงศาวดารจีน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข คือ กรมพระราชวังหลังทรงอำนวยการแปลเข้าใจว่าแปลก่อน พ.ศ. ๒๓๔๙ นับว่าเป็นหนังสือดี ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ตำราพิไชยสงคราม สัจธรรมของชีวิต เป็นวรรณคดีมรดกที่แสดงถึงน้ำพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทรงพระเมตตาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินโดยสร้างหนังสือต่างๆ ขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับพระนคร

เรื่องตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ เรื่องตั้งเจ้าพระยาและเรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เดิมเป็นหนังสือสำคัญชุดเดียวกัน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร และทรงบังคับบัญชากรมพระอาลักษณ์ทรงรวบรวม ตรวจสอบ เรียบเรียง แต่จัดพิมพ์เผยแพร่แล้วเสร็จเฉพาะเรื่องตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนอีก ๒ เรื่อง ยังมิทันได้ตรวจสอบก็ประชวร จึงรับสั่งขอให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งสภานายกกรรมการหอพระสมุดฯ ต่อมา ทรงตรวจสอบเพิ่มเติมและจัดพิมพ์เผยแพร่มาตามลำดับ การจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้ตรวจสอบชำระเพิ่มเติมข้อมูล จัดหารูปภาพประกอบให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเรื่องตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ และเรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่กรุงรัตนโกสินทร์ ได้เพิ่มเติมการสถาปนาเจ้านายและการตั้งพระราชาคณะมาจนถึงรัชกาลที่ ๙

เรื่องสุดท้ายเป็น**หนังสือสรุปผลการสัมมนาทางวิชาการเฉลิมพระเกียรติในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** เมื่อวันที่ ๒๘ - ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับพระราชปณิธานและมรดกทางวัฒนธรรมสองรัชกาล

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกฯ เนื่องในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชครั้งนี้ **มูลนิธิทุนพระพุทธยอดฟ้า ในพระบรมราชูปถัมภ์** มีพระธรรมเสนานี เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นประธานกรรมการมูลนิธิฯ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าผู้ทรงสถาปนาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้เป็นพระอารามสำคัญสำหรับพระนครและเป็นพระอารามประจำรัชกาล ซึ่งสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าลำดับรัชกาลต่อมาได้ทรงทะนุบำรุงให้รุ่งเรืองงดงามไว้ด้วยดี ได้มอบทุนค่าจัดพิมพ์ทุกรายการ จึงขออนุโมทนาในกุศลเจตนามา ณ โอกาสนี้ หนังสือเฉลิมพระเกียรติชุดนี้

นอกจากนำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว จะนำแจกจ่ายเผยแพร่เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาสำหรับห้องสมุดและสถานศึกษาต่างๆ ต่อไป

นาวาอากาศเอก

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)

อธิบดีกรมศิลปากร

ประธานกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ

พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

หน้าว่าง

คำชี้แจง

หนังสือ **จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์** นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงที่มาของหนังสือไว้ในคำนำคราวพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ ว่า

> *เดิมพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงรวบรวมจดหมายเหตุในกรมพระอาลักษณ์เรียบเรียงขึ้นแต่เมื่อยังเสด็จดำรงตำแหน่งเป็นสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร แล้วพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ ปีขาล พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่ในหนังสือนั้นข้าพเจ้าได้แต่งคำอธิบายว่าด้วยยศเจ้านายถวายอีกส่วน ๑ กรมพระสมมตฯ ได้โปรดให้พิมพ์ไว้ข้างต้นด้วย แต่หนังสือฉบับที่ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกนั้นรีบทำ ยังเรียบเรียงไม่เรียบร้อยดี แล้วยังมีที่ความซ้ำซึ่งควรจะตัดออกได้ไม่เสียเรื่องหลายแห่ง กรมพระสมมตอมรพันธุ์เคยทรงปรารภว่า ถ้ามีโอกาสพิมพ์ใหม่เมื่อใด ควรจะแก้ไขเสียให้เรียบร้อย แต่ยังไม่มีโอกาสจึงยังมิได้พิมพ์ใหม่ เป็นแต่ข้าพเจ้าได้รวบรวมประกาศตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในสมัยต่อจากที่ปรากฏในฉบับของกรมพระสมมตอมรพันธ์อีกเล่มหนึ่ง เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๖๓ บัดนี้เป็นโอกาสที่จะพิมพ์ใหม่ จึงได้รวบรวมจดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหมดเข้าเป็นเล่มเดียวกัน จัดกระบวนเรียบเรียงและตัดความซ้ำออกเสีย*

ในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้เป็นครั้งที่ ๒ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๘ นั้น ยังขาดพระฉายาลักษณ์และพระรูปเจ้านายที่ได้รับพระราชทาน โปรดฯ ให้เฉลิมพระอิสริยยศ ถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๒ เมื่อมีการพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก ซึ่งเวลานั้นยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ราชบัณฑิตยสภา รวบรวมพระฉายาลักษณ์และพระรูปของพระบรมวงศานุวงศ์ประกอบในหนังสือ**เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย** ซึ่งจะพิมพ์พระราชทานเป็นหนังสือที่ระลึกในงานพระเมรุครั้งนั้น เนื้อหาของหนังสือ**เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย** เป็นการรวบรวมคำประกาศสถาปนาพระอิสริยยศพระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยตัดข้อความที่เป็นจดหมายเหตุต่างๆ ออกไป

ครั้นถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๔ หม่อมเจ้าหญิงอัปษรสมาน กิติยากร ทรงให้พิมพ์หนังสือเรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ เพื่อประทานเป็นที่ระลึกในงานรับพระอัฐิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เนื้อหาในหนังสือ **เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒** เป็นการรวบรวมคำประกาศสถาปนาพระอิสริยยศพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับพระราชทานสถาปนาตั้งแต่รัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๓ คณะรัฐมนตรีในสมัยที่จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ได้จัดพิมพ์หนังสือ **เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)** สำหรับแจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายจิตติ สุจริตกุล อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ การพิมพ์ครั้งนั้นกรมศิลปากรได้มอบให้ นางมนวิภา เจียจันทร์พงษ์ เมื่อยังดำรงตำแหน่งวิทยากรตรี แผนกประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ตรวจสอบปรับปรุงต้นฉบับใหม่ โดยเพิ่มคำประกาศสถาปนาพระอิสริยยศ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับพระราชทานสถาปนาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๗๔ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ กรมศิลปากรได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมฉายาลักษณ์ พระฉายาลักษณ์และพระรูปพระบรมวงศานุวงศ์ เพื่อนำมาพิมพ์ประกอบในหนังสือดังกล่าว

ครั้นปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ เมื่อสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ได้รับพระราชทานสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ เป็น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ กองทัพเรือได้กราบทูลขอพระราชทานพระอนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ **เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)** เพื่อถวายสำหรับพระราชทานเผยแพร่ในโอกาสอันเป็นมงคลดังกล่าว

ปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีสมมงคล เฉลิมพระชนมพรรษาอันเป็นวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมพรรษาเสมอด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์หนังสือ **จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑, ๒** ในเล่ม ๑ นั้น มีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่อธิบายว่าด้วยยศเจ้า ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๕ ส่วนเล่ม ๒ มีเนื้อหาเริ่มจากตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๖ - รัชกาลปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นการเฉลิมฉลอง ด้วยการประกาศพระเกียรติคุณของพระบรมวงศานุวงศ์ในพระราชวงศ์จักรีให้ขจรขจายเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วกัน ในการนี้กรมศิลปากรได้แต่งตั้งคณะบรรณาธิการและได้มอบหมายให้นางเรวดี ฐิตะโลหิต นักอักษรศาสตร์ ๘ ว. และนางสาวอัญชสา ธีรเดช นักอักษรศาสตร์ ๖ ว. เป็นผู้ดำเนินการตรวจสอบต้นฉบับ โดยได้ผนวกเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวกับพระราชพิธีและคำประกาศสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ของพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจนถึงรัชกาลปัจจุบัน และได้ค้นคว้าตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น เช่น เอกสารจดหมายเหตุ และราชกิจจานุเบกษา ฯลฯ โดยคงรูปแบบภาษาตัวสะกด การันต์ ตามต้นฉบับเดิม พร้อมทั้งจัดทำเชิงอรรถอธิบายเพิ่มเติมไว้ด้วยการใช้ตัวเลขกำกับ ส่วนเชิงอรรถเดิมก็คงไว้ด้วยการใช้เครื่องหมาย (*) กำกับ

หนังสือ **จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑, ๒** นับเป็นหนังสือชุดที่ทรงคุณค่าน่าสนใจ อันจะอำนวยประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา นักวิชาการ และประชาชนผู้สนใจโดยทั่วไปตามสมควร

สารบาญ

	หน้า
พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	(๗)
พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช	(๑๓)
พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	(๑๙)
สังฆโสภณกถา	(๒๓)
คำปรารภ	(๒๙)
คำนำ	(๓๑)
คำชี้แจง	(๓๕)
อธิบายว่าด้วยยศเจ้า	**๑**
พระนามเจ้าครั้งกรุงเก่าชั้นก่อนเรียกพระนามตามกรม	๕
ว่าด้วยประเพณีตั้งกรมเจ้านาย	๑๐
ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๑	**๑๓**
คำปฤกษาปูนบำเหน็จครั้งรัชกาลที่ ๑	๑๓
ปีขาล พ.ศ. ๒๓๒๕	
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล	๑๓
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี	๑๓
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์	๑๓
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร	๑๔
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษเทเวศร	๑๔
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงธิเบศบดินทร์	๑๔
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรรณเรศร์	๑๔
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ	๑๔
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงจักษเจษฎา	๑๔
ปีใดไม่ปรากฏ	
กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์	๑๕
ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๒๙	
กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข	๑๕
ปีใดไม่ปรากฏ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๕	
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ	๑๕

หน้า

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ ๑๕
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนเทพยวดี ๑๕
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษมนตรี ๑๕

ปีขาล พ.ศ. ๒๓๔๙

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเป็นกรมพระราชวังบวร ๑๕
จดหมายเหตุอาลักษณ์เรื่องอุปราชาภิเษกสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ๑๗

ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๐

กฎหมายจาฤกพระนามตั้งกรม เลื่อนกรมเมื่อปีเถาะนพศก ๑๑๖๙ ๓๗
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ ๓๙
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี ๔๐
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิต ๓๘
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ ๓๙
กรมหมื่นเทพพลภักดิ ๓๙
กรมหมื่นศักดิพลเสพ ๓๙
กรมหมื่นนราเทเวศร ๓๙
กรมหมื่นนเรศโยธี ๓๙
กรมหมื่นเสนีบริรักษ ๓๙

ตั้งกรมเมื่อ ปีมะโรง สัมฤทธิศก ๑๑๗๐

กรมหมื่นเสนีเทพ ๔๕
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี ๔๗
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทร ๔๗

ปีใดไม่ปรากฏ

กรมขุนสุนทรภูเบศร์ ๔๙
พระองค์เจ้าขุนเณร ๔๙

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๒ **๕๑**

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๒

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ๕๑

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๕๓

กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ๕๔

ปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ๕๗
กรมหมื่นอินทรพิพิธ ๕๗

หน้า

กรมหมื่นจิตรภักดี ๕๗
กรมหมื่นศรีสุเรนทร์ ๕๗

ปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๙

กรมหมื่นสุรินทรรักษ ๕๘
กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ๕๘

ปีใดไม่แน่ สันนิษฐานว่าปีขาล พ.ศ. ๒๓๖๑

กรมหมื่นรามอิศเรศร์ ๕๘
กรมหมื่นรักษรณเรศร์ ๕๘
กรมหมื่นสุนทรธิบดี ๕๘
กรมหมื่นเดชอดิศร ๕๘
กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร ๕๘
กรมหมื่นธิเบศร์บดินทร์ ๕๙
กรมหมื่นนรินทรเทพ ๕๙

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๓ ๖๑

ปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗

กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ๖๑
กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย ๖๒
กรมหมื่นศรีสุเทพ ๖๒
กรมหมื่นณรงค์หริรักษ ๖๒
กรมหมื่นเสพสุนทร ๖๒
กรมหมื่นพิทักษเทเวศร ๖๒
กรมหมื่นอินทรอมเรศร ๖๒
กรมหมื่นนรานุชิต ๖๒
กรมหมื่นอมรมนตรี ๖๒
กรมหมื่นนเรนทรบริรักษ ๖๒

ปี ฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒

กรมหมื่นสวัสดิวิไชย ๖๒
กรมหมื่นไกรสรวิชิต ๖๒

ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕

กรมหลวงเทพพลภักดิ์ ๖๓
กรมหลวงเสนีบริรักษ์ ๖๓
กรมหลวงรักษ์รณเรศร ๖๓
กรมขุนรามอิศเรศ ๖๓

หน้า

กรมขุนเดชอดิศร ๖๓
กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ ๖๓
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ๖๓
กรมขุนกัลยาสุนทร ๖๓

ปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙

กรมหมื่นสนิทนเรนทร์ ๗๑

ปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๑

กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ๗๑
กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ๗๑

ปีขาล พ.ศ. ๒๓๘๕

กรมหมื่นวงศาสนิท ๗๒

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘

กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร ๗๓

ปีใดไม่ปรากฏ

พระองค์เจ้าโสมนัส ๗๓

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๔ **๗๕**

ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ๗๕
กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ ๗๙
กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ๘๐
กรมพระรามอิศเรศร์ ๘๓
กรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์ ๘๓
กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ๘๕
กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ๘๖
กรมพระพิทักษเทเวศร์ ๘๗
กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ๘๘
กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศร์ ๘๙
กรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์ ๘๙
กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา ๘๙
กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๙๒
กรมขุนสถิตย์สถาพร ๙๔
กรมหมื่นถาวรวรยศ ๙๕

หน้า

กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา ๙๖
กรมหมื่นวรศักดาพิศาล ๙๘
กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ ๙๙
กรมหมื่นวรจักร์ธรานุภาพ ๑๐๑
เจ้าฟ้ากรมหมื่นปราบปรปักษ์ ๑๐๒
กรมขุนนรานุชิต ๑๐๓
กรมขุนธิเบศรบวร ๑๐๓
กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ ๑๐๔
เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ๑๐๖
กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ ๑๐๘
กรมหมื่นภูมินทรภักดี ๑๐๙
กรมหมื่นราชสีหวิกรม ๑๑๐
พระองค์เจ้ามงคลเลิศ ๑๑๒

ปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๕

พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ ๑๑๓
พระองค์เจ้านฤมลมณีรัตน ๑๑๖
พระองค์เจ้าชิดเชื้อพงศ์ ๑๑๘

ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๙๖

พระองค์เจ้าจิตราภรณ์ ๑๑๘
กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ๑๑๙
กรมหมื่นมนตรีรักษา ๑๒๑
กรมหมื่นเทวานุรักษ์ ๑๒๓
พระองค์เจ้ามหาหงส์โสภาคย์ ๑๒๕

ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๙๙

กรมหมื่นวิษณุนาถนิภาธร ๑๒๗

ปีวอก พ.ศ. ๒๔๐๓

กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ ๑๓๑
กรมหมื่นอุดมรัตนราศี ๑๓๒
กรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย ๑๓๓
กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ๑๓๔

ปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๔

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ ๑๓๖
กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ ๑๓๙

หน้า

ปีจอ พ.ศ. ๒๔๐๕

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี ๑๔๒
กรมหมื่นกระษัตริย์ศรีศักดิเดช ๑๔๕
กรมหมื่นอมเรศรัศมี ๑๔๖

ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘

กรมหมื่นอานุภาพพิศาลศักดิ์ ๑๔๗

ปีขาล พ.ศ. ๒๔๐๙

กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ๑๔๙
กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ ๑๕๑

ปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๑๐

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพินิตประชานาถ ๑๕๓
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนบำราบปรปักษ์ ๑๕๕
กรมขุนวรจักรธรานุภาพ ๑๕๗
กรมขุนราชสีหวิกรม ๑๕๙
กรมหมื่นอนันตการฤทธิ์ ๑๖๑
กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ ๑๖๓

ปีใดไม่ปรากฏ

กรมหลวงนรินทรเทวี ๑๖๔
กรมขุนรามินทรสุดา ๑๖๔
กรมขุนอนัคฆนารี ๑๖๔

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๕ ๑๖๗

ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑

กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ๑๖๗
กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ ๑๗๑
กรมพระสุดารัตนราชประยูร ๑๗๓
สมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหมื่นจักรพรรดิพงศ ๑๗๖
พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ ๑๗๙

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๑๒

พระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ๑๘๒
พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ๑๘๔

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓

สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ กรมหมื่นภาณุพันธุวงศวรเดช ๑๘๖
พระองค์เจ้าพื้นพงศ์ประยูรวงศ์สนิท ๑๘๘

หน้า

ปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕
พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ ๑๙๐

ปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖
กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ๑๙๒

ปีจอ พ.ศ. ๒๔๑๗
กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ๑๙๔
กรมพระเทเวศวัชรินทร ๑๙๖
กรมหลวงวรศักดาพิศาล ๑๙๘
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระบำราบปรปักษ์ ๒๐๐

ปีกุน พ.ศ. ๒๔๑๘
กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์ ๒๐๒
สมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ ๒๐๔
พระองค์เจ้าฉายเฉิด ๒๑๑

ปีชวด พ.ศ. ๒๔๑๙
กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ๒๑๕
กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ๒๑๗
กรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ๒๒๑
กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ๒๒๔
กรมหมื่นภูธเรศรธำรงศักดิ์ ๒๒๖

ปีขาล พ.ศ. ๒๔๒๑
กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ ๒๒๘

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๒๔
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๒๓๐
กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ๒๓๒
พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ ๒๓๔
พระองค์เจ้าปรีดา ๒๓๖
กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ๒๓๘
กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ ๒๔๐
กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ ๒๔๒
กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ ๒๔๔
กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ ๒๔๖
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ๒๔๘

หน้า

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๒๕

กรมขุนขัตติยกัลยา ๒๕๑

ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๒๖

กรมหมื่นสิริธัชสังกาศ ๒๕๓

กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ๒๕๕

กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร ๒๕๗

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ๒๕๙

ปีวอก พ.ศ. ๒๔๒๗

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงวิสุทธิกษัตรีย์ ๒๖๑

ปีระกา พ.ศ. ๒๔๒๘

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ ๒๖๔

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ๒๖๗

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๒๗๐

กรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ ๒๗๓

กรมหลวงพิชิตปรีชากร ๒๗๕

กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ ๒๗๗

ปีจอ พ.ศ. ๒๔๒๙

กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ๒๗๙

กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ๒๘๑

กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ๒๘๓

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ ๒๘๕

ปีกุน พ.ศ. ๒๔๓๐

พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ๒๘๙

พระองค์เจ้ายี่เข่ง ๒๙๑

พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร ๒๙๓

เจ้าฟ้ากรมขุนขัติยกัลยา ๒๙๕

เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ ๒๙๖

สมเด็จเจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน ๒๙๘

ปีชวด พ.ศ.๒๔๓๑

พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค กรมขุนอรรควรราชกัลยา ๓๐๐

พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ๓๐๒

หน้า

สมเด็จเจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร ๓๐๔
สมเด็จเจ้าฟ้าเยาวมาลยนฤมล ๓๐๖
กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ๓๐๘
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเทพทวาราวดี ๓๑๐

ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๓๒

กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ๓๑๒

ปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔

กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ๓๑๕
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนมไหสุริยสงขลา ๓๑๘
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ๓๑๙
กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ๓๒๑
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ ๓๒๓
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหมื่นลพบุราดิศร ๓๒๔

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๓๖

พระองค์เจ้าชมชื่น ๓๒๖

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๓๗

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ ๓๒๗

ปีวอก พ.ศ. ๒๔๓๘

กรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์ ๓๓๓
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ๓๓๕
กรมหมื่นปราบปรปักษ์ ๓๓๗
พระองค์เจ้าวัชรีวงศ์ ๓๓๙
พระองค์เจ้านิลวรรณ ๓๔๑
พระองค์เจ้าบงกช ๓๔๒

ปีวอก พ.ศ. ๒๔๓๙

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ๓๔๔
กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ๓๔๖
กรมหลวงวรเสรฐสุดา ๓๔๘
กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ๓๕๐
กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ๓๕๒
กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา ๓๕๔
กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ ๓๕๖
สมเด็จเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ๓๕๘

	หน้า
สมเด็จเจ้าฟ้ามาลินีนภดารา	๓๕๙
ปีจอ พ.ศ. ๒๔๔๑	
กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป	๓๖๑
กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฎ์	๓๖๓
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครราชสีมา	๓๖๕
สมเด็จเจ้าฟ้านิภานภดล	๓๖๗
ปีกุน พ.ศ. ๒๔๔๒	
กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์	๓๖๙
กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม	๓๗๑
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ	๓๗๓
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์	๓๗๕
ปีชวด พ.ศ. ๒๔๔๓	
กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์	๓๗๘
กรมขุนสมมตอมรพันธุ์	๓๘๐
กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา	๓๘๒
กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช	๓๘๔
พระองค์เจ้าพรรณราย	๓๘๖
พระองค์เจ้าจันทรสุเทพ	๓๘๘
พระองค์เจ้าอลังการ	๓๙๐
พระองค์เจ้าวัฒนา	๓๙๒
ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๔๔	
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต	๓๙๔
ปีขาล พ.ศ. ๒๔๔๕	
กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาท	๓๙๖
กรมหมื่นปราจิณกิติบดี	๓๙๘
ปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๔๖	
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร	๔๐๐
กรมหมื่นวรวัฒนศุภากร	๔๐๒
กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ	๔๐๔
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร	๔๐๖
กรมขุนสุพรรณภาควดี	๔๐๘

หน้า

ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๔๗

กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ๔๑๐
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ๔๑๒
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์ ๔๑๔

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๔๘

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี ๔๑๖
สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์ ๔๑๘
กรมขุนสิริธัชสังกาศ ๔๒๑
กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ ๔๒๓
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ๔๒๕

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๔๙

พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ๔๒๗
กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ๔๒๙
สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ๔๓๒
กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน ๔๓๔

ปีวอก พ.ศ. ๒๔๕๑

กรมหมื่นพิชัยมหินทโรดม ๔๓๖
กรมหมื่นอนุพงศ์จักรพรรดิ ๔๓๘
กรมหมื่นชาญชัยบวรยศ ๔๔๐

ปีระกา พ.ศ. ๒๔๕๒

พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ๔๔๒

บรรณานุกรม ๔๔๓
คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลฯ ๔๔๕
คำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในพระราชพิธีสมมงคลฯ ๔๔๘
คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจัดการสัมมนาทางวิชาการเฉลิมพระเกียรติ ในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลฯ ๔๕๐
คำสั่งแต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะบรรณาธิการจัดทำหนังสือที่ระลึก ๔๕๕

หน้าว่าง

อธิบายว่าด้วยยศเจ้า

ยศเจ้านายในราชสกุลมี ๒ ประเภท สกุลยศ คือยศที่เกิดเปนเจ้านายชั้นใดประเภท ๑ อิศริยยศ คือยศที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาตั้งแต่งในทางราชการประเภท ๑ จะอธิบายทีละประเภทเปนลำดับกันไป สกุลยศของเจ้านายนั้น บรรดาผู้ที่เกิดมาในราชการตระกูลจะเปนราชบุตร ราชธิดา หรือราชนัดดาก็ตาม ย่อมเรียกว่าเจ้า อันคำว่าเจ้านี้ ถือเปนเกียรติยศของราชตระกูลไทยมาแต่ดึกดำบรรพ์ ได้พบในหนังสือเก่าใช้เรียกว่าเจ้ามาตั้งแต่ไทยยังตั้งประเทศรวมกันอยู่ในเมืองจีนข้างฝ่ายใต้ ถ้าประมวลเวลาจนบัดนี้ก็กว่า ๑๐๐๐ ปี ถึงในปัจจุบันทุกวันนี้บรรดาชนที่เปนชาติไทย จะเปนไทยใหญ่ไทยน้อยอย่างไรก็ตามยังใช้คำว่าเจ้า เปนยศของราชตระกูลอยู่เหมือนกันทั่วไป ต่างกันแต่การที่จะจัดลำดับเปนเจ้าชั้นสูงชั้นต่ำ ย่อมจัดตามลัทธิของประเทศไม่เหมือนกัน จะกล่าวแต่ส่วนในสยามประเทศ เท่าที่ได้พบในหนังสือเรื่องต่าง ๆ บางทีจะพลาดพลั้งบ้าง ขอท่านผู้อ่านจงฟังแต่พอเปนเค้าเถิด

เจ้าที่สกุลยศเปนชั้นสูงนั้น เรียกว่าเจ้าฟ้า ที่มาใช้เปนราชสกุลยศเห็นจะมาแต่คติเดิมของไทย เรียกเทวดาว่าผีฟ้า จึงเรียกเจ้านายของตนว่าเจ้าฟ้า ตรงกับเช่นเรียกว่า สมมติเทวราช เข้าใจว่าเปนยศซึ่งเกิดขึ้นทางเมืองไทยใหญ่ก่อน แต่เดิมใช้เรียกแต่เจ้าผู้เปนพระราชาครองเมือง เช่นเดียวกับคำว่า ขุนหรือขุนหลวงนั้นเอง เจ้าผู้ครองเมืองไทยใหญ่ แลเมืองเถิน เมืองลื้อ ทุกวันนี้ก็ยังเรียกกันว่าเจ้าฟ้า เช่นเจ้าฟ้าหมอกใหม่ เจ้าฟ้าเชียงตุง เจ้าฟ้าเชียงรุ้ง เปนต้น ยศเจ้าฟ้าที่มาปรากฏขึ้นในสยามประเทศมีในหนังสือพงศาวดารเหนือว่าเมื่อพระเจ้าจันทโชตครองเมืองละโว้ มีเชษฐภคินีทรงพระนามเจ้าฟ้าแก้วประพาฬ พระมเหษีทรงพระนามเจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร ดังนี้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าผู้แต่งหนังสือพงศาวดารเหนือในชั้นหลังเอาคำเจ้าฟ้าเติมลงโดยพลการ ไม่เปนความจริงในทางพงศาวดาร ความจริงจะเปนอย่างที่สอบสวนได้ความในหนังสือพงศาวดารพม่า ว่าพึ่งมียศเจ้าฟ้าปรากฏในสยามประเทศนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑ ครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเอาแบบยศเมืองประเทศราชไทยใหญ่ที่ขึ้นเมืองหงสาวดี มาตั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช แต่ยังครองเมืองพิษณุโลก เปนเจ้าฟ้าสองแคว คำว่าสองแควเปนชื่อเดิมเมืองพิษณุโลก พระนามเจ้าฟ้าสองแควนั้นแปลตรงกับอย่างที่เราเรียกทุกวันนี้ก็ว่า พระเจ้าพิษณุโลก เปนนามตำแหน่งผู้ครองเมืองประเทศราช

ต่อนั้นมาปรากฏในหนังสือราชการไทยที่ใช้คำเจ้าฟ้าเปนครั้งแรก ในพระราชกฤษฎีกาของสมเด็จพระเอกาทศรถอยู่ในกฎหมายลักษณขบถศึก ตั้งเมื่อปีมะเสงจุลศักราช ๙๕๕ ภายหลังสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำยุทธหัดถีกับพระมหาอุปราชาหงสาวดีปี ๑ ในพระราชกฤษฎีกานั้น เรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า สมเด็จบรมบาทบงกชลักษณ์อรรคบุริโสดม บรมหน่อนรา เจ้าฟ้านเรศวร์ เชษฐาธิบดี ดังนี้ คำ เจ้าฟ้า ในที่นี้ก็แปลว่าเปนพระเจ้าแผ่นดิน อิกที่มาใช้คำเจ้าฟ้าเปนสกุลศักดิ์สำหรับพระราชกุมาร ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารเปนครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ เรียกพระราชโอรสว่า เจ้าฟ้าสุทัศน์ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ก่อนนั้นขึ้นไป แม้ในกฎมณเฑียรบาลที่กล่าวถึงราชกุมารศักดิ์ ก็มิได้ปรากฏคำว่าเจ้าฟ้า ต่อชั้นหลังเห็นจะตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง จึงได้มีกำหนดแน่นอนว่า ถ้าพระราชโอรสธิดาที่พระมารดาเปนเจ้า มีราชสกุลยศเปนเจ้าฟ้า เจ้าฟ้ายังมีอิกชั้นหนึ่งซึ่งเปนพระราชนัดดา ถ้าพระมารดาเปนเจ้าฟ้า พระโอรสธิดาก็เปนเจ้าฟ้าตามอย่างพระมารดา ประเพณีอันนี้ปรากฏครั้งแรกในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ครั้งแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ คือเจ้าฟ้าสังวาลย์ แลเจ้าฟ้าจีด พระบิดาทรงพระนามว่าพระองค์เจ้าแก้ว พระเจ้าลูกเธอในสมเด็จพระเพทราชา แต่เจ้าฟ้าเทพพระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าท้ายสระเปนพระมารดา ในชั้นกรุงรัตนโกสินทรนี้ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เปนเจ้าฟ้ามาแต่เสด็จสมภพในรัชกาลที่ ๑ เพราะสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์ พระบรมราชชนนีเปนเจ้าฟ้า

ราชสกุลยศรองแต่เจ้าฟ้าลงมาเปนพระองค์เจ้า พระองค์เจ้ามีหลายชั้น ชั้นสูงคือพระราชบุตรพระราชธิดาอันเกิดด้วยพระสนม ตรงกับที่เรียกในกฎมณเฑียรบาลว่า พระเยาวราช ชั้นรองลงมา ราชนัดดาซึ่งมารดาเปนพระองค์เจ้า ก็ย่อมเปนพระองค์เจ้าด้วย เมื่อมาถึงชั้นกรุงรัตนโกสินทรนี้ บรรดาพระโอรสธิดาของพระมหาอุปราช โปรด ฯ ให้มียศเปนพระองค์เจ้าทั้งนั้น พระโอรสธิดาเจ้าฟ้าฉเพาะที่เกิดด้วยพระอรรคชายา โปรด ฯ ให้เปนพระองค์เจ้า รองแต่ชั้นนี้ลงมาถึงพระองค์เจ้าตั้ง คือหม่อมเจ้าซึ่งเลือกสรรสถาปนาเปนพระองค์เจ้าโดยฉเพาะพระองค์

ราชสกุลยศรองแต่พระองค์เจ้าลงมา ถึงชั้นหม่อมเจ้า เปนยศสำหรับโอรสธิดาของเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้า แลมารดามิได้เปนพระองค์เจ้า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา แม้พระโอรสธิดาพระมหาอุปราชถ้ามารดามิได้เปนเจ้า ก็เปนแต่เพียงหม่อมเจ้า เช่นหม่อมเจ้าอาทิตย ในกรมพระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ เปนตัวอย่าง มีปรากฏอยู่ในคำจารึก

เจ้าราชนิกูล คือเจ้ารามคพ เจ้าทศเทพ เปนต้น ซึ่งเปนยศมีมาเก่าแก่ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เดิมยศเห็นจะเสมอกับหม่อมเจ้า ทำนองเปนหม่อมเจ้าตั้ง มาเปลี่ยนเปนหม่อม เช่นหม่อมราโชทัยเปนต้นเมื่อในรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทรนี้เอง

ราชสกุลยศชั้นราชปนัดดา คือบุตรธิดาของหม่อมเจ้า เปนหม่อมราชวงศ์ ในทำเนียบศักดินาพลเรือนก็มี แต่สงสัยว่าจะเปนของเติมเข้าใหม่ เพราะคำว่าหม่อมราชวงศ์พึ่งใช้ในรัชกาลที่

๔ กรุงรัตนโกสินทรนี้เอง แต่ก่อนเรียกกันว่าเจ้าบ้างคุณบ้าง ครั้งกรุงศรีอยุธยาจะเรียกว่ากะไรไม่ปรากฏ

บุตรธิดาหม่อมราชวงศ์มียศเป็นหม่อมหลวง คำว่าหม่อมหลวงนั้นพบในประกาศรัชกาลที่ ๔ ซึ่งห้ามมิให้เรียกหม่อมราชวงศ์ว่าเจ้า มีในประกาศนี้แห่ง ๑ ว่า "หม่อมราชวงศ์ที่ในข้าราชการเรียกว่าหม่อมหลวงที่ไพร่ก็เรียกว่าเจ้า" ดังนี้ ประกาศลงวันศุกร เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีชวดฉศก ศักราช ๑๒๒๖ (พ.ศ. ๒๔๐๗) ตามความในประกาศนั้น ดูเป็นหม่อมหลวงเป็นชั้นเดียวกับหม่อมราชวงศ์ ครั้นมาในรัชกาลที่ ๕ ลดลงมาเป็นราชสกุลชั้นต่ำ ใช้เรียกบุตร์หม่อมราชวงศ์ สืบมาจนบัดนี้

ส่วนอิศริยยศ คือยศที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาเจ้านายให้มีศักดิสูงขึ้นนั้น ชั้นสูงสุดคือตำแหน่งพระมหาอุปราช คือผู้ที่จะรับรัชทายาทสืบพระวงศ์

ในกฎมณเฑียรบาลซึ่งตั้งเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถบัญญัติว่า พระราชกุมารอันเกิดด้วยพระอรรคมเหษี เป็นสมเด็จหน่อพุทธเจ้า พระราชกุมารอันเกิดแต่แม่อยั่วเมืองเป็นพระมหาอุปราช ที่กล่าวไว้ ในกฎมณเฑียรบาลดังนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมายความว่า พระราชกุมารซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะทรงสถาปนาให้เป็นรัชทายาทนั้น ถ้าพระมารดาเป็นพระอรรคมเหษี ให้มีพระเกียรติยศเรียกว่าสมเด็จหน่อพุทธเจ้า ถ้าพระราชกุมารที่จะเป็นผู้รับรัชทายาท พระมารดามีเกียรติยศต่ำกว่าพระอรรคมเหษีลงมา เป็นแต่เพียงแม่อยั่วเมืองไซ้ มีพระเกียรติยศเรียกเพียงว่าพระมหาอุปราช ตามเนื้อความที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร พระราชกุมารที่เรียกว่าสมเด็จหน่อพุทธเจ้ามีแต่พระองค์เดียว คือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร แต่จะมีพระองค์อื่นอีกหรืออย่างไรไม่ได้กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ตอนหลังมาเรียกแต่ว่าพระมหาอุปราชทั้งนั้น

อิศริยยศสำหรับราชตระกูล รองแต่พระมหาอุปราชลงมา พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาให้มีพระนามขึ้นด้วยคำว่า พระ เป็นราชประเพณีมาแต่ครั้งสุโขทัย มีตัวอย่างในศิลาจาฤกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชว่าเมื่อยังเป็นลูกยาเธอพระองค์ที่ ๒ อยู่ มีความชอบ ชนช้างชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด พระราชบิดาสถาปนาให้มีพระนามว่า พระรามคำแหง ดังนี้ อิศริยยศที่เป็นพระยังใช้มาในชั้นกรุงเก่าเป็นราชธานี เช่น พระราเมศวร พระบรมราชา พระอินทราชา เป็นต้น ตลอดลงมาจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก็ยังมิได้มีอิศริยยศเจ้านายที่ใช้เรียกตามนามกรม ว่ากรมหมื่น กรมขุน ประเพณีเรียกพระนามเจ้านายตามนามกรมอย่างทุกวันนี้ พึ่งมีขึ้นเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ เป็นเจ้ากรมหลวงโยธาทิพ แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุดาวดี เป็นเจ้ากรมหลวงโยธาเทพ เป็นครั้งแรกที่มีเจ้านายเรียกพระนามตามกรมแลใช้เป็นแบบแต่นั้นสืบมา

เหตุใดจึงได้เลิกวิธีตั้งเจ้านายขึ้นพระนามว่าพระ เปลี่ยนใช้พระนามตามกรม ไม่ปรากฏอธิบายไว้ในที่ใดชัดเจน แต่ดูเหมือนจะพอสันนิษฐานเหตุได้ ด้วยปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราชนั้น มีเหตุอริกับพระเจ้าพี่ยาน้องยาเธอ ตั้งแต่เจ้าฟ้าไชยเป็น

ต้น ตลอดจนพระไตรภูวนาทิตยวงศ์ พี่ยาน้องยาเธอที่ได้มีอิศริยยศ เชื่อได้ว่าได้มีมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแล้ว ที่ยังไม่ได้สถาปนาอิศริยยศ มีเจ้าฟ้าอภัยทศเปนต้น ก็มิได้ปรากฏว่าสมเด็จพระนารายน์ทรงยกย่องอย่างใด นับว่าในแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช งดการสถาปนาอิศริยยศเจ้านายชั้นสูงที่เปนพระองค์ชายตลอดทั้งรัชกาล มีเนื้อความปรากฏในหนังสือมองซิเออร์ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศส แต่งเรื่องเมืองไทยในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช กล่าวไว้แห่งหนึ่งว่าสมเด็จพระนารายน์มหาราช ได้ทรงยกย่องพระราชธิดาให้มีข้าคนเปนบริวารแลมีเมืองส่วยขึ้น เท่ากับเกียรติยศพระอรรคมเหษี เนื้อความดังปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร แลในหนังสือของมองซิเออร์ลาลูแบร์ที่กล่าวนี้ เปนข้อให้สันนิษฐานว่า ที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ทรงตั้งกรมหลวงโยธาทิพ กรมหลวงโยธาเทพนั้น ที่จริงไม่ใช่เปนการสถาปนาอิศริยยศอย่างเราเข้าใจกันทุกวันนี้ ด้วยราชประเพณีครั้งกรุงเก่าก่อนนั้น แม้เจ้านายพระองค์หญิงเมื่อสถาปนาอิศริยยศให้สูงขึ้น ก็มีพระนามขึ้นว่าพระเหมือนกับพระองค์ชาย มีตัวอย่างเช่น พระสุริโยทัย พระเทพกษัตรีย์ พระวิสุทธิกษัตรีย์ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร การที่สมเด็จพระนารายน์มหาราชทรงตั้งกรมหลวงโยธาทิพ กรมหลวงโยธาเทพนั้น ความจริงคือโปรดให้รวมคนเข้าสังกัดหมวดหมู่ตั้งขึ้นเปนกรมใหม่ ๒ กรม ให้เจ้ากรมเปนหลวง มีชื่อว่าหลวงโยธาทิพกรม ๑ หลวงโยธาเทพกรม ๑ กรมหลวงโยธาทิพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ กรมหลวงโยธาเทพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุดาวดี คนทั้งหลายจึงเรียกพระนามสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์นั้นว่า เจ้ากรมหลวงโยธาทิพ เรียกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอว่า เจ้ากรมหลวงโยธาเทพ หมายความว่า ผู้เป็นเจ้าของกรมโยธาทิพแลกรมโยธาเทพ ไม่ใช่เปนพระนามส่วนพระองค์ ความข้อนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์ ถ้าท่านผู้ใดอยากทราบความโดยพิสดาร จงไปอ่านพระบรมราชาธิบายนั้นเถิด ด้วยเหตุนี้ ชื่อเจ้ากรมจึงเหมือนกับนามเจ้าต่างกรมมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ซึ่งเปนพยานให้พิจารณาเห็นได้ว่า ที่จริงพระนามที่เรียกเจ้านายนั้นเปนนามกรม มิใช่เปนพระนามเจ้า ผิดกันกับแบบเดิมที่สถาปนาเปนพระบรมราชาแลพระอินทราชาเปนต้น ประเพณีนั้นเปนอันเลิกมาตั้งแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช

ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ทรงประพฤติแบบแผนตามแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช แต่เหตุการณ์ในแผ่นดินนั้นผิดกัน คือที่จำต้องทรงตั้งเจ้านายพระองค์ชายชั้นสูง จึงทรงตั้งหลวงสรศักดิ์พระราชโอรส เปนพระมหาอุปราช แลให้พระมหาอุปราชเสด็จอยู่ที่วังจันทรเกษมซึ่งเปลี่ยนนามเรียกให้สูงขึ้นว่า พระราชวังบวรสถานมงคล จึงเลยเอาชื่อวังนั้นเปนชื่อเรียกรวมบรรดาข้าราชการที่ขึ้นในพระมหาอุปราชว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล นามนี้ก็เปนนามหมวดหมู่ของข้าราชการมิใช่นามของพระมหาอุปราช แลยังมีอีกตำแหน่ง ๑ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทีเดียวในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา คือ ทรงตั้งนายจบคชประสิทธิ์ศิลป์ ทรงบาศขวาซึ่งเปนคู่คิดเอาราชสมบัติ ให้เปนเจ้ามีอิศริยยศชั้นสูงรองแต่พระมหาอุปราชลงมา แลให้ไปอยู่ที่วังหลัง เรียกนามวังหลังว่าพระราชวังบวร

สถานพิมุข เอานามนี้ใช้เปนนามกรมของข้าราชการที่สังกัดขึ้นในวังหลังว่า กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข โดยทำนองเดียวกับข้าราชการที่ขึ้นในพระมหาอุปราช นอกจากนั้นจะทรงยกย่องเจ้านายพระองค์ใด ก็ให้ว่ากรมแลเรียกพระนามตามกรม ตามแบบในแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช จึงเลยเปนแบบตั้งเจ้านายต่างกรมสืบต่อมาด้วยประการฉนี้ ในหนังสือราชการครั้งกรุงเก่า แลครั้งกรุงรัตนโกสินทรตลอดลงมาจนรัชกาลที่๓ เมื่อออกพระนามเจ้านายต่างกรมยังใช้ขึ้นคำว่า เจ้า ก่อน มิได้ขึ้นคำว่า กรม ยกตัวอย่างดังในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ที่ไทยทำกับอังกฤษเมื่อในรัชกาลที่๓ ยังเขียนว่าได้ตรวจสัญญานั้นหน้าพระที่นั่งเจ้ากรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ไม่ได้เรียกพระนามว่า กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ อย่างทุกวันนี้

อิศริยยศเจ้าตามแบบเดิมซึ่งขึ้นคำว่า พระ อันปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารแต่ก่อนมา เมื่อถึงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาดูลดเอาลงมาใช้เปนยศเจ้าราชนิกูล เช่น เจ้าพระพิไชยสุรินทร เจ้าพระอินทรอภัย เจ้าพระบำเรอภูธร เปนต้น ข้าพเจ้าสงสัยว่า คำว่า พระ ที่จริงจะไม่มี หากผู้เขียนหนังสือพระราชพงศาวดารจะเขียนเลยไป ข้อนี้มีพยานจะเห็นได้ในครั้งกรุงธนบุรีก็เรียกเจ้าราชนิกูลว่า เจ้า เฉย ๆ เช่น เจ้ารามลักษณ์ เปนต้น

พระนามเจ้าครั้งกรุงเก่าชั้นก่อนเรียกพระนามตามกรม

๑. **พระราเมศวร** เคยมี ๔ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระองค์ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระราเมศวรพระองค์ ๑ (แต่เพราะหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นตามอิศริยยศเดิมว่า พระราเมศวร จึงเรียกราชโอรสซึ่งได้รับรัชทายาทว่า พระรามราชา ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่าที่จริงเปนตำแหน่งพระราเมศวรนั่นเอง) แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ พระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ ลูกเธอที่ยกขึ้นเปนพระราเมศวร ล้วนแต่เปนลูกเธอพระองค์ใหญ่อยู่ในที่รับรัชทายาท ข้าพเจ้าเข้าใจว่า จะเปนพระนาม ๑ ซึ่งสำหรับอภิเษกผู้รับรัชทายาท

๒. **พระนเรศวร** มีแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชพระองค์เดียว จดหมายเหตุของโปจุเกตว่า ราษฎรเรียกกันว่าเจ้าดำ (คู่กับเจ้าขาว คือสมเด็จพระเอกาทศรถ) น่าเข้าใจว่า เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะเรียกกันว่าพระองค์ดำมาแต่ยังทรงพระเยาว์ พึ่งมาอภิเษกเปนพระนเรศวร (อันเทียบด้วยพระนามพระราเมศวรนั้นเอง) เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ครองกรุงศรีอยุธยา

๓. **พระมหินทร์** มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระองค์เดียว (เห็นจะแปลงจากพระนามอินทราชา เหตุที่แปลงนั้นจะเห็นได้ในอธิบายต่อข้างหน้า)

๔. **พระเอกาทศรถ** (ที่ใช้เปนนามพระเจ้าลูกเธอ) มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชพระองค์เดียว

๕. **พระอาทิตยวงศ์** มีในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระองค์ ๑

๖. **พระไตรภูวนาทิตยวงศ์** (ซึ่งเข้าใจว่าเทียบด้วยพระอาทิตยวงศ์นั้นเอง) มีในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองพระองค์ ๑

๗. **พระศรีศิลป์** มี ๓ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชพระองค์ ๑ เป็นพระนามเดิมของพระเจ้าทรงธรรม (ซึ่งเป็นข้อสงสัยของผู้ศึกษาพงศาวดารอยู่ ว่าเป็นพระนามยศเมื่อก่อนทรงผนวชเพราะเป็นเชื้อพระวงศ์สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ) พระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมมีพระศรีศิลป์อีกพระองค์ ๑

๘. **พระศรีเสาวราช** มี ๒ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ ปรากฏพระนามนี้ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรอีกพระองค์ ๑

๙. **พระเชษฐาธิราชกุมาร** มี ๒ พระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมพระองค์ ๑

๑๐. **พระรัษฐาธิราชกุมาร** มีในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรพระองค์เดียว

๑๑. **พระนารายน์ราชกุมาร** หรือ สุรินทรราชกุมาร ปรากฏเป็น ๒ นัยอยู่ คือ พระนามของสมเด็จพระนารายน์มหาราช เมื่อยังเป็นลูกเธอในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พระนามยศของเจ้านายครั้งกรุงศรีอยุธยายังมีอีกประเภท ๑

ซึ่งลงท้ายพระนามว่าราชา คือ

๑๒. **พระบรมราชา** มี ๓ พระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ พระองค์ ๑

๑๓. **พระอินทราชา** มี ๔ หรือ ๕ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ พระองค์ ๑ (หรือ ๒ พระองค์) ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองพระองค์ ๑

๑๔. **พระไชยราชา** มีในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรพระองค์เดียว

๑๕. **พระเทียรราชา** มีในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชพระองค์เดียว

๑๖. **พระมหาธรรมราชา** มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ (หนังสือพระราชพงศาวดารว่า มีในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรอีกพระองค์ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีจริง)

๑๗. **พระศรีสุธรรมราชา** มีในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองพระองค์ ๑ (เห็นจะแปลงมาจากพระมหาธรรมราชานั้นเอง)

พระนามเจ้านายที่ลงท้ายว่าราชานี้ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าเดิมเห็นจะเปนพระนามสำหรับเจ้านายที่ทรงตั้งให้ไปปกครองหัวเมืองเปนประเทศราช จึงลงท้ายพระนามว่า ราชา มีตัวอย่างดังพระบรมราชาได้ครองเมืองสุพรรณบุรีพระองค์ ๑ ครองเมืองพิษณุโลกพระองค์ ๑ พระอินทราชาครองเมืองสุพรรณบุรี ๒ พระองค์ พระมหาธรรมราชา (เอาอย่างนามพระเจ้ากรุงสุโขทัยแต่ก่อน) ตั้งไปครองเมืองพิษณุโลกแต่ที่เปนตัวอย่างชัดเจนดีนั้น คือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรเดิมเมื่ออยู่กรุงศรีอยุธยามีพระนามว่า พระอาทิตยวงศ์ชั้น ๑ แล้วเมื่อจะขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกจึงได้เปน พระบรมราชา เจ้านายครองเมืองที่ไม่มีพระนามว่าราชาลงท้าย มีแต่ที่เปนพระมหาอุปราช คือ พระราเมศวร แลพระนเรศวร ด้วยสังเกตเห็นดังนี้ จึงเข้าใจว่าพระนามที่ลงท้ายว่า ราชาจะเปนตำแหน่งสำหรับเจ้าครองเมือง แต่ตามการที่เปนจริงดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร เจ้านายที่มีนามว่าราชาอยู่ท้าย ไม่ได้ไปครองเมืองทุกองค์ เช่น พระเทียรราชา พระศรีสุธรรมราชา ก็ไม่ปรากฏว่าได้ออกไปครองเมือง

ยังมีพระนามเจ้านายอิกประเภท ๑ ที่เรียกในพระราชพงศาวดารว่า เจ้าทองลัน ก็ดี พระแก้วฟ้า หรือพระยอดฟ้าก็ดี ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเปนพระนามก่อนสถาปนาพระเกียรติยศ เหมือนอย่าง (เจ้าฟ้า) พระขวัญ แล (เจ้าฟ้า) พระตรัสน้อย ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

ประเพณีที่สถาปนาเกียรติยศเจ้านายให้มีพระนามขึ้นว่า พระ เช่นกล่าวมานี้ ที่เปนพระองค์หญิง ปรากฏในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ คือ พระสุริโยทัยพระองค์ ๑ พระวิสุทธิกษัตรีย์พระองค์ ๑ พระเทพกษัตรีย์พระองค์ ๑ (อิก ๒ พระนามที่เรียกว่าพระสวัสดิราช แล พระแก้วฟ้าในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเหมือนกันนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าผู้จดหนังสือจะหลงเอาคำ พระมาใช้ในที่ซึ่งควรใช้คำเจ้า)

พระนามเจ้านายที่ปรากฏมาในพระราชพงศาวดารครั้งกรุงศรีอยุธยามีประหลาดน่าสังเกตอยู่ ๒ พระนาม ที่เรียกว่าเจ้าแก้ว แลเจ้าไทย ๒ พระนามนี้เห็นจะเปนนามตำแหน่งมิใช่นามฉเพาะพระองค์เปนแน่ แต่จะเปนตำแหน่งอย่างไรแลเปนเจ้านายชั้นใด คิดยังไม่เห็น มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารครั้งแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เรียกว่าเจ้าแก้ว เจ้าไทย ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เมื่อไปตีกรุงกัมพูชาได้ ว่าได้ตัวพระยาแก้ว พระยาไทย (เขมร) เข้ามาด้วย แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารชั้นหลังเขียนว่าพระองค์แทนเจ้า มีพระองค์แก้วต่อมาในพระราชพงศาวดารอิกหลายพระองค์ ส่วนพระองค์ไทยนั้นหายไป เปลี่ยนเปนพระองค์ทองปรากฏครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ว่าตั้งให้ขึ้นไปว่าราชการเมืองพิไชยพระองค์ ๑ แลเปนลูกเธอสมเด็จพระเจ้าปราสาททองพระองค์ ๑

เจ้านายครั้งกรุงศรีอยุธยา

ที่เรียกพระนามตามกรมแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช

๑. สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ เปนกรมหลวงโยธาทิพ

๒. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุดาวดี เปนกรมหลวงโยธาเทพ

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

๑. พระเจ้าสรศักดิ์ ราชโอรส (คือ สมเด็จพระเจ้าเสือ) เปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๒. นายจบคชประสิทธิ์ ทรงบาศขวา กรมช้าง (ซึ่งเปนคู่คิดเอาราชสมบัติ) เปนกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข

๓. พระองค์เจ้าหญิงแก้ว พระเจ้าลูกเธอสมเด็จพระนารายน์มหาราช เจ้าจอมมารดาเปนท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกพระน้องนางของสมเด็จพระเพทราชา ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา จึงยกพระองค์เจ้าแก้วขึ้นเปนเจ้าฟ้า แลเปนกรมขุนเสนาบริรักษ์

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ

๑. พระมเหษีกลางของสมเด็จพระเพทราชา ซึ่งเปนพระราชมารดาเลี้ยง แลได้ทรงทำนุบำรุงมาแต่ยังทรงพระเยาว์ เปนกรมพระเทพามาตย์

๒. เจ้าฟ้าเพ็ชร ราชโอรสพระองค์ใหญ่ (คือสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ) เปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๓. เจ้าฟ้าพร ราชโอรส เปนพระบัณฑูรน้อย แต่ไม่ปรากฏนามกรม

แผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ

๑. เจ้าฟ้าพร สมเด็จพระอนุชาธิราช (คือ สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์) เปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๒. เจ้าท้าวทองสุก พระราชชายาเดิม ยกเปนพระอรรคมเหษีมีพระนามกรม เปนกรมหลวงราชานุรักษ์

๓. เจ้าฟ้านเรนทร์ ราชโอรส เปนกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์

แผ่นดินพระเจ้าบรมโกษฐ์

๑. พระองค์ขาวพระราชชายาเดิมยกเป็นพระมเหษีขวา มีพระนามกรม เป็นกรมหลวงอภัยนุชิต

๒. พระองค์พลับ พระราชชายาเดิม ยกเป็นพระมเหษีซ้ายมีพระนามกรม เป็นกรมหลวงพิพิธมนตรี

๓. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พระราชโอรส (คือเจ้าฟ้ากุ้ง) เป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ ภายหลังได้เลื่อนเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช

๔. เจ้าฟ้าเอกทัศ ราชโอรส (คือ สมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์) เป็นกรมขุนอนุรักษ์มนตรี

๕. เจ้าฟ้าอุทุมพร (คือ เจ้าฟ้าดอกมะเดื่อราชโอรสที่ปรากฏพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรราชา หรือขุนหลวงหาวัด) เป็นกรมขุนพรพินิต

๖. เจ้าฟ้าบรมซึ่งเป็นราชธิดา เป็นกรมขุนเสนีนุรักษ์

๗. เจ้าฟ้านุ่ม พระราชธิดา ซึ่งพระราชทานให้เป็นพระชายา กรมพระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ เป็นกรมขุนพิศาลเสนี (ในหนังสือพระราชพงศาวดาร เขียนว่ายี่สานเสนี เห็นจะผิด)

๘. เจ้าฟ้าจีด ซึ่งพระองค์เจ้าแก้ว พระเจ้าลูกเธอสมเด็จพระเพทราชาเป็นพระบิดา เจ้าฟ้าเพทพระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าท้ายสระเป็นพระมารดา ปรากฏในหนังสือบางฉบับว่า เป็นกรมขุนสุรินทรสงคราม

๙. พระองค์เจ้าแขก พระเจ้าลูกเธอ เป็นกรมหมื่นเทพพิพิธ

๑๐. พระองค์เจ้ามังคุด พระเจ้าลูกเธอ เป็นกรมหมื่นจิตรสุนทร

๑๑. พระองค์เจ้ารถ พระเจ้าลูกเธอ เป็นกรมหมื่นสุนทรเทพ

๑๒. พระองค์เจ้าปาน พระเจ้าลูกเธอ เป็นกรมหมื่นเสพภักดี

๑๓. มีพระนามเจ้าต่างกรมปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่าอีกองค์ ๑ ทราบไม่ได้แน่ว่าใคร ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าจะเป็นเจ้าพระพิไชยสุรินทร์ ราชนิกูล ที่มีความชอบครั้งถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระเจ้าเสือนั้น เป็นกรมหมื่นอินทรภักดี

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์

๑. เลื่อนกรมหลวงพิพิธมนตรี สมเด็จพระราชชนนี เป็นกรมพระเทพามาตย์

๒. ในคำให้การขุนหลวงหาวัดฉบับพม่า ว่าทรงตั้งพระองค์เจ้าแมลงเม่า พระอรรคมเหษี มีพระนามกรม เป็นกรมขุนวิมลภักดี

๓. หม่อมเจ้าอาทิตย์ ในกรมพระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ เปนกรมหมื่นพิทักษ์ภูเบศร์

เจ้านายต่างกรมครั้งกรุงธนบุรีพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้ง

๑. พระราชชนนีพันปีหลวง เปนกรมพระเทพามาตย์พระองค์ ๑

๒. ตั้งพระมเหษีเดิม เปนกรมหลวงบาทบริจาริกาพระองค์ ๑

๓. ตั้งพระญาติวงศ์ไม่ทราบว่าชั้นใด เปนกรมขุนอินทรพิทักษ์พระองค์ ๑ เข้าใจว่าอยู่ไม่ช้าก็สิ้นพระชนม์

๔. ตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุ้ย เปนกรมขุนอินทรพิทักษ์ ๑

๕. ตั้งเจ้าบุญมี หลานเธอ ซึ่งเปนเจ้ารามลักษณ์ ตำแหน่งราชนิกูลอยู่ก่อนแล้ว เปนกรมขุนอนุรักษ์สงคราม ๑

๖. ตั้งเจ้าบุญจันทร หลานเธอ เปนกรมขุนรามภูเบศร์ ๑

เมื่อท่านผู้ใดอ่านดูโดยพิจารณา จะเห็นได้ในบาญชีเจ้านายต่างกรมครั้งกรุงเก่าแลกรุงธนบุรีที่พิมพ์ไว้ในหนังสือเรื่องนี้ ว่าตั้งแต่เกิดประเพณีเรียกพระนามตามกรมมา อิศริยยศของเจ้านายชั้นสูงที่สุดเปนเพียงกรมพระ มีแต่สมเด็จพระพันปีหลวงกับพระมหาอุปราชแลวังหลัง อิศริยยศชั้นรองลงมา ที่เปนกรมหลวงนั้นประหลาดที่มีแต่เจ้านายฝ่ายใน ไม่มีเจ้านายพระองค์ชายได้เปนสักพระองค์เดียว แม้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอก็ดี สมเด็จพระเจ้าหลานเธอก็ดีที่เปนพระองค์ชาย เปนแต่เพียงกรมขุน ส่วนพระองค์เจ้านั้นได้เปนเพียงกรมหมื่นเท่านั้น อีกประการหนึ่งในครั้งกรุงเก่ามิได้ปรากฏการเลื่อนกรมสักครั้งเดียว มีแต่ตั้งพระมหาอุปราช

ว่าด้วยประเพณีตั้งกรมเจ้านาย

ราชประเพณีตั้งกรมเจ้านายเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยายังเปนราชธานีจะทำอย่างไรไม่ปรากฏชัด ได้หลักฐานปรากฏแต่ว่า มีการสรงอภิเษกอย่าง ๑ กับได้พระราชทานพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏอย่าง ๑ ส่วนรายการมีปรากฏเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะโปรดฯ ให้อุปราชาภิเษกพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยขึ้นเปนพระมหาอุปราชนั้น โปรดฯ ให้ทำการพระราชพิธีตามแบบอย่างครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอุทุมพร กรมขุนพรพินิต เปนพระมหาอุปราช แบบแผนที่เอามาเปนตัวอย่างนี้ก็เห็นจะไม่ตรงกับแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลก่อน ๆ ขึ้นไป ด้วยเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ทรงตั้งเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตเปนพระมหาอุปราชนั้น เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตไม่มีวังต่างหาก ประทับอยู่ที่ตำหนักกระต่าย ในพระราชวังหลวง จึงทำการพระราชพิธีที่พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในพระราชวังหลวง เปนแต่แห่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอแต่ตำหนักมายังที่ทำการพิธีทุกวันจนตลอดงาน

สันนิษฐานว่า ถ้าเจ้านายที่จะเปนพระมหาอุปราชเสด็จประทับอยู่วังต่างหาก ก็เห็นจะทำการพระราชพิธีที่พระราชวังบวร แลแห่เจ้านายพระองค์นั้นจากวังที่ประทับ ไปยังที่ทำการพิธีในพระราชวังบวร แต่ต้องเสด็จเข้ามารับพระราชทานพระสุพรรณบัฏในพระราชวังหลวง ประเพณีการตั้งกรมในกรุงรัตนโกสินทร ส่วนการอุปราชาภิเษกครั้งพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย เปนพระมหาอุปราช มีรายการปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุกรมอาลักษณ์ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ได้ทรงนำมาเรียบเรียงไว้ในหนังสือเรื่องนี้โดยพิสดาร ปรากฏว่าได้ใช้ระเบียบการคราวนี้เปนแบบอย่างสำหรับการพระราชพิธีอุปราชาภิเษกในรัชกาลหลัง ๆ ต่อมา แก้ไขเพียงแต่ตั้งพระราชพิธีที่พระราชวังบวร แห่เจ้านายซึ่งจะรับอุปราชาภิเษกจากพระราชวังหลวง ขึ้นไปยังที่ทำการพิธีทุก ๆ วัน จนถึงวันเฉลิมพระราชมณเฑียร แต่เมื่อรัชกาลที่ ๔ นั้น เพราะทรงสถาปนาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนอย่างพระเจ้าแผ่นดินอิกพระองค์ ๑ จึงโปรด ฯ ให้เสด็จขึ้นไปประทับอยู่ ณ พระบวรราชวังตั้งแต่ก่อนทำพระราชพิธีบวรราชาภิเษก หาได้แห่เสด็จไปจากพระราชวังหลวงเหมือนอย่างกรมพระราชวังบวรสถานมงคลไม่

ส่วนประเพณีการตั้งกรมเจ้านายอื่น ๆ นั้น พิเคราะห์ดูตามความที่ปรากฏในจดหมายเหตุอาลักษณ์ ดูเหมือนเมื่อในรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ แลรัชกาลที่ ๓ จะไม่ได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏต่อพระหัดถ์ แลไม่มีประกาศ เปนแต่เมื่อมีรับสั่งให้เลื่อนกรมหรือตั้งกรมเจ้านายพระองค์ใด เจ้าพนักงานก็มีหมายรับสั่งให้ประชุมเสนาบดีแลอาลักษณ์จารึกพระสุพรรณบัฏ ครั้นจารึกแล้วก็เข้าถุงใส่พานรักษาไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนถึงวันกำหนดงาน จึงเชิญพระสุพรรณบัฏไปตั้งในมณฑลพิธีที่วังของเจ้านาย ในเย็นวันนั้นพระสงฆ์สวดมนต์ รุ่งขึ้นเวลาเช้าเลี้ยงพระ ครั้นถึงเวลาฤกษ์ เจ้านายที่จะได้เลื่อนกรมหรือรับกรมนั้นก็เสด็จเข้าสู่ที่สรงอภิเษก ครั้นสรงแล้วอาลักษณ์จึงเชิญพระสุพรรณบัฏมอบถวายในที่ทำการพิธี เมื่อเสร็จพิธีแล้ว เจ้านายพระองค์นั้นจึงเสด็จเข้าไปเฝ้าถวายดอกไม้ธูปเทียน

ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงแก้ไขประเพณีการตั้งกรม เหตุด้วยทรงพระปรารภว่า เจ้านายที่เลื่อนกรมแลรับกรมชั้นแรกนั้น เปนชั้นพระเจ้าบรมวงศ์แลพระเจ้าพี่ยาเธอโดยมาก จึงเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระสุพรรณบัฏถึงวัง แลเพิ่มการประกาศยกย่องความชอบ ให้อาลักษณ์อ่านเมื่อก่อนพระราชทานพระสุพรรณบัฏด้วย อันประเพณีการอ่านประกาศเมื่อทรงสถาปนาพระเกียรติยศนี้ได้พบในหนังสือเก่าก่อนรัชกาลที่ ๔ มีแต่ในการทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชกับสมเด็จพระวันรัตน์ บางทีพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะโปรด ฯ ให้ขยายประเพณีนั้นมาใช้ในการตั้งกรมเจ้านายด้วย แต่มิได้เสด็จไปพระราชทานพระสุพรรณบัฏถึงวังทั่วไปทุกพระองค์ ต่างกรมวังหน้าแลพระองค์เจ้าตั้งนั้น เมื่อทำพิธีที่วังแล้วโปรด ฯ ให้เข้าไปรับพระราชทานพระสุพรรณบัฏต่อพระหัดถ์ที่ในพระบรมมหาราชวัง ในเวลาเดียวกับถวายดอกไม้ธูปเทียน ประเพณีการตั้งกรมซึ่งทรงแก้ไขในรัชกาลที่ ๔ คงใช้ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ จน พ.ศ. ๒๔๓๘ พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทว่า การที่ทำพิธีรับแลเลื่อนกรมที่วังเจ้านายนั้น เปนการ

เปลืองแลเดือดร้อนแก่เจ้านายที่จะได้เลื่อนแลรับกรมอยู่ทั่วกัน มิมากก็น้อย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปลี่ยนประเพณีการเลื่อนแลตั้งกรม มาทำในพระบรมมหาราชวังเปนครั้งแรกเมื่องานฉลองวันที่ในรัชกาลครบหมื่นวัน ต่อมาโปรด ฯ ให้ทำในพระราชพิธีฉัตรมงคล ตั้งน้ำพระพุทธมนต์แลพระสุพรรณบัฏในพระแท่นมณฑล ถือเอาการสวดมนต์ในท้องพระโรงเปนสวดมนต์ตั้งกรมด้วย รุ่งขึ้นเสด็จออกท้องพระโรงพระราชทานน้ำพระพุทธมนต์อภิเษกแลพระสุพรรณบัฏแก่พระบรมวงศานุวงศ์ที่เลื่อนแลรับกรมในที่มหาสมาคม เปนประเพณีสืบต่อมาจนทุกวันนี้

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ พอพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าสุรสีหพิษณวาธิราช เปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช แลทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางพระองค์ใหญ่ เปนกรมพระยาเทพสุดาวดี แลทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อยเปนกรมพระศรีสุดารักษ์ แล้วโปรด ฯ ให้ลูกขุนปฤกษาบำเหน็จความชอบพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น ลูกขุนจึงพร้อมกันทำคำปฤกษาขึ้นกราบบังคมทูลดังนี้

คำปฤกษาปูนบำเหน็จครั้งรัชกาลที่ ๑

วัน ๑ๅ๑๘ ค่ำจุลศักราช ๑๑๔๔[๑] ปีขาลจัตวาศก พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จออกท้องพระโรงเสด็จเหนือจัตุรมุขสิงหาสน์สุริยาพิมานในพระราชมณเฑียรสถาน มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสถิตย์ในพระราชสิริสวัสดิปราบดาสวรรยาภิเษกถวัลยราชไอสุริยสมบัติเสร็จราชการแล้ว แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอหลานเธอ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาท ซึ่งโดยเสด็จพระราชดำเนินทำการสงครามมีความชอบมาแต่หลังนั้น อนึ่งขนบบูระราชประเพณีแต่ก่อนหัวเมืองเอก, โท, ตรี, จัตวา, ฝ่ายเหนือขึ้นแก่สมุหนายก ฝ่ายหัวเมืองเอก, โท, ตรี, จัตวา, ปากใต้ขึ้นแก่สมุหพระกระลาโหม แลว่าสมุหพระกระลาโหมแต่ก่อนเปนโทษจึงยกหัวเมืองปากใต้มาขึ้นแก่กรมท่าก็ล่วงโทษล่วงกษัตราธิราชเนิ่นนานมาแล้ว ครั้งนี้สมุหพระกระลาโหมมีความชอบ ฝ่ายกรมท่าก็มีความชอบ แลจะแบ่งหัวเมืองปากใต้ ให้ขึ้นกระลาโหมบ้างคงอยู่กรมท่าบ้าง แลที่เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชนั้นหามีตำแหน่งได้ว่ากล่าวไม่ จะยกตำแหน่งที่ทุกขราษฎร ให้เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชตั้งแต่งว่ากล่าวจะเปนประการใด ให้ลูกขุนณศาลาลูกขุนณหลวงปฤกษาให้แจ้ง

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๒๕ (สอบเทียบจากปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔)

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาพิพัฒโกษา พระยาราชภักดี พระยาราชสุภาวดี พระยามหาอำมาตย์ พระยาสุรเสนา ลูกขุนศาลา ๕ พระครูมหิธร พระครูพิเชษฐ พระครูพิราม ขุนหลวงพระไกรศรี ลูกขุนศาลหลวง ๔ รวม ๙ นาย ขอพระราชทานปฤกษาด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมพร้อมกันว่า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเมืองนครราชสิมา ได้โดยเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงครามหลายครั้ง แลครั้งนี้รู้ว่าพระนครธนบุรีเปนจลาจล ก็องอาจรีบเสด็จพระราชดำเนินลงมาแต่เมืองนครราชสิมา ถึงพระนครธนบุรีก่อนเสด็จพระราชดำเนิน ครั้นอยู่ ณ วันอังคาร เดือนห้า แรมห้าค่ำปีขาล จัตวาศก อ้ายบุญมีรามลักษณ์ อ้ายพระยาสรรค์ อ้ายพระยามหาเสนา กับข้าราชการคบคิดกันจู่โจมตีสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ แล้วจุดไฟในที่ข้าศึกชนะถ่ายเดียว หากสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเข้มแข็งชำนิชำนาญในการณรงค์ แล้วเดชะพระเดชเดชานุภาพพระบารมีสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวปกเกล้า ฯ จึงต่อรบสู้อ้ายบุญมีรามลักษณ์แต่เพลาตี ๑๐ ทุ่มจนรุ่งบ่ายสองโมงเศษพวกอ้ายบุญมีแตก ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหลานเธอสามารถเอาไชยชำนะไว้ได้ แล้วจับได้อ้ายบุญมีรามลักษณ์แลพวกอ้ายบุญมีรามลักษณ์เปนอันมาก ขอพระราชทานตั้งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ให้เปนเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษเทเวศให้มีพระเฉลี่ยงเครื่องสูง ๓ ชั้นคันประดับมุก เรือดั้งแห่คู่หนึ่ง ตามตำแหน่งพระราชนัดดามีความชอบ

อนึ่งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ๓ พระองค์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์ ๑ สี่พระองค์นั้นได้โดยเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงครามมาแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ ได้ไปปราบนานาประเทศทุกครั้งมีความชอบมาก ขอพระราชทานตั้งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอน้องยาเธอ ให้เปนกรมหลวงธิเบศบดินทร ๑ เปนกรมหลวงนรินทรรณเรศ ๑ เปนกรมหลวงเทพหริรักษ์ ๑ กรมหลวงจักษเจษฎา ๑ พระราชทานเครื่องยศสำหรับขัตติยราชตระกูลราชนัดดาอนุชามีความชอบ

อนึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอองค์ประถมยังทรงพระเยาว์อยู่แลทรงพระอุสาหะโดยเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงครามมีความชอบ ขอพระราชทานตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เปนเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรพระราชทานเครื่องสำหรับพระราชโอรสาธิราชมีความชอบ

(ต่อนี้ไปเปนคำปฤกษาความชอบข้าราชการ ไม่เกี่ยวด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ จึงตัดเสียไม่เอามาลงในนี้)

เนื่องแต่คำปฤกษานี้ ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ (คือพระบาทสมเด็จฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย) เปนกรมหลวงอิศรสุนทรพระองค์ ๑ ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอพระโอรสสมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่เปนกรมหลวง ๓ พระองค์ คือ

เจ้าฟ้าทองอิน ซึ่งเปนพระยาสุริยอภัย ผู้สำเร็จราชการเมืองนครราชสิมาอยู่ก่อนนั้น เปนกรมหลวงอนุรักษเทเวศร พระองค์ ๑

เจ้าฟ้าบุญเมือง ซึ่งเปนพระอภัยสุริยา ปลัดเมืองนครราชสิมาอยู่ก่อนนั้น เปนกรมหลวงธิเบศรบดินทร์ พระองค์ ๑

เจ้าฟ้าทองจีน ซึ่งเป็นหลวงฤทธิ์นายเวรอยู่ก่อนนั้น เป็นกรมหลวงนรินทรรณเรศร์ พระองค์ ๑

ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าตัน พระโอรสพระองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อย เป็นกรมหลวงเทพหริรักษ พระองค์ ๑

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าลา เป็นกรมหลวงจักษเจษฎา พระองค์ ๑

จะเป็นในคราวแรกนั้นฤๅในคราวต่อมาไม่ปรากฏ ทรงตั้งหม่อมมุก ซึ่งเป็นนายกวดหุ้มแพรมหาดเล็กครั้งกรุงธนบุรี ผู้เป็นพระภัศดาของพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากุ เป็นกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ พระองค์ ๑

ถึง พ.ศ. ๒๓๒๙ เมื่อชนะศึกพม่าซึ่งยกมาเป็นคราวศึกใหญ่ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษเทเวศร์ มีความชอบรบชนะพม่าที่ยกลงมาทางฝ่ายเหนือ ทรงสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข พระองค์ ๑

ต่อมาจะเป็นในปีใดไม่ปรากฏ ประมาณว่าราว พ.ศ. ๒๓๓๕ ทรงตั้งกรมเจ้านายอีก ๔ พระองค์ คือ

สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงแจ่ม เป็นกรมหลวงศรีสุนทรเทพ* พระองค์ ๑

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุ้ย เป็นกรมขุนเสนานุรักษพระองค์ ๑

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงประไพวดี เป็นกรมขุนเทพยวดี พระองค์ ๑

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าจุ้ย พระโอรสองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อย เป็นกรมขุนพิทักษมนตรี พระองค์ ๑

ถึง พ.ศ. ๒๓๔๙ เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทสวรรคตแลกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขทิวงคตแล้ว พระราชทานอุปราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหาอุปราช การพระราชพิธีมีจดหมายเหตุอาลักษณโดยพิสดาร ได้นำมาพิมพ์ไว้ต่อไปนี้

* สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ ในจดหมายเหตุบางฉบับว่าเป็นกรมขุน ฯ ก่อน แล้วจึงเลื่อนเป็นกรมหลวง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานในคราวที่กล่าวนั้น จึงสันนิษฐานว่าจะเป็นกรมหลวงแต่ในคราวแรกทีเดียว

หน้าว่าง

จดหมายเหตุอาลักษณ์ เรื่องอุปราชาภิเษก สมเด็จฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร[๑]

วัน ๖ ฯ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๘[๒] ปีขาลอัฐศก ข้าพระพุทธเจ้าขุนสารประเสริฐเรียบเรียงเรื่องกฎหมายไว้ตาม สติ ปัญญา[๓] มันทะเยาหย่อน ควรมิควรขอพระราชทานอะภัย

วัน ๕ ฯ๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๘[๔] ปีขาลอัฐศก เพลาเช้า ๓ โมงเศษ สมเด็จบรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน พร้อมด้วยมุขมาตยามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาโหราจารย์ เฝ้าพระบาทบงกชมาศ จึงมีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งเจ้าพญามหาเสนาให้ตั้งการพระราชพิธีมังคลามหาอุปราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ตามอย่างเจ้ากรมขุนพรพินิตราชโอรสของหลวงพระบรมโกษฐเปนกรมพระราชวังบวร

หลวงโลกทีปเจ้ากรมโหรหลัง ขุนโชติพรหมา ขุนเทพากรโหรมีชื่อทำฎีกาคำณวนพระฤกษที่จะได้จารึกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏทูลเกล้า ฯ ณ วัน ๔ ฯ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๘[๕] ปีขาลอัฐศก เพลาเช้า ๔ โมง ๖ บาท พระฤกษจารึกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ ทองเนื้อ

---

๑ ต่อมา คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

๒ เมื่อตรวจเทียบกับปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ และปฏิทิน ๒๒๐ ปี (ของ ร.อ.ทองคำ ยิ้มกำภู) แล้วปรากฏว่าคลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน จึงสันนิษฐานว่า วันศุกร์ เดือน ๒ ขึ้น ๙ ค่ำ (๖ ฯ๒ ค่ำ) ที่ถูกต้องควรเป็น วันศุกร์ เดือน ๒ ขึ้น ๘ ค่ำ (๖ ฯ๒ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๙

๓ อ่านว่า "ไว้ตามสติ ปัญญา มันทะเยาหย่อน"

๔ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๔๙

๕ ตรงกับวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๙

๘[๑] หนัก ๑ สลึง[๒] กว้าง ๓ นิ้ว ยาว ๑๓ นิ้ว พระหีบเงินหนัก ๒ บาท[๓] หลังเจียดถมยาดำตะทองสูง ๕ นิ้ว ยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๕ นิ้ว ใส่ถุงแพรแดงลายทองหูลาแพรเขียวใส่พานทองเปนไม้สิบสองจำหลักทั่วสรรพางค์ มีคลุมพื้นแดงหักทองขวาง ของทั้งนี้ขุนหมื่นชาวพระคลังมหาสมบัติเชิญมาส่งให้แก่กรมอาลักษณ์ เจ้าพนักงานพระคลังพิเศษเบิกผ้าขาวนุ่ง ๑ ห่ม ๑ แลผ้าขาวรองแผ่นพระสุพรรณบัฏมาให้แก่พระอาลักษณ์ วิเศษแต่งใบศรี ๑ ทอง ๑ เงิน ๑ แก้ว ๑[๔] ศีร์ษะสุกรคู่หนึ่ง ขนมผลไม้ ดอกไม้ธูปเทียน แป้งหอม น้ำมันหอม นำมาตั้งสรรพด้วยแตรสังข์มโหรีพิณพาทย์ กลองแขก ฆ้องไชย ชาวนาฟิกาเอานาฬิกามาตั้ง หลวงโลกทีปเจ้ากรมโหรหลัง ๑ ขุนโชติพรหมาปลัดกรมโหรหน้า ๑ รวม ๒ คน มากำกับประจำพระฤกษ ชาวพนักงานพระคลังพิมานอากาศเอาพรมใหญ่มาปู ชาวพระคลังในซ้ายฟั่นไหมเหลือง ๑๐ เส้นมาเตรียม เจ้าพญามหาเสนา เจ้าพญาศรีธรรมาธิราชจัตุสดมภ์ทั้ง ๔ แลข้าทูลลออง ฯ นอกนี้เปนอันมาก กรมอาลักษณ์ขุนสุนทรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ ๑ ขุนสารประเสริฐ ๑ ขุนมหาสิทธิโวหาร ๑ สามคนนั่งพร้อมกันในพระอุโบสถพระศรีสรรเพ็ชญ์ ครั้นได้ศุภศริยวารฤกษ โหรให้ลั่นฆ้องไชยเภรีประโคมมโหรีพิณพาทย์แตรสังข์ กลองแขกขึ้นพร้อมกัน หมื่นสวัสดิอักษรอาลักษณ์ นุ่งขาว ห่มขาว[๕] กราบถวายมัสการพระพุทธรัตนปฏิมากรแก้วมรกฎเปนอาทิสามวารแล้ว บ่ายซึ่งศิโรเพศกราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวแล้ว จึงจารจารึกพระนามลงในแผ่นสุพรรณบัฏว่า

สมเด็จบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทโปรดเกล้าฯ ดำรัสให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทฆฆายุสมสิริสวัสดิ์

---

[๑] เนื่องจากทองคำเป็นแร่ธรรมชาติ มีทั้งทองคำบริสุทธิ์และทองคำที่มีส่วนผสมของแร่ธาตุใกล้เคียง เช่น ดิน และหิน เป็นต้น จึงทำให้ทองคำมี คุณภาพแตกต่างกัน ได้มีการกำหนดอัตราเปรียบเทียบคุณภาพของเนื้อทองคำไว้ โดยเริ่มจาก เนื้อสี่ เนื้อห้า เนื้อหก เนื้อเจ็ด เนื้อแปด และ เนื้อเก้า ทองเนื้อสี่จัดเป็นทองคำคุณภาพต่ำสุด ทองเนื้อหก นิยมเรียกกันว่า ทองลูกบวบ ส่วนทองเนื้อเก้าเป็นทองคำที่มีคุณภาพดีที่สุด เป็น ทองคำบริสุทธิ์ มีชื่อเรียกต่าง ๆ ว่า ทองธรรมชาติ ทองชมพูนุท ทองเนื้อแท้ ทองนพคุณ ทองเนื้อกษัตริย์ และทองชมพูนุทเนื้อเก้า ส่วนคุณภาพของเนื้อทองคำตั้งแต่เนื้อสี่จนถึงเนื้อแปด มีอัตราส่วนแต่ละเนื้อเท่ากัน

[๒]

มาตราน้ำหนักทองคำ
๘ กล่ำ = ๑ เฟื้อง ๒ เฟื้อง = ๑ สลึง
๔ สลึง = ๑ บาท ๔ บาท = ๑ ตำลึง
๒๐ ตำลึง = ๑ ชั่ง
ในที่นี้ อ่านว่า หนัก ๑ ตำลึง ๘ สลึง

[๓] อ่านว่า หนัก ๒ บาท

[๔] อ่านว่า ใบศรี ๑ ใบศรี ทอง ๑ ใบศรี เงิน ๑ ใบศรี แก้ว ๑

[๕] อ่านว่า นุ่งขาว ห่มขาว

เปนพระอักษร ๓ บรรทัด พระอักษรนับได้ ๑๒๕ พระอักษร ครั้นแล้วโหรสั่งให้ประโคมซึ่งแตรสังข์มโหรีพิณพาทย์ กลองแขกฆ้องไชยขึ้นพร้อมกัน แล้วอาลักษณ์จึงเอาแป้งหอมน้ำมันเจิมแผ่นพระสุพรรณบัฏ จึงม้วนแผ่นพระสุพรรณบัฏ เอาไหมเหลืองฟั่นเปนเกลียวพันจึงเชิญลงใส่พระหีบ มีพระนวมผ้าขาวรองแล้วใส่ถุงตีตราประจำเล็บเชิญใส่ในพานทอง มอบฝากขุนทิพมณเฑียรขุนเทพมณเฑียร ข้าพระวัดพระศรีสรรเพ็ชญ* ในพระอุโบสถ

อนึ่งกรมพระสัสดีสั่งให้เจ้าพนักงานมาตั้งฉัตรเบญจรงค์ ๕ ชั้น ๆ ต้น กว้าง ๒ ศอก สูง ๕ วาตลอดคันมีวงกระจัง ต้น/ปลาย[๑] ใบทุกชั้น[๑] ตั้งแต่พระที่นั่งสุธาสวรรย์ไปถึงประตูวิเศษบริบาลตรงหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทระยะห่างกัน ๑๗ วามีคู่หนึ่ง ๔๔ คัน ราชวัตรไม้ไผ่สูง ๕ ศอก กว้าง ๔ ศอกคืบ มีประจำยามผูกประกับฉัตรคันละ ๔ แผ่น เปนราชวัตร ๑๗๖ แผ่น มีฉัตรกระดาษ ๕ ชั้นปักประจำผูกต้น กล้วย/อ้อย[๒] เสร็จพร้อม หนึ่งฉัตรเบ็ญจรงค์ ๗ ชั้น ๆ ต้นกว้าง ๒ ศอก มีวงกระจัง ต้น/ปลาย[๑] ใบแลหลังกงฉัตรทุกชั้นมีใบโพธิ์ห้อยปลายใบฉัตรทั้ง ๗ ชั้น ๆ แต่ละคันสูง ๕ วา เปนฉัตร ๓๐ คัน ราชวัตรไม้ไผ่นั้นสูง ๕ ศอก กว้าง ๔ ศอกคืบ ทรงเครื่องมีประจำยามใบโพธิ์ห้อย ผูกประกับฉัตรคันละ ๔ แผ่น เปนราชวัตร ๑๒๐ แผ่น ฉัตรกระดาษ ๕ ชั้น ผูกประจำเปน ๒๔๐ คัน ปักรายรอบนอกกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทห่างออกมา ๓ วา ๒ ศอก

ที่เสด็จทรงสนานตั้งริมชลาในกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างทิศตะวันออก พื้นกระดานยาว ๓ วา ๓ ศอก ๖ นิ้ว สูง ๒ วา ๖ นิ้ว มีอัฒจันทร์ขึ้นสองแห่ง ที่เสด็จ แห่ง ๑ ที่พระสงฆ์พราหมณแห่ง ๑ มีหลักราวเชิญพระแท่นมาตั้งที่เสา ๔ เสา เพดานขาวระบาย ๔ ด้าน พื้นขาวปักทองแผ่ลวด มีรัดเกล้าพระวิสูตรขาวผูก ๔ ทิศ ปักฉัตร ทอง ๓ เงิน ๓ นาก ๒[๓] ๘ คัน ๗ ชั้น ๆ ต้นกว้าง ๓ ศอกคืบ สูง ๓ วา ๓ ศอกคืบ สูง ๓ วาทรงเครื่องมีวงกระจังหลังกงฉัตรแล ต้น/ปลาย[๑] ใบมีใบโพธิ์ห้อยปลาย ใบทุกชั้นล้อมด้วยราชวัตรไม้สักแม่สดึงจำหลักลูกฟักตาแชลง ประจำยามมีใบโพธิ์ห้อยทุกประจำยาม มีกระจังตั้งหลังราชวัตรทา เหลือง/เขียว[๔]

อนึ่งโรงพระราชพิธีพราหมณ์ตั้งหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างทิศตวันตกเฉียงเหนือยาว ๓ ห้อง ๆ ละ ๔ ศอก ขื่อกว้าง ๕ ศอก มีพาไลรอบ มีช่อฟ้าใบรกาตาอ้อยหลังคาดาด

---

* คือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เรียกตามอย่างกรุงเก่าว่า วัดพระศรีสรรเพ็ชญ์

๑ อ่านว่า มีวงกระจัง ต้นใบ ปลายใบทุกชั้น

๒ อ่านว่า ผูกต้นกล้วย ต้นอ้อยเสร็จพร้อม

๓ อ่านว่า ปักฉัตร ทอง ๓ เงิน ๓ นาก ๒ ๘ คัน

๔ อ่านว่า ราชวัตรทา เหลือง เขียว

แผงทาแดง มีฉัตรกระดาษ ๕ ชั้นปัก ๑๕ คัน พราหมณ์พิธีเชิญรูปพระบรเมนศวร ๑ พระนารายน์ ๑ พระพรหม ๑ พระพุทธชิเนศ ๑ พระเทวกัน ๑ นางอุมาภควดี ๑ นางลักษมี ๑ รวม ๗ องค์มาตั้งเปนประธาน

อนึ่งพลับพลาทรงเครื่องตั้งท้องสนามในตรงพระที่นั่งสุธาสวรรย์ ในองค์ ๓ ห้อง มุข หน้าห้อง/หลังห้อง[๑] เปน ๕ ห้อง ๆ ละ ๕ ศอก ขื่อกว้าง ๘ ศอก เดี่ยวสูง ๖ ศอก ๕ นิ้ว ใบดั้ง ๕ ศอก พื้นในองค์สูง ๓ ศอก พื้นมุข หน้า/หลัง[๒] สูง ๒ ศอกมีช่อฟ้าใบรกาเครื่องสดุ้งหลังคาดาดสีมีที่สรงแห่ง ๑ ที่เกยแห่ง ๑ ที่ลงพระบังคนแห่ง ๑ มีท้องพระโรง ๕ ห้อง ๆ ละ ๕ ศอก ขื่อกว้าง ๑๐ ศอก เดี่ยวสูง ๙ ศอก ใบดั้ง ๖ ศอกคืบ ๕ นิ้ว มีพาไลรอบ ขื่อกว้าง ๖ ศอกคืบ เดี่ยวสูง ๗ ศอก ใบดั้ง ๓ ศอกคืบพาไลนั้นกว้าง ๓ ศอกคืบ มีระเนียดทึบ หน้า/หลัง[๓] ๒ ด้าน มีประตูลับแล หน้า/หลัง[๔] ๓ แห่ง

อนึ่งพลับพลาเปลื้องเครื่องตั้งนอกกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในองค์ยาว ๖ ศอก ขื่อกว้าง ๗ ศอก มีมุข หน้า/หลัง[๕] ห้องละ ๕ ศอก มีช่อฟ้าใบรกาเครื่องสดุ้งหลังคาดาดสี มีกันสาดรอบดาดสีแดง มีชานพัก ๒ ข้าง มีเกยรับพระยานุมาศ มีอัฒจันทร์ชานพลับพลาหน้าหลัง ๒ แห่ง ที่ลงพระบังคนมีพระสาคร ตั้งน้ำสำหรับสรง

อนึ่งต้นกรรมพฤกษทำด้วยไม้สัก ๔ ต้น สูงจนหลังพริ้ง ๕ ศอก แม่สดึงข้างล่างกว้าง ๕ ศอก กลางจำหลัก ตมูกสิง บัวหงาย แม่ลาย[๖] ข้างบนกว้าง ๔ ศอกคืบ จำหลักเปนแม่ลาย มีพนักพอวัดรอบตั้งหลังพริ้งใต้เม็ดลงมา ๓ นิ้ว ทาสี เหลือง เขียว[๗] เอาหนังโคแห้งมาตัดสลักเปน ดอก ใบ[๘] บริมณฑลกรรมพฤกษาก้านกิ่งนั้นทำด้วยหวายทาสีต่าง ๆ แล้วผูกประดับเข้ากับแกนไม้สัก ต้นแกนหยั่งลงดินปลายนั้นปักพุ่มเล็ก แผงตัดเปนช่องกุดผูกควบทาพื้นเหลือง เขียนระบายเปนเครือไม้ประดับเข้าทั้ง ๔ ด้าน เบื้องล่างกรรมพฤกษ ๔ ต้นนั้น ตั้งนอกพระระเบียงวัดพระศรีสรรเพ็ชญ์ว่างโรงลครข้างทิศเหนือ ๒ ทิศใต้ ๒ รวม ๔ ต้น ทรงพระบริจาคเฟื้องทองเงินสลึงเข้าในผลมกรูต

---

[๑] อ่านว่า ๓ ห้อง มุขหน้าห้อง ๑ หลังห้อง ๑

[๒] อ่านว่า พื้นมุขหน้า หลัง สูง ๒ ศอก

[๓] อ่านว่า มีระเนียดทึบหน้า ๒ ด้าน หลัง ๒ ด้าน

[๔] อ่านว่า มีประตูลับแลหน้า ๓ หลัง ๓ แห่ง

[๕] อ่านว่า มีมุขหน้า หลัง ห้องละ ๕ ศอก

[๖] อ่านว่า กลางจำหลัก ตมูกสิง บัวหงาย แม่ลาย

[๗] อ่านว่า ทาสีเหลือง เขียว

[๘] อ่านว่า สลักเป็น ดอก ใบ

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

ผลมนาวต้นหนึ่งแต่ละวัน ๆ เปนเงิน ๑ เปนทอง ๒ ๔ ต้น ทอง ๓ เงิน ๔ ๓ วัน ทั้ง ๔ ต้น เปนทอง ๑๘ เงิน ๒๔ ๖ ทรงซึ่งพระราชกุศลเจตนาสละทั่วไปแก่วรรณิพก ชาย หญิง ๗ ทั้งปวง

อนึ่งสี่ตำรวจเอาเตียงแว่นฟ้าใหญ่มาตั้ง ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างทิศตวันออก สำหรับตั้งเครื่องทั้งปวง มีเตียงตั้งพระพุทธรูปตั้งบนเตียงแว่นฟ้า ครั้น ณ วัน๕ ๗ ๒ ค่ำ ปีขาลอัฐศก ๘ เพลาเช้าเจ้าพนักงานทั้งปวงเอาพรมแลฉากไปปูแลกั้น แลเชิญพระสารีริกบรมธาตุ พระห้ามสมุทเงิน พระไชยเงินราชาวุธศรีราชูประโภค เชิญมาตั้งมณฑลพระราชพิธี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สรรพสิ่งเข้าในมณฑลพระราชพิธีในนี้

พระสารีริกบรมธาตุ			๑
พระไชย			๑
พระห้ามสมุท			๑
พระ	เสมาธิบัต	๑	๓
	ฉัตรไชย	๑	
	เกาวภาย	๑	
พระมหาธงไชยนารายนขี่ครุฑ			๑
พระธงไชยกระบี่ธุช			๑
พระมหาพิไชยสงคราม			๑
พระมหามงกุฎ			๑
พระชฎา			๑
พระมาลาเบี่ยง			๑
พระขรรค์ไชยศรี			๑

---

๑ อ่านว่า เป็นเงิน ๒ ชั่ง

๒ อ่านว่า เป็นทอง ๑ ตำลึง ๒ บาท

๓ อ่านว่า ทอง ๖ ตำลึง

๔ อ่านว่า เงิน ๘ ชั่ง

๕ อ่านว่า เป็นทอง ๑๘ ตำลึง

๖ อ่านว่า เงิน ๒๔ ชั่ง

๗ อ่านว่า แก่วรรณิพก ชายหญิง ทั้งปวง

๘ ตรงกับ วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๙ (จ.ศ. ๑๑๖๘)

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY
3961146129

พระมหาสังข์	ทักขิณาวัฏ	๑	ใส่เบ็ญจสุทธินีที่ ๔[๑]	
	ทอง	๑		
	เงิน	๑		
พระเต้าเบ็ญจครรภโมราประดับเพ็ชร์ประดับทับทิม		๑		
	ทอง	๑		
พระประทุมนิมิตรหม้อ	นาก	๑	ใส่เบ็ญจสุทธินีที่ ๔	
	เงิน	๑		
	สัมฤทธิ์	๑		
พระพัชนีฝักมุขาม				๑
พระแสงกระบี่ถมยา				๑
พระแสง	จักร	๑		๒
	ตรี	๑		
พระแสงง้าว				๒
พระแสงหอกไชย				๑
พระแสงทวน				๒
พระแสงหอก	โลกประไลย	๑		๒
	มารประไลย	๑		
พระแสงหอกคู่				๒
พระแสงเขน				๔
พระแสงเกาทัณฑ์				๑
ธารพระกร				๑
พระแสงง้าวข้างที่				๑
พระแสงดาบญี่ปุ่นทรง				๑
พระแสงของ้าวพลพ่าย				๑

[๑] หมายถึง พระมหาสังข์ทักขินาวัฏ ๑ ทอง ๑ เงิน ๑ พระเต้าเบญจครรภโมราประดับเพชร ประดับทับทิม ๑ ทั้งหมดนี้ใส่เบ็ญจสุทธินีที่ รวมเป็น ๔

พระแสงขอตีช้างล้ม ๑

พระแสงชนักต้น ๑

พระแสงปืนคาบชุดข้ามแม่น้ำสโตง ๑

⊙ ชาวพระราชยานเชิญพระเสลี่ยงมารับ ชาวพระมาลา ชาวพระภูษา[๑] เชิญพระกลดพื้นขาวลายทองแผ่ลวดมา กรมอาลักษณจึงเชิญพานทองคำพระหีบใส่พระนามในแผ่นพระสุพรรณบัฏ จากพระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพ็ชญ์ลงในพระเสลี่ยงงา จึงเอาด้ายดิบเบิกมาแต่พระคลังในซ้าย ผูกพานเข้ากับพระเสลี่ยง ชาวพระภูษาจึงถวายพระกลด ออกมาประตูพระระเบียงวัดพระศรีสรรเพ็ชญ์ข้างเหนือ ตามทางราชวัตรกั้น เข้าประตูวิเศษบริบาลแล้ว ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิโวหาร[๒] อาลักษณ์ถวายบังคมแล้ว เชิญลงจากพระเสลี่ยงงาเข้ามณฑลพระราชพิธีพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

⊙ ครั้น ณ วัน ๕ ๗ ๒ ค่ำ เพลาบ่าย ๒ โมง ๕ บาท พระสงฆ์ราชาคณะแลพราหมณ์เข้าพระราชพิธี

สมเด็จพระสังฆราช ๑

พระพนรัตน์ ๑

พระพิมลธรรม ๑

พระโพธิวงศ์ ๑

พระธรรมอุดม ๑

พระพุทธโฆษาจารย์ ๑

พระพรหมมุนี ๑

พระธรรมเจดีย์ ๑

พระเทพเมาลี ๑

พระเทพมุนี ๑

พระธรรมราชา ๑

พระญาณสังวร ๑

พระปัญญาวิศาลเถร ๑

พระวินัยรักขิต ๑

---

๑ อ่านว่า ชาวพระมาลา ชาวพระภูษา

๒ อ่านว่า ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิโวหาร อาลักษณ์ ถวายบังคม

	พระเทพกวี	๑		
	พระญาณไตรโลก	๑		
	พระราชกวี	๑		
	พระศรีสมโพธิ์	๑		
	พระธรรมโฆษา	๑		
สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ[๑]	พระญาณวิริย	๑	คามวาสี ๑๒ อรัญวาสี ๒	๓๔
	พระอริยมุนี	๑		
	พระราชมุนี	๑		
	พระอริยวงศ์	๑		
	พระญาณรักขิต	๑		
	พระธรรมกิจ	๑		
	พระสุเมธน้อย	๑		
	พระปรากรม	๑		
	พระนิกรม	๑		
	พระญาณสิทธิ์	๑		
	พระวรญาณมุนี	๑		๓๕
	พระญาณโพธิ	๑		
	พระอุดมวิชา	๑		

[๑] อ่านได้ ดังนี้ ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช และพระราชาคณะ ได้แก่ พระพนรัตน์ ๑ พระพิมลธรรม ๑ พระโพธิวงศ ๑ พระธรรมอุดม ๑ พระพุทธโฆษาจารย์ ๑ พระพรหมมุนี ๑ พระธรรมเจดีย์ ๑ พระเทพเมาลี ๑ พระเทพมุนี ๑ พระธรรมราชา ๑ พระญาณสังวร ๑ พระปัญญาวิศาลเถร ๑ พระวินัยรักขิต ๑ พระเทพกวี ๑ พระญาณไตรโลก ๑ พระราชกวี ๑ พระศรีสมโพธิ์ ๑ พระธรรมโฆษา ๑ พระญาณวิริย ๑ พระอริยมุนี ๑ พระราชมุนี ๑ พระอริยวงศ์ ๑ พระญาณรักขิต ๑ พระธรรมกิจ ๑ พระสุเมธน้อย ๑ พระปรากรม ๑ พระนิกรม ๑ พระญาณสิทธิ์ ๑ พระวรญาณมุนี ๑ พระญาณโพธิ ๑ พระอุดมวิชา ๑ พระญาณสมโพธิ์ ๑ พระญาณโกศลเถร ๑ พระองค์เจ้าทรงผนวช ๑ รวมเป็น ๓๕ องค์กับพระสงฆ์ถานานุกรม ๑๒ องค์ นอกนั้นก็มีพระสงฆ์ในกรุง ได้แก่ พระอาจารย์อยู่ ๑ พระอาจารย์คง ๑ พระอาจารย์เพ็ง ๑ เป็น ๓ องค์ พระสงฆ์จากบางข้างอีก ๓ องค์ ได้แก่ พระอาจารย์ทอง ๑ พระอาจารย์ทอง ๑ พระอาจารย์มิ ๑ ทั้งหมดนับได้ ๕๓ องค์

	พระญาณสมโพธิ์	๑			
	พระญาณโกศลเถร	๑			
	พระองค์เจ้าทรงผนวช	๑			
	พระสงฆ์ถานานุกรม	๑๒			
	พระอาจารย์อยู่	๑			
ในกรุง	พระอาจารย์คง	๑	๓		
	พระอาจารย์เพ็ง	๑		๖	๕๓ องค์
	พระอาจารย์ทอง	๑			
บางช้าง	พระอาจารย์ทอง	๑	๓		
	พระอาจารย์มิ	๑			

⊙ มหาดไทย กระลาโหม เกณฑ์ข้าราชการ ฝ่าย ทหาร พลเรือน แลมหาดเล็ก พระราชวังหลวง พระราชวังหน้า แลตำรวจ แห่เปน ๔ แถว ให้นุ่งสมปักลาย ใส่เสื้อครุยขาวดาบตะพายแล่ง กระบี่ตะพายแล่งตามบรรดาศักดิ์เปนคู่

มหาดไทยเกณฑ์มหาดเล็กพระราชวังหลวง ๔ เวรแห่หน้าซ้าย ๒ เวร ขวา ๒ เวร รวม ๔๒ คู่ ๘๔ คน

เกณฑ์มหาดเล็กพระราชวังหน้า ๔ เวรแห่หลัง ซ้าย ๒ เวร ขวา ๒ เวร รวม ๓๐ คู่ ๖๐ คน รวมสองราย ๗๒ คู่ ๑๔๔ คน

กระลาโหมเกณฑ์ตำรวจแห่หน้า ๔๒ คู่ แห่หลัง ๒๐ คู่ รวม ๖๒ คู่ ๑๒๔ คน

เกณฑ์ตำรวจเลวถือหวายนำริ้ว ๑๐ คู่ ๒๐ คน รวมตำรวจสองราย ๑๔๔ คน

ใส่กางเกงหมวกปัศตูคาดพุงผ้าขาวปัก แตรงอน ๖ คู่ แตรฝรั่ง ๖ คู่ รวม ๑๒ คู่ ๒๔ คน สังข์ ๒ คู่ ๔ คน สารวัด ๒ คน จ่าปี่ ๑ คน จ่ากลอง ๑ คน รวม ๔ คน ประจำกลองชนะ ๒๐ คู่ ๔๐ คน รวมเปน ๓๖ คู่ ๗๒ คน

กรมวังเกณฑ์หามพระราชยาน ๑๐ คน ขุนนางเคียงพระราชยาน ๔ คู่ ๘ คน แห่หน้าพระเครื่องสูง ๕ ชั้น ๑ คู่ ๓ ชั้น ๖ คู่ รวม ๑๔ คน บังแทรก ๔ คน รวมแห่หน้า ๑๘ คน แห่หลังพระเครื่องสูง ๕ ชั้น ๑ คู่ ๓ ชั้น ๕ คู่ รวม ๑๒ คน บังแทรก ๔ คน บังพระสูรย์ ๑ คน พัดโบก ๑ คน รวมแห่หลัง ๑๘ คน เครื่อง ๒ สำรับ ๓๖ องค์ ขุนบวรโกไสยชาวพระมาลาถวายอยู่งานพระกลด ๑ ชาวพระภูษา ๓ กำกับพระเครื่องถือพระทวย ๑ ชาววัง ๒ ชาวเครื่อง ๒ รวม ๙ คน

มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องสูง กระบวนหน้า เชิญพระแสงใจเพ็ชร์องค์ ๑ พระแสงดาบคาบค่ายองค์ ๑ พระแสงเขน ๒ พระแสงหอก ๒ พระแสงหอกคู่ ๒ รวมกระบวนหน้า ๘ องค์

กระบวนหลัง เชิญพระแสงง้าว ๒ พระแสงตรี ๑ พระแสงหอกง่าม ๑ รวม ๔ องค์ มหาดเล็กเชิญพระเครื่องตามเสด็จ พานพระขันหมาก ๑ พระสุพรรณศรี ๑ พระเต้า ๑ รวม ๓ องค์

ตรวจสารวัดแห่ ๖ มหาดไทย ๑ กลาโหม ๑ นายม้าจูง ๔ รวม ๑๒ คน

แลข้าทูลลอง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือนพระราชวังหลวง วังหน้านุ่งสมปักลายใส่เสื้อครุยขาวตามเสด็จท้ายกระบวนหลัง

ศิริยกระบวนแห่หน้า มหาดเล็ก ๔ เวร ๔๒ คู่ ตำรวจ ๔๒ คู่ รวม ๘๔ คู่ ๑๖๘ คน

ตำรวจถือหวายหน้าริ้ว ซ้าย ๕ คู่ ขวา ๕ คู่ รวม ๑๐ คู่ ๒๐ คน

ขุนนางเคียง ซ้าย ๔ ขวา ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสง ซ้าย ๖ ขวา ๖ เครื่องสูง ๓๔ กลองชนะ ๔๒ แตรสังข์ ๒๒ กำกับเครื่อง ๒ ถือพระทวย ๑ ชาวเครื่อง ๒ หามพระราชยาน ๑๐ สารวัดแห่ ๖ ตรวจมหาดไทย ๑ ตรวจกลาโหม ๑ รวม ๑๔๑ คน

ศิริยกระบวนแห่หลัง มหาดเล็กวังหน้า ๔ เวร ๓๐ คู่ ๖๐ คน ตำรวจ ๒๐ คู่ ๔๐ คน เชิญเครื่องตาม ๓ เครื่องสูง ๑๗ ชาวภูษามาลา ๔ ชาวกำกับเครื่อง ๑ นายม้าจูง ๔ รวม ๑๒๙ คน

มหาดเล็ก ๗๒ คู่ ๑๔๔ คน ตำรวจ ๖๒ คู่ ๑๒๔ คน ตำรวจถือหวาย ๑๐ คู่ ๒๐ คน รวม ๒๘๘ คน ขุนนางเคียง ๘ ชาวพระแสง ๑๒ เชิญพระเครื่อง ๓ เครื่องสูง ๓๔ กลองชนะ ๔๒ แตรสังข์ ๒๒ กำกับเครื่อง ๒ พระทวย ๑ ชาวเครื่อง ๒ หามพระราชยาน ๑๐ ชาวพระภูษามาลา ๔ สารวัด ๖ ตรวจ ๒ นายม้าจูง ๔ รวม ๔๔๐ คน

วัน ๕ ฯ ๗ ๒ ค่ำปีขาลอัฐศกเพลาบ่าย พญาอุไทยทัน พญาอินทวิไชย เจ้าพนักงานชาว พระภูษา พระมาลา | ชาว[๑] เครื่องต้นทั้งปวง

เชิญพระบวรราชวิภูษนาลังการะประดับทรงพระสนับเพลาเชิงงอน ทรงพระภูษาลายน้ำยาเทศเขียนทองโจงหางหงส์รัดพระองค์หนามขนุน ฉลองพระองค์เข้มขาบลายพดกริดจีบอย่างเทศ ทรงคาดแครงเจียรบาตนอก เจียรบาตรัดพระองค์ ปั้นเหน่งประดับพลอยเพ็ชร์ ทรงเหน็บพระแสงกั้นหยั่นฝักประดับเพ็ชร์ถมราชาวดี ดอกไม้ประดับเพ็ชร์ประจำสาย ทรงพระสังวาลประดับเพ็ชร์สภักเสวียงพระอังษา ทรงพระธำมรงค์เพ็ชร์ครบนิ้วพระหัตถ์ทั้งสองพระกรแล้วทรงพระมาลาพระเส้าสูงสีแสด เครื่อง

---

[๑] อ่านว่า เพลาบ่าย พญาอุไทยทัน พญาอินทวิไชย เจ้าพนักงานชาวพระภูษา พระมาลา ชาวเครื่องต้นทั้งปวง

ประดับเพ็ชร์มีขนนกวายุภักษ์ตั้ง ในวันนั้นเวลาบ่าย ๒ โมง ๕ บาท ได้พระศรีสวัสดิราชาฤกษเสด็จขึ้นเกยทรงพระราชยาน ชาวประโคมจึงประโคมอุโฆษขานเสียงแตรสังข์ฆ้องกลองเสด็จโดยกระบวนแห่ มาตามราชวิถีที่ราชวัตรฉัตร์เบ็ญจรงค์รายทางตั้ง เข้าประตูวิเศษบริบาลตรงหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถึงประทับเกยเสด็จลงประทับพลับพลาเปลื้องพระเครื่อง แล้วทรงเปลี่ยนพระศรีราชปิลันทนาภรณ์ ทรงพระภูษาลายพื้นขาวโจงหางหงส์รัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ทรงพระธำมรงค์เพ็ชร์ครบนิ้วพระหัดถ์ ซ้าย ขวา[๑] ทรงฉลองพระองคครุยกรองทอง เสด็จขึ้นมุขหลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทถวายนมัสการพระศรีรัตนตรัยแล้ว หลวงธรรมรักษาเจ้ากรมสังฆการีอาราธนาศีล สมเด็จพระสังฆราชถวายไตรสรณาคมแลศีล ทรงรับเสด็จเข้าในฉากแล้ว ทรงพระมหามงคลย่นซึ่งขุนสุคนธ์ปลัดสอดด้ายมงคลสูตรอันใส่พระครอบทองคำตั้งเหนือพานทองถวายแล้ว หลวงธรรมรักษาอาราธนาพระปริต พระสงฆราชาคณะทั้งปวงจำเริญพระพุทธปริต ทรงฟังพระพุทธปริตจบลงแล้ว ถวายนมัสการลาเสด็จลงมาทางมุขหลัง ทรงพระเสลี่ยงน้อยชาวพระราชยานหาม ขุนบวรโกไสยชาวพระมาลาถวายอยู่งานพระกลด เสด็จลงประทับพลับพลาเปลื้องพระเครื่องแล้ว ทรงพระศรีราชาภรณ์เปลี่ยน ทรงพระสนับเพลาเชิงงอนพระภูษาลายทองเข้มขาบโจงหางหงส์ ทรงรัดพระองค์หนามขนุนทรงฉลองพระองค์เข้มขาบริ้วทองจีบอย่างเทศคาดแครงเจียรบาด รัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์เหน็บพระแสงกั้นหยั่นถมราชาวดีมีดอกไม้ประดับพลอยมรกฎประจำสาย ทรงพระมหาสังวาลประดับเพ็ชร์สภักเสวียงพระอังษา ทรงพระธำมรงค์เพ็ชร์ครบทั้งสองพระหัดถ์แล้ว มาลาพระเส้าสูงสีแสดประดับเพ็ชร์ขนนกวายุภักษ์ตั้ง เสด็จโดยกระบวนแห่ออกประตูพิมานไชยศรี เสด็จถึงประทับพลับพลาทรงเครื่องตรงพระที่นั่งสุธาสวรรย์เสด็จประทับแรม

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันที่ ๖ ฯ ๒[๒] ค่ำ เพลาเช้า เสด็จมาโดยปรกติทรงปรนนิบัติพระสงฆ์สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกมา ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททรงนมัสการแล้ว สมเด็จพระสังฆราชถวายพระไตรสรณาคมแลศีล แล้วทรงพระราชอุทิศศรัทธาถวายพระสังฆ-ภัตตานิสงฆ์ เปนพระบาลีจบลง สมเด็จพระสังฆราชพระสงฆ์ราชาคณะถวายสาธุการพร้อมกันพระพิมลธรรมถวายพระอปโลกแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงประเคนสำรับ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ หลานเธอ[๓] แลข้าทูลลอองฯ ทั้งปวงประเคนสำรับ อนึ่งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงนุ่งสมปักลายใส่เสื้อครุยขาว ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรซึ่งจะเปนกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จออกไปประตูพิมานไชยศรีกับพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง เสด็จอยู่ ณ ทิมสงฆ์ ดำรัสสั่งให้ทิ้งทานแล้วเสด็จไปพลับพลาทรงเครื่อง

---

[๑] อ่านว่า พระธำมรงค์เพ็ชร์ครบนิ้วพระหัดถ์ ซ้าย ขวา ทรงฉลอง...

[๒] ตรงกับ วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๙

[๓] อ่านว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ แลข้าทูลลอองฯ

ครั้น ณ วัน ๖ ฯ๒ ค่ำ เพลาบ่าย ๒ โมง ๕ บาท ทรงพระสนับเพลาเชิงงอนทรงพระภูษาลายน้ำยาเทศเขียนทองโจงหางหงส์ ทรงรัดพระองค์หนามขนุนทรงฉลองพระองค์ตาดเงินดอกผุดไหมจีบอย่างเทศ คาดแครงเจียรบาตนอกเจียรบาตรัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ทรงเหน็บพระแสงกันหยั่นถมราชาวดีมีดอกไม้ประดับเพ็ชร์ประจำสาย ทรงพระมหาสังวาลประดับเพ็ชร์สภักเสวียงพระอังษา ทรงพระธำรงค์มรกฎครบทั้งสองพระหัดถ์ แล้วทรงพระมาลาพระเส้าสูงสีกุหร่าประดับเพ็ชร์มีขนนกวายุภักษ์ตั้ง เสด็จมาโดยกระบวนแห่ตามมัคคันดรวิถีเข้าประตูวิเศษบริบาล เสด็จถึงประทับเกยเสด็จสถิตย์พลับพลาเปลื้องพระเครื่องแล้วทรงเปลื้องพระสิริวรราชาภรณ ทรงพระภูษาลายพื้นขาวโจงหางหงส์รัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ ทรงพระธำมรงค์มรกฎทั้งสองพระหัดถ์ ทรงฉลองพระองค์ครุยกรองทอง เสด็จขึ้นมุขหลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทถวายนมัสการพระศรีรัตนตรัยเจ้าแล้ว ทรงรับพระไตรสรณาคมแลศีล จึงเสด็จเข้าในฉากทรงพระมหามงคลย่น ซึ่งขุนสุคนธ์ปลัดเชิญสอดด้ายมงคลสูตรใส่พระครอบทองคำตั้งเหนือพานทองคำทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วทรงฟังสวดพระพุทธมนต์จบแล้วถวายนมัสการลา เสด็จลงมาทางมุขหลังทรงพระเสลี่ยงน้อยชาวพระราชยานรับเสด็จ ขุนบวรโกไสยชาวพระมาลาถวายอยู่งานพระกลด เสด็จลงมาประทับพลับพลาเปลื้องพระเครื่องเปลี่ยนพระบวรราชภูษนาลังกาภรณ์ ทรงพระสนับเพลาเชิงงอน ทรงพระภูษาเข้มขาบดอกผุดทองโจงหางหงส์รัดพระองค์หนามขนุน ฉลองพระองค์เข้มขาบพื้นขาวริ้วทองจีบอย่างเทศ ทรงคาดแครงเจียรบาตรัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ เหน็บพระแสงกั้นหยั่นกุดประดับเพ็ชร์ถมราชาวดี ดอกไม้ประดับพลอยเพ็ชร์ประจำสาย ทรงพระมหาสังวาลประดับเพ็ชร์สภักเสวียงพระอังษา ทรงพระธำมรงค์มรกฎครบทั้งสองพระหัดถ์ แล้วทรงพระมาลาเส้าสูงสีแสดประดับพลอยแดงมีขนนกวายุภักษ์ตั้ง เสด็จกลับด้วยกระบวนแห่ออกประตูพิมานไชยศรีเสด็จประทับแรมพลับพลาทรงเครื่อง

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๗ ฯ๒ [๑] ค่ำเพลาบ่าย ๒ โมง ๕ บาท อลังการพระศรีราชาภรณ์ทรงพระสนับเพลาเชิงงอนทรงพระภูษาลายน้ำยาเทศเขียนทองโจงหางหงส์รัดพระองค์หนามขนุนทรงฉลองพระองค์เข้มขาบพื้นแดงริ้วทอง คาดแครงเจียรบาตนอกเจียรบาตรัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ เหน็บพระแสงกันหยั่นถมราชาวดี มีดอกไม้ประดับเพ็ชร์ปัทธำมราชทรงพระมหาสังวาลประดับเพ็ชร์ ทรงพระธำมรงค์เพ็ชร์ครบทั้งสองพระหัดถ์ ทรงพระมาลาพระเส้าสูงสีดำพลอยแสงห้าวมีขนนกวายุภักษ์ตั้ง เสด็จโดยกระบวนแห่มีม้าพระที่นั่งต้นชื่อ อากาศพิมาน๑ สังขรัศมี๑ [๒] ๒ ม้าอลงการประดับด้วยเครื่องสุวรรณอัสสาภรณ์กุดั่นตามกระบวนหลังจัดเครื่องสูงมาตามราชวิถีเข้าประตูวิเศษบริบาล เสด็จถึงประทับเกย เสด็จประทับพลับพลาเปลื้องพระเครื่องแล้ว ทรงเปลี่ยนพระสิริราชาภรณ์ ทรงพระภูษาลายพื้นขาวโจงหางหงส์รัดพระองค์ ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ ทรงพระธำมรงค์เพ็ชร์ครบนิ้ว

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๙

[๒] อ่านว่า ม้าพระที่นั่งต้น ชื่อ อากาศพิมาน ๑ สังขรัศมี ๑

พระหัดถ์ ซ้าย/ขวา | ทรงฉลองพระองค์ครุยกรองทองเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมุขหลัง ทรงถวายนมัสการพระศรีรัตนตรัยเจ้า ทรงรับพระไตรสรณาคมแลศีลจึงเสด็จเข้าในฉากทรงพระมหามงคลย่น ซึ่งขุนสุคนธ์ปลัดเชิญสอดด้ายมงคลสูตร ใส่พระครอบทองคำ ตั้งเหนือพานทองทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วทรงฟังสวดพระพุทธมนต์จบแล้วนมัสการลา เสด็จลงมาทางมุขหลังทรงพระเสลี่ยงน้อย ชาวพระราชยานรับเสด็จ ขุนบวรโกไสยชาวพระมาลาถวายอยู่งานพระกลด เสด็จมาประทับพลับพลาเปลื้องเครื่องเปลี่ยนพระเครื่องทรงสิริราชาภรณ์พระสนับเพลาเชิงงอน ทรงพระภูษาเข้มขาบดอกผุดทองโจงหางหงส์รัดพระองค์หนามขนุน ทรงฉลองพระองค์เข้มขาบพื้นเขียวริ้วทองจีบอย่างเทศ คาดแครงเจียรบาตรัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ เหน็บพระแสงกั้นหยั่นกุดั่นประดับเพ็ชร์ถมราชาวดีมีดอกไม้ประดับพลอยเพ็ชร์ประจำสาย ทรงพระสังวาลประดับเพ็ชร์ สภักเสวียงพระอังษา ทรงพระธำมรงค์เพ็ชร์ครบนิ้วพระหัดถ์ทั้งสองแล้ว ทรงพระมาลาพระเส้าสูงสีเขียวพลอยมรกฎมีขนนกวายุภักษ์ตั้ง เสด็จกลับโดยกระบวนแห่ออกประตูพิมานไชยศรี เสด็จประทับแรมพลับพลาทรงเครื่อง

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๑ๅ๒ ค่ำปีขาลอัฐศก[๑] เพลาเช้าทรงสนับเพลาเชิงงอน ทรงพระภูษาลายเทศเขียนทองโจงหางหงส์ รัดพระองค์หนามขนุนคาดแครงเจียรบาต ทรงฉลองพระองค์อย่างน้อยพื้นตาดขาวผุดไหม ประดับฉลองพระสอลงยาราชาวดีประดับพลอย รัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเครื่องพระมหากฐิน ทรงพระธำมรงค์ครบทั้งสองพระหัดถ์ แล้วทรงพระมหากฐินน้อยเสด็จโดยกระบวนแห่ใส่พอกขาวมีเกี้ยวม้าพระที่นั่งต้นชื่อ อากาศพิมาน๑/สังขรัศมี๑ | ๒ ม้าประดับเครื่องสุวรรณอัสสาภรณ์กุดั่นตามเสด็จ กระบวนหลังจัดเครื่องสูงเข้าประตูวิเศษบริบาลหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเลี้ยวมาประทับเกย เสด็จลงสถิตย์พลับพลาเปลื้องพระเครื่อง เสด็จเข้าที่สรงแล้วทรงพระภูษาลายพื้นขาวโจงหางหงส์ รัดพระองค์ปั้นเหน่งประดับเพ็ชร์ทรงพระธำมรงค์พระหัดถ์ ซ้าย/ขวา | ทรงฉลองพระองค์ครุยกรองทอง เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมุขหลังถวายนมัสการพระศรีรัตนตรัยเจ้า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมา ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงรับพระไตรสรณาคมแลศีล แล้วทรงพระราชูทิศศรัทธาถวายสังฆภัตตานิสงฆ์ครบตติยวาระทรงประเคนสำรับ พระสงฆ์ราชาคณะรับพระราชทานฉันเสร็จแล้วถวายกะจาด ๑ เทียนเล่มใหญ่ ๑๐๐ ธูปดอกใหญ่ ๑๐๐ ผ้าสะบงผืน ๑ ทุกพระองค์ในวันนั้นเพลาเช้า ๓ โมง ๖ บาท พระลักขณาสถิตย์ราศีมิน เสวย นวางค์ ๖/ตรียางค์ ๒ | พระ | ๑๕/๖ เปน ๑๑ กับพระลักขณาพระ ๗/๘ | เปนมหาอุดมโยคพระจันทรสถิตย์ราศีเมษเสวยพระมหาฤกษพร้อมด้วยจตุรงควัฒนาศุภวารมหาดิถีมงคลมหาพิไชยฤกษ เสด็จลงมาที่สรงสนานริมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท บ่ายพระพักตร์ต่อบุรพทิศ พระราชโกษา

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๙

ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระภูษาขาวฉลองพระองค์ครุยขาวสำริดแผ่ลวด เสด็จนั่งเหนือพระที่นั่งตั้งบนถาดทองแดง แล้วหลวงพิพิธภูษาทูลเกล้าทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระเครื่องมุรธาภิเษก สรงสนานเสร็จแล้ว

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า	๑	พระราชาคณะ	คามวาสี ๙	๑๑	๑๔ รูป[๑]
พระพนรัตน์	๑				
พระญาณสังวร	๑				
พระพิมลธรรม	๑				
พระธรรมอุดม	๑				
พระโพธิวงศ์	๑				
พระพุทธโฆษาจารย์	๑		อรัญวาสี ๒		
พระเทพกวี	๑				
พระธรรมราชา	๑				
พระปัญญาวิสารเถร	๑				
พระวินัยรักขิต	๑				
พระอาจารย์ทอง	๑				
พระอาจารย์ทอง	๑	พระอาจารย์วัดบางช้าง		๓	
พระอาจารย์มี	๑				

ทรงพระเต้าประทุมนิมิตรสี่หม้อ ทอง ๑ นาก ๑ เงิน ๑ สัมฤทธิ์ ๑ อันเต็มด้วยน้ำปัญจสุทธินัทีถวายสรง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระเต้าเบญจครรภ แลพระมหาสังข์ ทักขิณาวัฏ ๑ ทองคำ ๑ เงิน ๑ อันเต็มด้วยน้ำ ปัญจสุทธินัทีทรงรดเสร็จแล้ว พระครูพราหมณ์ผู้ใหญ่ทูลเกล้าฯ ถวายน้ำ สังข์กรด[๒] ต่อพระหัตถ์แล้วถวายใบเวฬุ รับแล้วทรงทัดพระกรรณทั้งคู่พราหมณ์ผู้ใหญ่ จึงถวายพระ เวท อิศรมนต์ พิษณุมนต์ พรหมมนต์[๓] เสร็จแล้วผลัดพระภูษาลายเทศพื้นแดงเขียนทอง ทรงสะภัก

---

[๑] หมายถึง พระสงฆ์ทั้ง ๑๔ รูปนี้ แบ่งเป็น พระราชคณะฝ่ายคามวาสี ๙ รูป ฝ่ายอรัญวาสี ๒ รูป และพระอาจารย์วัดบางช้างอีก ๓ รูป

[๒] อ่านว่า ถวายน้ำสังข์ น้ำกรด ต่อพระหัตถ์

[๓] อ่านว่า จึงถวายพระเวท พระอิศรมนต์ พระพิษณุมนต์ พระพรหมมนต์

๙ รูป ฝ่ายญวาส ๒ แอาจารยวด

กรองขาวเสด็จขึ้นพระยานนุมาศประทับเกยพลับพลาเปลื้องพระเครื่องคอยพระฤกษ ครั้นได้พระศุภวารฤกษแล้วเสด็จทรงพระเสลี่ยงน้อย เจ้ามหาดเล็กจึงเชิญ ธูป เทียน ดอกไม้ [๑] ตามเสด็จ ครั้นเสด็จถึงพระทวารพระที่นั่งมหาจักรพรรดิพิมาน ฝ่ายข้างประจิมทิศาภาค เสด็จลงจากพระเสลี่ยงเข้าไปเสด็จอยู่ท้องพระโรง ขุนมหาสิทธิโวหารอาลักษณ์เชิญพานพระนามมาจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมาไว้ณพระที่นั่งมหาจักรพรรดิพิมาน สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่พระราชวังข้างในจึงมีพระราชโองการดำรัสใช้สมเด็จพระราชบุตรีเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดีให้ออกมาเชิญเสด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรซึ่งเปนกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จเข้าไปในพระราชวัง สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ หลานเธอ หลายพระองค์ เชิญพานดอกไม้ ธูปเทียนตามเสด็จเข้าไปจึงทูลเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว แล้วมีพระราชโองการดำรัสใช้พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรุโณทัยให้ออกมาเชิญพานพระนามเข้าไปในพระราชวัง ในวันนั้นเพลาเช้า ๔ โมง ๕ บาท ได้พระสิริราชฤกษ หลวงโลกทีป ๑ ขุนโชติพรหมา ๑ ขุนเทพากร ๑ โหร ๓ คน สั่งให้ประโคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงมอบพระราชทานพระนามให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้วพระราชทานพระแสงดาบยี่ปุ่นฝักมะขามสีผลหว้าห่ามสำหรับกรมพระราชวังบวร ฯ ทรงแต่ก่อน จึงดำรัสฝากพระบวรพุทธสาสนาแลให้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรมราชประเพณี แล้วพระราชทานพระพรไชยสิริสวัสดิประการหนึ่ง มีพระราชโองการดำรัสสั่งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษ์มนตรีสั่งไปจงทั่วให้รับพระบัณฑูร สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษ์มนตรีรับพระราชโองการ จึงเสด็จออกมาสั่งจมื่นเสมอใจราชหัวหมื่นมหาดเล็กให้สั่งไปจงทั่ว แล้วกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จลงเรือพระที่นั่งกราบยาว ๑๓ วา พลพาย ๓๓ อันประทับฉนวนประจำท่าเหนือพระตำหนักแพมีเรือดั้งคู่ชัก ๓ คู่ เรือนำแลเรือกลองแขก เรือ ตำรวจ ราชการ [๒] ตามเสด็จ ๒๓ ลำ เสด็จข้ามไปพระราชวังบวร ฯ ขุนมหาสิทธิโวหารปลัดกรมอาลักษณ์เชิญพานพระนามข้ามไปตามเสด็จจึงทูลเกล้า ฯ ถวาย ณ พระที่นั่งเสด็จออกข้างหน้าแล้วพระราชทานเงินให้ขุนมหาสิทธิ ๕ ๓ ครั้งนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการดำรัสให้ตั้งโรงวิเสทสองโรงเลี้ยงข้าทูลลออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อย แลเลี้ยงโต๊ะครบทั้ง ๓ วัน ทีฆายุสมศรีสวัสดี

อนึ่งในการพระราชพิธีมหาอุปราชภิเษก มหาดไทย กระลาโหม เกณฑ์ข้าทูลลออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยนอนกองล้อมกำแพงพระราชวังชั้นนอก

กำหนดเจ้าพนักงานทั้งปวงเชิญเครื่องไปบนพระมหาปราสาท

พระบรมสารีริกธาตุเสด็จอยู่หอพระในพระราชวัง พญาอุไทยทันเชิญออกมาส่งนายราชบัณฑิตไปตั้ง

---

[๑] อ่านว่า เจ้ามหาดเล็กจึงเชิญธูป เทียน ดอกไม้ ตามเสด็จ

[๒] อ่านว่า เรือตำรวจ เรือข้าราชการ ตามเสด็จ ๒๓ ลำ

[๓] อ่านว่า พระราชทานเงินให้ขุนมหาสิทธิ ๕ ตำลึง

พระ ห้ามสมุทไชย | ๒ พระองค์ ขุนทิพมณเฑียร ขุนเทพมณเฑียร ข้าพระวัดพระศรีสรรเพ็ชญ์เชิญไปตั้ง

พระ เสมาธิบัตร ๑ / ฉัตรไชย ๑ / เกาวภาย ๑ | ชาวพระอภิรมย์เชิญไปตั้ง

พระ มหาธงไชยนารายน์ขี่ครุฑ ๑ / ธงไชยกระบี่ธุช ๑ | สังฆการีเชิญมาแต่มหาดเล็กพระศาสตราคมเอาไปตั้ง

เครื่องมหาพิไชยสงคราม หลวงราชวงศาเชิญไปตั้ง

พระมหามงกุฎ ๑
พระชฎา ๑
พระมาลาเบี่ยง ๑
พระมหาสังข์ ทักขิณาวัฏ ๑ / ทอง ๑ / เงิน ๑ — ๔
ชาวพระมาลาเชิญไปตั้ง

พระเต้าเบญจครรภ ๑
พระประทุมนิมิตรหม้อ ทอง ๑ / นาก ๑ / เงิน ๑ / สัมฤทธิ์ ๑
สนมพลเรือนเชิญไปตั้ง

พระพัชนีฝักมขาม มหาดเล็กเชิญไปตั้ง

พระขรรค์ไชยศรี ๑
พระแสงกระบี่ถมยา ๑
พระแสง จักร / ตรี | ๒
พระแสงง้าว ๒
พระแสงหอกไชย ๑
พระแสงทวน ๑

พระแสงหอก	โลกประไลย	๑	๒	ชาวพระแสงในเชิญมาตั้ง
	มารประไลย	๑		
พระแสงหอกคู่			๒	
พระแสงเขน			๔	
พระแสงเกาทัณฑ์			๑	
ธารพระกร			๑	
พระแสงง้าวข้างที่			๑	
พระแสงดาบยี่ปุ่นทรง			๑	
พระแสงของ้าวพลพ่าย		๑		ชาวพระแสงสรรพยุทธเชิญมาตั้ง
พระแสงขอตีช้างล้ม		๑		แสงชิณไปตัง
พระชนักต้น		๑		

พระแสงปืนคาบชุดข้ามแม้น้ำสโตง ชาวพระแสงพลพันเชิญไปตั้ง

กรมวังไปเอาถาดทองแดงปากกว้าง ๓ ศอก แต่พระคลังในซ้ายมาตั้งบนที่สรงริมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

นัทที ๕ แถว	ศรีสวัสดิ์[๑]		๑	พนักงานชาวน้ำไปรับมาแต่มหาดเล็ก
	เพ็ชร์บุรี		๑	กลาโหมเอามาส่งให้สนมพลเรือน
	กำแพงเพ็ชร์ตักที่บ้านแก่ง		๑	เอาไปใส่หม้อ ทอง ๑ นาก ๑ เงิน ๑ สัมฤทธิ์ ๑
	พิษณุโลก		๑	
	สระบุรีตักที่ท่าราบ		๑	แลพระมหาสังข์ ทักขิณาวัฏ ทอง เงิน
เมืองสุพรรณสระ	แก้ว	๑	๔	พระเต้าเบญจครรภ
	เกษ	๑		

[๑] หมายถึง น้ำจากแม่น้ำทั้ง ๕ หรือ นัทที ๕ แถว มีที่มาจาก ศรีสวัสดิ์ ๑ เพ็ชร์บุรี ๑ บ้านแก่งกำแพงเพ็ชร์ ๑ พิษณุโลก ๑ ท่าราบสระบุรี ๑ และจากสระทั้ง ๔ ที่เมืองสุพรรณบุรี ได้แก่ สระแก้ว ๑ สระเกษ ๑ สระคา ๑ สระยมนา ๑ ซึ่งพนักงานชาวน้ำไปรับมาแต่มหาดเล็ก กลาโหมเอามาส่งให้สนมพลเรือน เอาไปใส่หม้อทอง ๑ นาก ๑ เงิน ๑ สัมฤทธิ์ ๑ แลพระมหาสังข์ทักขิณาวัฏ พระมหาสังข์ทอง พระมหาสังข์เงิน พระเต้าเบญจครรภ ส่วนพลับพลาทรงเครื่องที่สรงและเกยพนักงาน ๔ ตำรวจได้ทำ พนักงานกรมเอาสีไปดาด

คา ๑
ยมนา ๑

พลับพลาทรงเครื่องที่ สรง เกย พนักงาน ๔ ตำรวจได้ทำ

พนักงานกรมวังเอาสีไปดาด

ชาวนาฬิกาเอานาฬิกาไปตั้ง

ที่ลงพระบังคนพนักงานสนมทหารได้ทำ

ท้องพระโรงพนักงาน ๔ ตำรวจพระราชวังหน้าได้ทำ

เอาสีไปดาดหลังคาพนักงานกรมวังได้ทำ

โรงเครื่องสนมตำรวจได้ทำ

พลับพลาเปลื้องพระเครื่องแลเกย พนักงาน ๔ ตำรวจได้ทำ

พนักงานกรมวังเอาสีไปดาดหลังคา

ชาวน้ำสรงเอาพระสาครตักน้ำไปตั้ง

ที่ลงพระบังคน พนักงานกรมสนมทหารได้ทำ

ที่สรงชลาริมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พนักงาน ๔ ตำรวจได้ทำ

ผูกม่านขาว ๔ ทิศ
เพดานขาว
ระบายขาวลายทองแผ่ลวด
มีรัดเกล้าบน
[๑] พนักงานกรมวังได้ทำ โรง

พระราชพิธีพราหมณ์ตั้งเตียงแว่นฟ้า แลเตียงตั้งพระตั้งบนเตียงแว่นฟ้าข้างที่บุรพแห่งพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พนักงาน ๔ ตำรวจได้ทำ

ชาวพระคลังพิมานอากาศเอาพรมไปปู เอาฉากไปกั้น ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เจ้าพนักงานทั้งปวงนี้ไปเฝ้าพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปแลเครื่องสรรพศรีราชูประโภคที่เชิญไปตั้งในมณฑลพระราชพิธี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททั้งกลางวันกลางคืน กว่าจะเสร็จการพระราชพิธี อนึ่งต้นกัลปพฤกษ์กิ่ง ๔ ต้นเปนพนักงานจตุสดมภ์ทำกรมละต้น

---

[๑] อ่านว่า พนักงาน ๔ ตำรวจได้ทำ ผูกม่านขาว ๔ ทิศ เพดานขาว ระบายขาวลายทองแผ่ลวด มีรัดเกล้าบน พนักงานกรมวังได้ทำโรงพระราชพิธีพราหมณ์

ถึง พ.ศ. ๒๓๕๐ โปรด ฯ ให้เลื่อนกรมเจ้านาย ๒ พระองค์ ตั้งกรม ๗ พระองค์ ที่เลื่อนกรมนั้น คือ

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ์ เลื่อนเปนกรมหลวง ฯ แลโปรด ฯ ให้รับพระบัณฑูรน้อย พระองค์ ๑

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษมนตรี เลื่อนเปนกรมหลวง ฯ พระองค์ ๑

ที่ตั้งกรมใหม่นั้น คือ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าสุพันธุวงศ เปนกรมขุนกระษัตรานุชิต พระองค์ ๑

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าเกศ พระโอรสสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อย เปนกรมขุนอิศรานุรักษ์ พระองค์ ๑

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอภัยทัต เปนกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ พระองค์ ๑

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอรุโณทัย เปนกรมหมื่นศักดิพลเสพ พระองค์ ๑

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าปาน ในกรมพระราชวังหลัง เปนกรมหมื่นนราเทเวศน์ พระองค์ ๑

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าบัว ในกรมพระราชวังหลัง เปนกรมหมื่นนเรศโยธี พระองค์ ๑

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าแตง ในกรมพระราชวังหลัง เปนกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ พระองค์ ๑

การเลื่อนกรมแลตั้งกรมคราวนี้ มีจดหมายเหตุอาลักษณ์โดยพิสดาร ได้นำมาพิมพ์ไว้ต่อไปนี้

หน้าว่าง

กฎหมายจาฤกพระนามตั้งกรม เลื่อนกรมตั้งกรมเมื่อปีเถาะนพศก๑๑๖๙

สมุด เรื่องจาฤกเจ้า เปนกรม
ตั้ง แต่เถาะปีประถม เษกให้
พระ สุริเยศพงศพรหม เจริญยศ ท่านนา
นาม ฝ่ายอาลักษณได้ กราบเกล้าขนานถวาย

ด้วยพญาอุไทยทันรับสั่งใส่เกล้า ฯ สั่งว่าให้ชาววังหมายบอกวิเสทให้แต่งใบสีตองศีร์ษะสุกรซ้ายขวา ธูปเทียน แป้งน้ำมัน[๑] หอม ให้เจ้าพนักงานพระคลังพิเศษเบิกผ้าขาว นุ่งห่ม[๒] ๗ สำรับ สำหรับอาลักษณ์นุ่งห่ม จารึกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ แลผ้าขาวรองพระสุพรรณบัฏ ๗ ผืน สำหรับรองพระสุพรรณบัฏมาส่งให้แก่กรมอาลักษณ์ ให้มหาดไทยกลาโหม[๓] หมายบอกให้แตรสังขมะโหรีปี่พาทย์กลองแขกฆ้องไชย แลชาววังเอานาฬิกามาตั้งคอยพระฤกษ ให้จัตุสดมภ์แลโหรมาพร้อมกัน ณ หอพระมณเฑียรธรรม์ ให้เจ้าพนักงานพระคลังพิมานอากาศเอาพรมใหญ่มาปู

ครั้น ณ วันที่ ๕ ๗ ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๙[๔] ปีเถาะนพศกเพลาเช้าโมงหนึ่ง

เจ้าพญามหาเสนา ๑
เจ้าพญาพลเทพ ๑

---

๑ อ่านว่า ธูปเทียน แป้งหอม น้ำมันหอม

๒ อ่านว่า เจ้าพนักงานพระคลังพิเศษเบิกผ้าขาว นุ่ง ห่ม ๗ สำรับ

๓ อ่านว่า ให้มหาดไทย กลาโหม หมายบอกให้

๔ ตรงกับ วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๐

เจ้าพญาธรรมา ๑
พญายมราช ๑
พญาอุไทยทัน ๑
พระราชสมบัติ ๑

กับ ๓ บาทได้พระฤกษพระราชโกษา ๑ นั่งพร้อมกันณหอ[๑]

ขุนสุนทรโวหาร
ผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ ๑
ขุนสารประเสริฐ ๑
ขุนมหาสิทธิโวหาร ๑
นายเทียรฆราช ๑
นายชำนิโวหาร ๑ ๔
หลวงโลกทีป ๑
ขุนโชติพรหมา ๑
ขุนเทพากร ๑ ๓
หลวงราชาภิรมย์
ราชบัณฑิต ๑

พระมณเฑียรธรรม์ อุโฆษขานฆ้องไชยประโคมมะโหรีปี่พาทย์ กลองแขก กรมอาลักษณ์นุ่งขาวห่มขาวถวายชวลิตประชุมทัศนัขสโมธารเหนือศิโรตมะประเทศโดยเบ็ญจางคประดิฐ แก่พระศรีรัตนตรัยเจ้าแล้วกราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงจานจารึกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏว่า

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิต พยัคฆนาม แผ่นทองเนื้อ ๘ ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว หนักทอง ๑๒/๑๖[๒] หมื่นสวัสดิอักษรจารึก

---

[๑] อ่านได้ ดังนี้ เพลาเช้าโมงหนึ่ง กับ ๓ บาท ได้พระฤกษ เจ้าพญามหาเสนา ๑ เจ้าพญาพลเทพ ๑ เจ้าพญาธรรมา ๑ พญายมราช ๑ พญาอุไทยทัน ๑ พระราชสมบัติ ๑ พระราชโกษา ๑ ขุนสุนทรโวหาร ผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ ๑ ขุนสารประเสริฐ ๑ ขุนมหาสิทธิโวหาร ๑ นายเทียรฆราช ๑ นายชำนิโวหาร ๑ เป็น ๔ หลวงโลกทีป ๑ ขุนโชติพรหมา ๑ ขุนเทพากร ๑ เป็น ๓ และหลวงราชาภิรมย์ ราชบัณฑิต ๑ นั่งพร้อมกัน ณ หอพระมณเฑียรธรรม์

[๒] อ่านว่า ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๑ สลึง ๖ กล่ำ

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ ครุฑนาม แผ่นทองเนื้อ ๘ ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว หนักทอง ๑๒/๔ [๑] นายชำนาญอักษรจารึก

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากรมหมื่นเทพพลภักดิ นาคนาม แผ่นทองเนื้อ ๖ ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว หนักทอง ๑๒/๖ [๒] หมื่นทิพไมตรีจารึก

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ากรมหมื่นศักดิพลเสพ อัชนาม แผ่นทองเนื้อ ๖ ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว หนักทอง ๑๒/๖ [๓] นายราชสารจารึก

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้ากรมหมื่นนราเทเวศร นาคนาม แผ่นทองเนื้อ ๖ ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว หนักทอง ๑๒/๒ [๔] หมื่นรัตน์ไมตรีจารึก

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้ากรมหมื่นนเรศโยธี นาคนาม แผ่นทองเนื้อ ๖ ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว หนักทอง ๒/๔ [๕] หมื่นเทพไมตรีจารึก

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้ากรมหมื่นเสนีบริรักษ อัชนาม แผ่นทองเนื้อ ๖ ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว หนักทอง ๒ [๖] นายทองอาลักษณ์จารึก

ทั้ง ๗ พระองค์แต่ละพระนามเปนอักษรบันทัดหนึ่ง เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติเอาพานทองคำกับคลุมสักหลาดแดงปักทองแผ่ลวดมาส่งให้แก่กรมอาลักษณ์ กรมอาลักษณ์จึงเชิญพระนามในแผ่นพระสุพรรณบัฏ ลงในพานทองคลุมปิดเชิญไปไว้ ณ โรงอาลักษณ์

ในวันนั้นพระฤกษร่วมกัน ชุบ* พระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ กับสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษมนตรี

มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทวิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ทรงพระสุรภาพจำเริญชำนาญในราชการอยู่แล้ว ให้เสด็จเลื่อนพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าขึ้นเปนกรมหลวงเสนานุรักษนั้น พญาอุไทยทันรับพระราชโองการด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ให้ข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วทั้งขอบขันธเสมารับพระราชบัณฑูรใส่เกล้าใส่กระหม่อมชุบเส้นหมึกกระดาษฝรั่งเปนพระอักษร ๕ บันทัด

มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทวิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิทักษมนตรีนั้นทรงพระปรีชารอบราชการ ให้เสด็จเลื่อน

---

[๑] อ่านว่า ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๑ สลึง ๔ กล่ำ
[๒] อ่านว่า ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๖ กล่ำ
[๓] อ่านว่า ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๖ กล่ำ
[๔] อ่านว่า ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๒ กล่ำ
[๕] อ่านว่า ๒ บาท ๔ กล่ำ
[๖] อ่านว่า ๒ บาท
* ทำให้เข้าใจว่า ครั้งนั้นถ้าเลื่อนกรมไม่มีพระสุพรรณบัฏใหม่

พระนามขึ้นเปน กรมหลวงพิทักษมนตรี ชุบเส้นหมึกกระดาษฝรั่งเปนพระอักษร ๓ บันทัด หมื่นทิพไมตรีอาลักษณ์ชุบทั้ง ๒ ฉบับแล้วเชิญไว้ ณ โรงอาลักษณ์

ครั้น ณ วัน ๗ ๙ ๔ ค่ำปีเถาะนพศก[๑] เพลาบ่ายโมงเศษ ทุกกรมดำรัสสั่งให้นิมนต์ พระสงฆ์สวดจำเริญพระปริต สมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งขุนมหาสิทธิโวหารปลัดกรมอาลักษณ์ ให้เชิญพระนามในแผ่นพระสุพรรณบัฏใส่พระเสลี่ยงต่างกรมตั้งใหม่นำมา กรมอาลักษณ์เชิญลงพระเสลี่ยง มหาดเล็กในกรมถวายพระกลด กรมอาลักษณ์กำกับไปถึงพระตำหนักจึงเชิญตั้งในมณฑลพระราชพิธี มอบให้เจ้าพนักงานในกรม ครั้นเพลาพระสงฆ์พร้อม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอซึ่งจะตั้งเปนกรมใหม่ เสด็จออกมารับพระไตรสรณาคมแลศีลทรงฟังสวด แต่ที่พระราชวังอยู่ฟากโพ้นเชิญลงเรือพระที่นั่งกราบทรงของล้นเกล้า ฯ ถึงประทับท่าเชิญไปตั้งพระราชพิธีมณฑลพระตำหนัก

ครั้น ณ วัน ๑ ๑๐ ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๙[๒] ปีเถาะนพศกเพลาเช้าโมงหนึ่งกับ ๓ บาท ได้พระศรีสวัสดิมงคลฤกษ จึงทรงพระเสตพัสตรทั้ง นุ่ง / ห่ม | เสด็จสู่ศรีราชาอาสน์ที่สำหรับสรง มีเพดานแลพระวิสูตร ๔ ทิศ ผ้าขาว พระสงฆ์ถวายน้ำพระพุทธมนต์สรงชำระ แล้วพราหมณาจารยถวายน้ำสังขอาเศียรพาท จึงเป่าอุโมษเสียงสังขเฉลิมพระไชยมงคลแล้วโอมอ่านอวยเพทางคปกรณ์ ซึ่ง พรหมมนต์ / อิศรมนต์ / พิษณุมนต์ | [๓] ไสยเวทหวังจะให้เจริญราชสวัสดิศุภาสถาพรผลพูลพิพัฒวัฒนาทฤฆายุสมะทุกพระอิริยาบถวิหาร แล้วพราหมณาจารยถวายใบเวฬุ รับแล้วทรงทัดเหนือพระกรรณทั้งคู่ จึงทรงผลัดพระเสตพัสตรพระราชทาน พราหมณ์ผืน ๑ / โหรผืน ๑ | [๔] แล้วเสด็จมาสถิตย์นั่งเหนือราชาอาสน์ ผินพระพักตร์ฉเพาะทิศอันเปนสิริสวัสดิ ปราศจากมฤตยูราหูจรผีหลวงหลาวเหล็กแล้วอาลักษณ์ว่าภวตุ สพฺพมงฺคลำทั้ง ๓ บทกับชยตุ ภวำ จึงถวายพระนาม พระสงฆ์ทั้งปวงสวดชยันโต แล้วพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน จึงพระราชทานเงินแก่ กรมอาลักษณ์ / พราหมณ์ / โหร | แต่บรรดามาคนละ ๑ ๕ พระราชทานผ้าบ้างแล้วทรงปรนนิบัติวิโมจนธรรม์ปล่อย เป็ดไก่ / มัจฉาชาติ | [๖] เปนอันมากให้พ้นชีวิตอันตรายแล้วปล่อยชนให้พ้นราชการโยธา

---

๑ ตรงกับ วันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๐

๒ ตรงกับ วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๐

๓ อ่านว่า ซึ่ง พรหมมนต์ อิศรมนต์ พิษณุมนต์ ไสยเวทหวังจะให้...

๔ อ่านว่า พระราชทานพราหมณ์ผืน ๑ โหรผืน ๑

๕ อ่านว่า พระราชทานเงินแก่ กรมอาลักษณ์ พราหมณ์ โหร แต่บรรดามาคนละ ๑ ตำลึง

๖ อ่านว่า ปล่อยเป็ดไก่ มัจฉาชาติ เปนอันมาก

๏ ไปถวายสมเด็จ	ขุนสารประเสริฐ	๑			
พระเจ้าลูกเธอ	หมื่นรัตนไมตรี	๑	อาลักษณ์	๔	
เจ้าฟ้ากรมหลวง	ขุนพิทักษอักษร	๑			
เสนานุรักษ	หมื่นสุระอักษร	๑			๙ คน
	พระครูราชพิธี	๑	พราหมณ์	๓	
	พราหมณ์เลว	๒			
	หลวงโลกทีป	๑	โหร	๒	
	ขุนโลกเนตร	๑			
๏ ไปถวายสมเด็จ	นายชำนิอักษร	๑			
พระเจ้าหลานเธอ	นายมี	๑	อาลักษณ์	๒	
เจ้าฟ้ากรมหลวง	ขุนญาณโยค		โหร	๑	๔ คน
พิทักษมนตรี	พราหมณ์			๑	
๏ ไปถวายสมเด็จ	ขุนมหาสิทธิโวหาร	๑			
พระเจ้าหลานเธอ	นายทอง	๑	อาลักษณ์	๒	
เจ้าฟ้ากรมขุน	หลวงสิทธิไชยหมอเถ้า	๑			
กระษัตรานุชิต	พราหมณ์เลว	๒	พราหมณ์	๓	๖ คน
	ขุนโชติพรหมา		โหร	๑	
๏ ไปถวายสมเด็จ	ขุนสุนทรโวหาร	๑			
พระเจ้าหลานเธอ	ผู้ว่าที่พระอาลักษณ์				
เจ้าฟ้ากรมขุน	หมื่นเทพไมตรี	๑	อาลักษณ์	๔	
อิศรานุรักษ	นายแก้วดำ	๑			
อิษ	นายสอน	๑			๖ คน
	ขุนเทพากร		โหร	๑	
	พราหมณ์			๑	

๏ ไปถวายพระเจ้าลูกเธอ	หมื่นจำนงอักษร	๑			
กรมหมื่นเทพพลภักดิ	นายม่วง	๑	อาลักษณ์	๒	
	พราหมณ์หลวงสิทธิเทพ	๑	พราหมณ์	๒	๕ คน
	พราหมณ์เป่าสังข์	๑			
	หลวงโลกทีป		โหร	๑	
๏ ไปถวายพระเจ้าลูกเธอ	หมื่นสวัสดิอักษร	๑	อาลักษณ์	๒	
กรมหมื่นศักดิพลเสพ	นายแก้วขาว	๑			
	ขุนราชนารายน์	๑	พราหมณ์	๒	๕ คน
	พราหมณ์เลวเป่าสังข์	๑			
	ขุนโลกเนตร		โหร	๑	
๏ ไปถวายพระเจ้า	นายชำนาญอักษร	๑			
หลานเธอ กรมหมื่น	กรมหมื่นทิพไมตรี	๑	อาลักษณ์	๓	
นราเทเวศร	นายอ้น	๑			๗ คน
	หลวงราชมุนี	๑	พราหมณ์	๓	
	พราหมณ์เลว	๒			
	ขุนโลกไนยนา		โหร	๑	
๏ ไปถวายพระเจ้า	นายราชสาร	๑			
หลานเธอ กรม	นายฝาก	๑	อาลักษณ์	๒	
หมื่นนเรศโยธี	ขุนญาณภักดี	๑	พราหมณ์	๓	๖ คน
	พราหมณ์เลว	๒			
	ขุนโลกาทิต		โหร	๑	
๏ ไปถวายพระเจ้า	นายเทียรฆราช	๑			
หลานเธอ กรมหมื่น	นายขุนเณร	๑	อาลักษณ์	๒	
เสนีบริรักษ	ขุนศรีอนันต์	๑	พราหมณ์	๓	๖ คน
	พราหมณ์เลว	๒			
	ขุนศรีสาคร		โหร	๑	

ศรีศรีศุภสวัสดิพิพัฒมังคลามหาดิเรกเอกยศาศักดาฤทธิ์ อิศรเดชทั่วประเทศมณฑลสากลศัตรูกระษัยไชยสวัสดิทีฆายุสมะอวยผลเถิด

ถึงปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๕๑ โปรด ฯ ให้เลื่อนกรมแลตั้งกรมอีกครั้ง ๑ เปนคราวที่สุดในรัชกาลที่ ๑ คือเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเทพยวดี เปนกรมหลวง ฯ พระองค์ ๑

ตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าพิกุลทอง ในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เปนกรมขุนศรีสุนทร พระองค์ ๑

ตั้งกรมพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอสุนี ในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เปนกรมหมื่นเสนีเทพ พระองค์ ๑

การเลื่อนกรมแลตั้งกรมคราวนี้ มีจดหมายเหตุอาลักษณ ได้นำมาพิมพ์ไว้ต่อไปนี้

หน้าว่าง

ตั้งกรมเมื่อปีมะโรงสัมฤทธิศก๑๑๗๐

เสด็จออกพระที่นั่ง จักรพรรดิพิมานมีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งขุนมหาสิทธิโวหารปลัดกรมอาลักษณ์ ให้ตั้งพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าอสุนีกรมหมื่นเสนีเทพ อัชนาม

ครั้น ณ วัน ๒ ๗ ๙ ค่ำจุลศักราช ๑๑๗๐[๑] ปีมะโรงสัมเรทธิสก เพลาเช้า ๓ โมง เศษ พระฤกษจาฤกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ ณ หอพระ

มณเฑียรธรรม

ขุนสารประเสริฐ	๑	๘ คนนั่งพร้อมกัน
ขุนมหาสิทธิโวหาร	๑	
หลวงลิขิตรจนา		
เจ้ากรมอาลักษณ์วังหน้า	๑	
นายราชสาร	๑	
พระครูราชพิธีพราหมณ	๑	
พราหมณเลว	๑	
หลวงโลกทีปโหร	๑	
ขุนเทพากรโหร	๑	

ครั้นได้พระฤกษประโคมปี่พาทย์ฆ้องไชย แลเครื่องประโคมทั้งปวง นายชำนาญอักษรนุ่งขาวห่มขาวจารจาฤกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ แผ่นพระสุพรรณบัฏหนักทอง ๑ ๒/๔ เนื้อ ๖/๒[๒] ทำยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว ครั้นแล้วเชิญลงในพานทองคำมีฝาคลุมปิดนายชำนาญอักษรเชิญมารักษาไว้ณโรงอาลักษณ์ ประเพณีเจ้าพนักงานทั้งปวงกระทำเหมือนแต่ก่อน อย่างทุก ๆ พระองค์มา

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๑

[๒] อ่านว่า ทอง ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๑ กล่ำ เนื้อหก เศษ ๒

ครั้น ณ วัน ๓ ฯ๙ ค่ำปีมะโรงสัมเรทธิศก[๑] เพลาบ่าย ข้าหลวงในกรมเอาพระเสลี่ยงลงมาเชิญพระนามในแผ่นพระสุพรรณบัฏ ไปเข้ามณฑลพระราชพิธีที่พระตำหนัก พระสงฆ์จำเริญพระปริตสิบเบ็ดองค์ รุ่งขึ้นเพลาเช้ารับพระราชทานฉัน แล้วเสด็จสรงน้ำ พระสงฆ์ถวายน้ำกรมพระ ภูษา/มาลา ถวายน้ำมุรธาภิเษก ชีพ่อพราหมณถวายน้ำสังข์ ทรงผลัดพระภูษาขาว นุ่ง/ห่ม ให้พราหมณ

ครั้น ณ วัน ๔ ฯ๙ ค่ำ[๒] เพลาเช้า ๓ โมง ๙ บาท กรมอาลักษณ์ถวายพระนามในแผ่นสุพรรณบัฏ พระสงฆ์สวดพร้อมกัน ชยันโต ทรงรับแล้วถวายไทยทานพระสงฆ์

ขุนสารประเสริฐ	๑	อาลักษณ์	๕	๑๐ คน
ขุนมหาสิทธิโวหาร	๑			
นายราชสาร	๑			
นายแก้วอาลักษณ์	๑			
เจ้ากรมอาลักษณ์วังหน้า	๑			
เจ้าพนักงานขึ้นไป				
พระราชครูพิธี	๑	พราหมณ	๔	
หลวงราชมณี	๑			
ขุนธรรมมณีศร	๑			
ประแดงกฤษภักดี	๑			
หลวงโลกทีป		โหร	๑	

ให้พระราชทาน เงิน/ผ้า[๓] ตามอันดับกัน ทฤฆายุสมศรีสวัสดิอวยผลเถิด

สมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งขุนมหาสิทธิโวหารปลัดกรมอาลักษณ์ ให้ตั้งพระนามกรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าประไพวดี กับสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าพระราชวังหน้า

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๑

[๒] ตรงกับวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๑

[๓] อ่านว่า ให้พระราชทานเงิน ผ้า ตามอันดับกัน

ครั้น ณ วัน ๒ ฯ๑๐ ค่ำ[๑] ปีมะโรงสัมฤทธิศก เพลาเช้า ๔ โมงกับ ๕ บาท ได้พระฤกษ เจ้าพนักงานทั้งปวงจัดแจงการเตรียมพร้อม ณ หอพระมณเฑียรธรรม

	เจ้าพญาธรรมา[๒]		๑	
อาลักษณ์	ขุนสารประเสริฐ	๑	๘	๑๕ คน
	ขุนมหาสิทธิโวหาร	๑		
	นายราชสารจารึกพระนาม เจ้าฟ้าฝ่ายในพระราชวังหลวง	๑		
	นายฝากอาลักษณ์จารึกพระนาม เจ้าฟ้าฝ่ายในพระราชวังหน้า	๑		
	เลว	๔		
โหร	หลวงโลกทีป	๑	๓	
	ขุนเทพากร	๑		
	ขุนโลกเนตร	๑		
พราหมณ	หลวงราชมุนี	๑	๒	
	ขุนรักษนารายน์	๑		
	หลวงราชภิรมย์ราชบัณฑิต		๑	

พร้อมกัน ครั้นได้พระฤกษประโคมปี่พาทย์ฆ้องไชยมะโหรี มีใบสีแลศีร์ษะสุกรตั้งคู่ ๑ เทียนเงินทอง[๓] ๑ แป้งหอมน้ำมันหอม ฝ่ายอาลักษณ์นุ่งห่ม ขาวกราบถวายนมัสการพระศรีรัตนตรัยเจ้า แล้วบ่ายเศียรกราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จารจารึกพระนามว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าประไพวดี เปนกรมหลวงเทพยวดี วรรคเดชะ จารึกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทร วรรคศรี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี แผ่นพระสุพรรณบัฏ

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๑

[๒] หมายถึง เจ้าพญาธรรมา ๑ อาลักษณ์ประกอบด้วยขุนสารประเสริฐ ๑ ขุนมหาสิทธิโวหาร ๑ นายราชสารจารึกพระนาม เจ้าฟ้าฝ่ายในพระราชวังหลวง ๑ นายฝากอาลักษณ์จารึกพระนามเจ้าฟ้าฝ่ายในพระราชวังหน้า ๑ อาลักษณ์เลว ๔ รวมเป็น ๘ คน โหรประกอบด้วย หลวงโลกทีป ๑ ขุนเทพากร ๑ ขุนโลกเนตร ๑ รวมเป็น ๓ คน พราหมณ ประกอบด้วย หลวงราชมุนี ๑ ขุนรักษนารายน์ ๑ รวมเป็น ๒ คน และหลวงราชภิรมย์ราชบัณฑิต อีก ๑ ทั้งหมดนับรวมได้ ๑๕ คน

[๓] อ่านว่า เทียนเงิน เทียนทอง

เนื้อ ๕ หนัก $\frac{๒}{๓}$[๑] ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทร แผ่นพระสุพรรณบัฏเนื้อ ๕ หนัก $\frac{๒}{๒}$[๒] ยาว ๑๒ นิ้ว กว้าง ๒ นิ้ว เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติเชิญพานทองคำแลคลุมมาให้อาลักษณ์รับไว้ เชิญพระนามในแผ่นพระสุพรรณบัฏไปรักษาไว้ ณ โรงอาลักษณ์ เจ้าพนักงานชาวพระภูษามาลา แต่งพระกระยาสนานเข้าไปตั้ง ณ พระราชพิธีมณฑล

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๓ ฯ ๑๐ ค่ำ[๓] เพลาเช้า ชาววังนำพระเสลี่ยงงามารับ ณ หน้าโรงอาลักษณ์ ชาวพระภูษามาลาอยู่งานพระกลดพื้นขาวหักทองแผ่ลวด ไปส่งถึงในพระราชวังทั้งสองวัง อาลักษณ์เข้าไปเชิญตั้งไว้ในมณฑลพระราชพิธี ครั้นเพลาบ่ายวันนั้นสมเด็จพระสังฆราชพระราชาคณะ แลพระสงฆ์วังละ ๑๑ องค์จำเริญพระปริต

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๔ ฯ ๑๐ ค่ำ[๔] ปีมะโรงสัมเรทธิศก เพลาเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว พระสงฆ์ถวายน้ำพระพุทธมนต์ พราหมณถวายน้ำ สังข์ กรด | ผลัดพระภูษาเศวตพัสตร ทรง นุ่ง ห่ม | พระราชทานแก่ โหร พราหมณ[๕] ในวันนั้นเพลาเช้า ๓ โมงเศษได้พระศรีราชฤกษลั่นฆ้องไชยมโหรีปี่พาทย์แตรสังข์ขับไม้ สมเด็จพระสังฆราชพระสงฆ์ราชาคณะถวายไชยมงคลสวดชยันโตกรมอาลักษณ์ถวายแผ่นพระสุพรรณบัฏพระนามฉเพาะพระหัตถ์ แล้วถวายไทยทานพระสงฆ์ จึงพระราชทานผ้าแลเงิน

แก่
- ขุนสารประเสริฐ ๑
- ขุนมหาสิทธิ ๑
- นายราชสารผู้ลง พระนามแต่ทว่า ไม่ได้เข้าไป ๑
- หลวงโลกทีป ๑
- ขุนเทพากร ๑
- ขุนโลกเนตร ๑
- พราหมณมีชื่อ ๔

อาลักษณ์ ๓ (ขุนสารประเสริฐ ๑ ขุนมหาสิทธิ ๑ นายราชสารผู้ลง พระนามแต่ทว่า ไม่ได้เข้าไป ๑) | โหร ๓ (หลวงโลกทีป ๑ ขุนเทพากร ๑ ขุนโลกเนตร ๑) | พราหมณมีชื่อ ๔ | แลเจ้าพนักงาน[๖]

---

๑ อ่านว่า หนัก ๒ บาท ๓ กล่ำ

๒ อ่านว่า หนัก ๒ บาท ๒ กล่ำ

๓ ตรงกับ วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๑

๔ อ่านว่า วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๑

๕ อ่านว่า พระราชทานแก่ โหร พราหมณ์ ในวันนั้น

๖ หมายถึง พระราชทานผ้าแลเงินแก่ ขุนสารประเสริฐ ๑ ขุนมหาสิทธิ ๑ เป็น ๒ คน นายราชสารผู้ลงพระนามแต่ทว่าไม่ได้เข้าไป ๑ รวมเป็นอาลักษณ์ ๓ คน โหรอีก ๓ คน ประกอบด้วย หลวงโลกทีป ๑ ขุนเทพากร ๑ ขุนโลกเนตร ๑ และพราหมณมีชื่อ ๔ แลเจ้าพนักงานทั้งปวงที่เข้าไป...

ทั้งปวงที่เข้าไป แต่พระฤกษสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทร ณ พระราชวังบวร เหลื่อมกันในวันนั้นเพลาเช้า ๔ โมง ๕ บาท เจ้าพญาธรรมาทำกับอาลักษณ์เข้าไปถวายพระนาม ในแผ่นพระสุพรรณบัฏ พระสงฆ์ถวายไชยมงคลสวดชยันโต แล้วพระราชทาน ผ้า/เงิน แก่เจ้าพนักงานทั้งปวง ทฤฆายุสมศรีสวัสดิอวยผลเถิด

ในเรื่องตั้งกรมแลเลื่อนกรมครั้งรัชกาลที่ ๑ มีที่ฉงนอยู่อย่าง ๑ คือกรมขุนสุนทรภูเบศร์ กรมขุน ฯ พระองค์นี้พระนามเดิมว่า เรื่อง มิได้เป็นพระญาติในราชตระกูล เป็นแต่เมื่อบ้านเมืองเป็นจลาจลครั้งเสียกรุง ฯ แก่พม่า ได้ปฏิญาณเป็นภาดากับกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ครั้นเมื่อประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ กรมพระราชวังบวร ฯ กราบทูลขอให้พระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงยกขึ้นเป็นเจ้า เดิมทรงตั้งเป็นเจ้าราชนิกูล ที่เจ้าบำเรอภูธร แล้วมีความชอบในการสงคราม ทรงสถาปนา เป็นกรมหมื่นสุนทรภูเบศร แล้วต่อมาได้เลื่อนกรม เป็นกรมขุนสุนทรภูเบศร์ แลจะตั้งกรมเมื่อใด แลจะเลื่อนกรมเมื่อใดหามีจดหมายเหตุปรากฏไม่

อีกพระองค์ ๑ คือพระองค์เจ้าขุนเณร ว่าเป็นพระภาดา[๑] ของกรมพระราชวังหลัง แต่ต่างพระมารดา มิได้เป็นพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ พระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นพระองค์เจ้า แต่จะพระราชทานพระสุพรรณบัฏ อย่างพระองค์เจ้าตั้งด้วยหรือไม่นั้น หามีจดหมายเหตุปรากฏไม่

[๑] พี่ชาย น้องชาย ลูกพี่ลูกน้องที่เป็นชายของพระมหากษัตริย์และเจ้านาย

หน้าว่าง

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๒

พระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๒ ในปีนั้นพอเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกก็โปรด ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีอุปราชาภิเษกสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ พระบัณฑูรน้อย ขึ้นเป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีจดหมายเหตุปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๒ ดังนี้

พระราชพิธีอุปราชาภิเษก

ณ วันศุกร เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็งเอกศก[๑] ฤกษ์เวลาเช้า ๑ โมงกับ ๓ บาท จาฤกพระสุพรรณบัฏที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำนองการพิธีเหมือนจาฤกพระสุพรรณบัฏพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระสุพรรณบัฏจาฤกว่า

สมเด็จบรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ดำรัสให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทีฆายุสมสิริสวัสดิ*

เมื่อจาฤกแลเวียนเทียนสมโภชพระสุพรรณบัฏแล้ว ตั้งพระสุพรรณบัฏไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนถึงวันเริ่มงานจึงเชิญขึ้นพระเสลี่ยงแห่ไปตั้งในพระแท่นมณฑลที่พระราชวังบวร ฯ

ที่พระราชวังบวร ฯ นั้น จัดที่ทำพระราชพิธี ๒ แห่ง คือที่พระที่นั่งพรหมพักตร จะเป็นพระวิมานหลังใต้หรือหลังเหนือ เวลานั้นยังเรียกรวมกันหมดทั้งหมู่ว่าพระที่นั่งพรหมพักตร ในห้องที่พระบรรธมจัดตั้งเตียงสำหรับพระสงฆ์ คือ สมเด็จพระพนรัตนนั่งปรกรูป ๑ พระวัดพลับ ๔ รูป สวดมหาไชย

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒

* คำจาฤกพระสุพรรณบัฏกรมพระราชวังบวร ฯ ครั้งรัชกาลที่ ๒ ไม่ปรากฏในหมายรับสั่ง แต่เหมือนกันทุกรัชกาล ข้าพเจ้าจึงลงตามแบบครั้งอุปราชาภิเษกพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ที่พระที่นั่งสุทธาสวรรย์* จัดเปนที่ตั้งพระแท่นมณฑลตั้งเทียนไชยแลเปนที่พระสงฆ์ ๔๕ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเปนประธาน เจริญพระพุทธมนต์ พระแท่นมณฑลนั้น ในหมายรับสั่งกล่าวว่าจัดเหมือนพระราชพิธีสัมพัจฉรฉิน สิ่งของตั้งพระแท่นมณฑลตามซึ่งกล่าวไว้ในหมายรับสั่งมีดังนี้ คือ

พระบรมธาตุ พระไชย พระห้ามสมุท พระอุณาโลมทำแท่ง พระสุพรรณบัฏ ดวงพระชัณษา พระมหามงกุฎ พระภูษารัตกัมพล พระมาลาเบี่ยง พระชฎา พระนพ พระมหาสังวาลสร้อยอ่อน พระมหาสังวาลพราหมณ์ พระธำมรงค์ ฉลองพระองค์เกราะ ฉลองพระองค์นวม พระมหามงคลย่น เครื่องพระพิไชยสงคราม เครื่องพระมุรธาภิเษก พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ พระมหาสังข์ทอง พระมหาสังข์เงิน พระเต้าเบ็ญจครรภ พระเต้าปทุมนิมิตรทอง พระเต้าปทุมนิมิตรนาก พระเต้าปทุมนิมิตรเงิน พระเต้าปทุมนิมิตรสำริด (ใส่น้ำปัญจมหานทีทั้ง ๔ พระเต้า)

พระแสงที่เข้าพระแท่นมณฑลนั้น คือ พระแสงขรรค์ไชยศรี ๑ พระแสงดาบยี่ปุ่น** ๑ พระแสงจักร ๑ พระแสงหอกไชย ๑ พระแสงตรีศูล ๑ พระแสงธนู ๑ พระแสงเขน ๔ พระแสงง้าว ๒ พระแสงทวน ๒ พระแสงหอกคู่ ๑ พระแสงของ้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่าย ๑ พระแสงขอตีช้างล้ม ๑ พระแสงชนักต้น ๑ พระกลด ๑ พระเสมาธิปัต ๑ พระฉัตรไชย ๑ พระเกาวพ่าย ๑ ธงไชยกระบี่ธุช ๑ ธงไชยพระครุฑพ่าห์ ๑ ตรงมุขท้ายพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ปลูกพลับพลาเปลื้องเครื่องหลัง ๑ ข้างพระที่นั่งตั้งพระแท่นที่สรงมีเสาดาดเพดาน บนพระแท่นตั้งถาดทองแดง ในนั้นตั้งตั่งไม้มะเดื่อที่ประทับสรงมุรธาภิเษก ตั้งราชวัตรฉัตรทอง ฉัตรนาก ฉัตรเงิน ๗ ชั้น รายรอบที่สรง

หน้าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ ปลูกโรงพิธีพราหมณ์ แลตั้งพนมบัดพลีสำหรับโหรบูชาเทวดาในโรงพิธีพราหมณ์ตั้งเทวรูป พระอิศวรพระนารายน์ เปนต้น เหมือนพิธีบรมราชาภิเษก แลเครื่องพลีกรรมทำพิธีตามไสยศาสตร ทั่วทุกสถานการพระราชพิธีวงสายสิญจน์ล่ามตลอดถึงกัน แลตั้งราชวัตรปักฉัตรเบญจรงค์ ๕ ชั้นรายรอบพระราชมณเฑียรแลราย ๒ ข้างถนนแต่พระราชวังบวร ฯ ลงมาจนพระบรมมหาราชวัง ในเวลาทำการพระราชพิธีนั้น เชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ เข้ามาประทับแรมอยู่ที่โรงลครริมพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านตวันตก***

---

* พระที่นั่งองค์นี้ ในหนังสือเก่าบางแห่งเรียกพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ บางแห่งเรียกพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ เหตุที่เรียกเปน ๒ ชื่อ ข้าพเจ้าอธิบายไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒

** พระแสงดาบยี่ปุ่น ของพระราชทานสำหรับพระเกียรติยศกรมพระราชวังบวร ฯ

*** โรงลครนี้ สร้างแต่ในรัชกาลที่ ๑ ไม่ใช่สำหรับเล่นลครอย่างเดียว เปนโรงใหญ่สำหรับใช้ราชการอื่น ๆ ในพระบรมมหาราชวังด้วย พึ่งรื้อปราบที่เปนสนามหญ้าเมื่อในรัชกาลที่ ๕

ถึง ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ[๑] เวลาบ่าย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ เสด็จไปทรงเครื่องที่พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์* แต่งพระองค์ทรงสนับเพลาเชิงงอน ทรงพระภูษาจีบโจงหางหงส์ รัดพระองค์หนามขนุน ทรงฉลองพระองค์กรองทอง ทรงพระมาลาเส้าสูงสีกุหร่า เสด็จขึ้นพระราชยานที่เกยพระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ มีกระบวนแห่เสด็จ คือ

ตำรวจเลวถือหวายนำริ้ว ๑๐ คู่ ตำรวจเดินสายนอก ๒ สาย ๘๔ คน มหาดเล็กวังหลวงเดินสายใน ๒ สาย ๘๔ คน กลองชนะ ๒๐ คู่ แตรฝรั่ง ๖ คู่ แตรงอน ๖ คู่ สังข์ ๒ คู่ จ่าปี่ ๑ จ่ากลอง ๑ สารวัด ๒ เครื่องสูงหน้า สามชั้น ๕ คู่ ห้าชั้นคู่ ๑ บังแทรก ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่องหน้า พระแสงดาบใจเพ็ชร ๑ พระแสงดาบคาบค่าย ๑ พระแสงเขน ๒ พระแสงหอก ๒ พระแสงหอกคู่ ๒ พระราชยานมีพนักงานถวายอยู่งานพระกลด ๑ บังสูรย์ ๑ พัดโบก ๑ พระทวย ๑

คู่เคียง ๔ คู่ คือ คู่ที่ ๑ พระยากำแพงเพ็ชร พระยาโชฎึก คู่ที่ ๒ พระยาพิษณุโลก พระยาพิพิธโภไค คู่ที่ ๓ พระยานรินทร จมื่นเสมอใจราช คู่ที่ ๔ พระยานครสวรรค์ พระยาเทพมณเฑียร

กระบวนหลัง มหาดเล็กเชิญเครื่อง ธารพระกร ๑ พัชนีท้ายพระที่นั่ง ๑ ฉลองพระบาท ๑** เชิญตามเสด็จ พานพระขันหมาก ๑ พระสุพรรณศรี ๑ พระเต้าพระสุธารส ๑ เครื่องสูงห้าชั้นคู่ ๑ สามชั้น ๕ คู่ บังแทรก ๔ มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่อง พระแสงง้าว ๑ พระแสงตรี ๑ พระแสงหอกง่าม ๑ มหาดเล็กวังหน้าเดินสายใน ๖๐ คน ตำรวจเดินสายนอก ๔๐ คน ม้าจูง ๔ (หัวพัน) มหาดไทย กลาโหม เปนผู้ตรวจ รวมกระบวนแห่ ๒๖๘ คน***

แห่เสด็จไปจากพระบรมมหาราชวัง จนถึงพระราชวังบวร ฯ ประทับเกยพลับพลาเปลื้องเครื่องที่มุขท้ายพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ เปลื้องเครื่องผลัดทรงพระภูษาลายพื้นทอง ทรงสพักฉลองพระองค์ครุยกรองทองเสด็จเข้าในพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ ทรงนมัสการพระศรีรัตนตรัย สมเด็จพระสังฆราชจุดเทียนไชยแลถวายศีลแล้ว ทรงพระมหามงคลประทับสดับพระปริตจนจบแล้ว**** จึงแห่เสด็จกลับคืนมายังพระบรมมหาราชวัง

---

๑ ตรงกับวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๕๒

* พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ครั้งนั้นเรียกว่าพระที่นั่งเย็น ไม่มีในหมายรับสั่งอุปราชาภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๒ ว่าเสด็จไปทรงเครื่องที่นั้น แต่มีชัดในหมายรับสั่งอุปราชาภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๓ ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่าคงจะเหมือนกันกับเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒

** ธารพระกร พัชนีท้ายพระที่นั่ง แลฉลองพระบาท ๓ สิ่งนี้ในหมายรับสั่งว่าให้เชิญถวาย

*** ในจดหมายรับสั่งอุปราชาภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๒ ไม่ปรากฏริ้วกระบวนแห่ บอกไว้แต่ชื่อผู้เปนคู่เคียงริ้วกระบวนแห่ ข้าพเจ้าเอาริ้วครั้งอุปราชาภิเษกพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาลง ด้วยเชื่อว่าคงเหมือนกัน

**** ที่ประทับทรงสดับพระปริต ถ้าเอาแบบอย่างวังหลวง ควรจะเสด็จไปประทับทรงสดับพระสงฆ์สวดภาณวารในห้องที่พระบรรธม ณ พระที่นั่งพรหมพักตร แต่ในหมายรับสั่งไม่ได้กล่าวความไว้ให้เข้าใจเปนอย่างนั้นได้ ข้าพเจ้าจึงลงไว้ว่าทรงสดับพระปริตที่พระที่นั่งสุทธาสวรรย์ อันถูกต้องตามแบบของการตั้งกรมในครั้งนั้น

รุ่งขึ้น ณ วันพุธ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ[๑] เวลาเช้า สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษเสด็จทรงพระเสลี่ยง มีแต่ตำรวจนำไม่มีกระบวนแห่ เสด็จขึ้นไปทรงประเคนเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระที่นั่งสุทธาสวรรย์ เวลาบ่ายวันนั้นแลวันรุ่งขึ้น แห่เสด็จขึ้นไปทรงสดับพระปริตเหมือนวันแรก เวลาเช้าในวันคำรบ ๒ ก็เสด็จขึ้นไปทรงประเคนเลี้ยงพระเหมือนวันแรก

ครั้น ณ วันศุกร เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ[๒] เวลาเช้า เสด็จโดยกระบวนแห่ขึ้นไปยังพระราชวังบวร ฯ เสด็จเข้าที่สรงสนานเวลาเช้าโมงกับบาทหนึ่ง สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระพนรัตน พระธรรมราชา พระญาณสังวรถวายน้ำพระพุทธมนต์ด้วยพระเต้าปทุมนิมิตร* พราหมณ์ถวายน้ำกรดน้ำสังขแลใบมะตูม แล้วทรงเครื่องเสด็จมาทรงประเคนเลี้ยงพระสงฆ์ ครั้นเลี้ยงพระแล้วเสด็จยังพลับพลาทรงเครื่องพระภูษาลายเขียนทองจีบโจงหางหงส์ ทรงฉลองพระองค์กรองทอง ทรงพระมาลาเส้าสูงสีแสดขึ้นทรงพระราชยานแห่ลงมาพระบรมมหาราชวัง เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏ แลทูลเกล้า ฯ ถวายเทียนทองธูปเงิน เข้าตอกดอกไม้ (แล้วแห่เสด็จกลับขึ้นไปยังพระราชวังบวร ฯ) ครั้นเวลาบ่าย เจ้าพนักงานตั้งบายศรีเวียนเทียนสมโภชพระราชมณเฑียรในพระราชวังบวร ฯ เปนเสร็จการพระราชพิธีอุปราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณี

พอเสร็จการอุปราชาภิเษกกรมพระราชวังบวร ฯ ก็เกิดศึกพม่ามาตีเมืองถลางแลหัวเมืองตวันตก ต่อเสร็จสิ้นการศึกแล้ว ถึงเดือน ๑๑ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๕๓ จึงได้ทรงสถาปนาพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เปนกรมพระอมรินทรามาตย์ เทียบอย่างกรมพระเทพามาตย์ตามแบบแต่ก่อนมา มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฏอยู่ดังนี้

---

๑ ตรงกับวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒

๒ ตรงกับวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒

* เข้าใจว่าเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานน้ำมนต์ ในพระเต้าเบญจครรภ แต่หากไม่กล่าวในหมายรับสั่ง

ตั้งกรมสมเด็จพระพันปีหลวง

ณ วัน ๒ ฯ๗ ๑๐ ค่ำจุลศักราช ๑๑๗๒ ปีมะเมียโทศก[๑] เพลาเช้า ๒ โมง ๖ บาท

พญารักษ์	๑	นั่งพร้อมกัน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเจ้าพนักงานตั้ง	เครื่อง
พระอาลักษณ์	๑		
พระราชสมบัติ	๑		
พระโหรา	๑		
ขุนโชติ	๑		
ขุนสารประเสริฐ	๑		
นายชำนิโวหาร	๑		
นายเทียรฆราช	๑		

ใบศรี แก้ว ทอง เงิน[๒] มโหรีปี่พาทย์ฆ้องไชยพร้อม ลงพระนามเสด็จพระพันปีหลวงเปนกรมพระอมรินทรามาตย์ หมื่นสุวรรณอักษรจาฤกแผ่นพระสุพรรณบัฏเปนอักษร ๓ บรรทัด แผ่นพระสุพรรณบัฏกว้าง ๗ นิ้ว ยาว ๑๔ นิ้ว[๓] ทองร่อนบางตะพาน พระหีบเงินถมยาดำตะทองหนัก $\frac{๑๓}{๔}$ ใส่พานทองมอบหนัก $\frac{๑๓}{๔}$ หลวงธรรมเสนาไว้ในพระอุโบสถ

ครั้น ณ วัน ๖ ฯ๗ ๑๑ ค่ำ[๕] จึงเชิญพานพระสุพรรณบัฏขึ้นเหนือพระเสลี่ยงอันวิจิตรไปด้วยราชาอาสน์ อภิรม ชุมสาย พัดโบก จ่ามอน[๖] อินทร์พรหมเทวดาเกณฑ์ แห่แตรสังข์แห่ไปที่พระมณฑลพระตำหนักตึกพระสงฆ์ ๑๕ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเปนต้น สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน

---

๑ เมื่อตรวจเทียบกับปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติและปฏิทิน ๒๒๐ ปี (ของ ร.อ. ทองคำ ยิ้มกำภู) แล้ว ปรากฏว่าคลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน จึงสันนิษฐานว่า วันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ (๒ ฯ๓ ๑๐ ค่ำ) ที่ถูกต้องควรเป็น วันจันทร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ (๒ ฯ๕ ๑๐ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๓

๒ อ่านว่า เครื่องใบศรีแก้ว ใบศรีทอง ใบศรีเงิน...

๓ อ่านว่า แผ่นพระสุพรรณบัฏกว้าง ๗ นิ้ว ยาว ๑๔ นิ้ว หนัก ๑ ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง ทองร่อนบางตะพาน

๔ อ่านว่า พระหีบเงินถมยาดำตะทองหนัก ๑๓ ตำลึง

๕ ตรงกับ วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๕๓

๖ อ่านว่า พระเสลี่ยงอันวิจิตรไปด้วยราชาอาสน์ อภิรม ชุมสาย พัดโบก จ่ามอน อินทร์พรหมเทวดา...

ครั้น ณ วันที่ ๒๑๑๑ ค่ำ[๑] เพลาเช้าโมง ๑ กับ ๒ บาท เสด็จสรงมุรธาภิเษก พระ สังฆราช / พนรัตน์ / ญาณสังวร [๒] ถวายน้ำพระพุทธมนต์ พราหมณถวายน้ำ สังข์ / น้ำกรด เสร็จแล้ว เสด็จออกมาถวายเข้าสงฆ์ พระสงฆ์ฉันแล้วได้ฤกษ ๓ โมงกับ ๕ บาท ขุนสารประเสริฐ / ขุนมหาสิทธิ์ เชิญพานพระสุพรรณบัฏ เข้าไป พระอาลักษณ์เปนผู้ถวายต่อพระหัดถ์ เจ้าฟ้ากรมหลวง (พิทักษมนตรี) ถวายตราประจำที่ แล้วพระราชทานให้เลี้ยงข้าราชการ ผู้ ใหญ่ / น้อย พร้อมกัน[๓]

ต่อมาถึงปีระกา พ.ศ. ๒๓๕๖ โปรด ฯ ให้ตั้งกรมพระบรมวงศานุวงศ์ ๔ พระองค์ คือ

พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ พระองค์เจ้าทับ (พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) เปนกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระองค์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทับทิม เป็นกรมหมื่นอินทรพิพิธ พระองค์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทับ เปนกรมหมื่นจิตรภักดี พระองค์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าคันธรส เปนกรมหมื่นศรีสุเรนทร์ พระองค์ ๑ มีจดหมายเหตุอาลักษณอยู่ดังนี้

ตั้งกรมเมื่อปีระกาเบญจศก

ด้วยสมเด็จบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกณพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ข้าทูลลอองฯ ผู้ ใหญ่ / น้อย เฝ้าตามอันดับ จึงมีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า สั่งพญาอุไทยธรรม ว่าพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า ทับทิม / เจ้าทับ / คันธรส [๔] แล พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าทับ ทั้ง ๔ พระองค์ ให้ตั้งขึ้นเปนกรม

ครั้น ณ วัน ๖ ฯ ๑๐ ค่ำจุลศักราช ๑๑๗๕ ปีระกาเบญจศก[๕] เพลา ๓ โมง ๖ บาท ได้พระฤกษจารจาฤกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ ชาวพระคลังมหาสมบัติเอาพานพระสุพรรณบัฏทองเนื้อ ๖ น้ำสองขาหนักแผ่นละ + ๒ กว้าง ๒ นิ้ว / ยาว ๑๒ นิ้ว [๖] ใส่พานทองคลุมสักลาด

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๕๓

[๒] อ่านว่า พระสังฆราช พระพนรัตน์ พระญาณสังวร ถวายน้ำพระพุทธมนต์

[๓] อ่านว่า ให้เลี้ยงข้าราชการ ผู้ใหญ่ ผู้น้อย พร้อมกัน

[๔] อ่านว่า พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทับทิม พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทับ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคันธรส

[๕] ตรงกับ วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๖

[๖] อ่านว่า หนักแผ่นละ ๒ บาท กว้าง ๒ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ใส่พานทอง

แดงทองแผ่ลวดมาส่งให้กรมอาลักษณ์ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่งตามอย่างธรรมเนียมซึ่งกระทำมาแต่ก่อน ชาวพระคลังวิเศษเบิกผ้าขาว นุ่ง/ห่ม | สี่สำรับให้อาลักษณ์ กับผ้าขาวรองเตียงสี่ผืนยาวผืนละสามศอกกว้างคงปาก ชาวังบอกวิเศษแต่งใบศรีตองสำหรับทั้งเครื่องเจิมเข้าไปตั้ง เจ้าพญาแลพญาฝ่าย ทหาร/พลเรือน[๑] เข้าไปนั่งตามตำแหน่ง ซ้าย/ขวา[๒] ครั้นได้พระฤกษบอกให้ประโคมมโหรีปี่พาทย์ฆ้องไชยแตรสังข์กลองแขก อาลักษณ์ นุ่ง/ห่ม | ขาว กราบนมัสการพระรัตนตรัย เจิมเครื่องหอม

หมื่นสุวรรณอาลักษณ์จาฤกพระนามพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

นายราชสารจาฤกพระนามพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า กรมหมื่นอินทรพิพิธ

หมื่นสวัสดิอักษรจาฤกพระนามพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า กรมหมื่นจิตรภักดี

หมื่นพิมลอักษรจาฤกพระนามพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า กรมหมื่นศรีสุเรนทร์

ครั้นจาฤกแผ่นพระสุพรรณบัฏทั้ง ๔ พระองค์เสร็จแล้ว ขุนมหาสิทธิโวหารเอางานเชิญรับใส่ในพานทอง แล้วเอาฝากไว้แก่ผู้รักษาพระอุโบสถ

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๗ ฯ ๑๐ ค่ำ[๓] เพลาบ่ายตั้งสวดพระพุทธปริต ณ ตำหนักทั้ง ๔ กรม นายเวรมหาดเล็กในกรมเชิญพระ เสลี่ยง/กลด | มารับพานพระสุพรรณบัฏต่ออาลักษณ์ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อาลักษณ์กำกับเชิญไปตั้งในมณฑล

ครั้น ณ วัน ๑ ฯ ๑๐ ค่ำ[๔] เพลาเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้วอาลักษณ์เชิญพระนามไปถวาย พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร ขุนมหาสิทธิ์เปนผู้ถวาย ได้รับพระราชทานเสื้อผ้าสำรับหนึ่ง เงิน ๓ ตำลึง[๕] หมื่นสุวรรณเปนผู้จาฤก ได้รับพระราชทานเสื้อผ้าสำรับหนึ่ง เลว คนละ ๑ บาท[๖]

ไปถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอินทรพิพิธ นายราชสารเปนผู้ จาฤก/ถวาย | [๗] ได้พระราชทานเงิน ๑ ตำลึง[๘] หมื่นจำนงอักษร เลว ๔ คนได้รับพระราชทานผ้าแพรคนละผืน

---

๑ อ่านว่า แลพญาฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน

๒ อ่านว่า ตำแหน่งซ้าย ตำแหน่งขวา

๓ ตรงกับวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๖

๔ ตรงกับวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๖

๕ อ่านว่า เงิน ๓ ตำลึง

๖ อ่านว่า เลวคนละ ๑ บาท

๗ อ่านว่า นายราชสารเปนผู้จารึก ถวาย

๘ อ่านว่า เงิน ๑ ตำลึง

ไปถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นจิตรภักดี นายเทียรฆราชเปนผู้ถวาย หมื่นสวัสดิเปนผู้จาฤก ได้รับพระราชทานเงินคนละ ๒ ๑/๒ เลวคนละ ๑/๒ [๑]

ไปถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร หมื่นพิมลเปนผู้ ถวาย/จาฤก | ได้รับพระราชทานผ้านุ่งผ้าห่มสำรับ ๑ ขุนหมื่นที่ไปได้รับพระราชทานเหมือนกัน เลวได้ ผ้าห่มคนละผืน เงิน ๑/๒ | ๒

ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๙ ทรงตั้งกรมเจ้านายอีกครั้ง ๑ ปรากฏจดหมายเหตุอาลักษณ์แต่ว่าทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าฉัตรเปนกรมหมื่นสุรินทรรักษ พระองค์ ๑ แต่เข้าใจว่าในคราวเดียวกันนี้ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวาสุกรี ซึ่งทรงผนวชอยู่ ณ วัดพระเชตุพน เปนกรมหมื่นนุชิตชิโนรสอีกพระองค์ ๑ มีจดหมายเหตุอาลักษณอยู่ดังนี้

ตั้งกรมเมื่อปีชวดอัฐศก

ณ วัน ๑ ฯ ๓ ๑๐ ค่ำจุลศักราช ๑๑๗๘ ปีชวดอัฐศก [๓] เพลาเช้า ๓ โมง ๖ บาท ได้พระฤกษจาฤกพระนามพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าฉัตรลงแผ่นพระสุพรรณบัฏ เปนกรมหมื่นสุรินทรรักษ ฯ ข้า ฯ นายเทียรฆราชนุ่งขาวห่มขาวลงแผ่นพระสุพรรณบัฏ ทองเนื้อหกสองน้ำหนัก ๒ ๑/๒ [๔]

ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งกรมเจ้านายอีกคราว ๑ หรือ ๒ คราวไม่มีจดหมายเหตุอาลักษณเหลืออยู่ ปรากฏแต่พระนามเจ้านายที่ทรงตั้ง สันนิษฐานว่าเห็นจะทรงตั้งเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๓๖๑ เนื่องต่อเหตุที่กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์เสด็จสวรรคต โปรด ฯ ให้ตั้งกรมเจ้านาย ๗ พระองค์ คือ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุริยา เปนกรมหมื่นรามอิศเรศร์ พระองค์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไกรสร เปนกรมหมื่นรักษรณเรศร์ พระองค์ ๑

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากล้วยไม้ เปนกรมหมื่นสุนทรธิบดี พระองค์ ๑

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ามั่ง เปนกรมหมื่นเดชอดิศร พระองค์ ๑

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าพนมวัน เปนกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร พระองค์ ๑

---

[๑] อ่านว่า พระราชทานเงินคนละ ๑ ตำลึง ๒ บาท เลวคนละ ๑ บาท

[๒] อ่านว่า เลวได้ ผ้าห่มคนละผืน เงิน ๒ บาท

[๓] ตรงกับ วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๙

[๔] อ่านว่า หนัก ๒ บาท

พระองค์เจ้าประยงค์ ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เป็นกรมหมื่นธิเบศร์บดินทร์ พระองค์ ๑

พระองค์เจ้าฉิม ในพระเจ้าบรมวงศเธอ พระองค์เจ้ากุ เป็นกรมหมื่นนรินทรเทพ พระองค์ ๑

หมดจำนวนตั้งกรมในรัชกาลที่ ๒ เพียงเท่านี้

หน้าว่าง

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗ พอทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสร็จแล้ว ก็โปรด ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีอุปราชาภิเษก พระเจ้าบรมวงศเธอ (แต่แบบแผนในสมัยนั้น ใช้ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ) กรมหมื่นศักดิพลเสพ เปนพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฏอยู่เพียงจาฤกพระสุพรรณบัฏดังนี้

เลื่อนกรมตั้งกรมเมื่อปีวอกฉศก ๑๑๘๖

วัน ๖ ฯ ๙ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๖ ปีวอกฉศก[๑] เพลาเช้าโมงเศษ

จาฤกพระสุพรรณบัฏ กรมพระราชวังบวร

หลวงมหาสิทธิโวหาร กำกับ
นายราชสารจาฤกพระสุพรรณบัฏ
พระโหราธิบดี จาฤกพระชนมพรรษา
หลวงโลกทีป
อาลักษณ
โหรมีชื่อ

ทั้งหมดนั่งพร้อมกันกำกับจาฤกในนี้[๒]

พร้อมกัน

สมเด็จบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท โปรดเกล้ากระหม่อมดำรัส ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ เปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทฤฆายุสมสิริสวัสดิ

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๗

[๒] อ่านว่า หลวงมหาสิทธิโวหาร กำกับนายราชสารจาฤกพระสุพรรณบัฏ พระโหราธิบดี จาฤกพระชนมพรรษา หลวงโลกทีป อาลักษณ โหร มีชื่อพร้อมกัน ทั้งหมดนั่งพร้อมกันกำกับจาฤกในนี้

ต่องานพระราชพิธีอุปราชาภิเษก ทรงสถาปนาสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็นกรมพระศรีสุลาลัย แต่จดหมายเหตุอาลักษณหาเหลืออยู่ไม่ ต่อนั้นมาจะเป็นในปีไหนไม่ปรากฏ จดหมายเหตุที่จะทราบได้แน่ ทรงตั้งกรมเจ้านาย ๘ พระองค์ คือ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดารากร เป็นกรมหมื่นศรีสุเทพ พระองค์ ๑

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงจักร เป็นกรมหมื่นณรงค์หริรักษ พระองค์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากุสุมา เป็นกรมหมื่นเสพสุนทร พระองค์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากุญชร เป็นกรมหมื่นพิทักษเทเวศร พระองค์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโต เป็นกรมหมื่นอินทรอมเรศร พระองค์ ๑

พระองค์เจ้าสังกทัต ในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เป็นกรมหมื่นนรานุชิต พระองค์ ๑

พระองค์เจ้าปาน ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ เป็นกรมหมื่นอมรมนตรี พระองค์ ๑

พระองค์เจ้าเจ่ง ในพระเจ้าไอยิกาเธอ พระองค์เจ้ากุ เป็นกรมหมื่นนเรนทรบริรักษ พระองค์ ๑

ต่างกรมทั้ง ๘ พระองค์นี้ จะทรงตั้งในคราวเดียวกันหรือเป็นหลายคราวหาทราบไม่ แต่คงตั้งในระหว่างปีระกา พ.ศ. ๒๓๖๘ กับปีชวด พ.ศ. ๒๓๗๑

ถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒ ทรงตั้งกรมเจ้านาย ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุริวงศ์ เป็นกรมหมื่นสวัสดิวิไชย พระองค์ ๑

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทัศน์ เป็นกรมหมื่นไกรสรวิชิต พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณ แต่วันจารึกพระสุพรรณบัฏ ดังนี้

ตั้งกรมคราวปีฉลูเอกศก ๑๑๙๑

กรมหมื่นสวัสดิวิไชย
กรมหมื่นไกรสรวิชิต | ณ วัน ๑ ๓ ๙ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๙๑ ปีฉลูเอกศก[๑] จารึกพระสุพรรณบัฏ เนื้อหกเศษ ๓ หนักทอง ๒/๒ สี่กล่ำ[๒] พระองค์

ถึงปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพเสด็จสวรรคต เนื่องในเหตุที่กรมพระราชวังบวร ฯ สวรรคตนั้น ทรงเลื่อนกรมเจ้านาย ๓ พระองค์ ตั้งกรมเจ้านาย ๕ พระองค์ รวมเป็น ๘ พระองค์ด้วยกัน

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๒

[๒] อ่านว่า ทอง ๒ บาท ๒ สลึง สี่กล่ำ

เล่ากันสืบมาว่า เมื่อกรมพระราชวังบวร ฯ สวรรคตนั้น พวกข้าไทยของเจ้านายต่างกรมหลายพระองค์ พากันเข้าใจว่าเจ้านายของตนจะได้เป็นพระมหาอุปราช เที่ยวพูดจาอวดอ้าง แลบางคนถึงหาเครื่องแต่งตัวเตรียมจะเป็นขุนนางก็มี กิติศัพท์ทราบถึงพระกรรณพระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงปฤกษาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ เวลานั้นยังเป็นที่พระยาศรีพิพัฒน์เป็นผู้ซึ่งทรงไว้วางพระราชหฤทัย ว่าเกิดเข้าใจผิดกันขึ้นอย่างนั้นจะแก้ไขอย่างไรดี พระยาศรีพิพัฒน์กราบทูลว่า ควรจะโปรด ฯ ให้เลื่อนกรมแลตั้งกรมเจ้านายเสียให้เป็นยุติ ให้พวกข้าไทยเข้าใจเสียให้แน่ชัดว่าโปรด ฯ ให้เจ้านายของตนมียศแต่เพียงนั้น ทรงพระราชดำริห์เห็นชอบด้วย จึงได้เลื่อนกรมแลตั้งกรมเจ้านาย ๘ พระองค์ คือ

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเทพพลภักดิ์ เป็นกรมหลวง พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นรักษ์รณเรศร เป็นกรมหลวง พระองค์ ๑

เลื่อนกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ในกรมพระราชวังหลัง เป็นกรมหลวง พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นรามอิศเรศร เป็นกรมขุน พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเดชอดิศร เป็นกรมขุน พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ เป็นกรมขุน พระองค์ ๑

ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี (คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระองค์ ๑

ทรงสถาปนาพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าลำภู เป็นกรมขุนกัลยาสุนทร พระองค์ ๑

การเลื่อนกรมแลตั้งกรมคราวปีมะโรงจัตวาศกที่กล่าวมา มีจดหมายเหตุอาลักษณ์ปรากฏอยู่ดังนี้

เลื่อนกรมตั้งกรมคราวปีมะโรงจัตวาศก ๑๑๙๔

ณวัน ๒ ฯ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๙๔ ปีมะโรงจัตวาศก[๑] เวลา ๔ โมง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรมิกมหาราชาธิราช เสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัย พร้อมด้วยข้าทูลลอองฯ ฝ่าย พลเรือน / ทหาร บังคมเฝ้าโดยขนาด จึงมีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทประภาษสั่งเจ้าพญาบดินทรเดชา ให้โหราหาฤกษกำหนดการพระราชพิธีเลื่อนพระนามตั้งกรมใหม่ ขึ้นเป็นกรม หลวง ๓ / กรมขุน ๕ | ๘ กรมนั้น[๒]

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

[๒] อ่านว่า กรมหลวง ๓ กรมขุน ๕ รวม ๘ กรมนั้น

เจ้าพญาบดินทรเดชารับพระราชโองการด้วยเกล้า ฯ ออกมาสั่งกรมวังหมายบอกเจ้าพนักงานตามอย่างพระราชพิธีตั้งกรม ให้พร้อมกันทุกตำแหน่ง แลให้ชาววังหมายบอกวิเสทแต่งใบศรีตอง ศีร์ษะสุกร ซ้าย/ขวา | ธูป/เทียน | แป้ง/น้ำมัน | หอมไปตั้งณหอพระมณเฑียรธรรม ให้ชาวพระคลังมหาสมบัติแผ่แผ่นทอง ๘ แผ่นใส่พานทองมีคลุมมาส่งอาลักษณ์ จะได้จาฤกพระอักษรเลื่อนพระนามแลตั้งกรมใหม่ ให้คลังวิเศษเบิกผ้าขาว นุ่ง/ห่ม | ๘ สำรับ กับผ้าขาวรองจาฤกแผ่นพระสุพรรณบัฏ ๘ ท่อน ส่งให้กรมอาลักษณ์ นุ่ง/ห่ม | แลรองจาฤกพระสุพรรณบัฏให้ มหาดไทย/กระลาโหม | หมายบอก แตรสังข์/ปี่พาทย์/กลองแขก/ฆ้องไชย | ชาวน้ำสรงเอานาฬิกาไปตั้งคอยพระฤกษ

ให้ชาวพระคลังพิมานอากาศเอาพรมใหญ่ไปปู ณ หอพระมณเฑียรธรรมแล้วหมายบอกขุนนางข้าทูลลอง ฯ ผู้ ใหญ่/น้อย | ฝ่าย ทหาร/พลเรือน | พร้อมกัน ณ หอพระมณเฑียรธรรม

ครั้น ณ วัน ๕ ๑๑ ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๙๔ ปีมะโรงจัตวาศก[๑] เพลาเช้า ๓ โมง กับ ๖ บาท หลวงโลกทีปโหรมีชื่อ กำหนดพระฤกษจาฤกพระสุพรรณบัฏ เจ้าพนักงานเตรียมคอยพระฤกษ ณ หอพระมณเฑียรธรรม

เจ้าพญาธรรมา
เจ้าพญาศรีพิพัฒน์
เจ้าพญาสุภาวดี
เจ้าพญาศรีสรไกรผู้ว่าทีพญาพลเทพ
พญาพิพัฒน์โกษา
พญาศรีสหเทพ
พญาราชนิกูล
พระศรีภูริปรีชา
ขุนสารประเสริฐ
ขุนมหาสิทธิโวหาร
หลวงโลกทีป
ขุนโชติพรหมา

๑๒ คน นั่งพร้อมกัน

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

ครั้นได้ พิไชยราชฤกษ โหรให้ลั่นฆ้องไชย แตรสังข์ ปี่พาทย์ กลองแขก ประโคม ขุนหมื่นนายเวร กรมอาลักษณ์พนักงานจาฤกพระสุพรรณบัฏทั้ง ๘ นายนุ่งห่มขาวสมาทานเบญจศีลแล้ว กราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

จึงนายเทียรฆราชนายเวรอาลักษณ์จาฤกเลื่อนพระนามกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ ขึ้นสู่แผ่นพระสุพรรณบัฏว่ามีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท วิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่ากรมหมื่นเทพพลภักดิ์ ทรงพระปรีชารอบราชการ ให้เสด็จเลื่อนพระนามขึ้นเปนกรมหลวงเทพพลภักดิ์ นาคนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม เปนพระอักษร ๓ บันทัด แผ่นพระสุพรรณบัฏ กว้าง ๕ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ หนัก ๑ ๓/๔ กล่ำ[๑]

นายราชสารนายเวรอาลักษณ์จาฤกเลื่อนพระนาม กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ในแผ่นพระสุพรรณบัฏว่า มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท วิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่า กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ นาคนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม เปนพระอักษร ๓ บันทัด แผ่นพระสุพรรณบัฏ กว้าง ๕ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ น้ำหนัก ๑ ๒/๓ ๔ กล่ำ[๒]

ขุนศรีกระวีราชจาฤกเลื่อนพระนาม กรมหมื่นรักษ์รณเรศรในแผ่นพระสุพรรณบัฏว่า มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท วิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่า กรมหมื่นรักษ์รณเรศรทรงพระปรีชารอบราชการ ให้เสด็จเลื่อนพระนามขึ้นเปนกรมหลวงรักษ์รณเรศร คชนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม พระอักษร ๓ บันทัด แผ่นพระสุพรรณบัฏ กว้าง ๕ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ น้ำหนัก ๑ ๓/๔ ๒ กล่ำ[๓]

นายชำนาญอักษรนายเวรอาลักษณ์จาฤกเลื่อนพระนาม กรมหมื่นรามอิศเรศ ในแผ่นพระสุพรรณบัฏว่า มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท วิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่ากรมหมื่นรามอิศเรศ ทรงพระปรีชารอบราชการ ให้เสด็จเลื่อนพระนามขึ้นเปนกรมขุนรามอิศเรศ คชนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม พระอักษร ๓ บันทัด แผ่นพระสุพรรณบัฏนั้น กว้าง ๕ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ น้ำหนัก ๑ ๒/๓ ๕ กล่ำ[๔]

---

[๑] อ่านว่า หนัก ๓ บาท ๑ เฟื้อง ๔ กล่ำ

[๒] อ่านว่า น้ำหนัก ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๓ สลึง ๔ กล่ำ

[๓] อ่านว่า น้ำหนัก ๓ บาท ๑ สลึง ๒ กล่ำ

[๔] อ่านว่า น้ำหนัก ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๓ สลึง ๕ กล่ำ

ขุนสุวรรณอักษร จาฤกเลื่อนพระนามกรมหมื่นเดชอดิศร ขึ้นสู่แผ่นพระสุพรรณบัฏว่า มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท วิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า กรมหมื่นเดชอดิศรทรงพระปรีชารอบราชการ ให้เสด็จเลื่อนพระนามขึ้นเปนกรมขุนเดชอดิศร นาคนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม พระอักษร ๓ บรรทัด แผ่นพระสุพรรณบัฏ กว้าง ๕ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ น้ำหนัก ๓/๑ [๑]

หมื่นสวัสดิอักษร จาฤกเลื่อนพระนาม กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ขึ้นสู่แผ่นพระสุพรรณบัฏว่า มีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท วิลาสดำเนินตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ มุสิกนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม พระอักษร ๓ บันทัด แผ่นพระสุพรรณบัฏ กว้าง ๕ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ น้ำหนัก ๓/๑

นายชำนิโวหารนายเวรอาลักษณ์ จาฤกพระนามเจ้าฟ้าพระองค์น้อยเปนกรม ขึ้นสู่แผ่นพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ อัชนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม พระอักษรบันทัด ๑ แผ่นพระสุพรรณบัฏ กว้าง ๒ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ หนัก ๑/๒ ๔ กล่ำ [๒]

ขุนสุวรรณอักษร จาฤกพระนามกรมฝ่ายใน ขึ้นสู่แผ่นพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า เปนกรมขุนกัลยาสุนทร สิริสวัสดิทฤฆายุสม พระอักษรบันทัด ๑ แผ่นพระสุพรรณบัฏ กว้าง ๒ นิ้ว ยาว ๑๒ นิ้ว ทองเนื้อ ๗ น้ำหนัก ๑๑/๗ กล่ำ [๓]

ครั้นจาฤกพระสุพรรณบัฏเสร็จแล้ว พระศรีภูริปรีชาตรวจทานพระอักษรถูกถ้วนทุกแผ่นพระสุพรรณบัฏแล้ว เชิญใส่พานทองปิดคลุมให้อาลักษณ์เชิญไปฝากหลวงธรรมเสนาณพระอุโบสถพระแก้วมรกฎ

ครั้น ณ วัน ๕ ๑๑ ๖ ค่ำ [๔] เพลาบ่าย ๓ โมง กำหนดพระฤกษจะได้เชิญพระสุพรรณบัฏไปเข้าพิธี พระเทพรัตนนรินทร์กับหลวงสุวรรณคลังมหาสมบัติ เชิญพานทองมีคลุมหักทองขวางคู่ ๑ มาส่งแก่พระศรีภูริปรีชาใส่แผ่นพระสุพรรณบัฏ กรมหลวงเทพพลภักดิ์ ขุนมหาสิทธิโวหารเชิญขึ้นบนเสลี่ยงในกรม มีพระกลดกั้นตำรวจในกรม ๔ คู่ นำแห่ไปเข้าพิธี ณ วัง ขุนสารประเสริฐเชิญพานพระสุพรรณบัฏ กรมหลวงเสนีบริรักษ์ ลงเรือพระที่นั่งข้ามไปเข้าพิธีณวังฟากโน้นแล้ว มอบพานสุพรรณบัฏให้เข้าในกรม ครั้นเพลาพระสงฆ์พร้อม กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ กับกรมหมื่นเทพพลภักดิ์

---

[๑] อ่านว่า หนัก ๓ บาท ๑ สลึง

[๒] อ่านว่า หนัก ๑ บาท ๒ สลึง ๔ กล่ำ

[๓] อ่านว่า น้ำหนัก ๑ บาท ๑ เฟื้อง ๑ สลึง ๗ กล่ำ

[๔] ตรงกับ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

ทั้งสองวังร่วมพระฤกษ์ เสด็จออกทรงศีลฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ ชาวพระภูษามาลาถวายพระมหามงคล พระสงฆ์ราชาคณะสวดพระพุทธมนต์จบแล้ว สั่งให้เลี้ยงขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย บรรดามาเฝ้าในการพระราชพิธี

ครั้น ณ วัน ๖[๑][๒] ฯ ๖ ค่ำ[๑] เพลารุ่งแล้วโมง ๓ บาท ได้พระฤกษศุภมงคลทรงพระเศวตภูษา นุ่ง/ห่ม เสด็จขึ้นนั่งเหนือตั่งที่เตียงสรงสนาน มีพระวิสูตร ๔ ทิศ เพดาลเศวตพัสตร ผินพระพักตร์สู่ทิศอาคเณ พระสงฆ์ราชาคณะถวายน้ำพระพุทธมนต์ ชีพ่อพราหมณถวายน้ำสังข์ อาเศียรพาทจึงเป่าอุโมษเสียงสังข์ พระครูพราหมณอ่าน อิศรมนต์/วิษณุมนต์ ตามไสยเวท หวังจะให้ทรงพระจำเริญศรีสวัสดิศุภผล แล้วถวายใบเวฬุทรงทัดเฉลิมพระกรรณ์ จึงทรงผลัดพระภูษาเศวตพัสตรพระราชทานพราหมณผืน ๑ โหรผืน ๑ แล้วเสด็จมาทรงนั่งเหนือราชอาสน ผินพระพักตร์ฉเพาะทิศอาคเณปราศจากมฤตยูราหูจรผีหลวงหลาวเหล็ก เปนมงคลทิศอันประเสริฐ อาลักษณ์เอางานเชิญพานพระสุพรรณบัฏเข้าไปหมอบเฝ้าอยู่ฉเพาะพระพักตร์ พอเวลานาฬิกาหนึ่งกับ ๖ บาท ได้พระฤกษอาลักษณ์ ผู้ถวายว่า ภวตุ สพฺพมงฺคลํ ๓ บท ประคองพานอ่านคาถาชยตุ ภวํ ฯ ถวายพานพระสุพรรณบัฏต่อพระหัตถ์ พระสงฆ์สวดชยันโต ทรงรับพานพระสุพรรณบัฏแล้วเชิญขึ้นไว้ในพิธีดังเก่า พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ถวายพระพรลาไป จึงถวายพระราชทาน เงิน/ผ้า แก่ อาลักษณ/โหร/พราหมณ[๒] เจ้าพนักงานทุกตำแหน่งบรรดามาพร้อมในการพระราชพิธีเลื่อนกรมแล้วทรงปล่อยสัตว์กุกฺกุฏมัจฉาชาติให้พ้นจากชีวิตันตราย เพื่อจะให้ทรงพระจำเริญพระราชสิริทฤฆายุสม

	พระศรีภูริปรีชาผู้ถวาย	ผ้าม่วงผืน	๑	๒
	พระสุพรรณบัฏ	แพรผืน	๑	
	ขุนสารประเสริฐ	แพรห่มผืน		๑
⊙ กรมหลวงเสนีบริรักษ์ พระราชทานเงิน	นายราชสารนายเวร อาลักษณ์ผู้จารึก	เงิน ๑ ๑/๒		
	ขุนหมื่น นายเวร อาลักษณ์	๑๘ คน	เงินคนละ ๑ ๑/๒	

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

[๒] หมายถึง พระราชทาน เงิน ผ้า แก่กรมอาลักษณ์ โหร พราหมณ์ เจ้าพนักงานทุกตำแหน่ง

ขุนมหาสิทธิโวหารผู้ถวายสุพรรณบัฏ | เงิน ๓ +

⊙ กรมหลวงเทพพลภักดิ์ พระราชทาน | นายเทียรฆราชนายเวรผู้จาฤกเงิน ๑ +
ขุนสุวรรณอักษร +๑
ขุนศรีกระวีราช

เงิน ๑

ณ วัน ๑๓ ฯ ๖ ค่ำ[๒] เพลาเช้า ๔ โมงเศษ กำหนดพระฤกษจะได้แห่พระสุพรรณบัฏ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนกัลยาสุนทร กรมฝ่ายใน ๑ ไปเข้าพิธี ชาวพระคลังมหาสมบัติเอาพานทองมีคลุม ๒ สำรับ ส่งให้พระศรีภูริปรีชาเชิญพระสุพรรณบัฏกรมขุนกัลยาสุนทร มอบให้ขุนมหาสิทธิโวหารเชิญขึ้นพระเสลี่ยงในหลวง แห่เข้าพระราชวัง กรมวังกำกับอาลักษณ์เข้าไปด้วย อาลักษณ์เชิญพานพระสุพรรณบัฏขึ้นตั้งในมณฑลพระราชพิธีตามเคย แล้วกลับออกมา แลพระสุพรรณบัฏ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์นั้นก้นพระกลดในหลวง ขุนสารประเสริฐเอางานเชิญพานพระสุพรรณบัฏขึ้นพระเสลี่ยงแห่ไปลงเรือพระที่นั่ง ณ พระตำหนักน้ำข้ามไปวังประทับท่าฉนวนน้ำแล้ว เชิญพระสุพรรณบัฏขึ้นบนพระเสลี่ยงมีตำรวจแห่ ๔ คู่ ไปถึงที่ประทับแล้ว ขุนสารประเสริฐเชิญพานพระสุพรรณบัฏขึ้นตั้งในมณฑลพระราชพิธี ครั้นเสด็จออกทรงศีลฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ พระภูษามาลาถวายพระมหามงคล ทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์จบแล้วให้เลี้ยงขุนนางบรรดามา

ครั้น ณ วัน ๑๕ ฯ ๖ ค่ำ[๓] เพลารุ่งแล้ว ๒ โมง ๓ บาท ได้พระฤกษสรงแล้วเสด็จผลัดพระเศวตภูษาพระราชทาน พราหมณ โหร | แล้วเสด็จมาทรงนั่งบ่ายพระพักตรสู่อาคเณ ขุนมหาสิทธิโวหารถวายพานพระสุวรรณบัฏกรมขุนกัลยาสุนทร ขุนสารประเสริฐถวายพานพระสุพรรณบัฏเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ร่วมพระฤกษ์ทั้งสองวัง เสร็จการพระราชพิธีแล้วพระราชทาน

เงิน ผ้า | แก่ อาลักษณ โหร พราหมณ | ชาวพนักงานโดยสมควร[๔] เพื่อจะให้จำเริญพระราชสิริสวัสดิศุภผลสกลศัตรูกษัย

---

๑ อ่านได้ ดังนี้ กรมหลวงเสนีบริรักษ์ พระราชทานเงิน ผ้าม่วงผืน ๑ แพรผืน ๑ แก่พระศรีภูริปรีชาผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ แพรห่มผืน ๑ แก่ขุนสารประเสริฐ เงิน ๑ ตำลึง แก่นายราชการสารนายเวร อาลักษณ์ผู้จารึก และเงินคนละ ๑ ตำลึง แก่ขุนหมื่น นายเวร อาลักษณ์ อีก ๑๘ คน ส่วน กรมหลวงเทพพลศักดิ์ พระราชทานเงิน ๓ ตำลึง แก่ขุนมหาสิทธิโวหารผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ เงิน ๑ ตำลึง แก่นายเทียรฆราช นายเวรผู้จาฤกเงิน เงิน ๑ ตำลึง แก่ขุนสุวรรณอักษร และ เงิน ๑ บาท แก่ขุนศรีกระวีราช

๒ สันนิษฐานว่า เป็นวันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ (๗ ๑๓ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

๓ สันนิษฐานว่า เป็นวันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ (๑ ๑๕ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

๔ อ่านว่า พระราชทาน เงิน ผ้า แก่อาลักษณ์ โหร พราหมณ์ ชาวพนักงานโดยสมควร

กรมขุนกัลยาสุนทรพระราชทาน[๑]	ขุนมหาสิทธิโวหาร ผู้ถวาย	ผ้า	ลาย	๑
	พระสุพรรณบัฏ		แพรห่ม	๑
	ขุนสุวรรณอักษรผู้จาฤก	ผ้า	ลาย	๑
	พระสุพรรณบัฏ		แพรห่ม	๑
	อาลักษณ์ ๓ คน ได้ผ้าลายคนละผืน			
เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์พระราชทาน[๒]	ขุนสารประเสริฐผู้ถวาย	เงิน	๓ ตำลึง	
	พระสุพรรณบัฏ			
	พระศรีภูริปรีชา	เงิน	๒ ตำลึง	
	นายชำนิโวหารผู้จาฤก		๑ ตำลึง	
	พระสุพรรณบัฏ			
	อาลักษณ์คนละ		๑ ตำลึง	

ณ วัน ๖ ฯ ๖ ค่ำ[๓] เพลาเช้า ๓ โมงเศษ แห่พระสุพรรณบัฏกรมหลวงรักษ์รณเรศไปเข้ามณฑล ณ วัน ๗ ฯ ๖ ค่ำ[๔] เพลารุ่งเช้า ๒ โมง ๓ บาท บ่ายพระพักตร์อาคเณ พระศรีภูริปรีชาถวายพระสุพรรณบัฏ

ณ วัน ๑๐ ฯ ๖ ค่ำ[๕] เพลาเช้า ๔ โมงเศษ แห่พระสุพรรณบัฏ กรมขุนรามอิศเรศเดชอดิศรพิพิธภูเบนทร์[๖]ไป เข้ามณฑล รุ่งขึ้นวัน ๑๑ ฯ ๖ ค่ำ[๗] ค่ำพระฤกษ์รับพระสุพรรณบัฏ พระฤกษ์รับพระสุพรรณบัฏกรมขุนรามอิศเรศ พระฤกษเช้า ๓ บาท ขุนมหาสิทธิโวหารถวาย กรมขุนพิพิธภูเบนทร์พระฤกษเช้า ๔ บาท ขุนสารประเสริฐถวาย กรมขุนเดชอดิศรพระฤกษ ๒ โมง ๖ บาท พระศรีภูริปรีชาถวาย

---

[๑] กรมขุนกัลยาสุนทรพระราชทาน ผ้าลาย ๑ ผ้าแพรห่ม ๑ แก่ขุนมหาสิทธิโวหาร ผู้ถวายพระสุพรรณบัฏและขุนสุวรรณอักษรผู้จาฤกพระสุพรรณบัฏ อาลักษณ์ ๓ คน ได้ผ้าลายคนละผืน

[๒] เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์พระราชทาน เงิน ๓ ตำลึง แก่ขุนสารประเสริฐผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ เงิน ๒ ตำลึง แก่พระศรีภูริปรีชา เงิน ๑ ตำลึง แก่นายชำนิโวหารผู้จาฤกพระสุพรรณบัฏ และเงินคนละ ๑ ตำลึงแก่อาลักษณ์

[๓] สันนิษฐานว่า เป็นวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ (๑ ฯ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

[๔] สันนิษฐานว่า เป็นวันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ (๒ ฯ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

[๕] สันนิษฐานว่า เป็นวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ (๕ ฯ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

[๖] อ่านว่า กรมขุนรามอิศเรศ กรมขุนเดชอดิศร กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ไปเข้ามณฑล

[๗] สันนิษฐานว่า เป็นวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ (๖ ฯ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๕

พระราชพิธี เลื่อนกรม ตั้งกรม[๑] พร้อมพนักงานตามอย่างเหมือนกัน ทั้ง ๘ กรม เสร็จพระราชพิธี เลื่อนกรม ตั้งกรม แต่เท่านี้

	พระศรีภูริปรีชาผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ	เงิน		๒
⊙ กรมหลวงรักษ์รณเรศ พระราชทาน[๒]	ขุนมหาสิทธิโวหาร			๑/๒
	ขุนสารประเสริฐ			๑/๒
	ขุนศรีกระวีราช			๑/๒
⊙ กรมขุนรามอิศเรศ พระราชทาน[๓]	ขุนมหาสิทธิโวหาร ผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ	ผ้าห่มนอนผืน ๑ ผ้านุ่งลายผืน ๑		๒
	นายชำนาญอักษรผู้จาฤก	เงิน		๑
	อาลักษณ์คนละ			๑
⊙ กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ พระราชทาน[๔]	ขุนสารประเสริฐ ผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ	เงิน		๓
	หมื่นสวัสดิอักษรผู้จาฤก	เงิน		๓
	อาลักษณ์คนละ			๑
		เงิน		๓
	พระศรีภูริปรีชาผู้ถวาย พระสุพรรณบัฏ	ผ้าลายผืน ๑ แพรผืน ๑		๒

---

[๑] อ่านว่า พระราชพิธี เลื่อนกรม ตั้งกรม พร้อมพนักงาน

[๒] อ่านได้ดังนี้ กรมหลวงรักษ์รณเรศพระราชทาน เงิน ๒ ตำลึง แก่ พระศรีภูริปรีชาผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ เงิน ๑ ตำลึง ๒ บาท แก่ ขุนมหาสิทธิโวหาร ขุนสารประเสริฐ และขุนศรีกระวีราช

[๓] อ่านได้ดังนี้ กรมขุนรามอิศเรศพระราชทาน ผ้าห่มนอนผืน ๑ ผ้านุ่งลายผืน ๑ แก่ขุนมหาสิทธิโวหารผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ เงิน ๑ ตำลึง แก่ นายชำนาญอักษรผู้จาฤก และเงินคนละ ๑ บาท แก่อาลักษณ์

[๔] อ่านได้ดังนี้ กรมขุนพิพิธภูเบนทร์พระราชทาน เงิน ๓ ตำลึง แก่ขุนสารประเสริฐ ผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ เงิน ๑ ตำลึง แก่ หมื่นสวัสดิอักษรผู้จาฤกและเงินคนละ ๑ บาท แก่อาลักษณ์

⊙ กรมขุนเดชอดิศร พระราชทาน[๑]	ขุนสารประเสริฐ	เงิน	๒ ตำลึง
	ขุนมหาสิทธิโวหาร	เงิน	๒ ตำลึง
	ขุนสุวรรณอักษรผู้จาฤก	เงิน	๑ ตำลึง
	อาลักษณ์ ขุนหมื่นคนละ		๒ บาท
	อาลักษณ์ เลวคนละ		๑ บาท
โหร แล พราหมณ ชาวประโคม[๒]	ทุกพนักงานได้พระราชทานตามสมควรทั้ง ๘ กรม		

ต่อมาถึงปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙ ทรงสถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไพฑูรย์ เปนกรมหมื่นสนิทนเรนทร์ มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฏอยู่ดังนี้

ตั้งกรมคราวปีวอกอัฐศก ๑๑๙๘

วัน ๖ ๓ ๘ ค่ำ ปีวอกอัฐศก[๓] เพลา ๔ โมงเช้าได้ฤกษจาฤกพระนามพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไพฑูรย์ขึ้นเปนกรมหมื่นสนิทนเรนทร์ อัชนาม ทฤฆายุสมสวัสดิ แผ่นพระสุพรรณบัฏ เนื้อ ๒ ๑ ๖ ๓[๔] นายราชสารจาฤกแล้ว เชิญไปไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้น ณ วัน ๕ ๗ ๘ ค่ำ[๕] เชิญไปเข้ามณฑล วัน ๖ ๑๐ ๘ ค่ำ[๖] ค่ำเพลาเช้า ๒ โมงเศษถวายพระสุพรรณบัฏ

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๑ ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกเธอ เปนครั้งแรก ๒ พระองค์ คือ

ทรงสถาปนาพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส เปนกรมหมื่นอับสรสุดาเทพ พระองค์ ๑

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าสิริวงศ เปนกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ พระองค์ ๑ มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฏอยู่ดังนี้

---

๑ อ่านได้ดังนี้ กรมขุนเดชอดิศรพระราชทาน เงิน ๓ ตำลึง ผ้าลายผืน ๑ แพรผืน ๑ แก่ พระศรีภูริปรีชาผู้ถวายพระสุพรรณบัฏ เงินคนละ ๒ ตำลึง แก่ขุนสารประเสริฐ และขุนมหาสิทธิโวหาร เงิน ๑ ตำลึง แก่ ขุนสุวรรณอักษรผู้จาฤก เงินคนละ ๒ บาท แก่อาลักษณ์ ขุนหมื่น และคนละ ๑ บาท แก่ อาลักษณ์เลว

๒ อ่านว่า แล โหร พราหมณ ชาวประโคม ทุกพนักงาน

๓ ตรงกับวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

๔ อ่านว่า เนื้อ ๒ ตำลึง ๑ บาท ๖ เฟื้อง ๓ สลึง ๓ กล่ำ

๕ ตรงกับวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

๖ ตรงกับวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๙

ตั้งกรมคราวปีจอสัมฤทธิศก ๑๒๐๐

วัน ๗๙ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๐๐ ปีจอสัมฤทธิศก[๑] เสด็จออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งพระอาลักษณ์ให้ตั้งกรมพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวิลาส

ณ วัน ๔๑๙ ค่ำ[๒] เพลาเช้า ๓ โมง ได้พระฤกษจาฤกพระนามว่าพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวิลาส เปนกรมหมื่นอับสรสุดาเทพ พระองค์เจ้าสิริวงศ เปนกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์นาคนาม ศรีสวัสดิทฤฆายุสม ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ฯ ข้า ฯ หมื่นวิสูตรอักษรจาน เนื้อทอง ๗ น้ำหนัก[๓] ๒/๒

ฯ ข้า ฯ ขุนสุวรรณอักษรจาน เนื้อทอง ๗ น้ำหนัก ๒/๑๗[๔] ครั้นจานแล้วมอบไว้ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ถึง ณ วัน ๑๙ ค่ำ[๕] เชิญพระสุพรรณบัฏไปเข้ามณฑลในพระราชวังข้างใน แต่กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์นั้นมอบไว้แก่นายแสนจำเริญนายเวรพระอุโบสถพระแก้วมรกฎ

ครั้นถึง ณ วัน ๓ ๙ ค่ำ[๖] จะได้เชิญพระสุพรรณบัฏ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ไปเข้ามณฑล ถวายพระสุพรรณบัฏวัน ๔ ๙ ค่ำ ปีจอสัมฤทธิศก[๗]

ถึงปีขาล พ.ศ. ๒๓๘๕ ทรงสถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้านวม เปนกรมหมื่นวงศาสนิท มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฎอยู่ดังนี้

ตั้งกรมคราวปีขาลจัตวาศก ๑๒๐๔

ณ วัน ฯ ค่ำ ปีขาลจัตวาศก มีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ สั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้านวมเปนกรมหมื่นวงศาสนิท คชนาม พระสุพรรณบัฏ หนัก ๒/๒[๘] หมื่นวิสูตรอักษรจาฤก

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘ ทรงตั้งกรมเปนครั้งที่สุดในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าคเนจร เปนกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฎอยู่ดังนี้

---

๑ สันนิษฐานว่าเป็น วันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๗ ค่ำ (๑๗๙ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

๒ ตรงกับวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

๓ อ่านว่า น้ำหนัก ๒ บาท ๒ สลึง

๔ อ่านว่า น้ำหนัก ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๑ สลึง ๗ กล่ำ

๕ สันนิษฐานว่าเป็น วันพฤหัสบดี เดือน ๙ ขึ้น ๑๑ ค่ำ (๕๑๙ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

๖ ตรงกับวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

๗ ตรงกับวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๘๑

๘ อ่านว่า น้ำหนัก ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๒ สลึง ๒ กล่ำ

ตั้งกรมคราวปีมะเสงสัปตศก ๑๒๐๗

ณ วัน ๕[๑] ๗ ค่ำ ปีมะเสงสัปตศก[๑] มีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ สั่งให้ตั้งกรมพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าคเนจร เป็นกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร วัน ๕ ๗ ค่ำ[๒] จาฤกพระนามลงแผ่นพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากรมหมื่นอมเรนทรบดินทร ครุฑนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม ฯ

ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาหม่อมเจ้าหญิง ในพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ เป็นพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัส พระองค์ ๑ แต่จะทรงสถาปนาเมื่อปีใดและจะมีพระสุพรรณบัฏหรือไม่ ไม่ปรากฏจดหมายเหตุ ปรากฏแต่ว่าพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ พระชันษา ๒๔ ปี หม่อมเจ้าในกรมยังเยาว์พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณารับเข้าไปเลี้ยงไว้ในพระบรมมหาราชวัง ได้อยู่อุปฐากติดพระองค์มาจนตลอดรัชกาล เป็นที่ทรงพระเมตตาปรานีมาก ถึงทรงสร้างวัดราชนัดดาพระราชทานเป็นพระเกียรติยศ มาถึงรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นพระอรรคมเหษีพระองค์แรก ของพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏพระนามว่า สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี แต่สิ้นพระชนม์เสียเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๘

[๒] ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๘๘

หน้าว่าง

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปีกุญ พ.ศ. ๒๓๙๔ พอเสร็จงารพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีบวรราชาภิเษกสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ขึ้นเปนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระเกียรติยศอย่างพระเจ้าแผ่นดินอิกพระองค์หนึ่ง สูงกว่าพระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแต่ก่อนมา จดหมายเหตุการบวรราชาภิเษกเจ้าพระยาทิพากรวงศได้เรียบเรียงไว้ดังนี้

จดหมายเหตุบวรราชาภิเษก

วันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ[๑] เปนวันเริ่มตั้งการพระราชพิธี เจ้าพนักงารก็ได้จัดการในพิธีทั้งปวงครบทุกสิ่ง จึงโปรด ฯ ให้เชิญพระที่นั่งกระยาสนานไปตั้งเปนที่สรงสหัสธารา เว้นไว้แต่พระที่นั่งอัฐทิศกับพระที่นั่งภัทรบิฐมิได้ยกขึ้นไป ครั้นเวลาบ่ายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปในพระบวรราชวัง มีหมู่อำมาตย์เจ้าพนักงารนำตามเสด็จเปนสี่แถว กระบวนพยุหยาตราไปทางสถลมารคทุกเวลา สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าแต่งพระองค์ทรงเครื่องเสร็จแล้ว เสด็จเข้าไปในพระที่นั่งพุทไธศวรรย์พิมาน ถวายผ้าไตรย่ามพัชนีแก่พระสงฆ์ราชาคณะ ๖๐ รูป พระสงฆ์ครองไตรแล้วแบ่งกันอยู่สวดพระพุทธมนต์ในพระที่นั่งพุทไธศวรรย์พิมานบ้าง ไปสวดในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยบ้าง ในพระที่นั่งพิมานฝ่ายในบ้าง ทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ[๒] เปนวันมหามงคลฤกษ์อันอุดม เพลาย่ำรุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา เสด็จทรงพระกระยาสนาน เจ้าพนักงารก็ได้ไขสหัสธาราเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปพระราชทานน้ำพระเต้าเบญจครรภ พระบรมวงศานุวงศผู้ใหญ่ฝ่ายบรรพชิตคฤหัสถ์ถวายน้ำพระเต้าประทุมนิมิตรต่าง ๆ เหมือนอย่างพระบรมมหาราชวัง พราหมณ์ก็ถวายน้ำพระมหาสังข์ทักขิณาวัฏ อุตราวัฏ น้ำกรด ชาวประโคมก็ประโคมดุริยางค์ดนตรีมโหรทึกสังข์แตร สรงน้ำเสร็จแล้ว เจ้าพนักงารชาวพระภูษามาลาถวายพระภูษาเขียนลายทองพื้นเขียวฉลองพระองค์กรองทอง เสด็จมารับพระสุพรรณบัฏในพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยกพระนามซึ่งจารึกประดิษฐานอยู่ในแผ่นพระสุพรรณบัฏปรากฏพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศวร์มหิศเรศรรังสรรค์ มหันตวรเดโช ไชยมโหฬารคุณอดุลยเดช สรรพเทเวศรานุรักษ บวรจุลจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธเคราะหณี จักรีบรมนาถ อิศวรราชรามวรังกูร บรมมงกุฎนเรนทรสูรย์โสทรานุชาธิบดินทร เสนางคนิกรินทรบวราธิเบศร พลพยุหเนตรนเรศวรมหิทธิวรนายก สยามาธิโลกดิลกมหาบุรุษรัตน ไพบูลย์พิพัฒนสรรพศิลปาคม สุนทโรดมกิจโกศล สัตปดลเศวตฉัตร สิริรัตนบวรมหาราชาภิเษกาภิษิต สรรพทศทิศพิชิตไชย อุดมมไหศวริยมหาสวามินทร สเมกธรณินทรานุราช บวรนาถชาติอาชาวศรัย ศรีรัตนตรัยสรณารักษ อุกฤษฐศักดิสรรพรัษฎาธิเบนทร ปวรเรนทรธรรมิกราชบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีพานสองชั้นรับกล่องพระสุพรรณบัฏ พระราชทานให้ต่อพระหัดถ์ แล้วพระราชทานพระแสงหอก พระแสงง้าว พระแสงดาบ พระแสงคาบค่าย พระแสงกระบี่ พระแสงเขน พระแสงธนู พระแสงธารพระกร ทรงรับพระแสงแล้วก็เสด็จปฏิบัติพระสงฆ์ ๆ ฉันเสร็จก็ถวายเครื่องไทยธรรมแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ถวายอติเรกสัพพพุทธา แล้วถวายพระพรลาไปในเวลานั้น ก็ทรงโปรยเงิน

---

[๑] หรือวัน ๑๐ ฯ ๖ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

[๒] หรือวัน ๑๓ ฯ ๖ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๑๓ ตรงกับวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

พระราชทานให้พระบรมวงศานุวงศข้าทูลลอองธุลีพระบาท ทั้งฝ่ายพระบรมมหาราชวังแลพระบวรราชวังซึ่งเฝ้าอยู่ ณ ที่นั้น

ครั้นเสร็จการพระราชพิธีบวรราชาภิเษกแล้ว พระบรมวงศานุวงศเสนาบดีข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน จัดดอกไม้ธูปเทียนเข้าไปถวายตัว ขอเอาพระเดชพระคุณปกเกล้าปกกระหม่อมเปนที่พึ่งต่อไป

รุ่งขึ้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ[๑] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปกระทำสมโภชด้วยต้นไม้ทองต้นหนึ่งเงินต้นหนึ่ง พานทองสองชั้นสองสำรับ เพื่อจะให้เปนสิริมงคลในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดธูปเทียนสิ่งของต่าง ๆ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วทรงจัดธูปเทียนสิ่งของถวายพระบรมวงศานุวงศผู้ใหญ่ แล้วพระราชทานให้พระบรมวงศานุวงศ ข้าทูลลอองผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายในพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง ได้รับพระราชทานทั่วกันเปนอันมาก แลการธรรมเนียมเลียบพระนครแต่ก่อนก็มิได้เคยมี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรด ฯ สั่งให้เสนาบดีหมู่ราชอำมาตย์ จัดพยุหยาตรากระบวนแห่ที่จะเลียบพระนครเปนกระบวนแห่ห้าแถว กระบวนช้าง กระบวนม้า กระบวนเดินเท้า แต่งตัวถือเครื่องศัสตราวุธต่าง ๆ แลให้เจ้าพนักงานแต่งวิถีเหมือนอย่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จทรงเลียบพระนคร ผิดกันแต่ที่ทรงช้างพระที่นั่ง ทรงม้าพระที่นั่ง ช้างดั้งช้างเขนไปหน้าเปนอันมาก

ครั้น ณ วันเดือน ๗ ขึ้น ๔ ค่ำ[๒] เจ้าพนักงานจัดกระบวนแห่เสร็จแล้วผูกช้างพระที่นั่งชื่อพระยาไชยานุภาพพลายสูงหกศอกคืบ มีรัตคนผ่านหน้าซอง หางเครื่องมั่นติดประจำยามทองคำจำหลักลายกุดั่นประดับพลอยต่างสี มีผ้าปกหลังภู่ห้อยหูตาข่ายทองปักหน้าช้าง จึงเอาช้างลงมาประทับกับเกย นายปราบไตรภพเปนควาญท้ายช้าง ครั้นย่ำรุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเครื่องต้นรณยุทธ ทรงพระมหามาลาประดับเพ็ชร เสด็จขึ้นเกยสถิตยเหนือคอช้างพระที่นั่ง ทรงพระแสงของ้าว ฝรั่งแม่นปืนกระบวนหน้าก็ยิงปืนคำนับมาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้พระบรมมหาราชวัง ๒๑ นัด พลทหารแห่หน้าหลังพรั่งพร้อม ก็เดินกระบวนแห่ประทักษิณเวียนไปตามกำแพงพระบวรราชวัง มาถึงท้องสนามไชยหน้าพระที่นั่งสุทไธศวรรย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรอยู่บนพระที่นั่งสุทไธศวรรย์ ครั้นเสด็จมาตรงพระที่นั่งผันหน้าช้างพระยาไชยานุภาพเข้าไปทรงส่งพระแสงของ้าวให้นายควาญช้างรับไว้ แล้วถวายบังคมสามครั้ง แล้วรับพระแสงของ้าวบ่ายซ้ายพระที่นั่ง เสด็จเลยไปถึง

---

[๑] หรือวัน ๕ ฯ ๖ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๑๓ เมื่อสอบเทียบกับปฏิทินสำรวจค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติและปฏิทิน ๒๒๐ ปี (ของ ร.อ.ทองคำ ยิ้มกำภู) แล้ว ปรากฏว่าคลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน จึงสันนิษฐานว่าที่ถูกต้องควรเป็น วันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๑๔ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๑๓ (๕ ฯ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

[๒] สันนิษฐานว่าเป็นวันอังคาร ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๗ (๓ ฯ ๗ ค่ำ) ซึ่งตรงกับ วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๔

หน้าวัดพระเชตุพนประทับช้างพระที่นั่งที่เกยแล้วเสด็จพระราชดำเนินลงจากคอช้างพระที่นั่ง มาขึ้นพลับพลาประทับพักเปลื้องเครื่องต้น แล้วเสด็จเข้าไปในพระอุโบสถ นมัสการพระพุทธรูป ถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ทั่วทุกองค์เสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับมาพลับพลาพัก ฉลองพระองค์พระกรน้อยทรงพระมหามงกุฎ เหน็บพระแสงเสน่า ขึ้นทรงม้าพระที่นั่ง ชื่อพระยาราชสินธพ ผ่านดำผูกเครื่องอานผ่านหน้า ซองหางหูห้อยใบโพธิ์ปิดหน้าทำด้วยทองคำจำหลักลายกุดั่นประดับพลอยต่างสี เสด็จอ้อมประทักษิณวัดพระเชตุพน แลพระบรมมหาราชวังมาสู่พระบวรราชวัง แลเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทางสถลมารคนั้น ก็ทรงโปรยเงินพระราชทานให้ประชาราษฎรชายหญิงใหญ่น้อยซึ่งมาคอยกราบถวายบังคมเชยชมพระบรมโพธิสมภาร แลพวกแขกเมืองต่าง ๆ ซึ่งมาคอยดูนั้นก็ได้รับพระราชทานเงินตราแลดอกไม้ทองดอกไม้เงินด้วย สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก

ต่องารบวรราชาภิเษกมา โปรด ฯ ให้เลื่อนกรมแลตั้งกรมเจ้านายอีกหลายพระองค์ เจ้านายที่เลื่อนกรมแลตั้งกรมครั้งนั้นเป็นชั้นพระเจ้าบรมวงศเธอบ้าง ชั้นพระเจ้าพี่ยาเธอบ้าง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคารพว่าเป็นผู้ใหญ่กว่าพระองค์ โดยทรงพระเจริญวัยหลายพระองค์ จึงทรงแก้ไขประเพณีการตั้งกรม เสด็จไปพระราชทานพระสุพรรณบัฏถึงวังให้เป็นพระเกียรติยศเลยเป็นประเพณีตลอดลงมาถึงเจ้านายที่ทรงพระเยาว์กว่าพระองค์ เว้นแต่ต่างกรมวังหน้าที่รั้ววังไม่สมประกอบ แลพระองค์เจ้าตั้ง จึงโปรด ฯ ให้เข้ามารับพระราชทานพระสุพรรณบัฏที่ในพระบรมมหาราชวัง มิให้เป็นแต่อาลักษณเชิญไปถวายดังแต่ก่อน อีกอย่างหนึ่งให้มีประกาศกระแสพระบรมราชโองการแสดงความชอบความดี หรือเหตุการณ์อันเป็นข้อพระราชดำริห์ให้เลื่อนกรมแลตั้งกรมทรงสถาปนาพระเกียรติยศให้สูงขึ้นนั้น ให้อาลักษณอ่านประกาศนี้ในที่ประชุมก่อนพระราชทานพระสุพรรณบัฏ อีกอย่างหนึ่งเมื่อทรงพระราชดำริห์ให้มีสัญญาบัฏพระราชทานตั้งบรรดาศักดิข้าราชการ แทนใช้หมายกระทรวงอย่างแต่ก่อน การตั้งกรมก็โปรด ฯ ให้มีใบกำกับพระสุพรรณบัฏขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เป็นทำนองสัญญาบัฏเจ้ากรมปลัดกรมสมุหบาญชี ต่างกันแต่เป็นพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้านายซึ่งทรงกรมเป็นผู้เลือกแลตั้ง เห็นจะเป็นเพราะการต่าง ๆ ซึ่งโปรด ฯ ให้เปลี่ยนแปลง คือที่เสด็จไปพระราชทานพระสุพรรณบัฏถึงวังเป็นต้น เจ้านายซึ่งจะทรงกรมต้องจัดการตระเตรียมมากกว่าแต่ก่อน การเลื่อนกรมแลตั้งกรมในคราวเดียวกัน จึงแยกกันเป็นงารละกรม ๆ งารหนึ่งก็หาฤกษโดยเฉพาะที่สดวกแก่เจ้านายที่จะทรงกรม มิได้เรียงตามลำดับพระเกียรติยศหรือพระชัณษาเป็นประมาณ แต่ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้จะเรียงลำดับตามชั้นในพระราชวงศเพื่อให้สดวกแก่ผู้อ่าน

ตั้งกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์

ทรงสถาปนาพระเกียรติยศพระบรมอัฐิสมเด็จพระพันวษา พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เปนกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ มีสำเนาประกาศอยู่ในกรมพระอาลักษณ ดังนี้

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะ จตุนะวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉระภัททปัทมาสกาฬปักษ ทวาทสีดฤถี สสิวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันตคุณวิบุลย-ปรีชาอันมหาประเสริฐ มีพระกมลสันดานประกอบด้วยพระกตัญญูระฦกถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมราชชนนี ซึ่งทรงพระนามตามตำแหน่งพระบรมอรรคราชมเหษี ในสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ ว่าสมเด็จพระพันพรรษา ที่เสด็จสวรรคาลัยล่วงแล้วถึง ๑๕ ปี ซึ่งทรงพระเดชพระคุณเปนอโนปไมยมโหฬาร ด้วยทรงอภิบาลบำรุงรักษาพระองค์ให้ได้สุขถาวรวัฒนาเจริญวัย แลมไหศวริยยศ แลมีพระทัยประสงค์จำนงจะใคร่ให้พระบรมบวโรรสทั้งสองพระองค์ทรงพระเจริญภิยโยยิ่งกว่าพระราชวงศานุวงศทั้งปวงในภายหน้าจนถึงเวลาจวนจะสิ้นพระชนม์ ก็ยังมีพระทัยอาลัยร้อนรนรำคาญวิตกถึงพระบรมบวโรรสเจ้าทั้งสองยิ่งนัก

อนึ่งก็มีพระทัยทรงพระมหากรุณาแก่พระบรมวงศานุวงศผู้ใหญ่ผู้น้อยมิได้เลือกว่าห่างแลชิดสนิทแลไม่สนิท ทรงคิดมิได้ลำเอียงเที่ยงธรรมทั่วไปในพระบรมวงศานุวงศทั้งปวง จึงทรงพระราชบัญญัติให้สถาปนาเลื่อนพระนามพระอัฐิขึ้นเปนกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ สมควรที่เปนพระนามสมเด็จพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวงตามโบราณราชประเพณี ด้วยหวังพระทัยจะสนองพระเดชพระคุณให้เปนสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล

สมควรจะตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี คุมเลขข้าในกรมปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงสังฆวิหารเปนการกุศล ทรงอุทิศผลถวายไปเนือง ๆ ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนานเทอญ

ให้นายมา นายเวรขอเฝ้าเดิม เปนพระศรีสุริเยนทรามาตย์ เจ้ากรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๑๖๐๐ ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ๑๐/๑๒ ค่ำ ปีกุญตรีศก[๑] ศักราช ๑๒๑๓

ให้นายด้วง ปลัดเวรขอเฝ้าเดิม เปนหลวงบรมนาถภักดี ปลัดกรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๘๐๐ ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ๑๐/๑๒ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๔

มหาสมณุตมาภิเษก
สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส

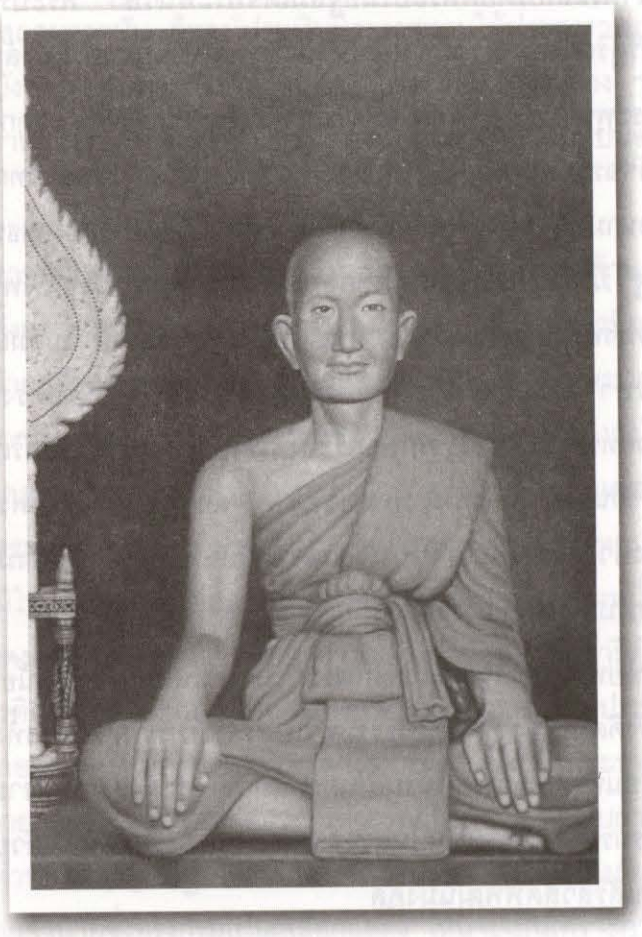

โปรด ฯ ให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ซึ่งทรงผนวชได้เป็นตำแหน่งพระราชาคณะเจ้าคณะกลาง อยู่ ณ วัดพระเชตุพน ขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงสมณศักดิเป็นสมเด็จพระมหาสังฆปรินายกทั่วพระราชอาณาเขตร เป็นการเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นทั้งในราชตระกูลวงศ แลในสมณศักดิเป็นที่พระสังฆราช จึงโปรด ฯ ให้จัดตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษกที่วัดพระเชตุพน มีทั้งพิธีสงฆ์แลพิธีพราหมณ์ คล้ายกับพระราชพิธีบวรราชาภิเษก มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฏอยู่ดังนี้

จารึกในพระสุพรรณบัฏ

พระเจ้าบรมวงศเธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนาถ ปฐมพันธุมหาราชวรางกูร ปรเมนทรนเรนทร์สูริยสัมมานาภิสักกาโรดมสถาน อริยสมศีลาจารพิเศษ มหาวิมลมงคลธรรมเจดีย์ ยุตมุตวาทีสุวิรมนุญ อดุลยคุณคณาธาร มโหฬารเมตยาภิธยาศรัย ไตรปิฎกกลาโกศล เบญจปดลเศวตฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาสมณุตมาภิเษกาภิษิต ปรมุกกฤษฐสมณศักดิธำรงมหาสงฆปรินายก พุทธศาสนดิลกโลกุตมหาบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณไวยัติญาณมหากระวี พุทธาทิศรีรัตนตรัยคุณารักษ เอกอรรคมหาอนาคาริยรัตน์ สยามาทิโลกยปฏิพัทธ พุทธบริษัทยเนตร สมณคณินทราธิเบศร สกลพุทธจักโรประการกิจสฤษดิศุภการ มหาปาโมกษประธานวโรดม บรมนาถบพิตร เสด็จสถิตย์ณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหารพระอารามหลวง

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ ทรงตั้งพระครูทักษิณคณิศร บวรสังฆสิทธิการ วิจารณกิจโกศล สกลมหาสังฆนายก ปิฎกธรรมรักขิต สถิตย์ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง

ให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ ทรงตั้งพระครูอุดรคณารักษ อรรควิจารณคุณ วิบุลยญาณอนันต์ สรรพมหาสังฆนายก ปิฎกธรรมรักขิต สถิตย ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง

คำประกาศ

ศรีศุภมัสดุ อดีตกาลพระพุทธศักราช ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะ จตุนวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาลสุกรสังวัจฉระสาวนมาสสุกปักษ จตุรสมีดฤถีสุกระวาระบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จถวัลยราชสมบัติในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร มหินทรายุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน ได้ประดิษฐานดำรงมาเปนมหานครอันใหญ่ เปนที่สุขเกษมสมบูรณ์ด้วยสรรพโภไคยมไหสุริยสมบัติ เพียบพูลด้วยชนคณานิกรบรรพษัท คือบุรุษยรัตนราชวงศานุวงศ์เสนามาตย์ราชมนตรี กระวีชาติราชปโรหิต เปนที่ไปมาค้าขายแห่งนานาประเทศพานิช วิจิตรด้วยวิกัยภัณฑ์สรรพพัสดุล้วนวิเศษ เปนที่รื่นเริงบรรเทิงจิตรแห่งชาวนานาประเทศคามนิคมชนบท ปรากฏด้วยมหาชนอันเจริญขึ้น ด้วยความฉลาดในหัตถกรรมต่าง ๆ แลชำนาญในการช่างสรรพกิจทุกประการ เจริญขึ้นด้วยหมู่นิกรโยธาทวยหาญ เปนประเทศที่ประดิษฐานพระบวรพุทธสาสนา ประดับด้วยเรือนพระปฏิมาอุโบสถาคาร

เสนาสน วิจิตรด้วยสุวรรณหิรัญมาศ เปนที่เจริญความเลื่อมใสแห่งมหาชน ซึ่งเปนมาได้ดังนี้สำเร็จด้วยอำนาจบุญบารมีพระเดชานุภาพวิริยะปรีชา วิจารณกิจแห่งสมเด็จบรมนาถบพิตร ซึ่งทรงสถิตย์เปนปฐม คือองค์สมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเจ้า ที่ได้ทรงพระนามตามประกาศด้วยพระนามแห่งพระมโหทิฐปฏิมาว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเปนเดิมมา ส่วนกรมหมื่นนุชิตชิโนรสเล่าก็เปนพระบรมวงศานุวงศผู้ใหญ่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น แลได้ทรงผนวชรับธุระฝ่ายพระบวรพุทธสาสนามาช้านาน ทรงพระปรีชาญาณฉลาดรอบรู้ในพุทธศาสนราชศาสตร์ แบบอย่างโบราณราชประเพณีต่างๆ แลในทางปฏิสัณฐารปราไสย แล้วมีพระหฤทัยโอบอ้อมอารีเปนที่สนิทเสนหาแห่งพระบรมวงศานุวงศทั่วไป แลได้เปนครูอาจารยครูฐานิยบุทคล แห่งราชสกุลวงศมหาชนเปนอันมาก ควรที่เปนประธานาธิบดีมีอิศริยยศยิ่งกว่าบรรดาคณานิกรสงฆ คามวาสีอรัญวาสีปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวง เมื่อบุรุษรัตนอันล้ำเลิศประเสริฐดังนี้มีอยู่ ก็มิได้ควรที่จะยกย่องพระราชาคณะองค์ใดองค์หนึ่ง แม้ถึงจะมีสติปัญญาวิทยาคุณที่มีตระกูลเปนอย่างอื่น ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิยิ่งกว่า จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระบรมวงศเธอกรมหมื่นนุชิตชิโนรส เปนกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนาถ ปฐมพันธุมหาราชวรังกูร ปรเมนทรนเรนทรสูรย์สัมมานาภิสักกาโรดมสถาน อริยสมศีลาจารพิเศษ มหาวิมลมงคลธรรมเจดีย์ ยุตมุตวาทีสุวิรมนุญอดุลยคุณคณาธารมโหฬารเมตยาภิธยาศรัย ไตรปิฎกกลาโกศลเบญจปดลเศวตฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาสมณุตมาภิเษกาภิษิตปรมุกกฤษฐสมณศักดิธำรง มหาสงฆปรินายก พุทธสาสนดิลกโลกุตมมหาบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณ ไวยัติญาณมหากระวี พุทธาทิศรีรัตนตรัยคุณารักษ เอกอรรคมหาอนาคาริยรัตน สยามาทิโลกยปฏิพัทธ พุทธบริษัทยเนตร สมณคณินทราธิเบศรสกลพุทธจักโรปการกิจสฤษดิศุภการมหาปาโมกษประธานวโรดม บรมนาถบพิตร เสด็จสถิตย ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร มหินทรอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน ทฤฆายุสมสิริสวัสดิ

โปรด ฯ ให้เลื่อนกรมพระเจ้าบรมวงศเธออีก ๒ พระองค์ คือเลื่อนกรมขุนรามอิศเรศร์เปนกรมพระ ฯ พระองค์ ๑ เลื่อนกรมหมื่นสวัสดิวิไชย เปนกรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์ สุขวัฒนวิไชย พระองค์ ๑ มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฏอยู่ดังนี้

กรมพระรามอิศเรศร์

จารึกพระสุพรรณบัฏ

กรมพระรามอิศเรศร์ สรรพเชษฐบรมวงศ ปฐมพงศภูวนาถ วรราชศักดิสมมุติ วิสุทธิเกียรติคุณ วิบุลยเดชบดินทร์ นรินทรบพิตร คชนาม เจริญพระชนมายุสม วรรณ สุข พล สิริสวัสดิ์ ฯ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะ จตุนะวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาลสุกระสังวัจฉระ สาวนมาศกาฬปักษ ทุติยดิถี ครุวาระ บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันตคุณวิบุลยปรีชาอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริห์ว่ากรมขุนรามอิศเรศร์ เปนพระบรมวงศเธอผู้ใหญ่ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ควรจะเปนที่คำนับคารวะแห่งพระวงศานุวงศ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนพระนามขึ้นตามจารึกไว้ ในพระสุพรรณบัฏ

	เจ้ากรม	เปนพระรามอิศเรศร์	
ให้ทรงตั้ง	ปลัดกรม	เปนหลวงภูเบศรบริรักษ์	ตั้งแต่
	สมุหบาญชี	เปนขุนลักษณปรีชา	

ณ วัน ๕ ๒ ๙ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓[๑] แต่จดหมายเลื่อนกรมหลวงพิเศษ-ศรีสวัสดิ์หามีเหลืออยู่ไม่

❖❖❖

กรมหลวงพิเศษศรีสวัสดิ์

ไม่พบต้นร่าง

❖❖❖

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

โปรด ฯ ให้เลื่อนแลตั้งกรมพระเจ้าพี่ยาเธอ ๕ พระองค์ คือ

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร เปนกรมสมเด็จพระเดชาดิศร พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ เปนกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นพิทักษเทเวศร์ เปนกรมพระพิทักษเทเวศร์ พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าทินกร เปนกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นอินทรอมเรศร์ เปนกรมหลวงมหิศวรินทรามเรศร์ พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฏอยู่ดังนี้

กรมสมเด็จพระเดชาดิศร

จารึกพระสุพรรณบัฏ

กรมสมเด็จพระเดชาดิศร เทพยนิกรปิยานุรักษ บวรศักดิพิเศษ บรมเชษฐวราธิวงศ พงศานุพงศ์ปดิษฐา สุนทรปรีชานุภาพ ศุภกาพยปฏิภาณ สุตไพศาลอรรถธรรมศาสตร ธรรมิกนาถบพิตร นาคนาม จงเจริญพระชนมายุสม วรรณ สุข พล สิริสวัสดิ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะ จตุนะวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉระ สาวนมาสกาพปักษ เตรสีดฤถี สสิวาระบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรมอนันตคุณ วิบุลย์ปรีชาอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร เปนพระบรมวงศผู้ใหญ่ยิ่ง ควรจะเปนที่คำนับแก่พระบรมวงศานุวงศทั้งปวง ให้เลื่อนพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนพระยาเดชาดิศร	ตั้งแต่
	ปลัดกรม	เปนพระสุนทรบริรักษ	
	สมุหบาญชี	เปนหลวงพิทักษโยธา	

ณ วัน ๒ ฯ ๙ ค่ำ ปีกุญตรีศก[๑] ศักราช ๑๒๑๓
๑๓

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์

จารึกพระสุพรรณบัฏ

กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ นเรนทรสุริยวงศ อิศวรพงศ์พรพิพัฒน ศักดิรัตนธำรง คุณาลงกฎเกียรติวิบุลย์ อดุลยเดชบพิตร มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิเทอญ ฯ

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ เปนพระเจ้าพี่ยาเธอผู้ใหญ่ ประกอบไปด้วยปรีชารอบรู้ในพระราชกิจจานุกิจ ควรจะเปนที่คำนับแห่งพระบรมวงศานุวงศ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้เลื่อนพระนามพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนพิพิธภูเบนทร์ขึ้นเปนกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ นเรนทรสุริยวงศ อิศวรพงศพรพิพัฒน ศักดิรัตนธำรง คุณาลงกฎเกียรติวิบุลย อดุลยเดชบพิตร มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ ฯ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนพระยาพิพิธโภคภูเบนทร์	ให้เจริญ
	ปลัดกรม	เปนพระภูเบนทร์พิทักษ	
	สมุหบาญชี	เปนหลวงบริรักษ์พลขันธ์	

อายุ วรรณะ สุข พละ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ ฯ

กรมพระพิทักษเทเวศร์

จารึกพระสุพรรณบัฏ

กรมพระพิทักษเทเวศร์ นเรศรราชรวิวงศ อิศวรพงศพิพัฒน์ศักดิ อุดมอรรควรยศ วงศประนตนาถนเรนทร์ พาหเนนทรบพิตร จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ เทอญ ฯ

ไม่พบต้นร่างประกาศ

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

จารึกพระสุพรรณบัฏ

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ครุฑนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ เทอญฯ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระ ไตรสตาธฤกะ จตุนะวุติสังวัจฉระ ปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉระภัททบทมาส ชุษณปักษ์ ทุติยดฤถีครุวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันตคุณวิบุลยปรีชาอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริห์ว่าพระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้าทินกร ทรงพระปรีชารอบรู้ในราชกิจต่าง ๆ ควรที่จะเปนเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ ให้ตั้งพระนามขึ้นตามจารึกไว้ในพระสุพรรณบัฏ

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ปลัดกรม เปนขุนพินิตบริบาล สมุห์บาญชี เปนหมื่นชำนาญลิขิต ตั้งแต่

ณ วัน ๕ ฯ๒ ๑๐ ค่ำ ปีกุญ ตรีศก ศักราช ๑๒๑๓[๑]

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศร์

คำประกาศ

กรมหมื่นอินทรอมเรศร์ เปนพระเจ้าพี่ยาเธออันสนิทชิดใกล้พระองค์โดยชั้นลำดับพระวงศ ไม่มีที่คั่น แลทรงคุ้นเคยประพาสเล่น แลร่วมสุขทุกข์เปนดุจเดียวกันมาแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ แลทรงพระปรีชาในราชกิจ แลมีพระพิริยะภาพความเพียรทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมา ได้สำเร็จพระราชประสงค์เปนอันมาก มีพระทัยเที่ยงธรรมซื่อสัตย์สุจริตแท้ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย มิได้มีความรังเกียจเดียดฉันท์เลย ควรจะเปนเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนามพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นอินทรอมเรศร์ ขึ้นเปนกรมหลวงมหิศวรินทรามเรศร์ เจริญพระชนมายุวรรณสุขพละสิริสวัสดิ์ เทอญ ฯ

	เจ้ากรม	เปนหลวงมหิศวรินทรามเรศร์	
ให้ทรงตั้ง	ปลัดกรม	เปนขุนวิเศษราชกิจ	ให้เจริญ[๑]
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นประสิทธิ์ราชการ	

วรรณ สุข พละ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ฯ

พระราชนิพนธ์โคลง

๏ ขอจงพระพี่เจ้า พูลสวัสดิ์
สรรพโรคเร่งบำบัด คลาสแคล้ว
พระชนม์ครบสิบทัศ สิบเท่า เทอญนา
สรรพทุกข์ภัยจงแผ้ว ผ่องพ้นวรองค์ ฯ

ทรงตั้งกรมแลเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ ๑๐ พระองค์ คือ

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากลาง เปนกรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์ พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าชุมแสง เปนกรมขุน แล้วเลื่อนในไม่ช้าเปนกรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา พระองค์ ๑

---

๑ อ่านได้ดังนี้ ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เป็นหลวงมหิศวรินทรามเรศร์ ปลัดกรม เป็นขุนวิเศษราชกิจ สมุห์บาญชี เป็นหมื่นประสิทธิ์ราชการ ให้เจริญ วรรณ สุข พละ

เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวงศาสนิท เปนกรมหลวงวงศาธิราชสนิท พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามรกฎ เปนกรมขุนสถิตย์สถาพร พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าขัติยา เปนกรมหมื่นถาวรวรยศ พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้านิลรัตน เปนกรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอรุณวงศ เปนกรมหมื่นวรศักดาพิศาล พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากปิตถา เปนกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ พระองค์ ๑

ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าปราโมทย์ เปนกรมหมื่นวรจักร์ธรานุภาพ พระองค์ ๑

เฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากลาง เปนเจ้าฟ้ามหามาลา กรมหมื่นปราบปรปักษ์ พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณปรากฎอยู่ดังนี้

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากลาง เปนกรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์

ไม่พบต้นร่าง

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าชุมแสง เปนกรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

กรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา คชนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าชุมแสง เปนเจ้าต่างกรม มีพระนามตามได้จาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนขุนสรรพศิลป์ปรีชา	ตั้งแต่
	ปลัดกรม	เปนหมื่นเทวาภิบาล	
	สมุหบาญชี	เปนหมื่นวิจารณ์พลขันธ	

ณ วัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีกุนตรีศก ศักราช ๑๒๑๓[๑]

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะ จตุนะวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉระอัศยุชมาส ชุษณปักษ์ สัตมีดฤถีครุวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงทศพิธราชธรรม์ อนันตคุณวิบุลย

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

ปรีชาอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าชุมแสงเปนพระเจ้าน้องยาเธอ ประกอบไปด้วยพระปรีชารอบรู้ในแพทย์ศาสตร์และราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าชุมแสง เปนกรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา นาคนาม เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี	เปนหลวงสรรพศิลป์ปรีชา เปนขุนเทวาภิบาล เปนหมื่นวิจารณ์พลขันธ์	จงเจริญอายุ วรรณ สุข พละ

ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป

ภายหลังโปรดเกล้า ฯ เลื่อนเปนกรมหลวง

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา นาคนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้เลื่อนพระนามพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพศิลป์ปรีชาขึ้นเปนเจ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว

ให้ทรงเลื่อน	เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี	เปนหลวงสรรพศิลป์ปรีชา เปนขุนเทวาภิบาล เปนหมื่นวิจารณ์พลขันธ์	จงเจริญชนมายุ วรรณ สุข

พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

คำประกาศ

มีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา มีความอุส่าห์พากเพียรทำราชการสนองพระเดชพระคุณ ประกอบไปด้วยความชอบเปนอันมาก ให้เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา เปนกรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา นาคนาม ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒน์มงคล ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบต่อไป

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี	เปนหลวงสรรพศิลป์ปรีชา เปนขุนเทวาภิบาล เปนหมื่นวิจารณ์พลขันธ์	ให้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ

ต่อไป เทอญ

กรมหลวงวงศาธิราชสนิท

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า กรมหมื่นวงศาสนิท เปนพระเจ้าน้องยาเธออันสนิทชิดชอบพระอัชฌาศรัย ประกอบไปด้วยพระปรีชาเฉลียวฉลาดชำนิชำนาญในสรรพกิจจานุกิจทั้งปวง รู้ผิดแลชอบประกอบคนดีแลชั่วใช้ตามศิลปศาสตร์วิชาคุณให้ได้ราชกิจ แลเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยรอบคอบทั่วไป ในวิธีที่จะจัดแจงพยุหบาทยาตรากระบวนแห่แหนให้สำเร็จพระราชประสงค์ แลถูกต้องตามบุราณราชประเพณีทุกสิ่งทุกประการ แล้วก็ประกอบด้วยพระวิริยภาพทรงอุสาหเอาพระทัยใส่ในพระราชวัตตานุวัตรโดย

ซื่อสัตย์สุจริต ควรจะเปนเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่ง ให้เลื่อนพระนามพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวงศาสนิทขึ้นเปนกรมหลวงวงศาธิราชสนิท จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

	เจ้ากรม	เปนหลวงวงศาธิราชสนิท	
ให้ทรงตั้ง	ปลัดกรม	เปนขุนพินิจนิกร	ให้เจริญอายุ วรรณ สุข พละ
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นกำจรใจราษฎร์	

ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

กรมขุนสถิตย์สถาพร

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้ามรกฎ เปนพระเจ้าน้องยาเธอประกอบไปด้วยวิริยภาพในพระราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามรกฎ ขึ้นเปนกรมขุนสถิตย์สถาพรโสณนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

ให้ทรงตั้ง
- เจ้ากรม เปนขุนสถิตย์สถาพร
- ปลัดกรม เปนหมื่นสุนทรพินิต
- สมุห์บาญชี เปนหมื่นสนิทอักษร

จงเจริญอายุ วรรณ สุข พละ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

กรมหมื่นถาวรวรยศ

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าขัติยา เปนพระเจ้าน้องยาเธอประกอบไปด้วยวิริยภาพในราชกิจ แลมีพระทัยรักใคร่ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนอันมาก ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าขัติยาขึ้นเปนกรมหมื่นถาวรวรยศ ครุฑนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี เปนหมื่นถาวรวรยศ เปนหมื่นกำหนดราชกิจ เปนหมื่นสิทธิอักษร | จงเจริญอายุ วรรณ สุข พละ

ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้านิลรัตน์ เปนกรมหมื่นมีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นอลงกฎกิจปรีชา	ตั้งแต่
	ปลัดกรม	เปนหมื่นรจนาทิโกศล	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นสกลพยุหรักษ์	

ณ วัน ๔ ๅ ๑๒ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓[๑]

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะ จตุนะวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉรกติกมาสกาฬปักษ จตุตถมีดฤถีพุธวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันตคุณวิบุลยปรีชาอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริห์ว่าพระองค์เจ้านิลรัตน์เปนพระเจ้าน้องยาเธอ ประกอบด้วยวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้านิลรัตน์ ขึ้นเปนกรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชาพยัคฆนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นอลงกฎกิจปรีชา	จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข
	ปลัดกรม	เปนหมื่นรจนาทิโกศล	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นสกลพยุหรักษ์	

พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๔

กรมหมื่นวรศักดาพิศาล

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าอรุณวงศ์ เปนพระเจ้าน้องยาเธอประกอบไปด้วยวิริยาทิคุณ มิได้เกียจคร้านในราชกิจจานุกิจ ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอรุณวงศ์ เปนกรมหมื่นวรศักดาพิศาล นาคนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นวรศักดาพิศาล
ปลัดกรม เปนหมื่นชำนาญราชกิจ
สมุห์บาญชี เปนหมื่นวินิตพลขันธ์ | จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป

กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากปิตถา เปนกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากปิตถา เปนกรมหมื่น มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นภูบาลบริรักษ์	ตั้งแต่
	ปลัดกรม	เปนหมื่นประจักษ์ราชกิจ	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นลิขิตวิจารณ์	

ณ วัน ๔ ๅ ๕ ๑๒ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓[๑]

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชอดีตกาล ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกะ จตุนะวุติ-สังวัจฉระปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉระกติกมาสกาฬปักษ์ จตุตถมีดฤถีพุธวาร บริเฉทกาลกำหนดพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันต-คุณวิบุลยปรีชาอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้ากปิตถา เปนพระเจ้าน้องยาเธอ อันสนิทชิดใช้ใกล้พระองค์มาช้านาน แลทรงพระอุสาห์มิได้เกียจคร้าน ในราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากปิตถาขึ้นเปนกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นภูบาลบริรักษ์	จงเจริญอายุ วรรณ สุข พละ
	ปลัดกรม	เปนหมื่นประจักษ์ราชกิจ	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นลิขิตวิจารณ์	

ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๔

กรมหมื่นวรจักร์ธรานุภาพ

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าปราโมทย์ เปนพระเจ้าน้องยาเธอ อันสนิทชิดใช้ใกล้พระองค์มาช้านาน แลได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณแต่ยังทรงพระเยาว์มาจนบัดนี้ แลทรงพระอุสาหมิได้เกียจคร้านในราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าปราโมทย์ เปนกรมหมื่นวรจักร์ธรานุภาพ จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นวรจักร์ธรานุภาพ
ปลัดกรม เปนหมื่นปราบไพรี
สมุห์บาญชี เปนหมื่นศรีพยุหรักษ์ | จงเจริญอายุ วรรณ สุข พละ

ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

เจ้าฟ้ากรมหมื่นปราบปรปักษ์

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา อิศวราธิราชรวิวงศ์บรมพงศ์ปฏิพัทธ์ บุรุษรัตน์-วโรภโตสุชาติ บริษัทยนาถนรินทราธิบดี มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ เทอญ

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า เจ้าฟ้าพระองค์กลาง มีบรรดาศักดิ์เปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถอันทรงพระนามตามประกาศด้วยพระนามแห่งพระมโหทิฐปฏิมาว่า พระพุทธเลิศหล้านภาลัย เปนบรมราชกนิษฐาอันวิเศษ แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทรงคุ้นเคยมาช้านาน แลได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณโดยซื่อสัจสุจริต แต่ยังหามีพระนามจาฤกลงไว้ในพระสุพรรณบัฏไม่ บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จาฤกพระนามลงไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา อิศวราธิราชรวิวงศ์บรมพงศ์ปฏิพัทธ์ บุรุษรัตน์วโรภโตสุชาติ บริษัทยนาถนรินทราธิบดี มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นปราบปรปักษ์ ปลัดกรม เปนหมื่นพิทักษ์พลพยุห์ สมุห์บาญชี เปนหมื่นบันลุอักษรศาสตร์ | จงเจริญอายุ วรรณ สุข พละ

ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

ทรงเลื่อนกรมแลตั้งกรมเจ้านายวังหน้า ๔ พระองค์ คือ

เลื่อนกรมหมื่นนรานุชิต ในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เปนกรมขุน พระองค์ ๑

เลื่อนกรมหมื่นธิเบศรบวร ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ เปนกรมขุน พระองค์ ๑

ตั้งพระองค์เจ้าฤกษ์ ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ซึ่งทรงผนวช ได้เปนที่พระราชาคณะอยู่วัดบวรนิเวศ เปนกรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ พระองค์ ๑

ทรงสถาปนาพระองค์เจ้าพงศอิศเรศร์ ในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ซึ่งพระองค์เจ้าดาราวดี ในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทขึ้นเปนเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ พระองค์ ๑

จดหมายเหตุในอาลักษณเหลืออยู่แต่ทรงตั้งกรมหมื่นบวรรังษี กับเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ดังนี้

กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์

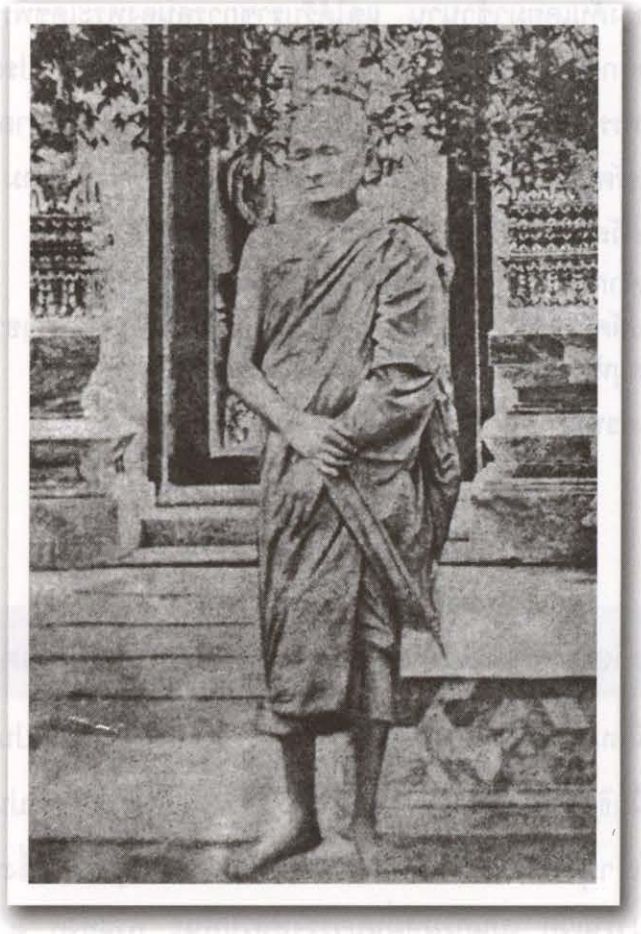

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุต ปฏิบัติสุทธคณนายก พุทธสาสน-ดิลกบวรัยบรรพชิต สรรพธรรมิกกิจโกศลสุวิมลปรีชา ปัญญาอรรคมหาสมณุดม บรมบพิตร สถิตย์ ณ วัดบวรนิเวศราชวรารามวิหาร พระอารามหลวง เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ จิรสถิติกาลในพระบวรพุทธสาสนา

ใบตั้งถานานุกรม

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฤกษ์อันประกอบด้วยศีลาทิคุณ วิบุลย์ปรีชารอบรู้ในพุทธสาสน์เพทางคศาสตร์ศิลปาคม สมควรจะเปนที่สักการบูชาแก่นาๆบรรพษัท จาฤกพระนามตามพระสุพรรณบัฏให้ทรงตั้งถานานุกรมได้ ๙ องค์ คือ

พระครูปลัดขวา

พระครูปลัดซ้าย

พระครูวินัยธร

พระครูวินัยธรรม

พระครูอเนกสาวัน

พระครูอนันตประกาศ

พระครูสมุห์

พระครูใบฎีกา

พระครูสังฆบริบาล

คำประกาศ

พระองค์เจ้าฤกษ์เปนพระเจ้าวรวงศ์เธอผู้ใหญ่ ประกอบไปด้วยศีลาทิคุณวิบุลย์ปรีชา รอบรู้ในพุทธสาสน์เพทางคศาสตร์ศิลปาคม สมควรจะเปนที่สักการบูชาแก่นาๆบรรพษัท จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอชั้นหนึ่งพระองค์เจ้าฤกษ์ เปนกรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุต ปฏิบัติสุทธคณะนายก พุทธสาสนดิลกบวรัยบรรพชิต สรรพธรรมมิกกิจโกศล สุวิมลปรีชา ปัญญาอรรคมหาสมณุดม บรมบพิตรเสด็จสถิตย์ณวัดบวรนิเวศราชวรารามวิหาร พระอารามหลวง จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ จิรสถิติกาลในพระบวรพุทธสาสนา แลทรงอิศริยยศเปนปธานาธิบดีในธรรมยุติกนิกายิกสังฆมัธยมบวรนิเวศาทิคณะ เทอญ

ให้ทรงตั้งถานานุกรม ๙ องค์ คือพระครูมหานุนายก ธรรมยุติดิลกโลกยประสาทานุบาลมหาเถรานุฐานกิจการี คณาธิบดีศรีรัตนสรณคมกาจารย์ พระครูปลัดขวา ๑ พระครูจุลานุนายกตรีปิฎกฆรานุรักษ์ คณะสรรพกิจพิทักษ์ธุรวาหนกิจการี คณะศีลวิโสธกาจารย์ พระครูปลัดซ้าย ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูอเนกสาวัน ๑ พระครูอนันตประกาศ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ พระครูสังฆบริบาล ๑ ให้เจริญอายุ วรรณ สุข พละ ในพระพุทธสาสนา เทอญ

เจ้าฟ้าอิศราพงศ์

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระวรวงศ์เธอชั้น ๒ ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏแล้ว ตั้งแต่ ณ วัน ๕ ฯ๙ ๑๒ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓[๑]

---

๑ หรือวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขึ้น ๙ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๑๓ แต่เมื่อสอบเทียบกับปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ และปฏิทิน ๒๒๐ ปี (ของ ร.อ. ทองคำ ยิ้มกำภู) แล้ว ปรากฏว่าคลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน จึงสันนิษฐานว่า น่าจะเป็น วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ขึ้น ๑๓ ค่ำ (๕ ฯ๑๓ ๑๒ ค่ำ) ซึ่งตรงกับ วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๔

คำประกาศ

พระองค์เจ้าอิศราพงศ์ เป็นพระวรวงศ์เธออันวิเศษ ประกอบด้วยพระปรีชาวิริยาธิคุณ ควรจะเป็นเจ้าฟ้าได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระวรวงศ์เธอ ชั้น ๒ พระองค์เจ้าอิศราพงศ์ เป็นเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ เกวลวงศ์วิสุทธิ์ สุรสีหุตมศักดิ์ อภิลักษณ์-ปวโรภยชาติ บริษัทยนาถนราธิบดี เจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ทรงตั้งเจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ตามอย่างเจ้าฟ้าในพระบวรราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมาย เทอญ

ทรงตั้งพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกรม ๓ พระองค์ (แต่จะตั้งในคราวปีกุญ พ.ศ. ๒๓๙๔ หรือในปีต่อมาไม่ทราบแน่ ด้วยในจดหมายเหตุอาลักษณ์ที่เหลืออยู่ไม่ปรากฏว่าปีใด) คือ

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโกเมน เป็นกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ พระองค์ ๑

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลัดดาวัน เป็นกรมหมื่นภูมินทรภักดี พระองค์ ๑

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมสาย เป็นกรมหมื่นราชสีหวิกรม พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณ์อยู่ดังนี้

กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าโกเมน เปนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอผู้ใหญ่ ประกอบไปด้วยพระปรีชาฉลาดรอบรู้ในราชกิจ ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโกเมน เปนกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ อัชนาม เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พระสิริสวัสดิ

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ | ปลัดกรม เปนหมื่นเจนกิจการ | สมุห์บาญชี เปนหมื่นประมาณพลนิกร | เจริญอายุ วรรณ สุข พละ

ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป

กรมหมื่นภูมินทรภักดี

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าลัดดาวัน เปนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ ประกอบด้วยวัยวุฒิวิริยาธิคุณรอบรู้ในพระราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลัดดาวันขึ้นเปนกรมหมื่นภูมินทรภักดี โสณนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง
- เจ้ากรม เปนหมื่นภูมินทรภักดี
- ปลัดกรม เปนหมื่นศรีพลเสพย์
- สมุห์บาญชี เปนหมื่นเทพพลานุรักษ์

ให้เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

กรมหมื่นราชสีหวิกรม

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าชุมสาย เปนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ ประกอบด้วยปรีชารอบรู้ในราชกิจจานุกิจมิได้เกียจคร้าน ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมาพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมสาย ขึ้นเปนกรมหมื่นราชสีหวิกรม โสณนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

	เจ้ากรม	เปนหมื่นราชสีหวิกรม	
ให้ทรงตั้ง	ปลัดกรม	เปนหมื่นภิรมย์รณฤทธิ์	เจริญอายุ วรรณ สุข พละ
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นวิชิตพลขันธ์	

ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

ทรงสถาปนาหม่อมเจ้ามงคล ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ เปนพระองค์เจ้ามงคลเลิศพระองค์ ๑ มีจดหมายอาลักษณ์ปรากฏอยู่ดังนี้

(วันเดือนปีมีแจ้งอยู่ในประกาศตั้งพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ว่าทรงตั้ง ณ วัน ๖ ๑๑ ๒ ค่ำ ปีกุญ ศักราช ๑๒๑๓)[๑]

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๔

พระองค์เจ้ามงคลเลิศ

คำประกาศ

หม่อมเจ้ามงคล เปนหม่อมเจ้าในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์นั้น เปนพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ในพระบรมโกษฐ์ ประกอบด้วยพระปรีชาวิริยาธิคุณ มิได้เกียจคร้านในราชกิจ สมควรจะเปนพระองค์เจ้าได้จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้ามงคล เปนพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้ามงคลเลิศ สิงหนาม เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ ตั้งพระทัยทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๕ ทรงสถาปนาหม่อมเจ้าขึ้นเปนพระองค์เจ้า ๓ พระองค์ คือ

หม่อมเจ้าหญิงรำเพย ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ เปนพระนางเธอพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ (คือสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) พระองค์ ๑

หม่อมเจ้าหญิงนฤมล ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร เปนพระองค์เจ้านฤมล-มณีรัตน พระองค์ ๑

หม่อมเจ้าชิด ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ เปนพระองค์เจ้าชิดเชื้อพงศ์ พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอยู่ในกรมพระอาลักษณ ดังนี้

พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์

ณ วัน ๕ ฯ ๒ ค่ำ ปีชวดจัตวาศก ศักราช ๑๒๑๔[๑] ทรงสถาปนาเลื่อนหม่อมเจ้ารำเพย เป็นพระองค์เจ้า[๑๒] ฝ่ายใน

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ ระมูลอักษรระอันตวรรคอายุ จงเจริญพระชนมายุ สุขสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล สรรพวิบุลยผล ทุกประการ เทอญ

---

๑ ตรงกับ วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๕

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้เลื่อน หม่อมเจ้ารำเพย ขึ้นเปนพระองค์เจ้า เติมอักษรพระนามตามจาฤกไว้แล้วใน พระสุพรรณบัฏ เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ ตั้งแต่ ณ วัน ๕ ๑๒ ๒ ฯ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก ศักราช ๑๒๑๔

คำประกาศ

ศุภมัสดุ อดีตกาลพระพุทธศักราช ชไมยสหัสสังวัจฉระ ไตรสตาธฤกะปัญจนวุติสังวัจฉระ ปัตยุบันกาลมุสิกะสังวัจฉระ บุศยมาสกาฬปักษ์ทวาทสีดิครุวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้ประกาศว่า แต่ก่อนนี้ได้ทรงพระราชดำริห์ว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้เปนพระบรมราชโอรสผู้ใหญ่ ได้เปนกรมพระราชวังบวร ฯลฯ มาแต่ก่อนสามปีแล้วได้เสด็จเถลิง ถวัลยราชสมบัติต่อมา ทรงตั้งสมเด็จพระบรมราชอนุชาธิบดีเปนกรมพระราชวังบวร ฯลฯ แลมาเมื่อ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงตั้งกรมหมื่นศักดิพลเสพย์ ซึ่งเปนพระเจ้า ลูกเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ให้เปนกรมพระราชวังบวร ฯ อีก เพราะฉนั้น พระเจ้าหลานเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ซึ่งเปนพระราชโอรสพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวร ฯ ทั้งสองพระองค์เปนพวกเดียวกัน ก็ได้เปนพระองค์เจ้าเปนอันมาก มีอยู่หลาย พระองค์จนกาลบัดนี้ เมื่อมาครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เปนพระราชโอรสผู้ใหญ่ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ก็ได้มี พระเจ้าหลานเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในได้เปน พระองค์เจ้าเปนอันมากเหมือนกัน ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระราชวงศานุวงศแลข้าราชการทั้งปวงพร้อมใจกันถวายสิริราชสมบัติ แก่พระบาทสมเด็จ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทรงเถลิงถวัลยราช สมบัติ ครอบครองในพระบรมมหาราชวัง แลพระบวรราชวังตามตำแหน่งซึ่งสมควรแก่พระบารมี แต่เดิมที่นั้นพระราชโอรสแลพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ใน แผ่นดินปัตยุบันนี้ ที่เปนหม่อมเจ้าตามเสด็จมาแต่เดิมก็ดีซึ่งจะมีต่อไปก็ดี ก็ได้เปนแลจักได้เปนพระองค์ เจ้าตามพระบารมีหลายพระองค์ เปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งสิ้น เพราะฉนั้นครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระกตัญญูระภึกถึงพระเดช พระคุณ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนนิจนิรันดร์ จึงทรง พระราชดำริห์ว่า พระเจ้าหลานเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนอันมาก หาได้เปนพระองค์เจ้าไม่ มีแต่พระเจ้าหลานเธอ คือพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีเปนพระองค์เจ้าแต่

พระองค์เดียว เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาไว้แต่ก่อน ด้วยชรอยจะทรงพระราชวิตกกลัวจะไม่มีพระองค์เจ้าหลานเธอ เปนพระองค์เจ้าในภายหน้าต่อไปเลย เพราะฉนั้น มาเมื่อ ณ วัน ๖ ๆ๒ ค่ำ ปีกุญตรีศก ศักราช ๑๒๑๓[๑] นั้น จึงได้ทรงประพฤติบรมราชานุวัตรตามสนองพระเดชพระคุณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาหม่อมเจ้ามงคล ซึ่งเปนพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ฝ่ายหน้า ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เปนพระองค์เจ้ามงคลเลิศพระองค์หนึ่งแล้ว บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่าพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีซึ่งเปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาไว้ แลพระบรมวงศานุวงศผู้ใหญ่แลเสนาบดีได้ทำเรื่องราวกราบบังคมทูลถวาย ให้เปนสมเด็จพระนางนาฏบรมอรรคราชเทวีครั้งนี้นั้น ก็เสด็จสวรรคตเสียแล้ว พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เปนฝ่ายในยังหามีพระองค์ใดเปนพระองค์เจ้า สมควรแก่พระเกียรติยศแผ่นดินต่อไปไม่ ครั้งนี้หม่อมเจ้ารำเพยก็เปนพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ฝ่ายใน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ควรจะให้เปนพระองค์เจ้าฝ่ายในไว้พระองค์หนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้ารำเพยซึ่งเปนพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ฝ่ายใน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เปนพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ วรรคอายุ เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๔

พระองค์เจ้านฤมลมณีรัตน

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้เลื่อนหม่อมเจ้านฤมลขึ้นเปนพระองค์เจ้า เติมอักษรพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏแล้ว จงเจริญชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ ทุกประการ เทอญ

ตั้งแต่ ณ วัน ๖ ๑๐ ๔ ค่ำ ปีชวดจัตวาศก ศักราช ๑๒๑๔[๑]

คำประกาศ

ศุภมัสดุ อดีตกาลพระพุทธศักราช ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤก ปัญจนวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉระผคุณมาส กาฬปักษทสมีดิถีสุกรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้ประกาศว่า แต่ก่อนนี้ ได้ทรงพระราชดำริห์ว่า เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้เปนพระบรมราชโอรสผู้ใหญ่ ได้เปนกรมพระราชวังบวร ฯ มาแต่ก่อนสามปีแล้ว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ทรงตั้งสมเด็จพระบรมราชอนุชาธิบดีเปนกรมพระราชวังบวร ฯ แลมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงตั้งกรมหมื่นศักดิพลเสพย์ ซึ่งเปนพระเจ้าลูกยาเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้เปนกรมพระราชวังบวร ฯ เพราะฉนั้นพระเจ้าหลานเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งเปนพระราชโอรสแลพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร ฯ ทั้งสองพระองค์ เปนสามภาคด้วยกันก็ได้เปนพระองค์เจ้าเปนอันมาก มีอยู่หลายพระองค์จนกาลบัดนี้ มาเมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เปนพระราชโอรสผู้ใหญ่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ก็ได้มีพระเจ้าหลานเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในได้เปนพระองค์เจ้าเปนอันมากเหมือนกัน ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการทั้งปวง พร้อมใจกันถวายสิริราชสมบัติแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทรงเถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองในพระบรมมหาราชวังแลพระราชวังบวรตามตำแหน่งซึ่งสมควรแก่พระบารมี แต่เดิมทีนั้นพระราชโอรส แลพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ในแผ่นดินปัตยุบันนี้ ที่เปนหม่อมเจ้าตามเสด็จมาแต่เดิมก็ดี ซึ่งจะมีต่อไปก็ดี ก็ได้เปนแลจัก

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๕

ได้เปนพระองค์เจ้า ตามพระบารมีหลายพระองค์ เปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธ-เลิศหล้านภาลัยทั้งสิ้น เพราะฉนั้นครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกตัญญูรฦกถึงพระเดชพระคุณ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เปนนิจนิรันดร จึงทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าหลานเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเปนอันมาก หาได้เปนพระองค์เจ้าไม่ มีแต่พระเจ้าหลานเธอคือพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เปนพระองค์เจ้าแต่พระองค์เดียว เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาไว้แต่ก่อนด้วยชรอยจะทรงพระราชวิตก กลัวจะไม่มีพระเจ้าหลานเธอเปนพระองค์เจ้าในภายหน้าต่อไปเลย เพราะฉนั้นจึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาแต่งตั้งหม่อมเจ้ามงคล ซึ่งเปนพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ข้างหน้า แลหม่อมเจ้ารำเพยซึ่งเปนพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ข้างใน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ได้เลื่อนที่เปนพระองค์เจ้า มีพระนามเพิ่มเติมจาฤกในแผ่นพระสุพรรณบัฏว่า พระองค์เจ้ามงคลเลิศแลพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ แล้วได้พระราชทานการมงคลสถาปนาพระนามตามพระเกียรติยศแลพระราชทานเครื่องยศบรรดาศักดิ์แลมาสสัมพัจฉรพัสตร สมควรตามอย่างพระองค์เจ้าในราชสมภพนั้นแล้วทุกประการ เปนอันฉลองพระเดชพระคุณ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเปนพระบรมเชษฐาธิราชอันประเสริฐได้ดำรงแผ่นดินมานานถึง ๒๗ ปี แล้วเสด็จสวรรคตล่วงไปนั้น แลบัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่าพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศรเปนพระเจ้าพี่ยาเธอผู้ใหญ่กว่าพระองค์อื่น ควรเปนที่เคารพรักใคร่คำนับนอบน้อมดุจดังสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมควรแก่กาลปัตยุบันนี้ แลทรงพระเมตตาปรานีอารีรักพระญาติพระวงศานุวงศ มีพระทัยจำนงจงรักโดยยิ่งวิเศษในพระเดชพระคุณคุ้นเคยสนิทมากกว่าพระองค์อื่น สิ้นกาลนานมาแล้วแต่หลัง แลเจ้าในกรมฝ่ายหน้าฝ่ายในมีน้อยพระองค์กว่าในกรมอื่น เพราะฉนั้นครั้งนี้มีพระบรมราชกตัญญูกตเวทิตาคุณอดุลยวิเศษ ฉเพาะพระเดชพระคุณของพระเจ้าพี่ยาเธอกรมสมเด็จพระเดชาดิศร ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้านฤมล ซึ่งเปนพระธิดาพระองค์ใหญ่ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศรเปนพระเจ้าหลานเธอผู้ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จะมีที่เปนผู้ใหญ่กว่าก็แต่พระองค์เจ้าดวงเดือน ซึ่งเปนพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งเดียว อนึ่งหม่อมเจ้านฤมลก็ได้ฉลองพระเดชพระคุณในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ด้วยขวนขวายในงารการต่าง ๆ เปนอันมาก สมควรที่จะเปนพระองค์เจ้าได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้านฤมล ซึ่งเปนพระธิดาผู้ใหญ่ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศรเปนพระองค์เจ้า ให้มีอิศริยยศบรรดาศักดิ์เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน แลเติมอักษรพระนามว่า พระองค์เจ้านฤมลมณีรัตน วรรคเดช ให้เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์ ฉลองพระเดชพระคุณในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศรสืบไปดังแต่ก่อน ด้วยทรงประพฤติดังนี้ ก็เปนอันฉลองพระเดชพระคุณ ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศรอย่างหนึ่ง ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

พระองค์เจ้าชิดเชื้อพงศ์

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์เห็นว่า หม่อมเจ้าชิดในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ เปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เปนพระโอรสผู้ใหญ่ ได้ช่วยราชการในกรมให้สำเร็จโดยมาก แลเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกแล้ว หม่อมเจ้าชิดก็ได้รับราชการสวามิภักดิ์ทูลลอองธุลีพระบาทมิได้เกียจคร้าน แลมีวิริยปรีชาความฉลาด ควรจะเปนพระองค์เจ้าได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้าชิดเปนพระองค์เจ้า เติมอักษรพระนามว่า พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าชิดเชื้อพงศ์ สิงหนาม เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์ ให้มีอิศริยยศบรรดาศักดิ์เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชิดเชื้อพงศ์จงได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณสืบต่อไป ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๓๙๖ โปรด ฯ ให้ตั้งกรมแลตั้งพระองค์เจ้ารวม ๕ พระองค์ คือ

ตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ เปนกรมหมื่นมเหศวรศิวิลาส พระองค์ ๑

ตั้งหม่อมเจ้าพยอม ในพระสัมพันธวงศเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี เปนกรมหมื่นมนตรีรักษา พระองค์ ๑

ตั้งหม่อมเจ้าชอุ่ม ในพระสัมพันธวงศเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ เปนกรมหมื่นเทวานุรักษ์ พระองค์ ๑

ตั้งหม่อมเจ้ามหาหงส์ ในพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ เปนพระองค์เจ้ามหาหงส์โสภาคย์ พระองค์ ๑

ตั้งหม่อมเจ้าจิตราภรณ์ ในพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิวิลาส เปนพระองค์เจ้าพระองค์ ๑

มีประกาศอาลักษณอยู่ดังนี้ เว้นแต่พระองค์เจ้าจิตราภรณ์นั้นหาพบจดหมายเหตุไม่

พระองค์เจ้าจิตราภรณ์

ไม่พบต้นร่าง

กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส

ณ วัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีฉลูเบ็ญจศก[๑] ขุนเทพพยากรณ์ ถวายพระฤกษ์จาฤกพระสุพรรณบัฏ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ หมื่นสุนทรเปนผู้จาฤกแล้วมอบไว้กับหลวงรัตนพิมพานุรักษ์ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ วรองค์เอกอรรคมหามกุฎปรมุตมราโชรส เปนเจ้าต่างกรมมีพระนามกรมว่า กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส มุสิกนาม ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ

[๑] ตรงกับ วันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๖

วรรณสุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพ ทุกประการ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นมเหศวรศิววิลาส	ให้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ
	ปลัดกรม	เปนหมื่นราชดนยานุรักษ์	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นประจักษ์พลประมาณ	

ต่อไป เทอญ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนากาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๓๙๖ พรรษา ปัตยุบันกาลพฤษภ-สังวัจฉระอาสยุชมาส สุกรปักษ์ เอกาทศีดิถีครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทร-มหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระราชประเพณีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบ ๆ มา ถ้ามีพระโอรสผู้ใหญ่ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชาสมควรไว้วางพระราชหฤทัยให้ว่าราชกิจจานุกิจบางอันที่สมควรแล้วก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอิศริยยศบริวารยศโดยสมควรตั้งไว้ในฐานาศักดิ์เปนเจ้าต่างกรม มีเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี มีบรรดาศักดิ์ช่วยพระองค์เจ้าทำราชการ สนองพระเดชพระคุณในแผ่นดิน รักษาพระเกียรติยศปรากฏพระนามว่า พระเจ้าลูกยาเธอกรมนั้นกรมนี้มีเปนแบบอย่างมา เพราะฉนั้น บัดนี้ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ วรองค์เอกอรรคมหามกุฎ ปรมุตมราโชรส เปนพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่อันประเสริฐ ทรงพระสติปัญญาวิริยาธิคุณ สมควรจะเปนเจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ จะได้เปนที่คำนับแลรับช่วยกิจธุระต่าง ๆ แห่งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์น้อย ๆ ลงมา แลพระเจ้าหลานเธอทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ วรองค์เอกอรรคมหามกุฎปรมุตมราโชรส เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามกรมว่ากรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส มุสิกนาม ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิ์เดชานุภาพ ทุกประการ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ บังคับบัญชาราชการในกรมล้อมพระราชวัง ในพระบรมมหาราชวัง แลกำกับตึกดินใหญ่ ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนานเทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นมเหศวรศิววิลาส	ให้ทำราชการสนองพระเดช
	ปลัดกรม	เปนหมื่นราชดนยานุรักษ์	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นประจักษ์พลประมาณ	

พระคุณ โดยผาสุกสวัสดิ์ ทุกประการ เทอญ

กรมหมื่นมนตรีรักษา

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระวงศ์เธอ กรมหมื่นมนตรีรักษา มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์ ทุกประการ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้หม่อมเจ้าพยอม ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี เปนกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี	เปนหมื่นมนตรีรักษา เปนพันปรีชาชาญรณ เปนพันสกลสังกัด	ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ๗ ๑๑ ค่ำ ปี

ฉลูเบญจศก ศักราช ๑๒๑๕[๑]

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๓๙๖ พรรษา ปัตยุบันกาลพฤษภ สังวัจฉระอาสยุชมาส กาฬปักษ์สัตตะมีดิถีสสิวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าพยอมเปนหม่อมเจ้าผู้ใหญ่ ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ๆ เปนพระโอรสในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกี ในกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ แลเปนพระกนิษฐาธิบดีอันสนิทในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์บรมราชชนนีด้วย แลสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ได้มีพระเดชพระคุณเปนอุปการ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ยังทรงพระเยาว์มา ด้วยอาการที่ควรนับว่าเปนคุณต่าง ๆ บัดนี้ทรงรฦกถึงพระเดชพระคุณเปนอันมากยังหาทรงลืมไม่ หม่อมเจ้าพยอมก็ทรงพระสติปัญญาเปนช่างชาญฉลาดในกิจการงารต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงใช้สอยในการช่างทำสิ่งของต่าง ๆ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายฉลองพระเดชพระคุณมา ได้ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงพระราชทานเครื่องยศแลเบี้ยหวัดเงินเดือนเหมือนพระองค์เจ้า แต่ยังหาได้เลื่อนเปนเจ้าต่างกรมไม่ ครั้งนี้หม่อมเจ้าพยอมก็มีชนมายุเปนผู้ใหญ่ควรเปน

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๖

ที่เคารพ แลปกครองรักษาเปนที่พึ่งแก่หม่อมเจ้า ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีทุกองค์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าพยอม เปนพระวงศ์เธอ กรมหมื่นมนตรีรักษา มุสิกนาม เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณสิริสวัสดิ์ ให้มีอิศริยยศโดยสมควรฐานานุศักดิ์ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณให้เปนอันเชิดชูเกียรติยศ ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกี กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ แลกรมพระศรีสุริเยนทรามาตย์บรมราชชนนีแลสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี ให้ปรากฏไปในภายหน้า

แลทรงพระกรุณาให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นมนตรีรักษา
ปลัดกรม เปนพันปรีชาชาญรณ
สมุห์บาญชี เปนพันสกลสังกัด
ทำราชการฉลอง

พระเดชพระคุณสืบต่อไป เทอญ

กรมหมื่นเทวานุรักษ์

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวานุรักษ์ นาคนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์ ทุกประการ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้หม่อมเจ้าชอุ่ม ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ เปนกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม / ปลัดกรม / สมุห์บาญชี | เปนหมื่นเทวานุรักษ์ / เปนพันศักดิสุรพล / เปนพันชนสโมสร | ตั้งแต่ ณ วัน ๑ ฯ ๑๑ ๖ ค่ำ ปีฉลู เบญจศก ศักราช ๑๒๑๕[๑]

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๓๙๖ พรรษา ปัตยุบันกาลพฤษภ สังวัจฉระอาสยุชมาสกาฬปักษ์ ฉัฐมีดิถีรวิวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำริห์ว่า หม่อมเจ้าชอุ่ม เปนหม่อมเจ้าผู้ใหญ่ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ เปนพระโอรสในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกี กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์แลเปนพระกนิษฐาธิบดีอันสนิท ในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์บรมราชชนนีด้วย แลสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ ได้มีพระเดชพระคุณเปนอุปการในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ยังทรงพระเยาว์มา ด้วยอาการที่ควรนับว่าเปนคุณต่าง ๆ บัดนี้ทรงรฦกถึงพระเดชพระคุณเปนอันมาก ยังหาทรงลืมไม่ หม่อมเจ้าชอุ่มก็ได้มีพระอุสาหตามเสด็จ สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ เข้ามาเฝ้าในพระมหาราชวังเปนนิตย์ แต่ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้รับพระราชทานเครื่องยศเบี้ยหวัดเงินเดือนคล้ายกันกับพระองค์เจ้า แต่ยังหาได้เลื่อนเปนเจ้าต่างกรมมีพระนามปรากฏไม่ ครั้งนี้หม่อมเจ้าชอุ่มก็มีชนมายุ

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๖

เปนผู้ใหญ่ ควรเปนที่เคารพแลปกครองรักษาเปนที่พึ่งแก่หม่อมเจ้า ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ทุกองค์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูร สุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้าชอุ่มเปนพระวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวานุรักษ์ นาคนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์ ให้มีอิศริยยศโดยสมควรฐานานุศักดิ์ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณให้เปนอันเชิดชูเกียรติยศ ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกี กรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ แลกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์บรมราชชนนี แลสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ ให้ปรากฏไปภายหน้า

แลทรงพระกรุณาให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นเทวานุรักษ์	ทำราชการสนอง
	ปลัดกรม	เปนพันศักดิสุรพล	
	สมุห์บาญชี	เปนพันชนสโมสร	

พระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

พระองค์เจ้ามหาหงส์โสภาคย์

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้หม่อมเจ้ามหาหงส์องค์ใหญ่ ในพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เลื่อนที่เปนพระองค์เจ้ามีพระนามในพระสุพรรณบัฏ จงทรงพระเจริญอายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์ ทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ เทอญ

ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ๙ ๑๐ ค่ำ ปี ฉลูเบญจศก ศักราช ๑๒๑๕[๑]

คำประกาศ

สิริศุภมัสดุ อดีตกาลพระพุทธศักราช ชไมยสหัสสังวัจฉระไตรสตาธฤกฉนะวุติสังวัจฉระปัตยุบันกาลอุสภสังวัจฉระโปฐปทะมาส กาฬปักษ์นวมีดิถีศศิวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้ประกาศว่า แต่ก่อนนี้ได้ทรงพระราชดำริห์ว่า เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้เปนพระบรมราชโอรสผู้ใหญ่ได้เปนกรมพระราชวังบวร ฯ มาแต่ก่อนสามปีแล้ว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ทรงตั้งสมเด็จพระบรมราชอนุชาธิบดีเปนกรมพระราชวังบวร ฯ แลมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงตั้งกรมหมื่นศักดิพลเสพย์ ซึ่งเปนพระเจ้าลูกเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ให้เปนกรมพระราชวังบวร ฯ เพราะฉนั้นพระเจ้าหลานเธอ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งเปนพระราชโอรสแลพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร ฯ ทั้งสองพระองค์เปนสามภาคด้วยกัน ก็ได้เปนพระองค์เจ้าเปนอันมากมีอยู่หลายพระองค์จนกาลบัดนี้ มาเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เปนพระราชโอรสผู้ใหญ่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ก็ได้มีพระเจ้าหลานเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในได้เปนพระองค์เจ้าเปนอันมากเหมือนกัน ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบรมราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการทั้งปวงพร้อมใจกันถวายสิริราชสมบัติแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ทรงเถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองในพระบรมมหาราชวัง แลพระ

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖

บวรราชวังตามตำแหน่งซึ่งสมควรแก่พระบารมี แต่เดิมทีนั้นพระราชโอรสแลพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ในแผ่นดินประจุบันนี้ ที่เปนหม่อมเจ้าตามเสด็จมาแต่เดิมก็ดีซึ่งจะมีต่อไปก็ดี ก็ได้เปนแลจักได้เปนพระองค์เจ้าตามพระบารมีเปนหลายพระองค์ เปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทั้งสิ้น เพราะฉนั้นครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระกตัญญูรภุกถึงพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนนิจนิรันดร จึงทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้ามหาหงส์ ในพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ที่สิ้นพระชนม์ล่วงไปช้านานแล้วนั้น เปนพระเจ้าหลานเธอ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกแล้ว หม่อมเจ้ามหาหงส์ก็ได้รับราชการสวามิภักดิ์ทูลลอองธุลีพระบาทมิได้เกียจคร้าน แลมีวิริยปรีชาฉลาด ควรเปนพระองค์เจ้า จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้ามหาหงส์เปนพระองค์เจ้า เติมอักษรพระนามต่อเข้าว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามหาหงส์โสภาคย์ มุสิกนาม จงเจริญชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์ ให้มีอิศริยยศบรรดาศักดิ์ เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามหาหงส์โสภาคย์ จะได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

ถึงปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๙๙ ทรงตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าสุประดิษฐ เปนกรมหมื่นวิษณุนาถนิภาธร มีจดหมายเหตุอาลักษณอยู่ดังนี้

กรมหมื่นวิษณุนาถนิภาธร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๓๙๙ พรรษา ปัตยุบันกาล มังกรสังวัจฉร กติกมาสกาฬปักษ์ เอกาทศีดิถีรวิวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบ ๆ มา ถ้ามีพระราชโอรสที่ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชา สมควรไว้วางพระราชหฤทัย ให้ว่าราชกิจจานุกิจบางอันที่สมควรแล้ว ก็ทรงพระมหากรุณาโปรด ฯ พระราชทาน

อิศริยยศบริวารยศโดยสมควร ตั้งไว้ในฐานาศักดิเปนเจ้าต่างกรม มีเจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี มีบรรดาศักดิ ช่วยพระองค์เจ้าทำราชการสนองพระเดชพระคุณในแผ่นดิน รักษาพระเกียรติยศปรากฏพระนามว่า พระเจ้าลูกเธอกรมนั้นกรมนี้เปนแบบอย่างมา เพราะฉนั้นบัดนี้ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าสุประดิษฐ วรฤทธิราชมหามกุฎ บุรุษยรัตนราชวโรรส เปนพระเจ้าลูกยาเธอที่ ๒ ทรงพระเจริญแล้ว แลทรงพระสติปัญญาวิริยาธิคุณได้ราชการ สมควรจะเปนเจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ จะได้เปนที่คำนับแลเปนที่พำนักนับถือแห่งพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์น้อย ๆ ลงมาแลพระเจ้าหลานเธอทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าสุประดิษฐ วรฤทธิราชมหามกุฎ บุรุษยรัตนราชวโรรส เปนเจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นวิษณุนาถนิภาธร คชนาม ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพทุกประการ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ บังคับบัญชาราชการในกรมพระคลังมหาสมบัติ แลการอื่น ๆ ซึ่งจะมีพระบรมราชโองการ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นวิษณุนาถนิภาธร
ปลัดกรม เปนหมื่นดัสกรกำราบ
สมุห์บาญชี เปนหมื่นทราบสกลการ | ให้คนผู้ที่จะได้รับที่ทั้งสามนั้น

ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยผาสุกสวัสดิ ทุกประการ เทอญ ฯ

พระราชนิพนธ์โคลงพระราชทานพระพร

๑ สุประดิษฐเจ้าบัดนี้ มียศ
เปนต่างกรมปรากฏ ชื่อแล้ว
จงเกษมสร่างกำสรด เสวยสุข เทอญพ่อ
จงปราศสรรพภัยแผ้ว ผ่องพ้นอันตราย ฯ

๒ จงสบายกายพ้นโรค ร้อยประการ
จงสถิตย์นับพรรษกาล เกือบร้อย
จงทรงยศยิ่งนาน เสมอสมุ่ำ ไปเทอญ
สมบัติอย่าได้น้อย เร่งได้โดยเจริญ ฯ

๓ สุพรรณบัฏจารึกชี้ นามกร
วิษณุนาถนิภาธร แต่งตั้ง
เติมติดต่ออักษร กรมหมื่น
กำกับคชนามทั้ง พจนให้จาตุพร ฯ

๔ คืออายุพรรณสุขทั้ง กำลัง
จงประสิทธิโดยหวัง ว่าให้
เกียรติยศชื่อฦๅดัง ตลอดโลก เทอญนา
เข็มขัดนี้จงได้ รับไว้เปนขวัญ ฯ

๕ แหวนนามแลแผ่นชี้ ดวงชตา
สีทับทิมมาลา ส่งเส้า
เสื้อจีบกับภูษา เจียรบาด คาดแฮ
แหวนรอบเรียงนพเก้า อีกทั้งสังข์ไชย ฯ

๖ ดาบอย่างยี่ปุ่นใช้ เฉลิมยศ
ฝักเคลือบยาปรากฏ กนกหุ้ม
ง้าวทวนคู่ตามบท จรเชิด ไปนา
อีกหอกปืนแฝดคุ้ม คิดร้ายแต่ศัตรู ฯ

๗ เสื้อโหมดฝรั่งเศสทั้ง ดุมสรรพ
พิจิตรด้วยทองประดับ ก่องแก้ว
ผ้ากรวยนุ่งรองระยับ เส้นตัด ลายแฮ
อิกเครื่องชาทองแผ้ว กับถ้วยหยกสาม ฯ
๘ พุทธรูปสั่นกริ่งแท้ โบราณ
อิกพระงาคชสาร เศวตแท้
เจ้าจงรับทุกประการ แล้วเก็บ ไว้นา
สรรพศัตรูจงแพ้ แด่เจ้าทุกสถาน ฯ
๙ เสื้อยี่ปุ่นตาดทั้ง แท่งทอง ดิบนา
ลืมใส่ชื่อในของ ว่าแล้ว
ทองแท่งยี่สิบสอง สำหรับ แจกนา
แดพี่แลน้องแผ้ว จิตรให้ไมตรี ฯ

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงตั้งกรมเจ้านาย ๔ พระองค์ คือ

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุไร เป็นกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ พระองค์ ๑

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรณพ เป็นกรมหมื่นอุดมรัตนราศี พระองค์ ๑

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอมฤตย์ เป็นกรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย พระองค์ ๑

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุบรรณ เป็นกรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล พระองค์ ๑

จดหมายเหตุอาลักษณมีแต่ ๓ พระองค์ ส่วนกรมหมื่นอุดมรัตนราศีนั้นหามีอยู่ไม่ แลจดหมายเหตุอาลักษณที่มีนั้นปรากฏปีที่ทรงตั้งแต่กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาลพระองค์เดียว อิก ๓ พระองค์จะทรงตั้งปีใดไม่มีในจดหมายเหตุ จึงสงสัยว่าบางทีกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติกับกรมหมื่นอุดมรัตนราศีจะได้เป็นกรมก่อนปีวอกมาแล้ว จดหมายเหตุของอาลักษณมีดังนี้

กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่าพระองค์เจ้าอุไร เปนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอประกอบไปด้วยพระปรีชาฉลาดรอบรู้ในราชกิจจานุกิจ ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุไร เปนกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัตินาคนาม เจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี	เปนหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ เปนหมื่นสวัสดิ์วิจารณ์ เปนหมื่นบริบาลพลพยุห	จงเจริญอายุ	วรรณ สุข

พละ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

กรมหมื่นอุดมรัตนราศี

ไม่พบต้นร่าง

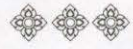

กรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย

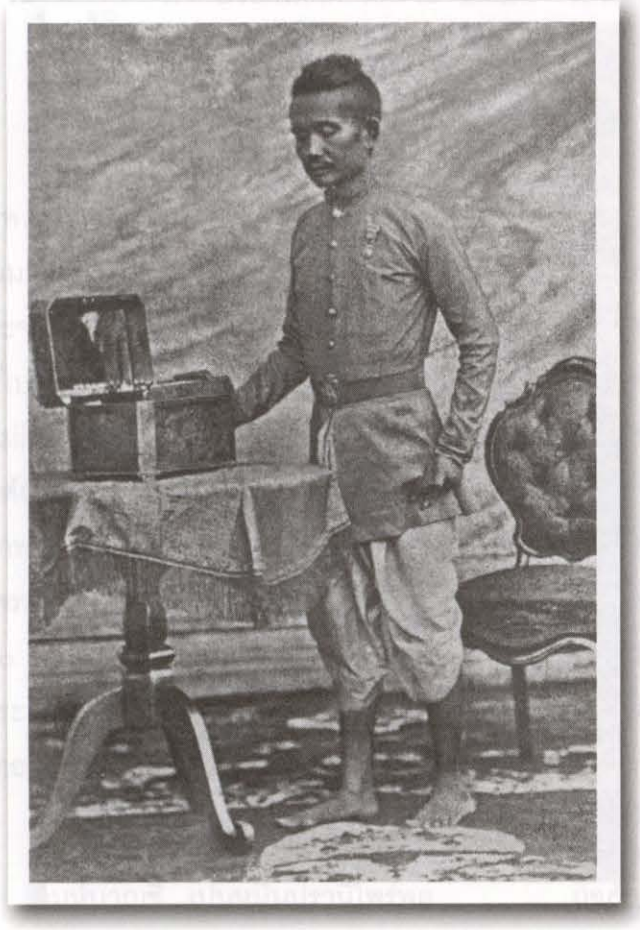

คำประกาศ

ทรงพระราชดำริห์ว่าพระองค์เจ้าอมฤตย์ เปนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ ประกอบด้วยพระปรีชารอบรู้ในราชกิจจานุกิจมิได้ทรงเกียจคร้าน แลมีพระทัยรักใคร่ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาช้านาน ควรจะเปนเจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอมฤตย์ขึ้นเปนกรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย นาคนาม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ สิริสวัสดิ์

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นภูบดีราชหฤทัย
ปลัดกรม เปนหมื่นใจจงรักษ์
สมุห์บาญชี เปนหมื่นวรอักษรศาสตร | จงเจริญอายุ วรรณ สุข พละ

ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป เทอญ

กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุบรรณ เปนพระองค์เจ้ามีกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล มุสิกนาม เปนตัวศรีของสิงหนามเดิม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สรรพสิ่งสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ทำราชการในแผ่นดินสมควรแก่ความเปนพระวงศ์อันสูงศักดิสนิท ในพระราชตระกูลนี้ ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนเหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ถือศักดินา	๖๐๐	ให้ทำ
	ปลัดกรม	เปนหมื่นราชการภักดี ถือศักดินา	๕๐๐	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นปรานีไพร่พล ถือศักดินา	๓๐๐	

ราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป

ตั้งแต่ ณ วัน ๑ ๙/๑๐ ค่ำ ปีวอกโทศก ศักราช ๑๒๒๒[๑] เปนวันที่ ๓๓๗๘ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๐๓ พรรษาปัตยุบันกาล มักกฎะสังวัจฉรสาวนมาสกาฬปักษ์ทสมีดิถีรวิวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุบรรณ ประกอบไปด้วยวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจ มีพระอุสาหทำราชการทุกวันทุกเวลามิได้เกียจคร้าน แลไม่มีอนาจารเพราะส้องเสพสุรายาฝิ่น ซึ่งเปนของนักเลงพอใจในกาลบัดนี้ชุกชุม สมควรจะเปนพระองค์เจ้ามีกรมพระองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสุบรรณ เปนพระองค์เจ้ามีกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล มุสิกนาม เปนตัวศรีของสิงหนามเดิม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ ทำราชการในแผ่นดินสมควรแก่ความเปนพระวงศ์อันสูงศักดิสนิท ในพระราชตระกูลนี้ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล	ถือศักดินา ๖๐๐	ให้ทำ
	ปลัดกรม	เปนหมื่นราชการภักดี	ถือศักดินา ๕๐๐	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นปรานีไพร่พล	ถือศักดินา ๓๐๐	

ราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป เทอญ

ถึงปีระกา พ.ศ. ๒๔๐๔ ทรงตั้งกรม ๒ พระองค์ คือ

พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ แลโปรด ฯ ให้ตั้งเปนกรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ พระองค์ ๑

ตั้งพระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเปนกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณ ดังนี้

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๓

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ

จารึกพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ์ วรุตมพงศ์บริพัตร สิริวัฒนราชกุมารสิงหนาม แลมีพระนามกรมว่า เจ้าฟ้ากรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ จงทรงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลทุกประการ เทอญ

ณ วัน ๒ ๆ๐ ๔ ค่ำ ปีระกาตรีศก[๑] พระศรีสุนทรโวหารจารึกพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายใหญ่ เลื่อนขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า มีพระนามตามจารึกไว้ในพระสุพรรณบัฏแล้วนั้น แลเปนเจ้าฟ้าต่างกรม ให้ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าซึ่งมีกรมเปนเจ้าต่างกรม ขอจงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพทุกประการ ทำราชการในแผ่นดินสมควรแก่ความเปนในราชตระกูลอันสูงศักดิ ในพระบรมราชวงศ์นี้เทอญ

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เปนหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ ถือศักดินา ๘๐๐ | ให้ทำ
ปลัดกรม เปนหมื่นวรราชบุตรารักษ์ ถือศักดินา ๖๐๐ |
สมุหบาญชี เปนหมื่นอนุรักษ์พลสังขยา ถือศักดินา ๓๐๐ |

ราชการในหลวงแลในกรม โดยอย่างเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในเจ้าต่างกรมสืบไป

ตั้งแต่ ณ วัน ๖ ๆ๔ ค่ำ ปีระกาตรีศก ศักราช ๑๒๒๓[๒] เปนวันที่ ๓๙๖๔ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๐๔ พรรษา ลุศักราช ๑๒๒๓ ปัตยุบันกาล กุกุฏสังวัจฉรผคุณมาส กาฬปักษ์ฉัฐยดิถีศุกรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าชายพระองค์ใหญ่ เมื่อเวลาประสูติใหม่ ท่านเสนาบดีทั้งปวงได้พร้อมกันกราบทูลขอยกย่อง ให้เปนพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า เพื่อจะรักษาแบบอย่างบุราณราชประเพณีไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ แต่ยังหาได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามไม่ ครั้งนี้จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนเฉลิมพระนามพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่นั้น ให้เปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์บดินทรเทพยมหามกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ์ วรุตมพงศ์บริพัตร สิริวัฒนราชกุมาร ดังนี้ แลให้เปนเจ้าฟ้าต่างกรมมีนามกรมว่า กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ ได้ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ขออาราธนาเทพยดาผู้มีมเหศวรศักดิอันประเสริฐ

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๔

[๒] ตรงกับ วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๔

ซึ่งสถิตย์ดำรงอยู่ในภูมิพฤกษอากาศกาญจนรัตนพิมานทั่วทุกแหล่งหล้า เป็นอาทิ คือเทพยอันทรงนามสยามเทวาธิราช ซึ่งเป็นอธิบดีได้บริรักษ์บำรุงกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร มหินทรายุธยานี้ แลเทพยเจ้าผู้อภิบาลรักษานพปฎลมหาเศวตฉัตร สิริรัตนราไชศวริย แลเทพยอันรักษารัตนบัลลังก์ พระที่นั่งบรมราชอาสน์ใหญ่น้อย ในพระราชนิเวศน์บรมมหาสถานทุกตำบล ทั้งเทพยเจ้าอื่น ๆ ผู้มีทิพยานุภาพมหิทธิฤทธิศักดิสิทธิ สิงสถิตย์ในภูมิลำเนาแนวพฤกษบรรพตากาศพิมานทุกสถานทั่วพระราชอาณาจักร์ บรรดาซึ่งมีไมตรีจิตรได้ผดุงบริรักษ์พระบรมราชวงศ์นี้สืบมาจนกาลบัดนี้ จงได้ทำนุบำรุงรักษา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้ ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพ ทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ โดยสมควรแก่ความเป็นในพระราชตระกูลอันสูงศักดิ์ในพระบรมราชวงศ์นี้ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

อนึ่งเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีพระอิศริยยศเป็นเจ้าฟ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งแล้วดังนี้

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เป็นหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ	ถือศักดินา	๘๐๐	ให้ผู้ที่จะ
	ปลัดกรม	เป็นหมื่นวรราชบุตรารักษ์	ถือศักดินา	๖๐๐	
	สมุห์บาญชี	เป็นหมื่นอนุรักษ์พลสังขยา	ถือศักดินา	๓๐๐	

ได้รับตำแหน่งทั้งสามนี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยผาสุกสวัสดิ ทุกประการ เทอญ

กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ บวรราโชรสรัตนราชกุมาร เปนพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามปรากฏ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ บวรราโชรสรัตนราชกุมาร เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏแล้ว ได้ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบวรราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมาย เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นบวรวิไชยชาญ	ถือศักดินา	๕๐๐	ให้ผู้ที่
	ปลัดกรม	เปนหมื่นราญราชไพรี	ถือศักดินา	๓๐๐	
	สมุหบาญชี	เปนหมื่นภักดีพลารักษ์	ถือศักดินา	๒๐๐	

รับที่ทั้งสามนี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป ตั้งแต่ ณ วัน ๖ ๑๕ ๔ ค่ำ ปีระกาตรีศก ศักราช ๑๒๒๓[๑] เปนวันที่ ๓๙๕๗ ในรัชกาลประจุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนากาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๐๔ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกุฎสังวัจฉระผคุณมาสซุษณปักษ์จาตุทสีดิถีศุกรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ บวรราโชรสรัตนราชกุมาร เปนพระเจ้าภาคิไณยนาถ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลเปนพระราชโอรส ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบวรราชวัง ประกอบไปด้วยวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจ ทรงทำราชการต่าง ๆ ในพระบวรราชวังโดยมาก ทรงพระเจริญวัย สมควรจะเปนพระองค์เจ้ามีกรมพระองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ บวรราโชรสรัตนราชกุมาร เปนพระองค์เจ้ามีกรมในพระบวรราชวัง มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ให้เจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นบวรวิไชยชาญ	ถือศักดินา	๕๐๐	ทำราชการ
	ปลัดกรม	เปนหมื่นราญราชไพรี	ถือศักดินา	๓๐๐	
	สมุหบาญชี	เปนหมื่นภักดีพลารักษ์	ถือศักดินา	๒๐๐	

ฉลองพระเดชพระคุณต่อไป เทอญ

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๔๐๕ พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามเจ้าฟ้า แลเลื่อนกรมตั้งกรมเจ้านายรวม ๓ พระองค์ คือ

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๔

พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑล พระองค์ ๑

ตั้งพระองค์เจ้าพงศอิศเรศร์ ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เปนกรมหมื่นกระษัตริย์-ศรีศักดิเดช พระองค์ ๑

ตั้งพระองค์เจ้าภุมเรศ ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เปนกรมหมื่นอมเรศรัศมี พระองค์ ๑

จดหมายเหตุอาลักษณมีแต่ ๒ พระองค์ ส่วนกรมหมื่นอมเรศรัศมีนั้นหามีอยู่ไม่ จดหมายเหตุมีดังนี้

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี วรรคบริวารเปนอาทิ วรรคเดช อันตอักษร จงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ ศฤงคารยศศักดิสมบัติ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล สรรพศุภผล ทุกประการ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิง ซึ่งประสูติวัน ๓ ฯ๖ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก[๑] เลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏแล้ว ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ขอจงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ ศฤงคารยศศักดิ์สมบัติ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล สรรพศุภผล ทุกประการ สมควรแก่ความเป็นในราชตระกูลอันสูงศักดิ์ ในพระบรมราชวงศ์นี้ เทอญ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๒ พรรษา ลุศักราช ๑๒๒๔ ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉระปุษยมาสศุกรปักษ์ เอกาทสีดิถีพุธวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง ซึ่งประสูติ ณ วัน ๓ ฯ๖ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก มีพระชนมายุได้ ๗ พรรษา ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงด้วยพระองค์แต่ยังทรงพระเยาว์มา แลเป็นที่สนิทชิดชอบพระบรมราชอัธยาศรัย แลการที่พระราชทานพระนามตามอิศริยยศแด่พระเจ้าลูกเธอฝ่ายใน ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าแต่ในโบราณรัชกาล ครั้งกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยายังดำรงเป็นบรมราชธานีอยู่ แลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเป็นประถมในพระบรมราชวงศ์นี้ ก็เคยมีมาเป็นแบบอย่างอยู่ มีพระราชประสงค์จะทรงรักษาพระราชประเพณีนั้นไว้ให้ดำรงอยู่มิให้เสื่อมสูญ แต่ยังหาได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏจาฤกพระนามไม่ ครั้งนี้จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้เลื่อนเฉลิมพระนามพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าหญิงพระองค์นี้ ซึ่งเป็นพระกนิษฐาแห่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ์วรุตมพงศบริพัตร สิริวัฒนราชกุมาร ให้เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระนามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภาควดี ได้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ขอเทพยดาผู้มีมเหศวรศักดิ์อันประเสริฐซึ่งสถิตย์ดำรงอยู่ในภูมิพฤกษอากาศ กาญจนรัตนพิมานมาศทั่วทุกแหล่งหล้าเป็นอาทิ คือเทพยอันทรงนามพระสยามเทวาธิราช ซึ่งเป็นอธิบดีได้บริรักษ์บำรุงกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยานี้ แลเทพยเจ้าผู้อภิบาลรักษานพปฎลมหาเศวตฉัตร สิริรัตนราไชศวริย แลเทพยอันรักษารัตนบัลลังก์พระที่นั่งบรมราชอาสน์ใหญ่น้อย ในพระราชนิเวศน์บรมมหาสถานทุกตำบล ทั้งเทพยเจ้าอื่น ๆ ผู้มีทิพยานุภาพมหิทธิฤทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ สิงสถิตย์ในภูมิลำเนาแนวพฤกษบรรพตากาศพิมานทุกสฐานทั่วพระราชอาณาจักร บรรดาซึ่งมีไมตรีจิตร ได้ผดุงบริรักษ์พระบรมราชวงศ์นี้ สืบมาจนกาล

---

[๑] ในหนังสือ ราชสกุลวงศ์ ว่า ตรงกับ วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งเมื่อเทียบกับปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ แล้ว ต้องเป็นว่าประสูติ วันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ

บัดนี้ จงได้ทำนุบำรุงรักษาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ ให้ทรงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิ์เดชานุภาพ ทุกประการ ทำราชการสนองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเปนในพระราชตระกูลอันสูงศักดิ์ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ขอได้ดำรงพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สมบัติสารสรรพไพบูลย์เกียรติคุณอดุลยยศ ปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

กรมหมื่นกระษัตริย์ศรีศักดิเดช

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศร์ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามปรากฏว่า กรมหมื่นกระษัตริย์ศรีศักดิเดช พยัคฆนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศร์ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏแล้ว จงได้ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบวรราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมาย จงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นกระษัตริย์ศรีศักดิเดช	ถือศักดินา	๕๐๐	ให้
	ปลัดกรม	เปนหมื่นบวเรศร์รักษา	ถือศักดินา	๓๐๐	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นพลสังขยารักษ์	ถือศักดินา	๒๐๐	

ผู้ที่ได้รับที่ทั้งสามนี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ฯ ๖ ๑๓ ค่ำปีจอจัตวาศก ศักราช ๑๒๒๔[๑] เปนวันที่ ๔๐๓๐ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๐๕ พรรษา ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉระ วิสาขมาส กาฬปักษ์ เตรสีดิถี จันทรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศร์ ซึ่งควรตำแหน่งเจ้าฟ้าในพระบวรราชวัง แลได้วิสาสะคุ้นเคยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลบัดนี้ก็ประกอบด้วยพระวัยวุฒิเจริญพระชนมายุมานาน เปนพระเจ้าบวรวงศ์เธอผู้ใหญ่อยู่แล้ว สมควรจะเปน

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๕

พระองค์เจ้ามีกรมพระองค์หนึ่งเพื่อจะให้ปรากฏเปนพระเกียรติยศสืบไปภายหน้า จะได้เปนอันฉลองพระเดชพระคุณ แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวัง ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งได้ทรงพระมหากรุณายกย่อง พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศร์มาแต่ก่อนนั้นด้วย จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าบวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศร์ เปนพระองค์เจ้ามีกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นกระษัตริย์ศรีศักดิเดช ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นกระษัตริย์ศรีศักดิเดช	ถือศักดินา	๕๐๐
	ปลัดกรม	เปนหมื่นบวเรศร์รักษา	ถือศักดินา	๓๐๐
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นพลสังขยารักษ์	ถือศักดินา	๒๐๐

ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ โดยซื่อสัตย์สุจริตสมควรตามอย่างข้าราชการ เทอญ

❖❖❖

พระองค์เจ้าภุมเรศ เปนกรมหมื่นอมเรศรัศมี

ไม่พบต้นร่าง

❖❖❖

ถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘ ทรงตั้งกรมพระองค์เจ้าเกสรา ในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ เปนกรมหมื่นอานุภาพพิศาลศักดิ์ มีจดหมายเหตุอาลักษณ ดังนี้

กรมหมื่นอานุภาพพิศาลศักดิ์

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

,านุภานุภานุาลศักดิ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกสรา มีพระนามว่า กรมหมื่นอานุภาพพิศาลศักดิ์ ครุฑนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ทุกประการ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เกสรา เปนพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว จงได้ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบวรราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมาย เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนหมื่นอานุภาพพิศาลศักดิ์	ถือศักดินา	๕๐๐	ให้ผู้
	ปลัดกรม	เปนหมื่นประจักษ์ราชกิจ	ถือศักดินา	๓๐๐	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นประสิทธิ์พลขันธ์	ถือศักดินา	๒๐๐	

ที่ได้รับที่ทั้งสามนี้ทำราชการตามตำแหน่งตั้งแต่บัดนี้ไป ตั้งแต่ ณ วัน ๕ ๗ ๔ ค่ำปีฉลูสัปตศก ศักราช ๑๒๒๗[๑] เปนวันที่ ๕๔๑๒ ในรัชกาลประจุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๐๘ พรรษาปัตยุบันกาล อุสภ-สัมพัจฉระผคุณมาสกาฬปักษ์ สัตตะมีดิถีครุวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ถึงพระเดชพระคุณ ในพระบาทพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชหฤทัยโอบอ้อมอารี ในพระราชวงศานุวงศ์น้อยใหญ่ฝ่ายหน้าฝ่ายในโดยสมควร แลมีความชอบในแผ่นดินเปนอันมาก ในการทัพเวียงจันทเชิดชูพระเกียรติยศไว้ด้วยได้คืนมาเปนปรกติ

ก็พระองค์เจ้า ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแลในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เปนพระองค์เจ้าต่างกรมก็มีหลายพระองค์แล้ว ในเวลาเมื่อ

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๘

พระบาทพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้วนั้น พระองค์เจ้าผู้ใหญ่ซึ่งได้รับที่ต่างกรมก็ยังหามีไม่ จึงทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกสราเป็นพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง ในพระบาทพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในแผ่นดินที่ล่วงแล้ว ประกอบไปด้วยวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจ ทำราชการต่าง ๆ ฉลองพระเดชพระคุณต้องตามพระราชอัธยาศรัยโดยมาก สมควรจะเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเกสรา เป็นพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบวรราชวังมีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นอานุภาพพิศาลศักดิ์ ได้ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ เป็นการฉลองพระเดชพระคุณ ในพระบาทพระเจ้าอยู่หัวนั้น ให้เจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ ศุภสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้ง
- เจ้ากรม เป็นหมื่นอานุภาพพิศาลศักดิ์ ถือศักดินา ๕๐๐
- ปลัดกรม เป็นหมื่นประจักษ์ราชกิจ ถือศักดินา ๓๐๐
- สมุหบาญชี เป็นหมื่นประสิทธิ์ผลขันธ์ ถือศักดินา ๒๐๐

ทำราชการตั้งแต่บัดนี้ไป

แล้วเชิญเสด็จไปในพระบรมมหาราชวัง รับพระสุพรรณบัฏ เพื่อเป็นสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลทุกประการ เทอญ

ถึงปีขาล พ.ศ. ๒๔๐๙ ทรงตั้งกรมเจ้านาย ๒ พระองค์ คือ

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหรา เป็นกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ พระองค์ ๑

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชมพูนุท เป็นกรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณ ดังนี้ เป็นกรมหนเจริณลพูลสวัลสวัพระองค

กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ

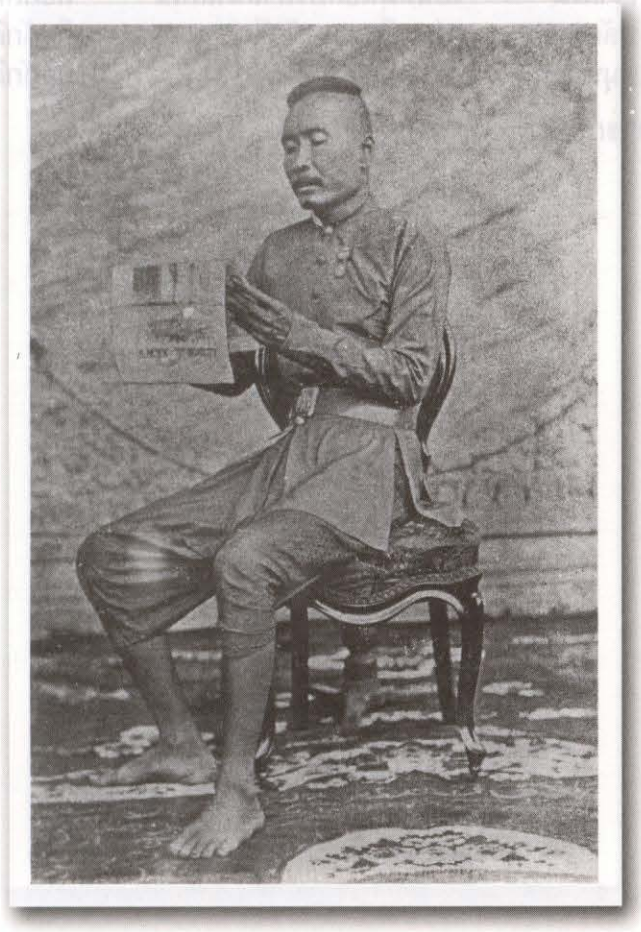

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๐๙ พรรษา ปัตยุบันกาล พยัคฆสังวัจฉระ สาวนมาส กาฬปักษ์ ทศมีดิถีพุธวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าสิงหราเปนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กอปรด้วยวัยวุฒิปรีชาวิริยาธิคุณรอบรู้ในพระราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนพระองค์เจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนา

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหราขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ให้เจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ ศุภสารสมบัติ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

	เจ้ากรม	เปนหมื่นอักษรสาสนโสภณ	ถือศักดินา	๖๐๐	ให้ผู้
ให้ทรงตั้ง	ปลัดกรม	เปนหมื่นพหลภักดี	ถือศักดินา	๕๐๐	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นอังกนีบริบาล	ถือศักดินา	๓๐๐	

ที่ได้รับที่ทั้งสามนี้ทำราชการในหลวงแลในกรมตั้งแต่บัดนี้ไป เทอญ

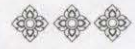

กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์

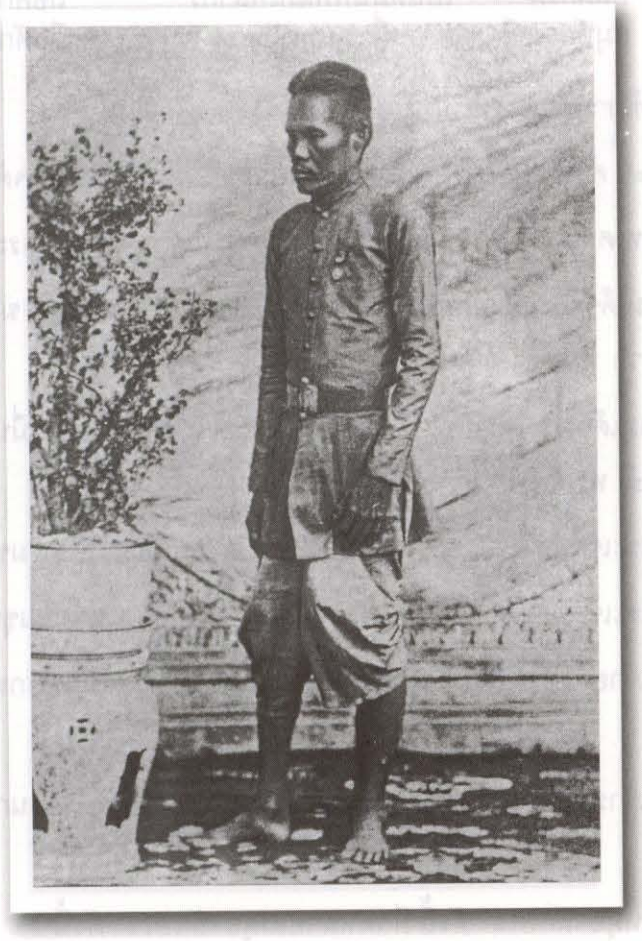

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๐๙ พรรษา ปัตยุบันกาล พยัคฆสังวัจฉระ สาวนมาส กาฬปักษ์ ทศมีดิถีพุธวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระองค์เจ้าชมพูนุท เปนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กอบด้วยวัยวุฒิปรีชาวิริยาธิคุณ รอบรู้ในพระราชกิจจานุกิจทั้งปวง ควรจะเปนพระองค์เจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชมพูนุท ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ใน

พระสุพรรณบัฏว่า กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ให้เจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ ศุภสารสมบัติ สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เป็นหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์	ถือศักดินา	๖๐๐	ให้ผู้
	ปลัดกรม	เป็นหมื่นพิพัฒนพลากร	ถือศักดินา	๕๐๐	
	สมุห์บาญชี	เป็นหมื่นสุนทรสังเกต	ถือศักดินา	๓๐๐	

ที่ได้รับที่ทั้งสามนี้ ทำราชการตั้งแต่บัดนี้ไป

(ได้เป็นกรมวัน ๔ ฯ ๙ ค่ำ ปีขาล อัฐศก ๑๒๒๘[๑] เวลา ๔ โมงเช้าเสด็จด้วย)

ถึงปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๑๐ ทรงเลื่อนกรมแลตั้งกรมเจ้านาย ๖ พระองค์ คือ

เลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ เป็นกรมขุนพินิตประชานาถ พระองค์ ๑

เลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมหมื่นปราบปรปักษ์ เป็นกรมขุนบำราบปรปักษ์ พระองค์ ๑

เลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ เป็นกรมขุน พระองค์ ๑

เลื่อนกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชสีหวิกรม เป็นกรมขุน พระองค์ ๑

ตั้งพระองค์เจ้ายุคันธร ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เป็นกรมหมื่นอนันตการฤทธิ์ พระองค์ ๑

ตั้งพระองค์เจ้ารองทรง ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ เป็นกรมหมื่นสิทธิสุขุมการ พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณ ดังนี้ มีจดหมายเหตุอาลักษณ ดังนี้

[๑] ตรงกับ วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๙

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพินิตประชานาถ

ครั้น ณ วัน ๑ ๗ ๔ ค่ำ ปีเถาะนพศก ศักราช ๑๒๒๙[๑] โปรดเกล้า ฯ เลื่อนพระนามขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพินิตประชานาถ

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

ไม่พบสำเนา

---

๑ หรือวันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๒๙ แต่เมื่อสอบเทียบกับปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ และปฏิทิน ๒๒๐ ปี (ของร.อ. ทองคำ ยิ้มกำภู) ปรากฏว่าคลาดเคลื่อน ไม่ตรงกัน จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ (๑ ๗ ๔ ค่ำ) ซึ่งตรงกับ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๐

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ์ วรุตมพงศบริพัตร สิริวัฒนราชวโรรส ซึ่งแต่ก่อนได้ดำรงตำแหน่งพระยศ เปนเจ้าฟ้ากรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศนั้น เลื่อนขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพินิตประชานาถ ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ขอจงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ ศุภสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล สุนทรผลพิบุลยเกียรติยศอิศริยศักดิ์เดชานุภาพ ทุกประการ ทำราชการในแผ่นดินสมควรแก่ความเปนในราชตระกูลอันสูงศักดิ์ ในพระบรมราชวงศ์นี้ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เปนขุนพินิตประชานาถ	ถือศักดินา	๘๐๐	ให้ทำ
	ปลัดกรม	เปนหมื่นวรราชบุตรารักษ์	ถือศักดินา	๖๐๐	
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นอนุรักษ์พลสังขยา	ถือศักดินา	๓๐๐	

ราชการในหลวงแลในกรม โดยอย่างเจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในเจ้าต่างกรมสืบไป ตั้งแต่ ณ วัน ๔ ๗/๑ ค่ำปีเถาะนพศกศักราช ๑๒๒๙[๑] เปนวันที่ ๖๑๕๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

คำประกาศ

ไม่พบสำเนา

[๑] ตรงกับ วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๐

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนบำราบปรปักษ์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนพระนามขึ้นเปนกรมขุน ณ วัน ๖ ฯ๙ ค่ำปีเถาะ นพศก ศักราช ๑๒๒๙[๑]

---

[๑] ตรงกับ วันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๐

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๐ พรรษาปัตยุบันกาล สสะ-สังวัจฉระสาวมาส ชุษณปักษ์นวมีดิถีศุกรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา เปนเจ้าฟ้ามาแต่เดิม แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทำราชการในแผ่นดินปัตยุบันนี้ ด้วยทรงบังคับบัญชาสั่งแลจัดงารการมาก จะว่าเปนคำไพร่ว่าต้นเรือนหลวงก็ว่าได้ เพราะได้ทรงว่ากล่าวบังคับบัญชา กรมวังแลกรมพระภูษามาลาแลคลังวิเศษคลังข้างในการหลายอย่างต่าง ๆ มากยาก ๆ อยู่จริง ๆ เห็นทุกสิ่งอยู่ด้วยกัน แลทรงพระปรีชาฉลาดในสรรพราชกิจจานุกิจ แลมีวิริยภาพความเพียรทำราชการสนองพระเดชพระคุณมา ได้สำเร็จโดยพระราชประสงค์เปนอันมาก แลมีพระทัยเที่ยงธรรมซื่อสัจสุจริต มีพระกิริยาพระกายพระวาจาเรียบร้อย ควรเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมควรจะเปนเจ้าฟ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา อิศวราธิราชรวิวงศ์ บรมพงศ์ปฏิพัทธ์ บุรุษรัตน์วโรภโตสุชาติ บริษัทยนาถนรินทราธิบดี ขึ้นเปนเจ้าฟ้าต่างกรมผู้ใหญ่ ในชั้นเจ้าฟ้ากรมขุน ได้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ศุภอิฐผลวรเกียรติคุณวิบุลยยศ ปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ให้ทรงเลื่อน เจ้ากรม เปนขุนบำราบปรปักษ์ ถือศักดินา ๘๐๐
ปลัดกรม คงเปนหมื่นพิทักษ์พลพยุห์ ถือศักดินา ๖๐๐
สมุห์บาญชี เปนหมื่นบันลุอักษรศาสตร์ ถือศักดินา ๓๐๐
ทำ

ราชการในหลวงแลในกรมสืบไป ให้ผู้ที่จะได้รับที่ทั้ง ๓ นั้นทำราชการสนองพระเดชพระคุณโดยผาสุกสวัสดิ์ ทุกประการ เทอญ

กรมขุนวรจักรธรานุภาพ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๐ พรรษา สสะสังวัจฉระ ภัทรปทมาส กาฬปักษ ทศมีดฤถีจันทรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ เปนพระเจ้าน้องยาเธออันสนิท ได้ติดตามเสด็จอยู่ด้วยร่วมสุขร่วมทุกข์มานานแต่ทรงพระเยาว์มา เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยใช้ชิด ทั้งข้างหน้าข้างในใกล้เคียงคุ้มบัดนี้ แลทรงพระอุสาหมิได้เกียจคร้านในราชกิจจานุกิจทั้งปวง ทรงประพฤติมิได้ล่วงพระราชดำริห์ให้ถูกต้องพระราชอัธยาศรัย

โดยมาก สมควรจะเปนเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้ จึงมีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้เลื่อนตำแหน่งกรม ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ ขึ้นเปนกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ได้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม จงเจริญพระชนมายุ วรรณ สุข พละ ปฏิภาณ ศุภสารสรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

	เจ้ากรม	เปนขุนวรจักรธรานุภาพ	ถือศักดินา	๖๐๐	
ให้ทรงเลื่อน	ปลัดกรม	เปนหมื่นปราบไพรี	ถือศักดินา	๕๐๐	ทำ
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นศรีพยุหรักษ์	ถือศักดินา	๓๐๐	

ราชการในหลวงแลในกรมสืบไป ให้ผู้ที่จะได้รับที่ทั้ง ๓ นั้นทำราชการสนองพระเดชพระคุณ โดยผาสุกสวัสดิ์ ทุกประการ เทอญ

กรมขุนราชสีหวิกรม

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๐ พรรษาปัตยุบันกาล สสะสังวัจฉระ ภัทรปทมาส กาฬปักษ ทศมีดิถีจันทรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชสีหวิกรม ได้ทรงคุ้นเคยไปมากลางคืนกลางวันร่วมสุขร่วมทุกข์มา แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมากกว่าพระเจ้าลูกเธอในแผ่นดินนั้น แลมีพระทัยจงรักภักดีในพระบาทสมเด็จ

รางวันร่วมสุขร่วมทุกข์มา แต่ใ แต่ในแผ่นดินพระ
ากรแผ่นดินนั้น แลมีพระทัยจงรักจงรักภักดีในพระบาทด็จ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาช้านาน แลได้รับราชการในแผ่นดินประจุบันนี้ ด้วยทรงบังคับบัญชาสั่งแลจัดการงารมาก แลทรงพระอุสาหมิได้ทรงเกียจคร้านในราชกิจจานุกิจทั้งปวง สมควรจะเปนเจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้เลื่อนตำแหน่งกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชสีหวิกรม ขึ้นเปนกรมขุนราชสีหวิกรม โสณนาม ได้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล อุดมธนสาร บริวารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

	เจ้ากรม	ขึ้นเปนขุนราชสีหวิกรม	ถือศักดินา	๖๐๐	
ให้ทรงเลื่อน	ปลัดกรม	คงเปนที่หมื่นภิรมย์รณฤทธิ์	ถือศักดินา	๕๐๐	ทำ
	สมุหบาญชี	คงเปนที่หมื่นวิชิตพลขันธ์	ถือศักดินา	๓๐๐	

ราชการในหลวงแลในกรมสืบไป ให้ผู้ที่จะได้รับที่ทั้งสามนั้น ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ โดยผาสุกสวัสดิ์ ทุกประการ เทอญ

กรมหมื่นอนันตการฤทธิ์

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายุคันธร เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามว่า กรมหมื่นอนันตการฤทธิ์ ครุฑนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายุคันธร เป็นพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว ได้ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบวรราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้ง	เจ้ากรม	เป็นหมื่นอนันตการฤทธิ์	ถือศักดินา	๕๐๐	ทำ
	ปลัดกรม	เป็นหมื่นวิจิตรครุการ	ถือศักดินา	๓๐๐	
	สมุห์บาญชี	เป็นหมื่นชำนาญกำหนด	ถือศักดินา	๒๐๐	

ราชการในหลวงแลในกรมสืบไป ตั้งแต่ ณ วัน ๒ ฯ[๑๓] ๑ ค่ำ ปีเถาะนพศก ศักราช ๑๒๒๙[๑] เป็นวันที่ ๖๑๕๓ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

[๑] ตรงกับ วันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๐

กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารองทรง เปนพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามว่า กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ อัชนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารองทรง เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว ได้ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบวรราชวัง ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พละ ปฏิภาณ สารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

	เจ้ากรม	เปนหมื่นสิทธิสุขุมการ	ถือศักดินา	๕๐๐	
ให้ทรงตั้ง	ปลัดกรม	เปนหมื่นวิจารณ์สุขุมกิจ	ถือศักดินา	๓๐๐	ทำ
	สมุห์บาญชี	เปนหมื่นวินิจพลประมาณ	ถือศักดินา	๒๐๐	

ราชการในหลวงแลในกรมสืบไป

ตั้งแต่ ณ วัน ๑ ๅ ๖ ค่ำ ปีเถาะนพศก ศักราช ๑๒๒๙[๑] เปนวันที่ ๖๐๖๔ ในรัชกาลประจุบันนี้ ฯ

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงตั้งกรมพระอัฐิเจ้านายอิก ๓ พระองค์ แต่จะตั้งเมื่อปีใดในจดหมายเหตุอาลักษณ์หาปรากฎปีไม่ คือ

พระเจ้าไอยิกาเธอ พระองค์เจ้ากุ เปนกรมหลวงนรินทรเทวี พระองค์ ๑

พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชี เปนกรมขุนรามินทรสุดา พระองค์ ๑

สมเด็จพระมาตุจฉา ฯ เปนกรมขุนอนัคฆมหารี พระองค์ ๑

มีจดหมายเหตุอาลักษณ์ อยู่ดังนี้

ทรงตั้งพระอัฐิ กรมหลวงนรินทรเทวี

ทรงตั้งพระอัฐิ กรมขุนรามินทรสุดา

ทรงตั้งพระอัฐิ กรมขุนอนัคฆมหารี

คำประกาศรวมกับพระอัฐิพระองค์อื่น

[๑] หรือวันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๙ ค่ำ จ.ศ. ๑๒๒๙ แต่เมื่อสอบเทียบกับปฏิทินค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ และปฏิทิน ๒๒๐ ปี (ของ ร.อ. ทองคำ ยิ้มกำภู) ปรากฏว่า คลาดเคลื่อน ไม่ตรงกัน จึงสันนิษฐานว่า น่าจะเป็น วันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ (๑ ๅ ๖ ค่ำ) ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๐

ประกาศตั้งพระอัฐิ

ทรงพระราชดำริห์ว่าพระบรมราชวงศ์อันนี้ ได้ดำรงถาวรวัฒนาการมา พระราชวงศานุวงศ์มีพระบรมธรรมิกราชาธิราช ๔ พระองค์ด้วยกัน บางพระองค์ได้ดำรงมามีพระนามปรากฏ โดยบรรดาศักดิ์นั้น ๆ บางพระองค์ทิวงคตเสียก่อน แต่ยังมิได้สร้างพระนครนี้ก็มี บางพระองค์ก็ดำรงมาแต่หามีพระนามปรากฏตามบรรดาศักดิไม่ มีแต่พระอัฐิ ซึ่งได้เชิญประดิษฐานไว้ในหอพระอัฐิข้างในในหอพระอัฐิข้างนอก เมื่อคราวใดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแลพระราชวงศานุวงศ์คิดถึงพระเดชพระคุณ แลจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายพระราชวงศานุวงศ์ซึ่งทิวงคตแล้วยังมีอยู่แต่พระอัฐินั้น ๆ ก็หามีสำคัญที่จะออกพระนามให้รู้ชัดโดยสดวกได้ไม่ อนึ่งเมื่อคราวใดจะกล่าวเรื่องราวในพระราชพงศาวดาร ก็ออกพระนามผิดบ้างถูกบ้างไม่ต้องกันยากที่จะเข้าใจได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้ประกาศแก่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมแลพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวงให้รู้จงทั่วกันว่า พระอัฐิพระบรมชนกนาถในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เปนพระบรมไอยกาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เปนพระบรมไปยกาในพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชแลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นให้เรียกว่า พระอัฐิในสมเด็จพระบรมมหาไปยกาธิบดี

อนึ่งพระราชธิดาผู้ใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเปนพระเชษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น ยังหามีพระนามปรากฏโดยบรรดาศักดิ์ไม่ เพราะว่าเจ้าต่างกรมแลพระองค์เจ้าฝ่ายใน ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้เรียกว่าพระบรมวงศ์เธอทั้งสิ้นแล้ว บัดนี้จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้เรียกพระอัฐิพระราชธิดาผู้ใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่าพระอัฐิในพระประถมบรมวงศ์

อนึ่งพระเจ้าน้องนางเธอ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ยังหามีพระนามปรากฏโดยบรรดาศักดิ์ไม่ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระนามพระอัฐิเปนกรมหลวงนรินทรเทวี

อนึ่งพระเชษฐภคินีในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ ซึ่งเปนพระธิดาในสมเด็จพระบรมเชษฐภคินี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งมีพระนามว่า กรมพระศรีสุดารักษ์นั้นก็ยังหามีพระนามปรากฏโดยบรรดาศักดิ์ไม่ เพราะว่าพระโอรส ๒ พระองค์ในกรมพระศรีสุดารักษ์

นั้นเปนเจ้าฟ้ากรมหลวงองค์หนึ่ง เปนเจ้าฟ้ากรมขุนองค์หนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาพระนามพระอัฐิพระเชษฐภคินี ในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์อนุโลมตาม เปนกรมขุนอนัคฆมหารี

อนึ่งพระภาคิไณยนารี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งพลัดไปประเทศอื่นแล้ว เชิญเสด็จกลับมาแต่เมืองทวาย ซึ่งได้ทรงศีลโดยวิสัยสตรีนั้น สิ้นพระชนม์แล้ว ยังมีอยู่แต่พระอัฐิ ยังหามีพระนามโดยสมควรไม่ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาพระนามพระอัฐิ เปนกรมขุนรามินทรสุดา ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยวรยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ ในปีนั้นเมื่อเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีอุปราชาภิเษกทรงสถาปนาพระเจ้าวรวงศเธอ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เปนพระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เรื่องพระราชพิธีมีปรากฏในหมายรับสั่งแลจดหมายเหตุอาลักษณ์เปนเนื้อความดังนี้

อุปราชาภิเษกกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

หมายรับสั่งการพิธีอุปราชาภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๕ นี้ เอาหมายรับสั่งครั้งอุปราชาภิเษกพระบาทสมเด็จฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยเปนกรมพระราชวังบวร ฯ ต้นร่างมีรอยวงเปลี่ยนตรงพระนาม แลตัดความที่ว่า "เหมือนอย่างเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตครั้งกรุงเก่า" ออกเสีย แต่นอกจากนี้ไม่เห็นแก้ไขอันใด แต่ลักษณการพิธีอุปราชาภิเษกที่ทำจริง ตามความที่ได้ทราบจากผู้มีอายุจำความได้แน่นอนในเวลานั้น ว่าเอาแบบการอุปราชาภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ บ้าง เอาแบบการที่ทำครั้งบวรราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวบ้าง มาปนปรุงเปนรูปการอุปราชาภิเษกในครั้งนี้ คือ ตั้งพระแท่นมณฑลบนพระที่นั่งพุทไธศวรรย์แลมีเทียนไชยเหมือนครั้งก่อน ๆ ตั้งเตียงพระสงฆ์สวดภาณวารบนพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ตามแบบพิธีมีเทียนไชย พระแท่นสรงตั้งข้างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย โรงพิธีพราหมณ์ปลูกข้างพระที่นั่งพุทไธศวรรย์เหมือนแต่ก่อน ส่วนการเฉลิมพระราชมณเฑียรทำพิธีที่พระที่นั่งวสันตพิมานเหมือนแต่ก่อน จำนวนพระสงฆ์สวดมนต์ในจดหมายเหตุที่ข้าพเจ้าพบกล่าวว่า ๓๕ รูป คือ สวดในที่พระบรรธม ๕ รูป สวดที่พระที่นั่งพุทไธศวรรย์ ๓๐ รูป

งารพิธีอุปราชาภิเษกสวดมนต์ตั้งน้ำวงด้าย ณ วันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก[๑] รุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ[๒] กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ทรงจุดเทียนไชย แล้วพระสงฆ์เริ่มสวดภาณวาร ครั้นเวลาบ่ายเปนวันสวดมนต์การพิธีอุปราชาภิเษกวันแรก จัดที่ตึกสองชั้นในพระราชวังบวร ฯ ข้างฝ่ายหน้าเปนที่พลับพลาทรงเครื่องของกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ เวลาบ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยกระบวรราบขึ้นไปยังพระราชวังบวร ฯ อย่างพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเมื่อคราวบวรราชาภิเษก แต่ไม่ได้แห่เปนพยุหยาตรา ๔ สาย เมื่อเสด็จประทับที่พระที่นั่งคชกรรมประเวศแล้วกรมหมื่นบวรวิไชยชาญแต่งพระองค์ทรงเครื่องเยียรบับ ฉลองพระองค์ครุย ทรงพระมาลาเพ็ชร เสด็จทรงพระเสลี่ยงกง มีกระบวรข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวร ฯ แห่หน้าหลัง พร้อมด้วยเครื่องสูงสามชั้นตามพระเกียรติยศกรมพระราชวังบวร ฯ เดิรกระบวรแห่จากตึกที่ประทับผ่านหน้าพระที่นั่งคชกรรมประเวศมาถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วจึงมาประทับที่เกยข้างพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ

---

๑ ๗ ปี ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑

๒ ๑ ปี ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑

เข้าไปประทับในพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญตามเสด็จเข้าไปประทับสดับพระปริตจนจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับคืนพระบรมมหาราชวัง ทางโน้นก็แห่กรมหมื่นบวรวิไชยชาญกลับไปยังตึกที่ประทับ เวลาเช้ากรมหมื่นบวรวิไชยชาญเสด็จมาทรงประเคนเลี้ยงพระงารเหมือนกันทั้ง ๓ วัน

ครั้น ณ วันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] เวลาเช้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปยังพระราชวังบวร ฯ ครั้นได้พระฤกษ์เวลาเช้าโมงเศษ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญเสด็จสู่ที่สรงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานน้ำแล้ว กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ แลพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายหน้า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ แลเจ้าจอมมารดาเอมซึ่งเปนชนนีของกรมหมื่นบวรวิไชยชาญถวายน้ำ ครั้นสรงแลทรงเครื่องเสร็จแล้ว เสด็จมาสู่ที่เฝ้าในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พระศรีสุนทรโวหารเจ้ากรมพระอาลักษณอ่านประกาศ

เมื่ออาลักษณอ่านประกาศจบแล้ว พระสงฆ์สวดไชยมงคลปริต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ทรงเจิม แลพระราชทานพระสุพรรณบัฏกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแล้วพระราชทานเครื่องราชูปโภคสำหรับพระเกียรติยศ กรมพระราชวังบวร ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ ทางโน้นกรมพระราชวังบวร ฯ ทรงประเคนเลี้ยงพระต่อนั้นจึงเฉลิมพระราชมณเฑียร

จาฤกพระสุพรรณบัฏ

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่มหาอุปราชฝ่ายหน้า ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ รับพระราชบัณฑูรตามอย่างในพระราชกำหนดกฎหมายเดิม จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๑ พรรษา ปัตยุบันกาล มังกรสังวัจฉรมฤคสิรมาส ชุษณปักษเอกาทสมีดิถีพุธวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ วรุตมพงศบริพัตร วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธเคราหณีจักรีบรมนาถ มหามกุฎราชราม วรังกูร สุจริตมูลสุสาธิตอรรคอุกฤฐไพบูลย์ บุรพาดูลย์กฤษดาภินิหาร สุภาธิการรังสฤษฎ์ ธัญญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคประณตบาทบงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผล อุดม

---

[๑] ๔ ฯ ๑๑ ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๑

บรมสุขุมาล ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณ อดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ วิสิษฐศักดิสมญา พินิตประชานาถ เปรมกระมลขัตติยราชประยูร มูลมุขมาตยาภิรมย์ อุดมเดชาธิการ บริบูรณคุณ สารสยามาทินครวรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายกอนันต์ มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษสิรินธร อเนกชนนิกรสโมสรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปฎลเศวตฉัตราดิฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเษกาภิษิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหศวริยมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาธิราชวโรดมบรมนาถ ชาติอาชาวศรัย พุทธาทิไตรรัตนสรณารักษ อดุลยศักดิอัคนเรศราธิบดี เมตตากรุณาสีตลหฤทัย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิบดินทร์ ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไหสุริยพิมาน โดยสถานอุตราภิมุข พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ แลท่านเจ้าพระยา แลพระยาข้าทูลลอองธุลีพระบาท ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน เฝ้าโดยลำดับตามฐานานุศักดิ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสปฤกษาว่า ธรรมเนียมในสยามราฐกรุงเทพมหานครเปนจารีตสืบมาแต่โบราณ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติราชาภิเษก ในพระบรมมหาราชวังเปนพระเจ้าแผ่นดินใหญ่แล้ว ฝ่ายพระบวรราชวังก็เคยทรงพระราชดำริห์ให้เลือกสรรพระราชวงศานุวงศ์พระองค์หนึ่งพระองค์ใด ซึ่งประกอบด้วยพระวัยวุฒิปรีชา มีวิริยาธิคุณสามารถ รอบรู้ในราชกิจควรจะช่วยทำนุบำรุงรักษาแผ่นดินไม่ให้เกิดการจลาจล แลระงับดับความร้อนรนทุกข์เข็ญของราษฎรให้อยู่เย็นเปนสุขทั่วหน้า ได้สถาปนาขึ้นเปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้า รับพระบัณฑูรเฉลิมพระราชมณเฑียร ดำรงราชอิศริยยศ ได้เปนที่เชิดชูเฉลิมพระเกียรติคุณปรากฏแก่ชนชาวต่างประเทศ ซึ่งเข้ามาตั้งอยู่อาศรัยแลไปมาค้าขายในพระมหานครนี้สิ้นกาลนาน การดังนี้เคยมีทุก ๆ แผ่นดิน ครั้งนี้ทรงพระราชดำริห์พร้อมกับความตริของพระราชวงศานุวงศ์ แลท่านเสนาบดีเห็นว่าพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ เปนพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์มาช้านาน ทรงประพฤติกิจการถูกต้องพระราชอัธยาศรัยโดยมากไม่มีความพลั้งพลาดประการใด แลกอปด้วยพระวัยวุฒิปรีชาสามารถรอบรู้ในราชกิจนั้น ๆ แลทรงพระปัญญาขันธวิริยภาพฉลาดในการช่าง แลสันทัดชัดเจนในสรรพกิจต่าง ๆ ซึ่งเปนการทำนุบำรุงรักษาแผ่นดินได้ แลมีพระอัธยาศรัยเรียบร้อย ควรจะครอบครองเปนเจ้าของทำนุบำรุงรักษาพระบวรราชวัง ให้ดำรงราชอิศริยยศ เปนจิรฐิติกาลสืบไปได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้ตั้งการพระราชพิธีอุปราชาภิเษก สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ ขึ้นเปนกรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้า รับพระบัณฑูรที่มหาอุปราชเถลิงพระราชมณเฑียรในพระบวรราชวัง ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ ตามอย่างในพระราชกำหนดกฎหมายเดิม จงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ ฯ

กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์

ทรงเฉลิมพระเกียรติยศพระอัฐิพระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เปนกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ มีสำเนาหมายรับสั่ง แลจดหมายเหตุอาลักษณอยู่ดังนี้

ณ วันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๑๑ ค่ำ[๑] ตั้งพิธีเฉลิมพระนามพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่พระนั่งพิมานรัฐยา พระสงฆ์ ๑๕ รูปสวดพระพุทธมนต์ แล้วมีเทศนากัณฑ์ ๑ รุ่งขึ้น ณ วันศุกร เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ[๒] เวลาเช้า อาลักษณอ่านประกาศ

---

๑ ๕ ๑๑ ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๑

๒ ๖ ๑๒ ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๑

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๑ พรรษา ปัตยุบันกาล มังกรสังวัจฉรบุศยมาส ชุษณปักษพารสีดิถีสุกรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระกระมลราชหฤทัย ประกอบไปด้วยพระกตัญญุตากตเวทิตา รฦกถึงบุรพาธิการกิจ สมเด็จพระราชชนนี ซึ่งมีมหันตคุณวราดิเรกอเนกประการ ด้วยทรงอภิบาลบำรุงรักษา ตั้งแต่ดำรงพระครรภ์มา พร้อมด้วยพรหมาธิมุตธยาศรัย จำนงแต่ในความสุขสำราญแลเหตุเปนที่ตั้งความเจริญ แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเปนพระบรมราชวโรรสตลอดจนเวลาทิวงคต ปลงพระชนมายุสังขารล่วงไป ก็คงตั้งพระหฤทัยอาลัย ด้วยจะให้ทรงพระเจริญด้วยพระบรมราชอิศริยยศต่าง ๆ จึงทรงพระราชดำริห์ด้วยวิบุลยปรีชา ว่าเหตุที่จะฉลองพระเดชพระคุณให้สมควรเปนปัตโยปการิตาอย่างอื่นอย่างใดก็ไม่มี เพราะฉนั้นจึงทรงพระราชบัญญัติดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม ให้สถาปนาเลื่อนพระนามพระอัฐิสมเด็จพระราชชนนี ซึ่งควรเปนที่คารวสถานจิรกาลทิวงคตแล้วนั้น ขึ้นเปนกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ โดยฐานันดรนามที่สมเด็จพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง ตามบรรพโบราณราชจารีตสืบมา เปนการฉลองพระเดชพระคุณให้เปนสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล แลสมควรจะตั้ง เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ให้มีฐานานุศักดิ์คุมเลขข้าในกรม ปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงที่สังฆวิหาร เปนการพระราชกุศล แลทรงพระราโชทิศกัลปนาผลถวายเนือง ๆ ไป ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยวรยศ ปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

สัญญาบัฏ

ให้นายพัดจางวางขอเฝ้า เปนพระเทพศิรินทรามาตย์ เจ้ากรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๑๖๐๐

ให้นายพันข้าหลวงเดิม เปนหลวงวรนาถภักดี ปลัดกรมขอเฝ้า ถือศักดินา ๘๐๐

ให้นายทหารข้าหลวงเดิมเปนขุนทวีพลากร สมุห์บาญชีขอเฝ้า ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับที่ทั้ง ๓ นี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยผาสุกสวัสดิ์ ทุกประการเทอญ

ตั้งแต่ ณ วัน ๖ ๑๒ ฯ ๒ค่ำปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๓๐[๑] เปนวันที่ ๔๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๑

กรมพระสุดารัตนราชประยูร

ทรงสถาปนาพระเจ้าราชวรวงศเธอ พระองค์เจ้าหญิงลม่อม พระขนิษฐภคนี ของสมเด็จพระมาตามไหยกาธิบดี กรมหมื่นมาตยาพิทักษ เปนกรมพระสุดารัตนราชประยูร เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ มีจดหมายเหตุอาลักษณ์อยู่ดังนี้

จารึกพระสุพรรณบัฏ

พระเจ้าราชวรวงศเธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูร วรรคเดชเปนอาทิ วรรคศรี เปนอันตอักษร จงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ ฯ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้พระเจ้าราชวรวงศเธอ พระองค์เจ้าลม่อม เลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจารึกไว้ในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว ได้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม จงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ ฯ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนพระสุดารัตนราชประยูร ถือศักดินา ๘๐๐

ปลัดกรม เปนหลวงประชานุกูลกิจ ถือศักดินา ๖๐๐

สมุหบาญชี เปนขุนพินิจพลขันธ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทำราชการในหลวงแลในกรมโดยอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมสืบไป ตั้งแต่ ณ วัน ๖ ฯ๒ ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศกศักราช ๑๒๓๐[๑] เปนวันที่ ๓๘ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๑ พรรษา ปัตยุบันกาล มังกรสังวัจฉร บุศยมาส ชุษณปักษปัญจมีดิถีสุกรวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศเธอพระองค์เจ้าลม่อมนั้น มีบรรพการิตาคุณวโรปการ ได้ทรงอภิบาลอุปถัมภ์บำรุงบริรักษ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ดำรงด้วยสุขสวัสดิ์นานานุประการ ดังหนึ่งสมเด็จพระราชชนนี ตั้งแต่พระเยาว์มา คุมถึงเวลาทรงพระเจริญวัยดังพระหฤทัยจำนงประสงค์ เพื่อจะทรงพระเจริญรุ่งเรืองด้วยพระบรมราชอิศริยยศในที่ต่าง ๆ โดยสมควร แลเปนที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัยมากกว่าพระเจ้าราชวรวงศเธอพระองค์อื่น ๆ สมควรเปนที่เคารพนับถือทั่วไปในพระราชวงศานุวงศทั้งปวง จึงมีพระราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้สถาปนาพระเจ้าราชวรวงศเธอฝ่ายใน พระองค์เจ้าลม่อม เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าราชวรวงศเธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูร วรรคเดชเปนอาทิวรรคศรีเปนอันตอักษร ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ เปนการฉลองพระเดชพระคุณ ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ทำราชการในแผ่นดินสมควรแก่ความที่เนื่องในพระวงศอันสูงศักดิ์สนิทในพระราชตระกูลนี้

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๑

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนพระสุดารัตนราชประยูร ถือศักดินา ๘๐๐

ปลัดกรม เปนหลวงประชานุกูลกิจ ถือศักดินา ๖๐๐

สมุหบาญชี เปนขุนพินิจพลขันธ์ ถือศักดินา ๓๐๐ ทำการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป เทอญ

เฉลิมพระนามสมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี

ในปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ นั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์กลาง พระชนมายุถึงกำหนดโสกันต์ เนื่องในงารพระราชพิธีโสกันต์นั้น พระราชทานพระสุพรรณบัฏสถาปนาพระเกียรติยศเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี มีจดหมายเหตุอาลักษณดังนี้

จารึกพระสุพรรณบัฏ

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ศรีสมมติเทวราชรวิวงศ วโรภัยพงศพิสุทธ มกุฎราชวรังกูร มไหสูรยารหราชกุมาร สิงหนาม ขอจงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบูลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ เทอญ ฯ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์กลาง ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ศรีสมมติเทวราชรวิวงศวโรภัยพงศพิสุทธ มกุฎราชวรังกูร มไหสูรยารหราชกุมาร สิงหนาม ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นจักรพรรดิพงศ ถือศักดินา ๘๐๐

ปลัดกรม เปนหมื่นจำนงราชกิจ ถือศักดินา ๖๐๐

สมุหบาญชี เปนหมื่นสิทธิพลนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ทำราชการโดยผาสุกสวัสดิ์เจริญ เทอญ ฯ

ตั้งแต่ ณ วัน ๑๖ ๒ ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๓๐[๑] เปนวันที่ ๕๔ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๑ พรรษา ปัตยุบันกาล มังกรสังวัจฉรบุศยมาสกาฬปักษ์ ฉัฏฐีดิถี รวิวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่าพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าชายจาตุรนต์รัศมี ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ ฯ ยังเสด็จดำรงอยู่ มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้กำหนดวันมีฤกษ์สมควรแล้ว ให้เจ้าพนักงารจารึกเฉลิมพระนามลงในพระสุพรรณบัฏเปนสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าในกาลก่อน ๆ มา พระบรมราชโองการดำรัสสั่งทั้งนี้ ค้างอยู่จนตลอดเวลาเสด็จสวรรคตแล้วล่วงไป ยังหาได้จารึกเฉลิมพระนามไม่ บัดนี้ทรงพระราชรำพึงถึงพระเดชพระคุณ ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ ฯ มีพระบรมราชบรรหารดำรัสไว้นั้น จะให้สำเร็จโดยพระราชประสงค์ได้ อนึ่งพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี มีพระชนมายุทรงพระเจริญวัยควรแก่การพระราชพิธีโสกันต์ เปนอภิลักขิตสมัยเวลาจะรับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระเกียรติคุณวิบุลยวรยศฐานันดรศักดิสมญาที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า เพื่อจะรักษาโบราณราชประเพณีไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้เฉลิมพระนาม พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ศรีสมมติเทวราชรวิวงศ วโรภัย

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๑

พงศพิสุทธ มกุฎราชวรังกูร มไหสูรยารหราชกุมาร สิงหนาม ดังนี้ ให้ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า ฯ ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพ ทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเปนในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ ในพระบรมราชวงศนี้ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์

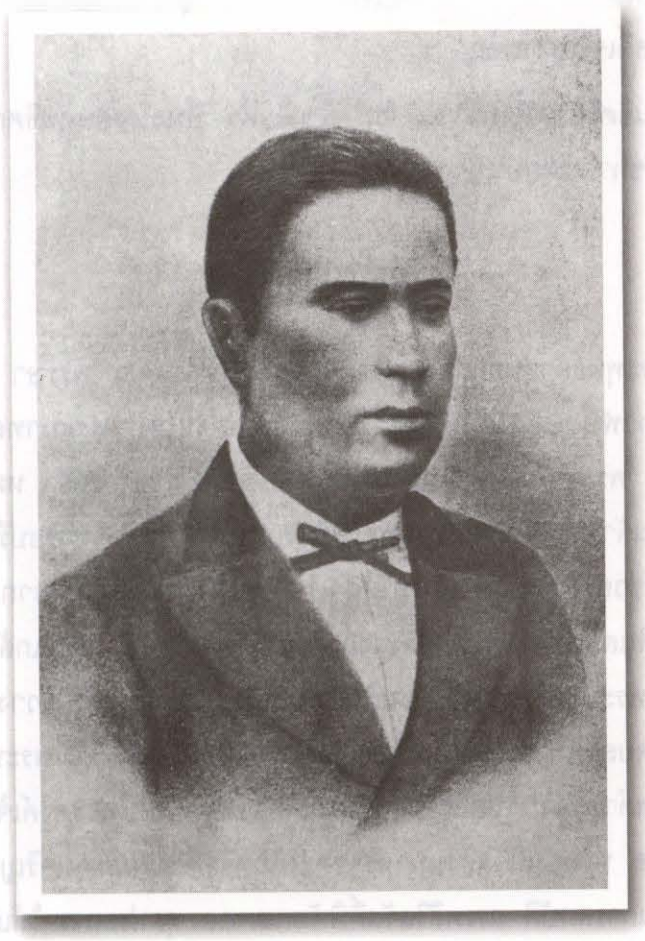

ในปลายปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ นั้น ทรงตั้งหม่อมเจ้าสิงหนาท ในพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระพิทักษเทเวศร์ เปนพระองค์เจ้า มีจดหมายเหตุอาลักษณ ดังนี้

จารึกพระสุพรรณบัฏ

พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ อัชนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ ฯ

ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ

ให้เลื่อนหม่อมเจ้าสิงหนาท เปนพระองค์เจ้า มีพระนามตามจารึกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ อัชนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยผาสุกสวัสดิ์เจริญ เทอญ ฯ

พระราชทานอิศริยยศตั้งมา ณ วัน ๖ ๗๘ ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๓๐[๑] เปนวันที่ ๑๑๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๑ พรรษา ปัตยุบันกาล มังกรสังวัจฉร ผคุณมาสกาฬปักษอัฐมีดิถีศุกรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าสิงหนาทเปนพระโอรสผู้ใหญ่ในพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระพิทักษเทเวศร์ กอปด้วยวิริยปรีชาความฉลาดรอบรู้ในราชกิจต่าง ๆ ได้ช่วยรับราชการในกรมให้สำเร็จด้วยกำลังสติปัญญามาก เคยฉลองพระเดชพระคุณมาแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดมา แลได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในแผ่นดินปัตยุบันนี้ เปนที่คุ้นเคยไว้วางพระราชอัธยาศรัยมีพระชนมายุเจริญวัยโดยลำดับ ควรจะเปนพระองค์เจ้าองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้าสิงหนาทเปนพระองค์เจ้า แลเพิ่มอักษรนำพระนามว่าพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ อัชนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ให้เต็มด้วยพระอิศริยยศบรรดาศักดิ เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ฉลองพระเดชพระคุณเปนประธานาธิบดี เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยต่างพระเนตรพระกรรณในกรมม้า ขอให้เกียรติคุณอดุลยยศ เดชานุภาพปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๑๒ ทรงตั้งพระองค์เจ้า ๒ พระองค์ คือ

ตั้งหม่อมเจ้าประเสริฐศักดิ ในสมเด็จพระมาตามไหยกาธิบดี ฯ เปนพระองค์เจ้า พระองค์ ๑

ตั้งหม่อมเจ้าดิศ ในพระไอยกาเธอ กรมหมื่นณรงค์หริรักษ เปนพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ พระองค์ ๑

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๑

จดหมายเหตุอาลักษณ เรื่องตั้งกรมแลตั้งพระองค์เจ้าที่จะคัดมาพิมพ์ต่อไปในหนังสือนี้ เพื่อจะมิให้หนังสือยืดยาวเกินความประสงค์ของผู้อ่าน จะคัดมาลงไว้แต่ประกาศ เพราะพระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏก็ดี แลชื่อเจ้ากรมปลัดกรมสมุหบาญชี ความในใบกำกับพระสุพรรณบัฏก็ดี มีปรากฏอยู่ในประกาศแล้ว

พระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๒ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปสังวัจฉรภัทรบทมาสกาฬปักษสัตมีดิถี ศศิวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าประเสริฐศักดิเปนพระโอรสในพระบรมราชมาตามไหยกาธิบดี ซึ่งได้เฉลิมพระนามตามพระราชอิศริยยศที่พระองค์เจ้าต่างกรม ปรากฏว่ากรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ สิ้นพระชนม์ล่วงไปช้านานแล้วนั้น เปนพระเจ้าหลานเธอ

ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บัดนี้ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชาฉลาดในพระราชกิจต่าง ๆ สมควรจะเปนพระองค์เจ้า มีราชอิศริยยศฐานานุศักดิ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย ให้ว่าราชกิจจานุกิจบางอันฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้าประเสริฐศักดิ เปนพระประพันธวงศเธอพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ครุฑนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิ์เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนานเทอญ ฯ

พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๒ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปสังวัจฉรภัทรบทมาส กาฬปักษนวมีดิถีพุธวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าดิศได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการช่างมาช้านาน แต่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนบัดนี้ มีวิริยปรีชาฉลาดรอบรู้สันทัดจัดเจนดีในการช่าง ได้ทำสิ่งของต่าง ๆ แลบังคับบัญชา

แลชักนำให้ผู้อื่นทำบ้าง ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายโดยพระราชประสงค์นั้น ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้มีอิศริยยศเปนหม่อมเจ้าจางวาง ได้บังคับบัญชาในกรมช่างสิบหมู่สิทธิ์ขาดอยู่แล้ว แต่ยังหาได้รับราชอิศริยยศฐานันดรศักดิเปนพระองค์เจ้าไม่ บัดนี้จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าดิศ เปนพระองค์เจ้า มีสร้อยพระนามเพิ่มโดยสมควรว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ โสณนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิ์ เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศ ปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ ทรงเฉลิมพระนามพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์น้อย เปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ ทรงกรมหมื่นภาณุพันธุวงศวรเดช พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าหญิงพื้นพงศ ในสมเด็จพระมาตามไหยกาธิบดี เปนพระองค์เจ้าพื้นพงศ์ประยูรวงศ์สนิท พระองค์ ๑

สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๓ พรรษา ปัตยุบันกาล อัสสสังวัจฉร สาวันมาสชุษณปักษ อัฐมีดิถีครุวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ ทรงเจริญพระชนมายุพรรษาใกล้เวลาพระราชพิธีโสกันต์ เปนอภิลักขิตสมัย สมควรจะรับพระสุพรรณบัฏ เฉลิมพระเกียรติคุณวิบุลยวรยศฐานันดรศักดิ์ ที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าเพื่อจะรักษาโบราณราชประเพณีไม่ให้เสื่อมสูญ แลเปนการฉลองพระเดช

พระคุณให้สมโดยพระราชดำริห์ ในสมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นด้วย จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้เฉลิมพระนามพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์น้อย ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า ฯ มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ ดำรงราชอิศริยาธิบดีศรีวิสุทธมหามงกุฎพงศวโรภยาภิชาติ ราชโสทรานุชาธิบดินทร ทิพยศิรินทรพิพัฒน์ สุขุมาลรัตนราชกุมาร โสณนามดังนี้ ให้ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิ์เดชานุภาพทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเปนในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ในพระบรมราชวงศนี้ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

อนึ่งเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีพระอิศริยยศเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า พระองค์หนึ่งแล้วดังนี้

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นภาณุพันธุวงศวรเดช ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นภูเบศร์บริบาล ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นประมาณประชุมชน ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นั้น ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป โดยผาสุกสวัสดิ์ทุกประการ เทอญ

พระองค์เจ้าพื้นพงศ์ประยูรวงศ์สนิท

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๓ พรรษา ปัตยุบันกาล อัสสสังวัจฉร ไพศาขมาสชุษณปักษ เอกาทสีดิถีภุมวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าพื้นพงศเปนพระธิดาในสมเด็จพระบรมราชมาตามไหยกา ซึ่งได้เฉลิมพระนามตามพระราชอิศริยยศ ที่พระองค์เจ้าต่างกรม ปรากฏว่ากรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ สิ้นพระชนม์ล่วงไปนานแล้วนั้น แลเปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บัดนี้ทรงเจริญวัยวุฒิปรีชาฉลาดในราชกิจต่าง ๆ ได้รับ

ราชการฝ่ายในฉลองพระเดชพระคุณเปนผู้มีอุปการ ได้อุปถัมภ์บำรุงบริรักษพระองค์แต่ยังทรงพระเยาว์มา แลเปนที่ชอบพระอัธยาศรัยไว้วางพระทัยในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ พระบรมราชชนนี จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าพื้นพงศ เปนพระองค์เจ้าเพิ่มสร้อยพระนามแลคำนำหน้า ว่าพระประพันธวงศเธอ พระองค์เจ้าพื้นพงศ์ ประยูรวงศ์สนิท วรรคสิริ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิ์เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศ ปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนานเทอญ

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ ทรงตั้งหม่อมเจ้าสายในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เปนพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระองค์ ๑

พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

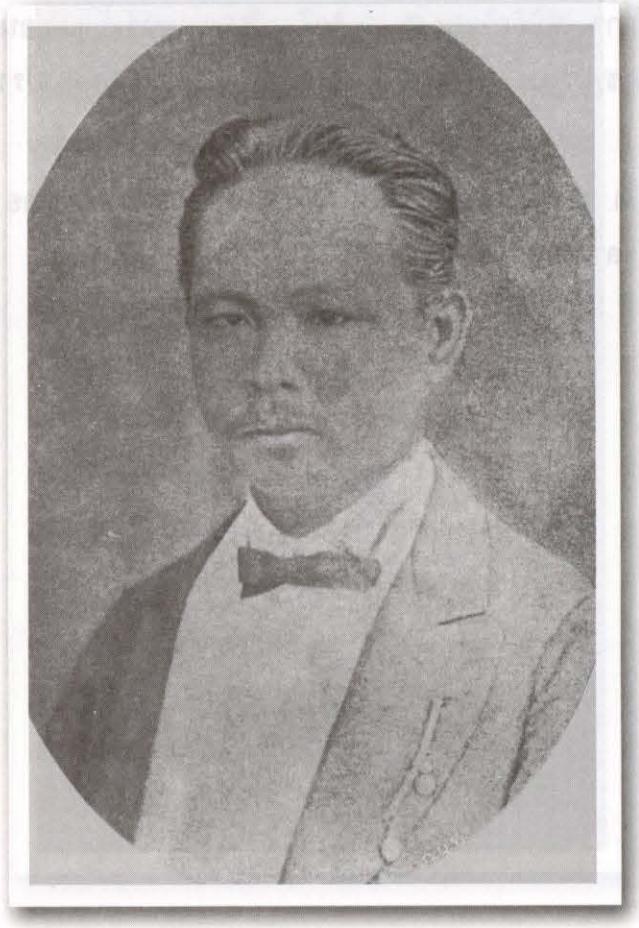

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๕ พรรษา ปัตยุบันกาล วานรสังวัจฉรบุศยมาสกาฬปักษ นวมีดิถีพุธวารปริจเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าสายเปนพระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ซึ่งดำรงราชอิศริยยศที่ต่างกรมผู้ใหญ่ว่ากรมหลวงวงศาธิราชสนิทสิ้นพระชนม์ล่วงไปแล้วนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้รับราชการเปนจางวางในกรมหมอฉลองพระเดช

พระคุณ บัดนี้มีพระชนมายุเจริญวัย แลมีวิริยปรีชาสามารถรอบรู้ในราชกิจ แลมีอาการเรียบร้อยสนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัยสมควรจะเปนพระองค์เจ้ามีอิศริยยศฐานานุศักดิ์ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้ว่าราชกิจจานุกิจต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าสาย เปนพระองค์เจ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏนั้นแล้ว ว่าพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ คชนามจงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิ์เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ โดยผาสุกสวัสดิ์สืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖ ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูร เปนกรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูรพระองค์ ๑

กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๖ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏสังวัจฉระ บุศยมาสชุษณปักษ จาตุทสีดิถีครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศเธอกรมพระสุดารัตนราชประยูร ได้มีบรรพการิตาธิการกิจมหันตคุณวโรปการ ได้ทรงอภิบาลบำรุงบริรักษ์พระองค์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์มาพร้อมด้วยพรหมาธิมุตธยาศรัย จำนงแต่ในความสุขสำราญ แลเหตุเปนที่ตั้งความเจริญรุ่งเรือง ด้วยพระบรมราชอิศริยยศในมไหศวริยาธิปัตย สืบลำดับพระบรมราช

ตระกูลอันสูงศักดิ์สืบต่อไปภายหน้า แลมีพระคุณเปนมหันตวราดิเรกโดยอเนกประการเสมอด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี ก็เหตุที่จะฉลองพระเดชพระคุณโดยกระตัญญุตากตเวทิตาให้สมควรเปนปัตโยประการิตากิจอันยิ่งใหญ่อย่างอื่นก็ไม่มี จึงได้ทรงสถาปนาให้ดำรงที่กรมพระสุดารัตนราชประยูร รับพระบรมราชอิศริยยศอลงกฎเกียรติคุณอดุลยคารวสถาน อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ฝ่ายในแล้วแต่ครั้งก่อน บัดนี้ทรงพระอนุสรรำพึงจะทรงแสดงพระกตัญญุตากตเวทิตาคุณ ให้ไพบูลยภิยโยยิ่งขึ้นไปเปนปัตโยปการาธิการกิจ ทดแทนบรมบรรพาธิการฉลองพระคุณให้เต็มพระบรมราชประสงค์ ให้ได้รับดำรงพระบรมราชอิศริยยศใหญ่ยิ่งขึ้น สูงเสมอสมเด็จพระบรมราชชนนี ซึ่งมีพระคุณเปนที่ยิ่งใหญ่ แลมีพระอัธยาศรัยเรียบร้อย ดำรงอยู่ในสัตยสุจริตสมควรเปนใหญ่ฝ่ายในพระบรมมหาราชวัง ที่เคารพนับถือทั่วไปในพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนามพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมพระสุดารัตนราชประยูรขึ้นเปนสมเด็จ เปลี่ยนพระบรมสมญานามข้างต้นตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระบรมมไหยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูรดังนี้ ดำรงพระบรมราชอิศริยยศวิบูลยเกียรติคุณอดุลยศักดิ์ ที่ควรเคารพยิ่งใหญ่เสมอพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ศุภอิฐวรผล ธนสารสมบูรณ อดูลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

มีเจ้ากรมเลื่อนฐานาศักดิ์ เปนพระยาสุดารัตนราชประยูร ได้ถือศักดินา ๑๐๐๐ ปลัดกรมเปนพระประชานุกูลกิจ ได้ถือศักดินา ๘๐๐ สมุหบาญชีเปนหลวงพินิตพลนิกร ถือศักดินา ๕๐๐ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในหลวงแลในกรมสืบไป โดยผาสุกสวัสดิ์ทุกประการ เทอญ

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๔๑๗ ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ เปนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศวัชรินทร เปนกรมพระเทเวศวัชรินทร ฯ พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวรศักดาพิศาล เปนกรมหลวงวรศักดาพิศาล พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนบำราบปรปักษ์ เปนกรมพระบำราบปรปักษ์ พระองค์ ๑ ปรบธอ

กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๗ พรรษา ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉรมาฆมาสชุษณปักษ์ ฉัฐมีดิถีศุกรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ เปนพระองค์เจ้าในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงประพฤติสาสนพรหมจรรย์ในธรรมวรยุติกนิกาย อยู่ร่วมสนิทชิดชอบ

พระอัธยาศรัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมา แต่เมื่อยังทรงพระผนวชอยู่นั้น จนตลอดเวลาเสด็จปริวัตรลาจากพรหมจรรย์มาเถลิงถวัลยราชสมบัติ แล้วได้รับสมณศักดิ์อิศริยยศที่ตั้งครองคณะวัดบวรนิเวศฉลองพระองค์ต่อมา ได้เป็นพระอุปัธยาจารย์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเวลาเมื่อทรงผนวชสามเณร แลทรงรับอุปสมบทในเวลาปัตยุบันนี้ แลได้มีคุณอุปการะเป็นพระอุปัธยาจารย์ ให้สำเร็จบรรพชาอุปสมบท แก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอแลพระราชวงศานุวงศ์อื่นเป็นอันมาก แลมีสมาจารสมณมารยาทเรียบร้อยสมควรจะเป็นครุสักการสถานที่เคารพนับถือแห่งพระบรมราชตระกูลทั่วไป แลทรงพระปรีชาฉลาดรอบรู้ในพระคัมภีร์พุทธศาสตร แลเพทางคศาสตร สมควรเป็นสงฆบรินายกมหาประธานาธิบดี มีสมณศักดิ์อิศริยยศใหญ่ยิ่งกว่าบรรดาสงฆ์บรรพสัชทั้งปวงในฝ่ายพุทธจักรได้ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม ให้เลื่อนอิศริยยศพระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ ขึ้นเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ เพิ่มพระนามข้างต้น แลสร้อยพระนามข้างท้ายตามพระนามสมญาจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์บวรรังษีสุริยพันธุ์ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุต ปฏิบัติสุทธิคณะนายก พุทธสาสนดิลกปวรัยบรรพชิตสรรพธรรมิกกิจโกศล สุวิมลปรีชาปัญญาอรรคอนาคาริยรัตโนดม พุทธวราคมโหรกลากุสโลภาส ปรมินทรมหาราชหิโตปัธยาจารย์ มโหฬารเมตยาภิธยาศรัย พุทธาทิศรีรัตนตรัยคุณารักษ์ อุกฤษฐศักดิ์สกลสงฆปาโมกษประธานาธิบดินทร์ มหาสมณะคณินทรวโรดมบรมบพิตร เสด็จสถิตย์วัดบวรนิเวศราชวรวิหารพระอารามหลวง จิรัฏฐิติกาลในพระพุทธสาสนา เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เป็นพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ถือศักดินา ๑๐๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เป็นหลวงสุนทรสรรพการ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เป็นขุนชำนาญเลขา ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ผู้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ มีความเจริญสวัสดิ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ เทอญ

กรมพระเทเวศวัชรินทร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๗ พรรษา ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉร ฯลฯ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศวัชรินทร เปนพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่มีพระชนมายุเจริญยิ่งกว่าพระบรมราชวงศานุวงศ์ทั้งปวงในปัตยุบันนี้ แลทรงปรีชาฉลาดในราชกิจต่าง ๆ มีวิริยภาพความเพียรทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านานตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ มาจนในรัชกาลปัตยุบันนี้ ให้สำเร็จพระบรมราชประสงค์ได้โดยมาก แลมีพระอัธยาศรัยเรียบร้อย ควรจะเปนเจ้า

ต่างกรมผู้ใหญ่ เป็นประธานาธิบดีที่คำนับแก่พระบรมราชวงศานุวงศ์ทั้งปวง ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนามพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศวัชรินทร เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศวัชรินทร สุรบดินทรเทวราชวิลาสธำรงบรมวงศ์สรรพเชษฐวิเศษศักดิ์ อเนกธัญญลักษณบุญวรฤทธิ มหิศวรพงศ์พิพัฒ สุพรรณรัตนจิตราลังการโกศล สุวิมลปรีชาคณาลงกรณ์ วรเกียรติคุณวิบุลยศักดา อดุลยเดชานุภาพบพิตรนาคนาม จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เป็นพระเทเวศวัชรินทร

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เป็นหลวง

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เป็นขุน

ให้ผู้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ทำราชการในหลวงแลในกรม โดยผาสุกสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหลวงวรศักดาพิศาล

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๗ พรรษา ปัตยุบันกาล ฯลฯ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวรศักดาพิศาล ได้รับราชทินนามที่ตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรม ฉลองพระเดชพระคุณมาช้านานตลอดเวลารัชกาลในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรงพระเจริญพระชนมายุเปนผู้ใหญ่ มีวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจนั้น ๆ ควรจะ

เลื่อนพระนามเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ เปนที่คำนับแก่พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงได้ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนาม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวรศักดาพิศาล เปนตำแหน่งกรมหลวง มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรศักดาพิศาล สุพัฒนาการสวัสดิ์ คชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามกำหนดอย่างธรรมเนียมพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงวรศักดาพิศาล ถือศักดินา

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนถือศักดินา

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เปนหมื่นถือศักดินา

ให้ผู้รับตำแหน่งทั้งสาม ๓ นี้ รับราชการในหลวงแลในกรมโดยผาสุกสวัสดิ์เจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระบำราบปรปักษ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๗ พรรษา ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉร วิสาขมาสซุษณปักษปัญจมีดิถีศศิวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์ เปนพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ในพระบรมราชตระกูลนี้ กอบด้วยพระสติปัญญาวิริยอุสาหในราชกิจใหญ่น้อย ได้ฉลองพระเดชพระคุณในราชการมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ จนรัชกาลปัตยุบันนี้ แลมีพระทัยจงรักภักดีสนิทชิดชอบ เปนที่ไว้วางพระราชอัธยาศรัย

ได้ทรงจัดการนั้น ๆ ให้สำเร็จได้โดยพระราชประสงค์ แลทรงพระปรีชารอบรู้ในอุดมวิชาคชกรรม ศาสตรโหรกลาศาสตร แลปฏิภาณในการแต่งกาพย์กลอนคำโคลงคำฉันท์แลแบบบรรพตำหรับราชกิจศุภการต่าง ๆ ในพระนครแลหัวเมืองทั่วไป มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงดำรงในยุติธรรมสัตยสุจริต เรียบร้อยมา สมควรจะเปนพระบรมวงศ์ดำรงที่ต่างกรมผู้ใหญ่ เปนที่คำนับแก่พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์ เปนเจ้าฟ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ในชั้นเจ้าฟ้ากรมพระ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ มหิศวรศักดิสุนทรรวิวงศ์ บรมพงศ์บริพัตรวิวัฒนยโสดม สรรพศิลปาคมอุดมกิจพิฆเนศวรประสิทธิคชกรรมศาสตร โหรกลานุวาทกาพยปฏิภาณ สฤษฏิสรรพศุภการ สกลรัษฎาธิกิจปรีชาวตโยฬาร์ ยุติธรรมาทวาธยาศรัยไตรศรีรัตนธาดา มหันตเดชานุภาพบพิตร นาคนาม ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ศุภอิฐผลวรเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนานเทอญ

มีเจ้ากรม เปนพระบำราบปรปักษ์ ถือศักดินา ๘๐๐

ปลัดกรม เปนหลวงพิทักษ์พลพยุห ถือศักดินา ๖๐๐

สมุหบาญชี เปนขุนบันลุอักษรศาสตร ถือศักดินา ๔๐๐ ทำราชการในหลวงแลในกรมสืบไป

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยผาสุกสวัสดิ์เจริญ เทอญ

ถึงปีกุญ พ.ศ. ๒๔๑๘ ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร เปนกรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์ พระองค์ ๑

ทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี เปนกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าฉายเฉิด ในสมเด็จพระมาตามไหยกาธิบดี เปนพระองค์เจ้าฉายเฉิด พระองค์ ๑

กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๘ พรรษา ปัตยุบันกาล วราห สัมพัจฉร ไพศาขมาสกาฬปักษสัตตมีดิถีพุธวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร เปนพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์ใหญ่ ได้มีความจงรักภักดีเปนที่ทรงคุ้นเคยแต่เดิมมา แลได้ทรงพระอุสาหรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมิได้ทรงเกียจคร้าน มีพระชนมายุกาลเจริญวัยวุฒิ กอบด้วยวิริยปรีชารอบรู้ในราชกิจจานุกิจทั้งปวง สมควรแก่ตำแหน่งยศที่พระองค์เจ้า

ต่างกรม รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีราชสมญาภิไธยนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นนเรศรวรฤทธิ์ ให้ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นราชกิจวรเดช ให้ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นสังเกตนิกร ให้ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรม ตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมอื่น ๆ สืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี [๑]

ณ วันพฤหัสบดี แรม ๑๐ ค่ำ เดือนยี่ ปีกุนสัปตศก จุลศักราช ๑๒๓๗ เวลาบ่าย โมงเศษ พระศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ ๑ ขุนสุวรรณอักษร ๑ ได้เชิญพานพระสุพรรณบัตรจากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขึ้นเสลี่ยงมีเครื่องสูงกั้น ตำรวจถือหวายมัดคน ๑ ตำรวจเดิรประสานมือ ๒ คน รวม ๓ เดิรนำหน้าเสลี่ยงมาหยุดที่ท่าราชวรดิษฐ พระศรีสุนทรโวหาร กับขุนสุวรรณอักษร จึงเชิญพระสุพรรณบัตรลงเรือกราบผูกม่านทองแล่งรอบ ไปจอดหน้าท่าพระราชวังเดิม แล้วจึงเชิญพระสุพรรณบัตรขึ้นจากเรือเข้าไปในท้องพระโรง เชิญขึ้นตั้งบนม้าหมู่จำหลักปิดทอง ชั้นลดลงมาจากพระพุทธปฏิมากร บนพระแท่นมณฑลด้านหน้า แลเจ้าพนักงานได้เชิญ พระพุทธปฏิมากรพระไชยในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ ๑ ในแผ่นดินปัตยุบันนี้พระองค์ ๑ ขึ้นตั้งบนม้าหมู่จำหลักปิดทอง กลางพระแท่นมณฑล พระไตรปิฎกตั้งบนม้าหมู่ข้างหลังพระพุทธปฏิมากร พระแสงปืน ๒ องค์ พระแสงขอปืนองค์ ๑ พระแสงขอเกราะองค์ ๑ พระแสงขอไม้เท้าองค์ ๑ ผูกบนบันไดแก้ว ด้านหลังพระแท่นมณฑล ง้าว ๔ ทวน ๔ หอก ๔ โล่ห์ ถมตะทอง ๔ ดาบคู่เขน ๑ คู่ ผูกเสาพระแท่นมณฑล ดวงพระชันษาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี ใส่พานทองลงยาราชาวดี ตั้งบนม้าหมู่ชั้นลดด้านหน้าพระเต้าบั้งกรี่ ๑ พระเต้าเบญจครรภองค์น้อย ๑ พระเต้าลงพระอักษร ๒ พระเต้ากลีบบัว ๑ รวม ๕ องค์ ตั้งบนม้าหมู่ด้านหน้า พระเต้าประทุมนิมิตรกาไหล่ทอง ๑ พระเต้าเฟืองเงิน ๑ ตั้งบนพื้นพระแท่นมณฑลข้างขวา พระเต้าประทุมนิมิตรเงิน ๑ พระเต้าเฟืองเงิน ๑ คู่ ตั้งบนพื้นพระแท่นมณฑลข้างซ้าย เครื่องสำหรับวางของสมเด็จเจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี ๑ พานทองใส่ผ้าทรง ๒ ตั้งบนม้าหมู่ด้านข้างซ้าย ถาดสรงพระพักตรลงยาราชาวดี ๑ พานทองใส่ผ้าทรง ๑ ตั้งบนม้าหมู่ด้านขวา ลุ้งพระมาลา ๑ ตั้งบนม้าหมู่ด้านขวา ครอบทองขาวของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณนั้นตั้งบนม้าหมู่ สิ่งของเครื่องตั้งบนพระแท่นมณฑลอีกนั้น ก็ตั้งตามธรรมเนียมต่อไปข้างหลังพระแท่น ตั้งที่อาสนะพระสงฆ์ซึ่งจะเจริญพระพุทธมนต์ ด้านขวา ๕ รูป ด้านซ้าย ๕ รูป ตรงหน้าพระแท่นมณฑลชั้นบนนั้น ตั้งเครื่องนมัสการ ม้าจำหลักปิดทองเปนรูปจมูกสิงห์ชั้นล่างนั้นตั้งพระที่นั่งโทรน ชลาด้านซ้ายแห่งท้องพระโรงนั้นตั้งที่สรง มีขันเชิงถมใส่น้ำตั้งบนที่สรงด้วยแล้วมีสายสิญจนโยงมา จากแท่นมณฑล วงรอบที่สรง

---

[๑] หนังสือ COURT ข้าราชการ เจ้านาย ๑๑ พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ม.ป.ท. : ๒๕๓๙, หน้า ๓๗๙-๓๘๘).

ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมง เจ้าพนักงานกรมสังฆการีย์จึงนิมนต์พระสงฆ์พระราชาคณะ ๑๐ รูป เข้าไปสวดพระพุทธมนต์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ ๑ พระพิมลธรรม ๑ พระธรรมวโรดม ๑ พระพรหมมุนี ๑ พระอริยมุนี ๑ รวม ๕ รูป นั่งข้างด้านขวาหลังพระแท่นมณฑล หม่อมเจ้าพระธรรมุณหิสธาดา ๑ หม่อมเจ้าพระอรุณนิภา คุณากร ๑ พระจันทรโคจรคุณ ๑ พระสุคุณคณาภรณ ๑ พระวิเชียรมุนี ๑ รวม ๕ รูป นั่งข้างด้านซ้าย ครั้นพระสงฆ์นั่งที่เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี ก็ทรงประเคนผ้าไตรกับย่ามแก่พระสงฆ์ทุก ๆ รูป ครั้นพระสงฆ์ได้รับแล้วก็ไปครองผ้าเสร็จแล้วก็กลับมานั่งตามเดิม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี ก็ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ แล้วพระพรหมมุนีก็ขัดตำนาน พระสงฆ์ก็สวดสัตปริต เวลาจวนย่ำค่ำจึงจบ ในเวลาวันนี้พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งไปช่วยนั้น สวมเสื้ออิวนิงเดรศ ติดตราเครื่องราชอิศริยยศตามซึ่งได้รับพระราชทาน เวลาทุ่ม ๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์อิวนิงเดรศ ทรงตราเครื่องราชอิศริยยศมหาวราภรณ เสด็จออกทางพระทวารหน้าพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปปัติ ประทับเกยทรงพระที่นั่งราชยาน ไปประทับเกยพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งกราบกลีบสมุทไปประทับท่าหน้าพระราชวังเดิม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี ก็เสด็จลงมารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรขึ้น ทรงพระที่นั่งราชยาน ไปเข้าทางประตูหน้าวังแล้วเสด็จพระราชดำเนิรเข้าไปในท้องพระโรง จึงเสด็จไปประทับพระตำหนัก หลังด้านตวันตก (ข้างซ้ายท้องพระโรง) อยู่ประมาณครู่ใหญ่ จึงเสด็จกลับลงมาประทับท้องพระโรง ประทับตรัสอยู่กับพระบรมวงศานุวงศ์ อยู่จนเวลา ๔ ทุ่มเศษ เสด็จกลับขึ้นทรงพระที่นั่งราชยานไปลงเรือพระที่นั่ง ในขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี ได้เสด็จลงไปส่งเสด็จด้วย เรือพระที่นั่งออกจากท่าหน้าพระราชวังเดิม มาประทับท่าราชวรดิษฐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่ง ทรงพระที่นั่งราชยานแต่เกยพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย มาประทับเกยหน้าพระทวารหน้าพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปปัติ แล้วเสด็จขึ้นกระบวรเสด็จพระราชดำเนิรทางชลมารควันนี้ เรือประตู หลวงไกรนารายณ์ ๑ หลวงจินดารักษ์ ๑ เรือกลองแขก พระยากำแหงสงคราม ๑ เรือลำนำ ๑ เรือกราบกลีบสมุทเปนพระที่นั่งทรงพลพาย ๔๐ คน เรือพระที่นั่งเก๋งเอกาทัศพยามเปนพระที่นั่งรอง ในหนังสือพิมพ์คอตวันนี้ ข้าพเจ้ามีความขอบใจหม่อมกรุงกับเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์เปนอันมาก ด้วยท่านทั้งสองนั้น ท่านได้ช่วยเปนธุระด้วย โดยมนุษยนาคมานพ

ณ วันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๑๑ ค่ำ ปีกุนสัปตศก จุลศักราช ๑๒๓๗ เวลาย่ำรุ่งกับ ๒๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระทวารหน้าพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปปัติ ทรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เสด็จลงเรือพระที่นั่งกลีบสมุท ข้ามฟากไปประทับหน้าพระราชวังเดิม เสด็จขึ้นทรงพระที่นั่งราชยานลงยาราชาวดี เสด็จเข้าทางประตูวังด้านเหนือประทับในท้องพระโรง เวลารุ่ง ๓๐ นาทีได้พระฤกษ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี เสด็จขึ้นบนพระแท่นที่สรง พระสงฆ์ก็สวดชยันโต เจ้าพนักงานก็ประโคมแตรสังข์แลพิณพาทย์

ดุริยางค์ดนตรีขึ้นพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานน้ำพระพุทธมนต์ ด้วยพระเต้าเบญจครรภรองพระองค์ ๑ พระเต้าศิลาลงอักษร ๒ พระองค์ พระเต้าบั้งกรี่พระองค์ ๑ พระเต้าประทุมพระองค์ ๑ รวมพระเต้า ๕ พระองค์ แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในแลข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศวัชรินทร ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรศักดาพิศาล ๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ ๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ ๑ รวมพระบรมวงศานุวงศ์ ฝ่ายหน้า ๘ พระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน คือ พระเจ้าบรมมไหยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแม้นเขียน ๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเงินยวง ๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสงี่ยม ๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแสงจันทร์ ๑ พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ ๑ พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าโสมาวดี ๑ พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าประภัศร ๑ พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้ว ๑ รวมพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ๙ พระองค์ แลเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ ก็ไปสรงน้ำเปนลำดับกัน แต่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลหาได้เสด็จมาไม่ ด้วยทรงพระประชวรอยู่ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์แลเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ท่านทั้งสองนี้หาได้อยู่ในกรุงเทพฯ ไม่ อนึ่ง เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒนนั้น มาไม่ทันเวลา ครั้นพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในสรงแล้ว พระมหาราชครูพิธี กับพระครูอัษฎาจารยแลหลวงสิทธิไชย ก็มาถวายน้ำพระพุทธมนต์ โดยลำดับกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าในท้องพระโรง ทรงจุดเทียนธูปเครื่องนมัสการแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ก็ถวายศีล ครั้นทรงศีลแล้ว เสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งโทรน ขณะนั้น พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เข้าไปประชุมพร้อมกันพระศรีสุนทรโวหาร แต่งตัวสวมเสื้อครุยนุ่งถมปักลาย เข้ามายืนตรงหน้าพระที่นั่ง อ่านคำประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ครั้นอ่านคำประกาศจบแล้ว พระสงฆ์ก็สวดชยันโตเจ้าพนักงานก็ประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ขึ้นพร้อมกัน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ก็ถวายคำนับครั้งหนึ่ง แล้วก็เสด็จไปทรงคุกพระเพลาที่หน้าพระที่นั่งโทรน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ แลทรงเจิมแล้วพระราชทานพระสุพรรณบัตร มีอักษรจาฤกดังนี้

"สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ศรีสมมติเทวราชรวิวงศ์ วโรภัยพงศ์พิสุทธ มกุฎราชวรังกูร มไหสูริยารหราชนรินทรานุชาธิบดี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ สิงหนาม ขอจงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ เทอญ"

แลในกระดาษเหลืองอีกอันหนึ่ง มีความดังนี้ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ศรีสมมติเทวราชรวิวงศ วโรภัยพงศพิสุทธ มกุฎราชวรังกูร มไหสูริยารหราชนรินทรานุชาธิบดี ซึ่งได้รับตำแหน่งยศเฉลิมพระนามแล้วนั้น เปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัตรนั้นแล้วทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ขอจงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุนทรผล พิบูลยเกียรติศักดิเดชานุภาพทุกประการ ทำราชการในแผ่นดินสมควรแก่ความเปนในราชตระกูลอันสูงศักดิ ในพระบรมราชวงศ์นี้เทอญ ให้ทรงตั้งเจ้ากรมเปนหลวงจักรพรรดิพงศ ถือศักดินา ๘๐๐ ปลัดกรม เปนขุนจำนงราชกิจ ถือศักดินา ๖๐๐ สมุห์บาญชีเปนหมื่นสิทธิพลนิกร ถือศักดินา ๓๐๐ ให้ผู้ที่รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ทำราชการในหลวง แลในกรมตามอย่างตามธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ ตั้งแต่ ณ วันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๑๑ ค่ำ ปีกุนสัปตศก จุลศักราช ๑๒๓๗ เปนวันที่ ๒๖๒๘ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ แล้วทรงจับพระมาลาเส้าสูงสวมลงแล้ว พระราชทานตรามงกุฎสยาม ชื่อมหาสุราภรณ แลดีโปลมาสำหรับกับดวงตรามีความดังนี้

"สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม เปนพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ ในพระบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ประดิษฐานแลดำรงกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยาในประเทศบางกอกนี้ เปนบรมราชธานีมหานครใหญ่ในแผ่นดินสยามทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ แลเปนราชาธิราชของมลาวประเทศมลายูประเทศ แลอื่น ๆ แลเปนเจ้าของตราเครื่องราชอิศริยยศมงกุฎสยาม ขอแสดงความแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวง ฤๅผู้หนึ่งผู้เดียว ผู้ใดจะได้พบอ่านคำประกาศนี้ให้ทราบทั่วกันว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ เปนอัครบรมราชโสทรานุชาธิบดีพระองค์เจ้าใหญ่ ทรงประกอบด้วยวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในสรรพกิจน้อยใหญ่ต่าง ๆ ได้ดำรงในตำแหน่งเปนอธิบดีที่ ๒ ในราชการกรมพระคลังมหาสมบัติ แลได้โปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการฉลองพระเนตรพระกรรณ ในราชกิจน้อยใหญ่ต่าง ๆ ก็ได้ทรงบังคับแลจัดราชการในกรมพระคลังแลอื่น ๆ เรียบร้อยดี สำเร็จโดยพระราชประสงค์แลต้องตามพระราชอัธยาศรัยทุกประการ มีความชอบในราชการ จึงพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศ มงกุฎสยามชั้นที่หนึ่งชื่อมหาสุราภรณให้เปนพระเกียรติยศ สมควรแด่พระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ ในแผ่นดินสยามแลความชอบทุกประการ จงทรงพระเจริญทฤฆชมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพ ทุกประการ พระราชทาน ณ วันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๑๑ ค่ำ ปีกุนสัปตศก ศักราช ๑๒๓๗[๑] เปนวันที่ ๒๖๒๘ ในรัชกาลปัตยุบันนี้" แลพระราชทานสายเครื่องรางสายหนึ่งเสร็จแล้ว เสด็จลงจากพระที่นั่งโทรน ขณะนั้นเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒนมาถึง จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ สั่งให้เจ้าพนักงานเอาน้ำพระพุทธมนต์มาให้

---

๑ ๖ ฯ ๑๑ ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๘

เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน ถวายสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ แล้วเสด็จพระราชดำเนิรไปทรงประเคนเครื่องเสวยแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ ไปทรงประเคนสำรับพระสงฆ์แล้ว เสด็จขึ้นบนพระตำหนักข้างท้องพระโรงด้านตวันตก เสด็จเข้าข้างใน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ จึงเสด็จมาทรงแจกของทองรูปพรรณต่าง ๆ แก่พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยตามสมควร แต่พระบรมวงศานุวงศ์ที่มีพระชนมายุเจริญกว่า มีฐูปเทียนมัดด้วย

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๘ พรรษา ปัตยุบันกาล สุกร สังวัจฉร ปุศยมาสกาฬปักษ์เอกาทัศมีดิถี ศุกรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี เปนอรรคบรมราชโสทรานุชาธิบดีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์ใหญ่ ได้ทรง สมาณะวาระสุขทุกขธำรงจำเดิมแต่ทรงพระเยาว์มา บัดนี้ทรงเจริญพระชนม์พรรษา แลประกอบด้วย วัยวุฒิปรีชารอบรู้ ในสรรพราชกิจใหญ่น้อยต่าง ๆ ได้ทรงบังคับราชการฉลองพระเนตรพระกรรณ

ให้สำเร็จโดยพระราชประสงค์ ต้องตามพระราชอัธยาศัย แลได้ดำรงในตำแหน่งเปนอธิบดีที่สอง ในราชการกรมพระคลังมหาสมบัติ ได้ทรงจัดการในกรมพระคลังแลอื่น ๆ เรียบร้อยดี เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมควรที่จะรับพระสุพรรณบัฏ ฐานันดรศักดิที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้สถาปนาเลื่อนอิศริยยศสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี ศรีสมมติเทวราชรวิวงศ์ วโรภัยพงศ์พิสุทธิ มกุฎราชวรังกูร มไหสุริยารหราชนรินทรานุชาธิบดี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ สิงหนาม ดังนี้ ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ให้ทรงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิ์เดชานุภาพ วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเปนในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ทรงสถาปนาพระราชทานพระราชอิศริยยศ เปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งดังนี้แล้ว

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหลวงจักรพรรดิพงศ์ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนขุนจำนงราชกิจ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นสิทธิพลนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ข่าวราชการในพระบรมมหาราชวัง [๑]

ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ ปีกุนสัปตศก จุลศักราช ๑๒๓๗[๒] เจ้าพนักงานได้จัดการตั้งเตียงมณฑลแลเครื่องตั้งในเตียงมณฑล ตามอย่างตามธรรมเนียมซึ่งเคยมีมาแต่ก่อนแล้วเชิญพระพุทธปฏิมากร พระไชยในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นประดิษฐานบนกลางเตียงมณฑล ที่วังหม่อมเจ้าฉายเฉิด ในการซึ่งจะเลื่อนตำแหน่งยศจากหม่อมเจ้าเปนพระองค์เจ้า เวลาเย็นพระสงฆ์ ๑๐ รูป ได้เจริญพระปริต พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ขึ้นไปช่วยในวันนี้สวมเสื้ออิวนิงเดรศติดตราเครื่องราชอิศริยยศ ตามที่ได้รับพระราชทาน เวลาบ่ายประมาณ ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งบรมราชสถิตย์มโหฬาร พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์ เอดเดอแกมป ๑ จมื่นสุรเดชรณชิต เอดเดอแกมป ๑ พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร เจ้าพนักงานกรมวัง ๑ พระศรีธรรมสาสน์ ๑ พระดิษฐการภักดี ๑ หลวงรัตนายัติ ๑ รวม ๓ ในกรมท่านำมิศเตอรนอกซ กงสุลเยเนอราลแลเอเยนต์เมืองอังกฤษ ๑ มิศเตอรเชิดดอชันบุตรเอิลออฟดาเตร ๑ เข้าเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท เฝ้าอยู่ประมาณครู่ใหญ่ จึงกลับออกมา เวลาจวนย่ำค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทางพระทวารหน้าพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ ประทับสนามหญ้า พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทใหญ่น้อย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ ไปจุดเทียนเครื่องนมัสการที่โรงช้าง พระสงฆ์ ๑๐ รูป มีพระโพธิวงศ์เปนประธานาธิบดี ได้เจริญพระปริต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่สนามหญ้า ประมาณครู่ใหญ่จึงเสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ ๑ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ ๑ ตามเสด็จบนรถพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวรนำแลกระบวรตาม ไปประทับวังหม่อมเจ้าฉายเฉิด เสด็จขึ้นประทับบนวัง ตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์อยู่ประมาณครู่ใหญ่ จึงเสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่ง กลับเข้าพระบรมมหาราชวัง เวลาทุ่มเศษเสด็จขึ้น

---

[๑] หนังสือ COURT ข่าวราชการ เจ้านาย ๑๑ พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐๒-๕๐๕.

[๒] ๕ ๗/๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๘

ตั้งพระองค์เจ้าฉายเฉิด

ณ วันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีกุนสัปตศก จุลศักราช ๑๒๓๗[๑] มีการเลี้ยงพระที่วังหม่อมเจ้าฉายเฉิด เวลา ๒ โมงเศษ เปนมหามงคลฤกษ์ หม่อมเจ้าฉายเฉิดขึ้นที่สรงพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ก็รดน้ำ ครั้นรดน้ำสรงแล้วเลี้ยงพระเปนเสร็จการที่วัง

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงปิดทองหนังสือตามธรรมเนียมวันพระแล้วเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งโทรน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หม่อมเจ้าฉายเฉิด เข้าไปที่พระที่นั่งโทรน พระราชทานน้ำพระมหาสังข์แลทรงเจิมแล้ว พระราชทานพระสุพรรณบัตร จาฤกว่า พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิด สิงหนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ เทอญ

แลสัญญาบัตรมีความว่า ให้เลื่อนหม่อมเจ้าฉายเฉิดเปนพระองค์เจ้า มีนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัตรนั้นแล้ว แลมีคำนำหน้าพระนามว่า พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิด สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยผาสุกสวัสดิ เทอญ ตั้งแต่ ณ วันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ปีกุนสัปตศก ๑๒๓๗[๒] เปนวันที่ ๒๖๘๔ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพานทอง แลคนโททอง เปนเครื่องยศ แล้วเสด็จลงจากพระที่นั่งโทรนแลของที่พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิดถวายนั้น คือ ดอกไม้เทียนทองธูปทอง ต้นไม้ทองเงิน หีบเขียนหนังสือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์คร่หนึ่งเสด็จขึ้น ในเวลาวันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์ฟร็อกโก๊ต พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ ก็สวมเสื้อฟร็อกโก๊ต ติดตราตามที่ได้รับพระราชทาน

[๑] ๖๔/๘ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๘

พระองค์เจ้าฉายเฉิด

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๘ พรรษา จุลศักราช ๑๒๓๗ ปัตยุบันกาล สุกรสังวัจฉรผคุณมาสกาฬปักษอัฐมีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าฉายเฉิดเปนพระโอรสในสมเด็จพระบรมราชมาตามไหยกาธิบดี ซึ่งได้เฉลิมพระนามตามพระราชอิศริยยศที่พระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามปรากฏว่า กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ สิ้นพระชนม์ล่วงไปช้านานแล้วนั้น แลเปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บัดนี้ทรงเจริญวัยวุฒิปรีชา

รอบรู้ในราชกิจต่าง ๆ แลทรงวิทยาคุณรู้แปลพระคัมภีร์ปริยัติธรรม ได้รับราชการกำกับกรมราชบัณฑิตย์ ได้ราชการเรียบร้อยดีโดยพระราชประสงค์ สมควรจะเปนพระองค์เจ้ามีอิศริยยศฐานานุศักดิ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าฉายเฉิด ขึ้นเปนพระองค์เจ้ามีคำนำน่าพระนามว่า พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิด สิงหนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิเหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน ทรงศักดินา ๑๕๐๐ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศ ปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๔๑๙ ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าคัคณางคยุคล เปนกรมหมื่นพิชิตปรีชากร พระองค์ ๑

ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ เปนกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล เปนกรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ เปนกรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ พระองค์ ๑

ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภ เปนกรมหมื่นภูธเรศรธำรงศักดิ์ พระองค์ ๑

กรมหมื่นพิชิตปรีชากร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๙ พรรษา ปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉร ไพศาขมาสกาฬปักษอัฐมีดิถี จันทรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าคัคณางคยุคล ได้มีความสวามิภักดิ ในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแต่เดิมมา แลทรงพระอุสาหรับราชการต่าง ๆ ฉลองพระเดชพระคุณมิได้ทรงเกียจคร้าน บัดนี้มีพระชนมายุกาลเจริญวัยวุฒิประกอบด้วยวิริยปรีชารอบรู้ในราชกิจจานุกิจต่าง ๆ สมควรแก่ตำแหน่งยศที่พระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการ

ต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าคัคณางคยุคล เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่าพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างธรรมเนียมพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นพิชิตปรีชากร ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นอมรภักดี ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นศรีพยุหพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ตั้งกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช [๑]

เวลาเช้า ๔ โมงกับ ๒๒ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงเครื่องเหมือนอย่างเมื่อเสด็จออกก่อพระฤกษ เสด็จออกทรงพระราชยานแต่เกยหน้าประตูพรหมโสภา พร้อมด้วยกระบวรแห่นำตาม แห่ไปตามท้องถนนหลวง ไปประทับเกยหน้าวังพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ แล้วเสด็จพระราชดำเนิรขึ้นประทับที่ท้องพระโรง ตรัสกับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ ไปผลัดผ้าทรงเข้าที่มณฑลสรง เวลา ๔ โมงกับ ๓๒ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงรดน้ำมนต์พระราชทานแก่พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ตามอย่างตามธรรมเนียมแล้ว พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในแลข้าทูลลอองธุลีพระบาทจึงได้รดน้ำมนต์ต่อไป คือพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศวัชรินทร์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรศักดาพิศาล พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นฦาวนัยนฤเบนทราธิบาล พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน พระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแม้นเขียน พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเงินยวง พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแสงจันทร พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสงี่ยมพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าทักษิณชา พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าโสมาวดี ข้าราชการฝ่ายหน้า สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ เจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง แลพราหมณ์ทั้งหลายตามอย่างตามธรรมเนียม คือพระมหาราชครูพิธี พระครูอัษฎาจารย์ พระสิทธิไชยแลพราหมณ์อื่น ๆ ครั้นสรงเสร็จแล้วจึงผลัดผ้าทรง ๆ ผ้าม่วงสีเขียวตามวันพุธ แลเสื้อทรงเยียระบับแลสวมเครื่องราชอิศริยยศ ตามธรรมเนียม แลมายืนอยู่ในห้องกลาง ตรงท้องพระโรงเข้าไป เวลา ๔ โมงกับ ๔๔ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จพระราชดำเนิรขึ้น ประทับบนพระที่นั่งโทรนในห้องนั้น พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าอยู่พร้อมกัน จึงพระศรีสุนทรโวหารได้อ่านคำประกาศ

---

[๑] หนังสือ COURT ข้าราชการ เจ้านาย ๑๑ พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (ม.ป.ท. : ๒๕๓๙, หน้า ๑๗๘-๑๘๐).

ครั้นอ่านประกาศ[๑] จบแล้ว พอเวลาได้ ๔ โมงกับ ๕๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงรดน้ำมนต์ในพระมหาสังข์ พระราชทานแก่พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ แลพระราชทานสุพรรณบัตร แลสัญญาบัตรซึ่งมีความดังนี้ (ในสุพรรณบัตรชั่งหนักได้ ๓ บาท ๒ สลึง นั้นจาฤกว่า) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ครุฑนาม จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุขะ พละ ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ เทอญ

(ในสัญญาบัตรกระดาษเหลือง ซึ่งประทับพระราชลัญจกร ตามอย่างธรรมเนียมสัญญาบัตรทั้งปวงนั้น มีความดังนี้) ให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัตรว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ครุฑนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุขะ พละ ปฏิภาณ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลอดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นอดิศรอุดมเดช ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นภูเบศบริรักษ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นประจักษ์พลขันธ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งรับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรม ตามอย่างธรรมเนียมเจ้ากรมปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ตั้งแต่ ณ วันพุธ เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ปีชวดอัฐศก ศักราช ๑๒๓๘[๒] เปนวันที่ ๒๗๔๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

พระราชทานสุพรรณบัตรแลสัญญาบัตรดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งพระศรีสุนทรโวหารเชิญทูลเกล้า ฯ ถวายนั้นแล้ว หลวงเทพาภรณจึงเชิญลุ้งมาลาแลเสื้อทรงเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงหยิบมาลานั้น สวมลงบนพระเศียรกรมหมื่นอดิศรแล้ว พระราชทานลุ้งเสื้อทรงนั้นด้วย แลหลวงสรรพาวุธจึงเชิญพระแสงฝักนาคทูลเกล้า ฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงรับแล้วแลพระราชทานแก่กรมหมื่นอดิศร แล้วขุนธนสิทธิจึงเชิญกาทอง เข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วแลได้พระราชทานแก่กรมหมื่นอดิศร ครั้นแล้วจึงเสด็จขึ้นแต่พระที่นั่งโทรนพระสงฆ์จึงได้ยถา สัพพี อดิเรก ถวายพระพรลาแล้ว เวลา ๕ โมงกับ ๖ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรกลับคืนเข้าพระบรมมหาราชวัง

[๑] เรื่องเดียวกัน เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

[๒] ๔ ฯ ๖ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๙

กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๙ พรรษา ปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉร ไพศาขมาสกาฬปักษทศมีดฤถี พุธวาร ปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ มีความสวามิภักดิในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแต่เดิมมา แล้วได้รับราชการในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์มาหลายปี แลเปนเอดเดอเกมป์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย บัดนี้มีพระชนมายุกาลเจริญวัยวุฒิ ประกอบด้วยวิริยปรีชารอบรู้ในราช

กิจจานุกิจต่าง ๆ สมควรแก่ตำแหน่งยศ ที่พระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ครุฑนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพทุกประการ เทอญ

ตั้งกรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล [๑]

ณ วันพุธ เดือน ๙ แรม ๑๑ ค่ำ[๒] เวลาเช้า ๒ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรโดยสถลมารค ทรงพระราชยานพร้อมด้วยขบวรแห่หน้าหลัง ตามเสด็จพระราชดำเนิรไปประทับวังพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ครั้นเสด็จถึงแล้วพอได้พระฤกษ์ จึงเสด็จพระราชดำเนิรไปยังพระแท่นมณฑลที่สรง ทรงรดน้ำพระพุทธมนต์ ขณะนั้นพระสงฆ์ ๑๐ รูปถวายไชยมงคล แลเจ้าพนักงารประโคมพิณพาทย์แตรสังข์ขึ้นพร้อมกันแล้วพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ซึ่งมีพระเกียรติยศใหญ่ยิ่ง แลมีพระชนมพรรษามากกว่าท่านนั้น ทรงรดน้ำประทานโดยลำดับ ทั้งท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ก็ได้พร้อมกันถวายน้ำพระพุทธมนต์ เพื่อเปนสวัสดิพิพัฒนมงคลแก่ท่าน ครั้นสรงเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรมาประทับที่ทรงศีล ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้วเสด็จมาประทับยังพระที่นั่งโทรน ท่ามกลางพระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดีเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพร้อมในที่นั้น จึงพระศรีสุนทรโวหารเจ้ากรมพระอาลักษณน้อมเกล้าถวายแล้วอ่านคำประกาศ

---

[๑] หนังสือ COURT ข้าราชการ เจ้านาย ๑๑ พระองค์ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๓๕๙, ๓๖๑-๓๖๒.

[๒] ๔ ฯ ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๙
๑๑

กรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๙ พรรษา ปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉร สาวนมาสกาฬปักษเอกาทสีดถุถี พุธวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ได้รับราชทินนามตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมฉลองพระเดชพระคุณมาแต่ในรัชกาล สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรงเจริญพระชนมายุเปนผู้ใหญ่มีวัยวุฒิปรีชา แลทรงอุสาหในราชการกิจต่าง ๆ ได้รับราชการตรากตรำมาช้านาน แลมีพระอัธยาศรัยโอบอ้อมในพระบรมวงศานุวงศ์ เปนที่สนิทชิด

ชอบพระอัธยาศรัยแต่เดิมมา ควรจะเลื่อนพระนามเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล เปนพระองค์เจ้าต่างกรมตำแหน่งกรมขุน มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล มุสิกนาม เปนตัวศรีของสิงหนามเดิม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลอดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ถือศักดินา ๖๐๐

ปลัดกรม คงเปนหมื่นราชการภักดี ถือศักดินา ๕๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นปรานีไพร่พล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

ตั้งแต่ ณ วันพุธ เดือน ๙ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชวดอัฐศก ศักราช ๑๒๓๘[๑] เปนวันที่ ๒๘๓๖ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ครั้นอ่านคำประกาศเสร็จแล้วจึงมีพระบรมราชโองการ ให้หาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาลเข้าไปยังพระที่นั่งโทรน ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ แลทรงเจิมพระราชทาน แล้วเจ้าพนักงานกรมพระอาลักษณเชิญพระสุพรรณบัตรมาทูลเกล้า ฯ ถวาย ทรงรับพระราชทานแด่พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูวนัยนฤเบนทราธิบาล ซึ่งได้เลื่อนตำแหน่งในที่ต่างกรมผู้ใหญ่ แลเปนกรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล แล้วพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศสำหรับพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ คือพระธำมรงค์นพเก้าวงหนึ่ง สำหรับจะได้ทรงเมื่อเวลารดน้ำ พระแสงดาบยี่ปุ่นฝักทองคำลายจำหลักปิดทององค์หนึ่ง ซองบุหรี่ทองคำซองหนึ่ง ขณะนั้นพระสงฆ์ ๑๐ รูปถวายไชยมงคล แล้วเจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์แตรสังข์ขึ้นพร้อมกัน ครั้นพระราชทานสิ่งของเสร็จแล้ว พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนภูวนัยนฤเบนทราธิบาล จึงทูลเกล้า ฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนทอง แลครอบใส่ต้นไม้ทองครอบ ๑ ใส่ต้นไม้เงินครอบ ๑ ตลับส้มโอมือเงินก้าไหล่ทองคำตลับ ๑ ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับตรัสอยู่กับพระบรมวงศานุวงศ์ จนเวลา ๕ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิรกลับพระบรมมหาราชวัง

[๑] ๔ ฯ ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๙

กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๙ พรรษา ปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉร บุศยมาสชุษณปักษฉัฐมีดิถี ครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ได้รับราชทินนามตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมฉลองพระเดชพระคุณมาแต่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรงเจริญพระชนมายุเปนผู้ใหญ่มีวัยวุฒิปรีชา แลทรงพระอุสาหในราชการกิจต่าง ๆ ได้รับราชการกำกับกรมพระอาลักษณ์ แลได้ว่าการจัดการในกรมอักษรพิมพการ ก็ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเปนอันมาก

ได้เปนกำลังราชการทั่วไป อนึ่งก็ทรงพระปรีชา มีพระอัธยาศรัยสมควรเปนหลักในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์หนึ่งได้ แลเปนที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัยแต่เดิมมา ควรจะเลื่อนเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมตำแหน่งกรมขุน มีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ มุสิกนามทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลอดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนบดินทรไพศาลโสภณ ถือศักดินา ๖๐๐

ปลัดกรม เปนหมื่นพหลภักดี ถือศักดินา ๕๐๐

สมุหบาญชี เปนหมื่นอังกณีบริบาล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

กรมหมื่นภูธเรศรธำรงศักดิ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๙ พรรษา ปัตยุบันกาล มุสิก สัมพัจฉรผคุณมาสกาฬปักษนวมีดิถี ครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภ เปนพระเจ้าน้องยาเธออันสนิท ได้มีความสวามิภักดิ ทรงอุสาหรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านาน ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ช่วยในศาลรับสั่งชำระความฎีกา แลได้ทรงชำระความบางเรื่อง ก็ประกอบด้วยความยุติธรรมแลร้อนรนซึ่งกะให้แล้วสำเร็จไปโดยเร็ว แลได้รับราชการ

อื่น ๆ อิกก็เรียบร้อย แลมีพระชนมายุเจริญวัยวุฒิประกอบด้วยวิริยปรีชา รอบรู้ในราชกิจต่าง ๆ สมควรตำแหน่งยศที่พระองค์เจ้าต่างกรมรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นภูธเรศรธำรงศักดิ์ มุสิกนาม ได้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นภูธเรศรธำรงศักดิ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นอนุรักษภูธร ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นนิกรพลารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

ถึงปีขาล พ.ศ. ๒๔๒๑ ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ เปนกรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ พระองค์ ๑

กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์

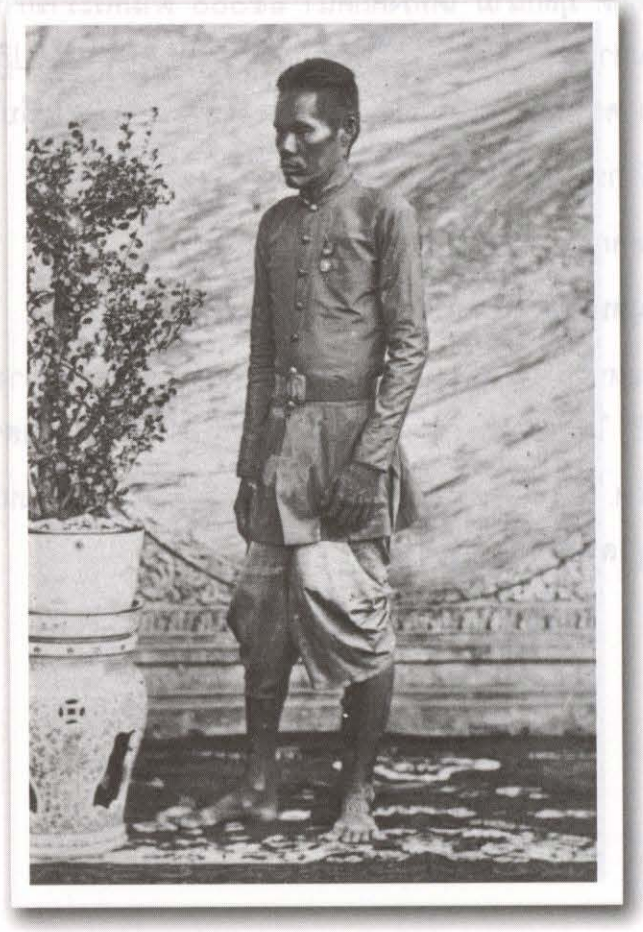

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๑ พรรษา ปัตยุบันกาล พยัคฆ สังวัจฉรภัทรบทมาสศุกปักษปาฏิบท พุธวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ ได้รับราชทินนามตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรม ฉลองพระเดชพระคุณมา แต่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรงเจริญพระชนมายุเปนผู้ใหญ่มีวัยวุฒิปรีชา แลทรงพระอุสาหในราชกิจต่าง ๆ เปนที่สนิทชิดชอบ พระราชอัธยาศรัยแต่เดิมมา ควรจะเลื่อนเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้ จึงมีพระบรมราชโองการ

มารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเจริญผลพูลสวัสดิ์ เป็นพระองค์เจ้าต่างกรมตำแหน่งกรมขุน มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลอดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรมเป็น ขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ ถือศักดินา ๖๐๐ ปลัดกรม คงเป็นหมื่นพิพัฒนพลากร ถือศักดินา ๕๐๐ สมุหบาญชีคงเป็นหมื่นสุนทรสังเกต ถือศักดินา ๓๐๐ ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๒๔ ทรงตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ เป็นกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดชพระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ เป็นกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ เป็นกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนุษยนาคมานพ เป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสพระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรัตน์ เป็นกรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหัสดินทร เป็นกรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนาวรัตน์ เป็นกรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิด ในสมเด็จพระมหาตามไหยกาธิบดี เป็นกรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าปรีดา ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ เป็นพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดาพระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าจร ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระบำราบปรปักษ์ เป็นพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์พระองค์ ๑

แต่ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงตามลำดับวันที่ทรงตั้งก่อนแลหลังตามฤกษ์

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปปสังวัจฉรวิสาขมาส กาฬปักษอัฐมีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ เปนอรรคบรมราชโสทรานุชาธิบดี สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อยได้ทรงสมานวารสุขทุกขธำรง จำเดิมแต่ทรงพระเยาว์มา บัดนี้ทรงเจริญพระชนมพรรษาแลประกอบด้วยวัยวุฒิปรีชา รอบรู้ในสรรพราชกิจน้อยใหญ่ต่าง ๆ ได้ทรงบังคับราชการฉลองพระเนตรพระกรรณหลายอย่าง ได้ทรงบังคับการในกรมทหารมหาดเล็กแลกรมล้อมพระราชวัง แลการจรต่าง ๆ ซึ่งเปน

การใหญ่การเร็ว ซึ่งผู้อื่นจะฉลองพระเดชพระคุณได้ โดยความยากลำบากหลายสิ่งหลายประการ หลายครั้งหลายคราว ก็ได้ทรงพระอุสาหจัดการนั้น ๆ ให้สำเร็จตลอดไปทุกครั้ง มิได้ทรงเห็นแก่ความเหน็จเหนื่อยลำบากพระองค์ แลมีพระหฤทัยซื่อตรงกล้าหาญในการที่จะทรงบังคับบัญชาการงารทั้งปวงทั่วไป เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยอันสนิท สมควรที่จะเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมผู้ใหญ่ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณ ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินสืบไปได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้สถาปนาเลื่อนอิศริยยศสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์น้อย ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ดำรงอิศริยาธิบดีศรีวิสุทธ มหามกุฎพงศวโรภยาภิชาติ ราชโสทรานุชาธิบดินทร์ ทิพยศิรินทรพิพัฒน์สุขุมาลยรัตนราชนรินทรานุชาธิบดี กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช (โสณนาม) ดังนี้ ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม ให้ทรงเจริญทฤฆชนมายุพรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลเกียรติยศอิศริยศักดิ เดชานุภาพมโหฬาร ทุกประการ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเปนในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ทรงสถาปนา พระราชทานพระราชอิศริยยศเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งดังนี้แล้ว

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนภูเบศรบริบาล ถือศักดินา ๖๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นประมาณประชุมชน ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

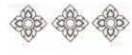

กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปปสังวัจฉรวิสาขมาส กาฬปักษ์เอกาทสีดิถี ศศิวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ ได้ทรงอุสาหร่ำเรียนวิชาทั้งภาษาไทยภาษาอังกฤษชำนิชำนาญ จึงได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณตรากตรำมาแต่ทรงพระเยาว์จนเวลาบัดนี้ มีพระหฤทัยจงรักภักดีต่อราชการประกอบด้วยความอุสาหพากเพียรมิได้ย่อหย่อน ทรงบังคับการงารสิ่งใดโดยซื่อตรงเที่ยงธรรมเรียบร้อย เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยมาช้านาน บัดนี้ทรงเจริญวัยวุฒิปรีชาฉลาดในราชกิจทั้งปวงทั่วถึง สมควร

จะได้รับราชอิศริยยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูร สุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นภูบาลสวามิภักดิ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นรักษพยุหพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างตามธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญเทอญ

พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์

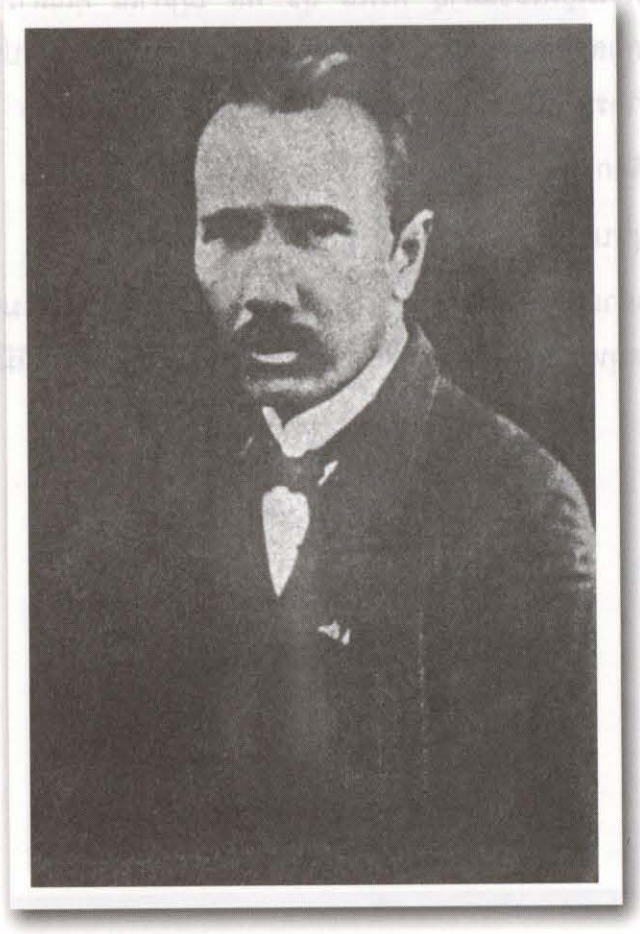

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สับปสังวัจฉรสาวนะมาส กาฬปักษจตุตถีดิถี อาทิตยวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าจรเปนพระโอรสผู้ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ มหิศวรศักดิสุนทรรวิวงศ์ บรมพงศบริพัตร วิวัฒนยโศดม สรรพศิลปาคมอุดมกิจ พิฆเนศวรประสิทธคชกรรมศาสตร โหรกลานุวาทกาพยปฏิภาณ สฤษฎิสรรพศุภการสกลรัษฎาธิกกิจปรีชาวตโยฬาร์ ยุติธรรมา

ทวาธยาศรัย ไตรศรีรัตนธาดา มหันตเดชานุภาพบพิตร ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในขนบธรรมเนียมราชการมาก ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการช่างต่าง ๆ เนือง ๆ มิได้ขาด แลเปนผู้อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง เมื่อราชการอันใดขุกค่ำคืน ก็ได้เข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณทันท่วงที เหมือนหนึ่งเข้าไปดับเพลิงในพระบรมมหาราชวังเปนต้น แลได้กำกับรักษาช้างสำคัญต่าง ๆ เปนครั้งเปนคราว มีฉันทอัธยาศรัยเรียบร้อย จงรักภักดีต่อราชการเปนอันมาก สมควรจะเปนพระองค์เจ้า มีอิศริยยศฐานานุศักดิ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าจรขึ้นเปนพระองค์เจ้า มีคำนำพระนามแลอักษรเพิ่มต้นท้ายพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ พยัคฆนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิ เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน พระราชทานให้ทรงศักดินา ๓๐๐๐ เพิ่มทวีมากขึ้นกว่าธรรมเนียมเดิม ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

พระองค์เจ้าปรีดา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปปสังวัจฉรสาวนะมาส กาฬปักษอัฐมีดิถี ครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งการใหญ่การน้อยซึ่งเปนที่ลำบากมาเปนอันมาก มิได้มีความหวาดหวั่นครั่นคร้ามอันใด ตั้งพระไทยเอาพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปนที่ตั้ง ก็ได้ให้ราชกิจนั้น ๆ สำเร็จไปได้เปน

อันมาก ครั้นมาถึงในแผ่นดินปัตยุบันนี้ ยังหาทันที่จะทรงทำนุบำรุงเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นให้สมแก่ความชอบความดีอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ก็เสด็จสิ้นพระชนม์ไปเสียก่อน บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ถึงความดีของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพซึ่งมีมาแต่ก่อนนั้น จึงทรงพระราชดำริห์เห็นว่าหม่อมเจ้าปรีดาซึ่งเปนพระโอรสผู้ใหญ่ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพได้คุ้นเคยในใต้ฝ่าลอองธุลีมาช้านาน และได้รับราชการมาแต่ในครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเนือง ๆ ครั้นภายหลังได้บังคับการกรมช่างกระจกต่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพสืบมา มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดในราชกิจทั้งปวง สมควรที่จะรับตำแหน่งยศเปนพระองค์เจ้าแสดงพระเกียรติยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพให้ปรากฏ แลรับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณสืบไปได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าปรีดาขึ้นเปนพระองค์เจ้า แลมีคำนำหน้าพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปรีดา มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิเหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน พระราชทานให้ทรงศักดินา ๓๐๐๐ เพิ่มทวีมากขึ้นกว่าธรรมเนียมเดิม ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

กรมหมื่นประจักษศิลปาคม

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สับปสังวัจฉรสาวนะมาส กาฬปักษเตรสีดิถี ภุมวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ ทรงพระวัยวุฒิปรีชาว่องไวในการช่างต่าง ๆ มีความอุสาห์พากเพียรมิได้ย่อหย่อน ได้รับราชการอันใดก็ให้สำเร็จพระราชประสงค์โดยเร็วพลันทันเวลาเรียบร้อยมิได้เสียราชการ แลมีพระอัธยาศรัยจงรักต่อราชการมิได้เบื่อหน่าย แลรอบรู้ในราชกิจทั้งปวง ควรจะเปนพระองค์เจ้า

ต่างกรมองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษศิลปาคม มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นอภิรมย์ราชกิจ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นพินิจพลภักดิ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สับปสังวัจฉรกติกมาส ศุกรปักษเตรสีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนาวรัตน์ ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจ ควรจะรับอิศริยยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนาวรัตน์ เปนพระองค์เจ้ามีกรมในพระบวรราชวัง มีพระนามตามจาฤกไว้ใน

พระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ให้เจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นนิพัทธภักดี ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นศรีพลารักษ์ ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ที่รับที่ตั้งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป เทอญ

กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปปสังวัจฉรกติกมาส กาฬปักษสัตมีดิถี อาทิตยวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรัตน์ ทรงเจริญพระชนมายุ เปนผู้ใหญ่ในพระเจ้าบวรวงศ์เธอชั้น ๔ รอบรู้ในราชกิจควรจะเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรัตน์ เปนพระองค์เจ้ามีกรมในพระบวรราชวัง

มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ ทรงศักดินา ๑๑๐๐๐ ให้เจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นพิศาลบวรศักดิ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นสมัคราชกิจ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นสนิทนิกร ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ที่รับที่ทั้ง ๓ นี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป เทอญ

กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปปสังวัจฉรบุศยมาส ชุษณปักษนวมีดิถี ครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหัสดินทร์ มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทแต่เดิมมา ได้ทรงคุ้นเคยสนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัยมาช้านาน ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นไปประทับแรมในพระบวรราชวัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามเสด็จพระราชดำเนิรขึ้นไป พระองค์เจ้าหัสดินทร์

ก็ได้เชิญเสด็จไปประทับสรงเสวยที่วังทุกครั้ง แลได้ไปมาเฝ้าแหนอยู่เสมอมิได้ขาด บัดนี้ก็ทรงพระเจริญพระชนมายุ ทรงพระปรีชาฉลาดในราชการ มีพระอัธยาศรัยเรียบร้อย สมควรจะเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหัสดินทร์ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบวรราชวัง ให้เจริญพระชนมายุ พรรณสุข ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นราชกิจภักดี ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นโยธีคณนา ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ที่รับที่ทั้ง ๓ นี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปปสังวัจฉรบุศยมาส ชุษณปักษเตรสีดิถี ศศิวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระประพันธวงศ์เธอพระองค์เจ้าฉายเฉิด เปนพระโอรสสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอคือกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ แลเปนพระอนุชาในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ บรมราชชนนีอันสนิท สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ เสด็จสิ้นพระชนม์ล่วงลับไปแล้วช้านาน แต่นับว่ามีพระเดชพระคุณเนื่องมาตามประเพณี

บัดนี้มีพระโอรสซึ่งเปนชายอยู่แต่พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิดพระองค์เดียว ก็ได้ทรงยกย่องให้เปนพระองค์เจ้ามีเกียรติยศอยู่ชั้นหนึ่งแล้ว แต่ทรงพระราชดำริห์ว่า เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้หม่อมเจ้าพยอม ในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เปนกรมหมื่นมนตรีรักษา หม่อมเจ้าชอุ่มในสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ เปนกรมหมื่นเทวานุรักษ์เปนแบบมา เมื่อจะคิดเทียบดูกับพระองค์เจ้าฉายเฉิด ในทางนับพระวงศ์ฝ่ายสมเด็จพระบรมราชชนนี้ ก็สนิทกว่ากรมหมื่นมนตรีรักษา กรมหมื่นเทวานุรักษ์ ถ้าจะว่าโดยทางตระกูลเล่า พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิดก็นับว่าเปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรง จึงทรงพระราชดำริห์เห็นว่า พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิด ได้รับราชอิศริยยศเปนพระองค์เจ้านั้น ยังหาเสมอกรมหมื่นมนตรีรักษา กรมหมื่นเทวานุรักษ์ไม่ ควรที่จะเลื่อนอิศริยยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรม ตามแบบอย่างแต่ก่อนได้ อนึ่งพระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิด ก็มีพระชนมายุเจริญวัยแลมีวิริยอุสาหในราชการ แลรอบรู้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพอสมควร ได้บังคับการในกรมราชบัณฑิตเรียบร้อยยั่งยืนมาช้านาน สมควรที่จะเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้สถาปนา พระประพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉายเฉิดขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระประพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณให้เปนอันเชิดชูพระเกียรติยศ สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกา แลกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์บรมราชชนนีให้ปรากฏไปภายหน้า จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนพันวรบาทพิทักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนพันพลารักษ์กิจการ ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ที่รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรม ตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา ปัตยุบันกาล สัปปสังวัจฉรผคุณมาส กาฬปักษทวาทสีดิถี ครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพ เมื่อยังเสด็จอยู่ในฆราวาสวิสัย ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณเปนเจ้าพนักงารสารบบความฎีกา ก็ทรงพระอุสาหพากเพียรมิได้เกียจคร้านย่อหย่อน ทั้งในเวลานั้นก็กำลังทรงเรียนพระปริยัติธรรมอยู่ด้วย ก็ทรงพระอุสาหมิได้ขาด ทั้งราชการแลการเล่าเรียน แลประพฤติ

พระองค์สันโดษสุภาพเรียบร้อยดีมีศรัทธาเชื่อถือในพระรัตนตรัยเปนอย่างยิ่ง จนทรงพระกรุณาเห็นว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพ คงจะทรงพระผนวชยืดยาวในพระพุทธสาสนาได้เปนแท้ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสถาม ก็ได้กราบบังคมทูลว่า ถ้าจะลาผนวชแล้วคงจะลาผนวชในฝนทีแรก จึงมีพระบรมราชโองการเปนคำปฏิญาณไว้ว่า เมื่อใดนับแต่พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพ ทรงพระผนวชครบสามฝนแล้ว จะพระราชทานอิศริยยศเลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายบรรพชิต การซึ่งดำรัสไว้ดังนี้ ก่อนแต่พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพทรงผนวชเปนช้านาน ครั้นถึงกาลกำหนดพระชนมายุ พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพทรงผนวชในพระพุทธสาสนา จำเดิมแต่นั้นมาก็ทรงเล่าเรียนพระปริยัติธรรมด้วยอุสาหความเพียรอันแรงกล้า จนภายหลังได้แปลพระคัมภีร์ในที่ประชุมพระราชาคณะผู้ใหญ่ในพระที่นั่งบรมราชสถิตย์มโหฬาร ได้ถึงที่ห้าประโยคติดต่อกันโดยฉับไวมิได้เปนที่สงสัยเคลือบแคลงแห่งผู้รู้ทั้งปวง เปนที่สรรเสริญทั่วหน้า

อีกประการหนึ่ง พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพนี้ก็บริบูรณ์ไปด้วยอุปโภคศฤงคารข้างฝ่ายคฤหัสถ์เสมอด้วยพระเจ้าน้องยาเธอทั้งปวง มิได้มีความข้องขัดสนสิ่งอันใด ทั้งพระสติปัญญาวิชาคุณก็ว่องไวในราชกิจน้อยใหญ่ แลทราบภาษาอังกฤษก็มาก ถ้าเสด็จอยู่เปนคฤหัสถ์ก็คงจะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมีตำแหน่งเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้เปนแท้ ซึ่งทรงบากบั่นไปฝ่ายข้างบรรพชิตดังนี้ ก็ควรเห็นชัดว่าทรงศรัทธาเชื่อถือพระรัตนตรัยเปนแท้ แลเห็นความสุขในสมณเพศปฏิบัติซึ่งเปนความสุขอันเลอียดอย่างยิ่งเปนมหัศจรรย์

จึงทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพ ถึงยังมีพระชนมายุน้อยอยู่ก็ดี แต่ประกอบด้วยศีลาทิคุณวิบุลยปรีชารอบรู้ในพระปริยัติธรรม สมควรจะดำรงฐานันดรศักดิโดยตำแหน่งในราชตระกูลแลพระพุทธสาสนาได้ ตามที่ได้ทรงปฏิญาณไว้แต่ในกาลก่อนนั้น ควรเปนที่เคารพนับถือบูชาของพุทธสาสนิกชนทั่วหน้า ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนุษย์นาคมานพ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมมีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส สุนทรพรตวิสุทธิพรหมจรรย์ วิมลศีลขันธ์ธรรมวรยุต ศรีวิสุทธิคณานุนายก สาสนดิลกธรรมานุวาท บริสัษยนาถบพิตร เสด็จสถิตย์ณวัดบวรนิเวศวรารามวิหารพระอารามหลวง มุสิกนาม ได้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง แลดำรงอิศริยยศฝ่ายสมณศักดิเปนเจ้าคณะรอง ในธรรมยุติกนิกายิกสงฆ์มัธยมบวรนิเวสาทิคณะ พระราชทานนิตยภัตรเปนยศบูชาราคาเดือนละ ๖๑ ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธสาสนาเปนภาระสั่งสอน ช่วยระงับอธิกรณ์พระภิกษุสงฆ์แลสามเณรในพระอารามซึ่งขึ้นในคณะโดยสมควรแก่กำลังแลอิศริยยศสมณศักดิซึ่งพระราชทานมานี้ จงทรงเจริญพระชนมายุ

---

๑ อ่านว่า ราคาเดือนละ ๖ ตำลึง

พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสิริสวัสดิ สถาพรพิพัฒจิรฐิติกาลในพระพุทธสาสนา เทอญ

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดให้สถาปนาในตำแหน่งอิศริยยศดังนี้แล้ว

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นวชิรญาณวโรรส ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นวรพรตบำรุง ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นผดุงพยุหพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ รับราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวง โดยผาสุกสิริสวัสดิสืบไป ฝ่ายสมณศักดินั้น ให้ทรงตั้งพระครูปลัดอรรถจริยานุกิตย์ พิพิธธรรมโกศลวิมลสุตาคม อุดมคณานุนายก ตรีปิฎกญาณวิจิตร์ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒๐ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูพิสุทธิสรภาณ ๑ พระครูพิศาลสรภัญ ๑ พระครูสมุห ๑ พระครูใบฎีกา ๑ พระครูสังฆวุฒิกร ๑ รวม ๘ รูป ขอให้พระคุณผู้ได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ จงมีสุขสวัสดิสถาพรในพระพุทธสาสนา เทอญ*

ถึงปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๒๕ ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้ว เปนกรมขุนขัตติยกัลยา พระองค์ ๑

กรมขุนขัตติยกัลยา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๕ พรรษา ปัตยุบันกาล ดุรงคสังวัจฉรภัทรบทมาสชุษณปักษ์ปาฏิบท พุธวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้ว เปนพระเจ้าน้องนางเธอ อันสนิททั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายพระมารดาก็เปนกนิษฐาในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์สมเด็จพระบรมราชชนนี เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ ก็ได้ทรงสนิทคุ้นเคย แต่ทรงพระเยาว์มา ครั้นทรงพระเจริญขึ้นก็มีพระหฤทัยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเสมอมิได้ขาด มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงเฉลียวฉลาดในราชกิจ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยในราชการฝ่ายในได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ไว้ว่า จะทรงสถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศขึ้นเปนเจ้าต่างกรมฝ่ายใน เพื่อจะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณฝ่ายในต่างพระเนตรพระกรรณ ก็แต่มาเสด็จสิ้นพระชนม์ไปเสียโดยเร็ว เปนที่ทรงพระอาลัยยิ่งนัก แต่ทรงพระราชดำริห์ว่าถึงพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์เจ้ากรรณิกาแก้วสิ้นพระชนม์ล่วงไปแล้วก็ดี แต่ความชอบความดีของพระองค์ก็ยังมีปรากฏอยู่ ควรที่จะสถาปนาเลื่อนพระเกียรติยศให้มีนามปรากฏเชิดชูความชอบอยู่ในแผ่นดินสืบไป ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระนามพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้วขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องนางเธอ กรมขุนขัตติยกัลยา ให้เปนพระเกียรติยศปรากฏชั่วกัลปาวสานเทอญ

ถึงปีมะแม พ.ศ. ๒๔๒๖ ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์ เปนกรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากมลาสน์เลอสรรค์ เปนกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีสิทธิธงไชย เปนกรมหมื่นสิริธัชสังกาศ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม เปนพระวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ พระองค์ ๑

กรมหมื่นสิริธัชสังกาศ

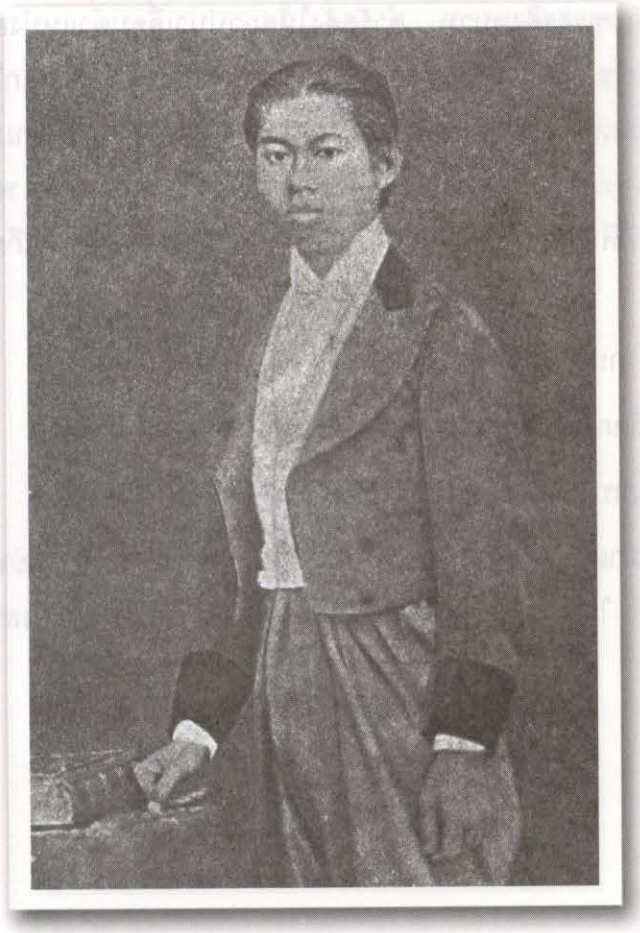

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๕ พรรษา ปัตยุบันกาล เอฬก สังวัจฉรวิสาขมาส ชุษณปักษตติยดิถี พุธวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีสิทธิธงไชย เปนพระเจ้าน้องยาเธออันสนิท ได้มีความสวามิภักดิ์อุสาหรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านาน ได้ทรงเปนนายด้านทำการปฏิสังขรณ์หอพระมณเฑียรธรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำเร็จตามกำหนดได้ดังพระราชประสงค์ แลได้ทรงรับราชการเปนพนักงานรับบาญชี แลนำฎีกาซึ่งราษฎรร้องทุกข์ทูลเกล้า ฯ ถวาย ก็ทรงมีความอุสาหในราชการมิได้เว้นว่าง

ความบางเรื่องที่โปรดเกล้า ฯ ให้ทรงตรวจตราแลเปรียบเทียบ ก็ทรงตรวจตราเลอียดลออ แลให้แล้วไปได้โดยยุติธรรมโดยเร็วเปนหลายเรื่อง มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แลทรงเคารพต่อราชการเกรงความผิดเปนอย่างยิ่ง สมควรที่จะดำรงอิศริยยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศรีสิทธิธงไชยเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่าพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสิริธัชสังกาศอัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสาร สมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นศิริธัชสังกาศ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นวรบาทบริบาล ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นวิจารณนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์

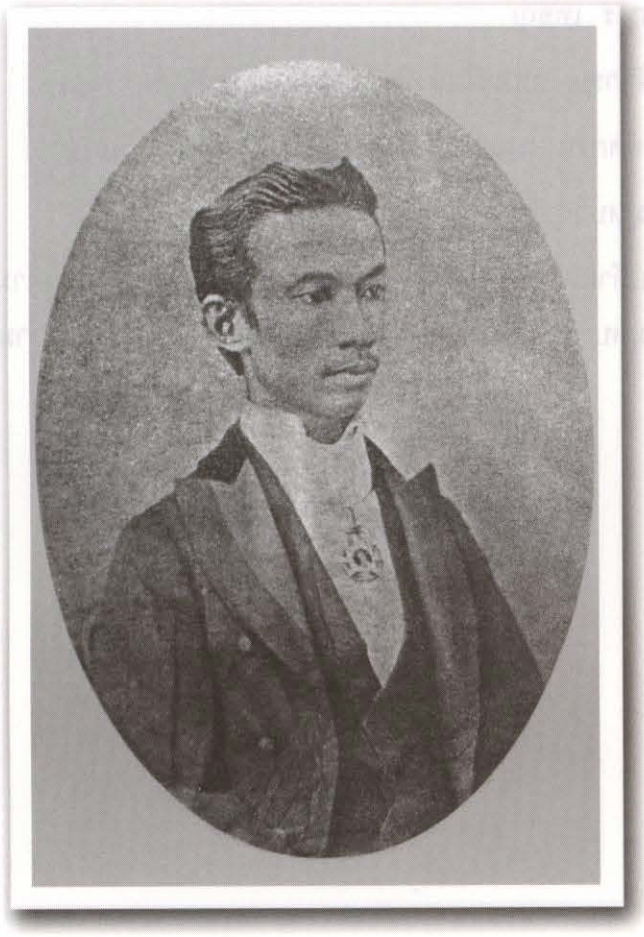

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๖ พรรษา ปัตยุบันกาล เอฬกะสังวัจฉร วิสาขมาสกาฬปักษทุติยดิถี พุธวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการโรงพิมพ์แลการเสื้อหมวก ได้ทรงเปนพนักงารจาฤกอักษรในแผ่นศิลาประดับในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสร็จทันพระราชประสงค์ ทรงพระเจริญวัยสมควรที่จะได้รับตำแหน่งยศ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้อง

ยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นพิทักษ์สุนทร ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นนิกรรักษา ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างตามธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร

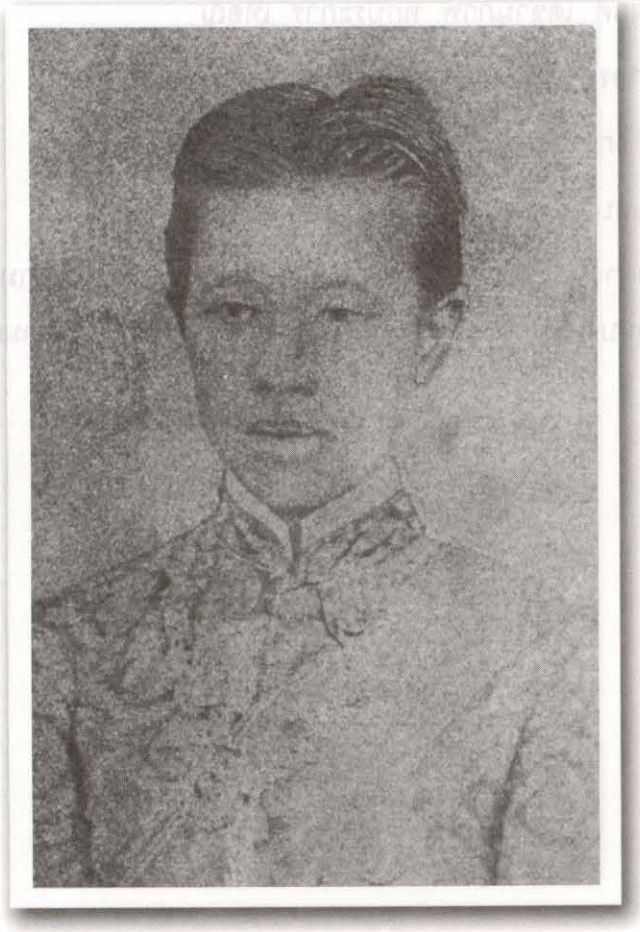

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๖ พรรษา ปัตยุบันกาล เอฬกะสังวัจฉร วิสาขมาสกาฬปักษทุติยดิถี พุธวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากมลาสน์เลอสรรค์ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณบังคับการกรมช่างทอง ทำการเปนหลายอย่าง แลได้ทรงเปนนายด้านจัดการเครื่องประดับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม งามบริบูรณ์ดังพระราชประสงค์ ได้ทรงอุดหนุนในการซึ่งเปนราชการบางอย่าง มีพระชนมายุเจริญ สมควรจะได้รับตำแหน่งยศ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่ง

ให้สถาปนาเลื่อนตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากมลาสน์เลอสรรค์ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร คชนามทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นราชศักดิ์สโมสร ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นดัสกรพินาศ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นอาจรักษาพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างตามธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๖ พรรษา ปัตยุบันกาล เอฟกะสังวัจฉร อาสาธมาส ชุษณปักษ ทวาทสีดิถี ศศิวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าปฤษฎางค์ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม ได้เปนที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัยแต่เดิมมา แล้วได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ไปเรียนภาษาแลวิชาที่กรุงอังกฤษก็มีพระปรีชาเฉียบแหลมอุสาหเรียนวิชาได้ดีกว่าผู้ซึ่งไปเรียนแต่ก่อนแลครั้งเดียวกัน ครั้นเมื่อปีชวดอัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์กลับเข้าไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพมหานคร แล้วได้กลับออกไป

เรียนวิชาตามรับสั่งในปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๙ แล้วก็ได้รับราชการเปนพวกในราชทูตซึ่งไปราชการอันสำคัญ เมื่อปีเถาะเอกศก จุลศักราช ๑๒๔๑ ในสำนักเซนตเยมสด้วย

ครั้นภายหลังในปีมะโรงโทศก จุลศักราช ๑๒๔๒ ก็ได้เข้าเปนพวกราชทูต ซึ่งนำเครื่องราชอิศริยยศทรงยินดีไปยังสมเด็จพระนางเจ้ากรุงเกรตบริเตนแลไอรแลนด์ แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอปรินสเวล เมื่อกลับมาถึงกรุงสยามในปีมะโรงโทศก จุลศักราช ๑๒๔๒ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยยศมงกุฎสยามชั้นที่ ๒ ชื่อจุลสุราภรณ์ ในปีมะเสงตรีศก ศักราช ๑๒๔๓ ได้เปนราชทูตวิเศษไปเมืองเยอรมนีแลเมืองออสเตรีย แล้วได้รับการพิเศษหลายอย่าง ทั้งเปนผู้นำเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ไปทรงเรียนวิชายังกรุงอังกฤษอิกในปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๔๔ หม่อมเจ้าปฤษฎางค์จึ่งได้รับตราตั้งเปนราชทูตสยาม ประจำอยู่ณสำนักทั้งปวงที่เปนเมืองพระราชไมตรี ในประเทศยุโรปแลอเมริกา เมื่อมีราชการต่าง ๆ หลายอย่างก็ได้ปฏิบัติราชการนั้น ๆ ให้เปนไปได้โดยสดวก โดยสติปัญญาว่องไวแลสามารถอาจหาญ จนภายหลังได้ปฤกษาการทำหนังสือสัญญาเรื่องสุรา ซึ่งเปนของชั่วร้ายจะให้กรุงสยามยับเยินไป ด้วยความเมาแห่งราษฎร ด้วยประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส โปรตุคอล ให้สำเร็จไปได้ แลยังจะทำกับประเทศอื่นอิกสืบไป ได้รับราชการรักษาทางพระราชไมตรีในระหว่างประเทศทั้งปวง ให้เจริญขึ้นแลยั่งยืนอยู่มิได้มีเหตุการมัวหมองแลมีความซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แลรักใคร่บ้านเมืองของตน ต้องทนความลำบากจากถิ่นฐาน แลตริตรองราชการอันหนัก โดยความเพียรความอุสาหอันแรงกล้า ประกอบไปด้วยวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่ในนอก สมควรที่จะได้รับอิศริยยศฐานันดรศักดิ์ เปนพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระองค์หนึ่งได้ ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าปฤษฎางค์ขึ้นเปนพระองค์เจ้า แลมีคำนำหน้าพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ มุสิกนาม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิ์เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน พระราชทานให้ทรงศักดินา ๓๐๐๐ เพิ่มทวีมากขึ้นกว่าธรรมเนียมเดิม ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้เกียรติคุณอดุลยยศปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีวอก พ.ศ.๒๔๒๗ ทรงตั้งกรมสมเด็จเจ้าฟ้าจันทรมณฑล เปนกรมหลวงวิสุทธิกษัตรีย์พระองค์ ๑

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงวิสุทธิกษัตรีย์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๖ พรรษา ปัตยุบันกาล พานรสังวัจฉรวิสาขมาส ชุษณปักษนวมีดิถีโสรวาร ปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าจันทรมณฑล โสภณภควดี ซึ่งเปนพระบรมราชกนิษฐา ประสูติ ณ วัน ๓ ๙ ๖ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก จุลศักราช ๑๒๑๗[๑] จำเดิมแต่ทรงพระเยาว์มา ก็เปนที่ทรงพระเสน่หา แห่งสมเด็จ

แหา

[๑] ตรงกับวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘

พระบรมชนกเปนอันมาก ทรงอุ้มให้ประทับ ณ พระเพลาพระราชทานเครื่องให้เสวยเปนนิตย์มิได้ขาด สมเด็จพระบรมราชชนนีก็ทรงพระเสนหายิ่งกว่าพระราชโอรสทั้ง ๓ พระองค์ บันธมอยู่ด้วยกันเปนนิรันดร จนทรงพระเจริญพระชนม์พรรษาย่างเข้าปีที่ ๗ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ สมเด็จพระบรมราชชนนีก็เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณายิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเปนอันมากด้วยทรงสงสาร จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีเฉลิมพระนามรับพระสุพรรณบัฏ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีกระบวรแห่ตามราชประเพณี ทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์สามวัน ครั้น ณ วัน ๔ ๑๑ ๒ ค่ำ ปีจอจัตวาศก ศักราช ๑๒๒๔[๑] เปนวันพระฤกษ์พระราชทานพระสุพรรณบัฏ เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี ในเมื่อได้รับพระสุพรรณบัฏแล้วมิช้า ครั้น ณ วัน ๕ ๑๒ ๖ ค่ำ ปีกุญเบญจศก ๑๒๒๕[๒] ก็ประชวรสิ้นพระชนม์โดยพระโรคเปนประจุบัน เปนที่ทรงพระโศกาลัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถ แลพระญาติประยูรวงศ์เปนอันมาก เมื่อสิ้นพระชนม์นั้น พระชนมายุได้ ๘ ปีกับ ๑๙ วัน สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดีนั้น เมื่อยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่ ทรงมีมารยาทเรียบร้อยเปนอันดี สมควรแก่ขัตติยราชกุมารี แลทรงพระปรีชาไวเกินกว่าสามัญกุมารีโดยมาก เปนที่เสนหาปราโมทย์ของสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช แลอนุชาธิบดี แลพระญาติประยุรวงศ์ทั้งปวงยิ่งนัก

บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอสองพระองค์ก็ได้ทรงดำรงพระราชอิศริยยศ เปนเจ้าฟ้ากรมหลวง แลพระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้ว ก็ได้พระราชทานพระราชอิศริยยศเปนกรมขุนฝ่ายใน แต่สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดีนั้นเสด็จสิ้นพระชนม์ไปช้านานมาแล้ว จึงหาได้เลื่อนพระราชอิศริยยศประการใดไม่ ถ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ก็คงจะได้ทรงรับราชอิศริยยศ เปนสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงฝ่ายในเสมอด้วยสมเด็จพระอนุชาทั้ง ๒ พระองค์ แลราชประเพณีซึ่งพระราชทานพระราชอิศริยยศแก่พระอัฐิดังนี้ ก็มีแบบอย่างมาแต่ก่อน ฯ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนามสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี เปนกรมหลวงฝ่ายในมีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจันทรมณฑลโสภณภควดี กรมหลวงวิสุทธิกษัตรีย์ วรรคมูลอาทิอักษร วรรคอุสาหอันตอักษร ให้พระเกียรติคุณวิบุลยยศปรากฏอยู่ในสากลประเทศจิรฐิติกาลอยู่ชั่วกัลปาวสาน เทอญ

ถึงปีระกา พ.ศ. ๒๔๒๘ เนื่องต่อเหตุที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทิวงคต ตามราชประเพณีมีแต่รัชกาลที่ ๓ มา เคยทรงเลื่อนกรมแลตั้งกรมเจ้านาย จึงโปรดให้เลื่อนกรมแลตั้งกรมเจ้านายในคราวนี้หลายพระองค์ ทรงเลื่อนแลตั้งในปีระกานี้บ้าง ทรงเลื่อนแลตั้งต่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๒๙ บ้างตามพระฤกษ์ ที่เลื่อนกรมแลตั้งกรมในปีระกานี้ คือ

---

[๑] ตรงกับวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๕

[๒] ตรงกับวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๖

ทรงเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ เป็นกรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ ฯ พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ เป็นกรมพระจักรพรรดิพงศ์พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นกรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดชพระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เป็นกรมหลวงพิชิตปรีชาพระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช เป็นกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นกรมขุนนริศรานุวัติวงศ์พระองค์ ๑

แต่ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงตามลำดับวันที่ทรงตั้งก่อนแลหลังตามฤกษ์

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์

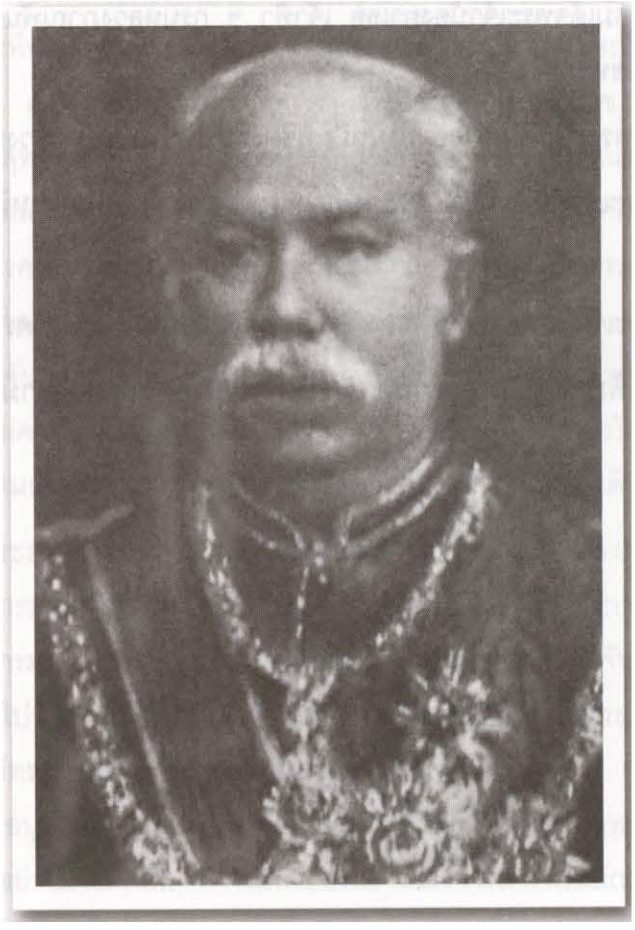

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๘ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏสังวัจฉมฤคศิรมาส ศุกรปักษฉัฐมีดิถี โสรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ เปนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอซึ่งเปนอรรคอุดมสุขุมาลชาติมีพระเกียรติยศยิ่งใหญ่ในราชตระกูล ควรเปนที่นอบน้อมยกย่องของชนทั้งปวงทั่วหน้า อีกประการหนึ่ง ได้ทรงรับราชการมาตลอดรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ จนถึงรัชกาลปัตยุบัน ราชการทั้งปวงที่ได้ทรง

ประพฤติมานั้น ล้วนแต่ตั้งอยู่ในความสุจริตซื่อตรงดำรงอยู่ในแบบอย่างของผู้ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินแลประเทศบ้านเมือง ตนจะประพฤติได้เพียงใดก็ได้ ทรงประพฤติรักษาราชการนั้น ๆ โดยความสัจสุจริตอันพิเศษเต็มที่ มิได้ด่างพร้อยแต่สักครั้งสักคราวหนึ่งเลย ข้อความจริงอันนี้ย่อมปรากฏอยู่แก่ชนทั้งปวงทั่วหน้า เพราะเหตุฉนั้นจึงได้ทรงรับความไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมาทุก ๆ พระองค์ เปนทางที่ได้ทรงรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมากขึ้นทุก ๆ เมื่อ เพราะความดีที่ได้ทรงประพฤติในราชการทั้งปวง เปนเหตุให้ได้ทรงรับพระเกียรติยศยิ่งใหญ่ขึ้นโดยลำดับ นับตั้งแต่ได้ทรงรับพระสุพรรณบัฏครั้งแรก แลเลื่อนขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน แลเลื่อนขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ เมื่อได้เลื่อนพระเกียรติยศครั้งใด ก็ได้มีประกาศสรรเสริญพระคุณสมบัติในพระปรีชาวิทยาคุณแลความซื่อตรงความชอบในราชการทุกครั้งทุกคราว ย่อมปรากฏอยู่ในจดหมายราชการทั้งปวงแต่ก่อน ๆ นั้นแล้ว แลล่วงมาจนกาลบัดนี้พระคุณสมบัติแลความซื่อตรง ที่ทรงประพฤติที่ได้สรรเสริญไว้แต่ก่อนนั้น ก็ยังคงที่บริบูรณ์อยู่มิได้เสื่อมทราม แต่ความชอบในราชการซึ่งได้ทรงเกื้อกูลอุดหนุนแผ่นดินนั้นทวีมากขึ้น ด้วยได้ทรงรับราชการในตำแหน่งอรรคมหาเสนาธิบดีสำเร็จราชการในกรมมหาดไทย แลมีราชการสำคัญแลการมากอยู่เนืองนิจ ด้วยราชการแผ่นดินทั่วไปทุกสิ่งทุกอย่าง เปนหลักเปนประธานอยู่ในราชการในเวลาประจุบันนี้ อิกประการหนึ่งก็ทรงพระเจริญพระชนมายุเปนประธานของพระบรมวงศานุวงศ์ เปนที่ทรงเคารพบูชาเปนที่พึ่งที่นับถือของพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไป เมื่อมีพระเกียรติยศอย่างสูงในพระบรมราชวงศ์ แลมีพระชนมายุเจริญมาก ทั้งได้รับราชการในตำแหน่งสูงสุดในแผ่นดินเช่นนี้ ก็ควรที่จะได้รับพระเกียรติยศดำรงอยู่ในตำแหน่งอันสูงสุดในราชตระกูลซึ่งจะเปนได้ จึงทรงพระราชดำริห์เห็นว่าตำแหน่งที่กรมสมเด็จพระนั้นเปนตำแหน่งสูงสุดในราชตระกูล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้เคยยกย่องพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ให้ดำรงอยู่ในที่นั้นแต่น้อยพระองค์ คือในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอสองพระองค์ขึ้นเปนกรมสมเด็จพระ เพราะท่านได้มีพระคุณแก่พระองค์มาแต่ปางก่อน ภายหลังมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงยกพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมราชชนนี ดำรงอยู่ในตำแหน่งกรมสมเด็จพระ แต่ควรนับว่าเปนพระเกียรติยศอย่างพิเศษใหญ่ยิ่งชั้นหนึ่ง จะเทียบกับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงยกสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทั้งสองพระองค์นั้นหาต้องกันไม่ แลพระบรมวงศ์ซึ่งได้ดำรงพระเกียรติยศเปนกรมสมเด็จพระ นอกจากสมเด็จพระบรมราชชนนีนั้นเล่าก็หาได้ทรงพระเกียรติยศเปนเจ้าฟ้าไม่ จะยกมาเปนตัวอย่างก็ไม่ควร ครั้งนี้ทรงพระราชดำริห์จะสถาปนาเลื่อนพระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ให้ดำรงอยู่ในพระเกียรติยศยิ่งใหญ่ เหมือนครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงยกย่องสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทั้งสองพระองค์ จึงจะสมแก่พระคุณสมบัติความชอบในแผ่นดินซึ่งได้ทรงช่วยทำนุบำรุงบ้านเมืองมา แลจะได้สมพระราชประสงค์ซึ่งได้ทรงมีความเคารพนับถืออันยิ่งใหญ่ เปนการเชิดชูพระเกียรติยศอย่างวิเศษสูงใหญ่ ให้ปรากฏอยู่ยืนยาวสืบไปภายหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนามสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ เปนเจ้าฟ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ชั้นเจ้าฟ้าต่างกรมกรมสมเด็จพระ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ มหิศวรศักดิสุนทรรวิวงศ์ บรมพงศบริพัตร วิวัฒนยโศดม สรรพศิลปาคมอุดมกิจ พิฆเนศวรประสิทธิคชกรรมศาสตร โหรกลานุวาทกาพยปฏิภาณ สฤษฎิศุภการสกลรัษฎาธิกกิจ ปรีชาวตโยฬารสมบูรณคุณสารสุจริตจริยาภิรมย์ ราชพงศานุกรมมุขปดิษฐาสกลนราภิมานิต นริศราธิบดินทร์ ปรมินทรมหาราชวโรประการ ปรีชาชาญยุติธรรมาชวาธยาศรัย ศรีรัตนตรัยสรณคุณารักษ์ บรมอรรคมหาบุรุษรัตนสุขุมาลยกระษัตริย์วิสุทธิชาติ ธรรมิกนาถบพิตร มุสิกนาม พระราชทานศักดินาพิเศษเพิ่มขึ้นกว่าพระราชกำหนดเดิม ให้ทรงศักดินา ๖๐๐๐๐ ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ศุภอิฐผลวรเกียรติคุณวิบุลยยศ ปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนพระยาบำราบปรปักษ์ ถือศักดินา ๑๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนพระพิทักษ์พลพยุห ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เปนหลวงบัลลุอักษรศาสตร ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ผู้ที่รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในเจ้าฟ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระจักรพรรดิพงศ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๘ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏสังวัจฉรบุศยมาส ชุษณปักษเอกาทัศมีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ เปนสมเด็จพระบรมราชโสทรานุชาธิบดีร่วมพระราชหฤทัยประกอบไปด้วยพระอัธยาศรัยซื่อตรงดำรงอยู่ในความสัจสุจริตยุติธรรมอันพิเศษ สมควรแก่พระเกียรติยศฐานันดรอันสูงศักดิ ตั้งพระหฤทัยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท มุ่งหมายที่จะป้องกันสรรพอุปัทวอันตรายทั้งปวง อันจะพึงมีมาแด่พระบรมราชวงศ์ แลพระราชอาณาจักร ทรงพระอุสาหที่

จะประพฤติราชการทั้งปวง โดยความอ่อนน้อมซื่อตรง เต็มพระกำลังที่จะประพฤติได้ เพื่อจะให้เป็นแบบบันทัดเยี่ยงอย่างแก่พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการทั่วไป ถึงว่าจะมีเวลาซึ่งจะไม่ทรงสบายโดยพระโรค ต้องหยุดยั้งในราชการเป็นครั้งเป็นคราวบ้าง ก็ยังมีพระหฤทัยผูกพันในราชกิจการเจริญของบ้านเมือง ตั้งอยู่ในพระหฤทัยมิได้เว้นว่าง เมื่อมีโอกาศที่จะได้ทรงการอันใด ก็ตั้งพระหฤทัยทรงจัดราชการนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ โดยพระอัธยาศรัยมุ่งหมายอันแรงกล้า ประการหนึ่งสมเด็จพระอนุชาธิบดีซึ่งมีมาแต่กาลก่อน เมื่อสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชได้เถลิงถวัลยราชสมบัติ ก็ย่อมได้ทรงรับพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่กว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง เพื่อจะให้เป็นกำลังอุดหนุนพระบรมเดชานุภาพ แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เป็นที่เกรงขามแห่งศัตรูหมู่ปัจจามิตร ทั้งภายในภายนอกแทบทุกครั้งทุกคราวมา แต่ในรัชกาลปัตยุบันนี้ การเคลื่อนคลายไปหาเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่ คนทั้งปวงก็พากันคิดมั่นหมายว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ คงจะมีพระหฤทัยปราถนาจะให้เป็นไปตามการซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน จนถึงพูดจาหวาดหวั่นสงสัย คาดคเนกันไปในสมัยต่าง ๆ แต่กาลก่อนก็มีบ้าง แต่ความที่คนทั้งปวงคิดเห็นไปตามการอย่างเก่านั้น เป็นการห่างไกลจากพระอัธยาศรัยของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอที่จริงที่แท้นั้นเป็นอันมาก ด้วยได้กราบบังคมทูลพระกรุณาพระดำริห์ในทางซึ่งจะจัดการปกครองบ้านเมืองให้เป็นการเรียบร้อยสมควรโดยแบบอย่างปกครองรักษา ซึ่งเป็นไปในประเทศทั้งปวง หาได้ทรงคิดที่จะมีพระเกียรติยศยิ่งใหญ่ตามแบบโบราณอันทรงเห็นว่าไม่เป็นการมีคุณ ที่จะให้บ้านเมืองมีความเจริญในสมัยซึ่งการเปลี่ยนแปลงไปโดยมากแล้วดังนี้นั้นเลย พระดำริห์ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธออันนี้ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาไว้แต่ช้านานล่วงมาตลอดจนถึงกาลบัดนี้ ก็ยังทรงยั่งยืนอยู่ในพระดำริห์เดิมนั้น มิได้หวั่นไหวแต่สักน้อยหนึ่งเลย เพราะฉนั้นควรจะเห็นเป็นพยานอันสำคัญยิ่งใหญ่ในพระอัธยาศรัยของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ว่ามีพระหฤทัยรักใคร่ในการที่จะให้บ้านเมืองมีความเจริญยิ่งใหญ่ ใกล้เข้าในธรรมเนียมแบบอย่างแลอำนาจปกครองรักษาให้เหมือนกับประเทศทั้งปวง ให้ได้เดินขึ้นไปในความเจริญเสมอ ๆ กันได้ จึงมิได้คิดเห็นแก่ประโยชน์พระองค์ แล้วแลมีพระดำริห์ยับยั้งตั้งเอาความเจริญของบ้านเมืองเป็นประมาณอย่างนี้ นับว่าเป็นหายากอย่างยิ่ง ควรจะสรรเสริญได้เป็นอเนกนัยนัก

เพราะฉนั้นจึงทรงพระราชดำริห์ว่า ซึ่งสมเด็จพระอนุชาธิบดี ได้ดำรงอยู่ในพระเกียรติยศอันใหญ่ ก็นับว่าเป็นเครื่องอุดหนุนพระบรมเดชานุภาพอันยิ่งใหญ่ แลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเล่าก็ทรงประกอบด้วยพระอัธยาศรัยอันพิเศษซึ่งพรรณามาแล้ว ควรจะยกย่องเชิดชูพระเกียรติยศไว้ ให้เป็นที่อุดหนุนพระบรมเดชานุภาพ แลปรากฏพระเกียรติคุณอันพิเศษ ให้แพร่หลายอยู่ในแผ่นดินสืบไปภายหน้า ตามสมควรแก่พระอัธยาศรัย ซึ่งทรงเต็มพระหฤทัยนั้น

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ เป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ ในชั้นเจ้าฟ้าต่างกรมกรมพระ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จ

พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ดำรงขัตติยศักดิอรรควรยศ รัตนสมมติบุริสาชาไนย สีดลหฤทัยธรรมสุจริต อเนกราชกิจสิทธิวิจารณ มโหฬารคุณสมบัติ พุทธาทิรัตนสรณาคม อุดมเดชานุภาพบพิตร สิงหนาม ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม ขอให้ทรงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคลเกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพ วิบุลยศุภผลมโหฬารทุกประการ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเปนในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิในพระบรมราชวงศ์นี้ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศ ปรากฏสืบไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนพระจักรพรรดิพงศ์ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนหลวงจำนงราชกิจ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เปนขุนสิทธิพลนิกร ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๘ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏสังวัจฉรบุศยมาส กาฬปักษ์จัตุถมีดิถี โสรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช เปนสมเด็จพระบรมราชโสทรานุชาธิบดีร่วมพระราชหฤทัย ประกอบไปด้วยพระอัธยาศรัยซื่อตรง ดำรงอยู่ในความสัตย์สุจริตยุติธรรมอันพิเศษสมควรแก่พระเกียรติยศฐานันดรอันสูงศักดิ์ ตั้งพระหฤทัยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท

มุ่งหมายที่จะป้องกันสรรพอุปัทวอันตรายทั้งปวง อันจะพึงมีมาแด่พระบรมราชวงศ์แลพระราชอาณาจักร ทรงพระอุสาหที่จะก่อสร้างแต่งตั้งแบบอย่างราชการอันเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งได้ทรงสำเร็จราชการเปนผู้บังคับบัญชาให้เปนคุณแก่บ้านเมือง เปนประโยชน์แก่คนทั้งปวงทั่วไป โดยฉันทวิริยอันแรงกล้า เอาพระหฤทัยใส่สอดส่องในราชกิจอื่น ๆ ทั้งปวงทั่วไป ช่วยดำริห์ตริตรองในราชการบ้านเมืองอันจะให้เปนประโยชน์แลเปนการมั่นคงแขงแรงโดยรอบคอบมิได้ย่อหย่อน แลทรงประพฤติอ่อนน้อมต่อราชการอันผิดแลชอบ มิได้ถือทิษฐิมานะแล้วแลตกไปในการที่ผิด ราชการอันใดที่ได้ทรงรับจัดการ ถึงมิใช่ในตำแหน่งที่ได้ทรงบังคับบัญชา ก็ทรงมุ่งหมายฝืนฝ่าที่จะให้ราชการนั้นสำเร็จไปได้โดยจริงทุกสิ่งทุกอย่างมิให้เสื่อมทราม แลมีพระอัธยาศรัยมุ่งหมายต่อความสงบเรียบร้อย แลแบบอย่างปกครองของกรุงสยาม ซึ่งจะจัดการให้เปนการมีคุณสมควรแก่ประเทศบ้านเมืองตามกาลตามสมัย แลมิได้ทรงมีความมุ่งหมายในพระเกียรติยศที่จะให้ยิ่งใหญ่ขึ้นไปอิกอย่างหนึ่งอย่างใด ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาแสดงความเห็นแลพระประสงค์โดยตรง ซึ่งจะใคร่ให้พระราชประเพณีบ้านเมืองเปนไปตามแบบอย่างประเทศทั้งปวง โดยสิ่งสำคัญมั่นคงยั่งยืนอยู่ทุกเมื่อมิได้แปรผัน ถึงมิได้ทรงนัดแนะกันก่อน พระดำริห์นั้นต้องกันกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์เปนอันหนึ่งอันเดียว โดยว่าจะเปนการล่อแหลมชวนให้คนทั้งปวงคิดเห็นการไปต่าง ๆ ก็เปนการคาดคเนอันผิดจากประสงค์ที่จริงแท้ที่ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาไว้ช้านานแล้วนั้น มีพระประสงค์แต่ที่จะให้ประเพณีปกครองบ้านเมืองเปนการเรียบร้อยเสมอเหมือนกันกับประเทศทั้งปวง ซึ่งจะเปนเหตุให้กรุงสยามเดินไปในความเจริญเสมอ ๆ กับประเทศทั้งปวง ฉนั้น เมื่อพระองค์ตั้งอยู่ในตำแหน่งอันสูงดังนี้ แล้วแลมีพระดำริห์ตั้งเอาความจงรักภักดีแลความเจริญของบ้านเมืองเปนประมาณ อย่างนี้นับว่าเปนหายากอย่างยิ่ง ควรจะสรรเสริญได้เปนอเนกนัยนัก

เพราะฉนั้นจึงทรงพระราชดำริห์ว่า ซึ่งสมเด็จพระอนุชาธิบดีได้ดำรงอยู่ในพระเกียรติยศอันใหญ่ ก็นับว่าเปนเครื่องอุดหนุนพระบรมเดชานุภาพอันยิ่งใหญ่ แลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเล่าก็ทรงประกอบด้วยพระอัธยาศรัยแลพระอุสาหในราชกิจน้อยใหญ่มิได้ย่อหย่อน ส่วนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมีกรมพระจักรพรรดิพงศ์ก็ได้ทรงสถาปนาเลื่อนพระเกียรติยศ ขึ้นเปนเจ้าฟ้ากรมพระแล้ว บัดนี้จึงทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรจะเลื่อนพระเกียรติยศ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์น้อยให้มีพระเกียรติยศเปนคู่กัน จะได้เปนที่อุดหนุนพระบรมเดชานุภาพ แลปรากฏพระเกียรติคุณอันพิเศษ ให้แพร่หลายอยู่ในแผ่นดินสืบไปภายหน้าตามสมควรแก่พระอัธยาศรัยซึ่งทรงเต็มพระหฤทัยนั้น

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ในชั้นเจ้าฟ้าต่างกรมกรมพระ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิเศษขัติยศักดิ์

อรรคอุดมชาติ บรมนราธิราชโสทรานุชาธิบดี สุจริตจารีราชการัณย์ มหันตมหาอุสาห พิริยพหลดล ประสิทธิ อเนกพิธคุณากร สุนทรธรรมพิทักษ์ อรรคมโหฬารัธยาศรัย ศรีรัตนตรัยสรณธาดา อดุลย เดชานุภาพบพิตร โสณนาม ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม ให้ทรงเจริญทฤฆพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิ์เดชานุภาพ มโหฬาร ทุกประการ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ โดยสมควรแก่ความเปนในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ในพระบรมราชวงศ์นี้ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศ ปรากฏสืบไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนหลวงภูเบศรบริบาล ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เปนขุนประมาณประชุมชล ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมขุนนริศรานุวัติวงศ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๘ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏสังวัจฉร ผคุณมาสชุษณปักษฉัฐมีดิถี พุธวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เปนพระอนุชา อันพระมารดาเปนพระธิดาในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ เปนพระกนิษฐาแห่งกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ สมเด็จพระบรมราชชนนี นับเปนพระราชอนุชาอันสนิทในสัมพันธพงศ์อีกชั้นหนึ่ง จึงเปนที่ทรงสนิทชิดชมแต่เดิมมาตามธรรมดาที่เปนดังนี้ ประการหนึ่งส่วนพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญนั้นเล่า ก็ทรงพระสติปัญญารอบรู้ในราชกิจ

น้อยใหญ่ สามารถที่จะรับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณในราชการทั้งปวงได้ มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงเที่ยงธรรม แลรักษาพระองค์ตามแบบอย่าง มิได้มีระแวงผิดพลั้งแต่สักครั้งหนึ่งเลย มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทอย่างยิ่ง เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยอันสนิท มีพระหฤทัยเจ็บร้อนด้วยราชการยิ่งกว่าเห็นแก่ประโยชน์ของพระองค์ ได้ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งเอเดอแกมป์หลวง แลได้ทรงบังคับการกรมทหารมหาดเล็กคราวหนึ่ง จนบัดนี้ได้ทรงบังคับการในกรมทหารรักษาพระองค์ ก็ทรงพระอุสาหสอดส่องการในตำแหน่งฉลองพระเดชพระคุณโดยความสุจริตรอบคอบ แลทรงประกอบด้วยพระปัญญาแลความเพียร ในการศิลปศาสตร์การช่างเชี่ยวชาญทำได้ด้วยพระหัตถ์ ได้ทรงทำการในวัดพระศรีรัตนศาสดารามแลพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลการอื่น ๆ เปนอันมาก

เมื่อพระองค์เปนพระราชอนุชาอันสนิท แลได้รับราชการเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยฉนี้ ก็มิได้มีความกำเริบฟุ้งซ่าน ซึ่งจะให้ความทุจริตต่าง ๆ ตามมา แลให้เปนที่รังเกียจแก่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการทั้งปวง มีพระอัธยาศรัยอ่อนน้อมเรียบร้อยตามสมควร มีความเคารพต่อราชการกลัวความผิด ประพฤติพระองค์เหมือนข้าราชการอันมีความซื่อตรงจงรักภักดีอย่างยิ่ง ย่อมปรากฏแก่ใจผู้ซึ่งได้ทราบพระอัธยาศรัยทั่วหน้า

เพราะฉนั้น จึงทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรที่จะสถาปนาขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาตำแหน่งยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนนริศรานุวัติวงศ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นจำนงบริรักษ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นพลพรรคภิบาล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหลวงพิชิตปรีชากร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๘ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏสังวัจฉร ผคุณมาสกาฬปักษสัตตมีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ทรงประกอบไปด้วยพระปรีชารอบรู้ ในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่แม่นยำ ทรงสามารถอาจหาญในการที่จะพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวงเฉียบแหลมรอบคอบประกอบให้ถูกต้องด้วยคลองยุติธรรม แลทรงพระปัญญาสามารถ ในการที่จะทรงตริตรองเรียบเรียงข้อบังคับสำหรับราชการ แลพระราชกำหนดกฎประกาศทั้งปวง ทั้งราชการน้อยใหญ่ทั่วถึง ได้รับราชการฉลอง

พระเดชพระคุณมาในศาลฎีกา แลความรับสั่ง ทั้งราชการอื่น ๆ เปนอันมาก ภายหลังก็ให้เสด็จขึ้นไปจัดการในเมืองเชียงใหม่ ได้ราชการเรียบร้อยสมกับพระราชประสงค์ มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก มิได้ฝ่าฝืนพระราชดำริห์พระราชประสงค์ ดำรงอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต สมควรเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณสืบไปภายหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงพิชิตปรีชากร ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนอมรภักดี ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เปนหมื่นศรีพยุหพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๘ พรรษา ปัตยุบันกาล กุกกุฏ สังวัจฉร ผคุณมาสกาฬปักษสัตตมีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช ทรงเจริญวัยวุฒิ มีปรีชาสามารถในราชกิจทั้งปวง มีพระอัธยาศรัยเรียบร้อยอ่อนน้อมโอบอ้อมอารี เปนที่สนิทชิดชมรักใคร่ทั่วไป ในพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงเข้าพระทัยในการช่างต่าง ๆ ได้ทรงบังคับราชการในกรมช่างทหารใน แลได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณเปนเอเดอแกมป์หลวง เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย สมควรที่จะดำรงยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าชุมพลสมโภช เป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นดำรงราชกิจ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เป็นหมื่นลิขิตคณารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

การตั้งคราวนี้แปลกกว่าแต่ก่อน ด้วยตั้งพร้อมกันทั้งสองพระองค์เวลาเดียวกันที่เดียวกัน คำประกาศนั้นเขียนเป็น ๒ ฉบับ ทรงเซ็นพระราชหัตถเลขา ประทับพระราชลัญจกร เหมือนอย่างเคยสำหรับพระราชทานพระองค์ท่านรักษาไว้เป็นที่รฦก แต่คำประกาศที่อ่านนั้นอ่านรวมพร้อมกัน เขียนไปต่างหาก มีสำเนาตั้งต้นพระนามแลประกาศกรมหลวงพิชิตแล้ว ขึ้นประกาศกรมหลวงสรรพสิทธิ์ต่อ ไม่ได้ขึ้นพระนามซ้ำอีก ขึ้นต้น "อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า" ต่อไปจนตลอดดังนี้ วิธีตั้งรวมนี้ใช้ต่อมาในภายหลัง เมื่อรับพระสุพรรณบัฏรวมกันมีสืบต่อมาจนปัจจุบันนี้

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงสถาปนาพระเกียรติยศ แลเลื่อนกรมตั้งกรมที่ทรงสั่งค้างมาแต่ปีระกาอิก ๓ พระองค์คือ ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการเป็นกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ เป็นกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร เป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ พระองค์ ๑

แต่ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงตามลำดับวันที่ทรงตั้งก่อนแลหลังตามฤกษ์

กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๙ พรรษาปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉร วิสาขมาสกาฬปักษ์จตุตถีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ได้ทรงศึกษาวิชาการทหารมาในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์แต่ยังทรงพระเยาว์ ได้เลื่อนยศขึ้นโดยลำดับ จนถึงเปนเลฟเตแนนต์เกอแนลแลเปนผู้รับพระบรมราชโองการ บังคับการในกรมทหารมหาดเล็กมาช้านาน ได้ทรงรักษาราชการตามตำแหน่งเรียบร้อยมั่นคงมิได้มีเหตุการ

อันใด ซึ่งเปนที่เสื่อมทราม แลได้ทรงรับตำแหน่งเปนที่เอดเดอแกมป์หลวง ได้รับราชการเบ็ดเสร็จต่าง ๆ เปนอันมากเนืองนิจ

อนึ่งกรมแผนที่ซึ่งได้โปรดเกล้า ฯ ตั้งขึ้นไว้สำหรับฝึกหัดคนไทยทำแผนที่ในพระราชอาณาเขตรแต่ก่อนยังไม่เปนการมั่นคงเรียบร้อย ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ทรงจัดการเพิ่มเติมขึ้นให้เปนการเรียบร้อยมั่นคง นับเปนกรมหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นใหม่ ก็ได้ทรงพระอุสาหจัดการนั้นให้เปนการแขงแรงเรียบร้อยขึ้นกว่าแต่ก่อน แลการสร้างสมเครื่องศัสตราวุธสำหรับพระนคร ก็ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ทรงบังคับบัญชากรมกองแก้วจินดา ทำราง ทำแท่นปืน จัดปืนใหญ่เก่าใหม่ซึ่งยังจะใช้ราชการได้มาทำรางซ่อมแปลงของเก่า ตั้งเรียบเรียงประจำโรงไว้สำหรับราชการแผ่นดิน เปนการเรียบร้อยเปนประโยชน์แก่ราชการเปนอันมาก ภายหลังได้รับกระแสพระราชดำริห์ แลพระบรมราชโองการ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ แลบุตรข้าราชการตลอดจนโรงเรียนราษฎร ก็ทรงพระอุสาหดำริห์ตริตรองจัดการตั้งโรงเรียน แล้วตรวจตราให้การเล่าเรียนแพร่หลายกว้างขวางขึ้น จัดการให้มีวิธีที่จะไล่สอบหนังสือนักเรียน ซึ่งไม่ได้เคยมีมาแต่ก่อน จัดการทั้งปวงให้เปนคุณเปนประโยชน์แก่แผ่นดินแลตัวผู้ซึ่งเล่าเรียน แลเปนพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเจริญขึ้นโดยลำดับจนถึงทุกวันนี้ เปนความชอบความดีเปนอันมาก แลในบัดนี้ก็ทรงพระเจริญพระชนมายุ แลทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจน้อยใหญ่ทั้งปวง ประกอบด้วยความเพียรความอุสาหดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงสมควรที่เลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณสืบไปได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นดำรงราชานุภาพ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นปราบปรพล ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นสกลคณารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๙ พรรษา ปัตยุบันกาล โสฬสังวัจฉร วิสาขมาสกาฬปักษ์เอการสีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยมาแต่ยังทรงพระเยาว์ มีความชอบเปนอันมาก ได้ปรากฏอยู่ในคำประกาศเมื่อเลื่อนกรมครั้งก่อนนั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้นมาก็ได้ทรงพระอุสาหรับราชการต่าง ๆ ซึ่งเปนราชการสำคัญใหญ่ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เปนที่ได้ทรงปฤกษาหารือในราชกิจต่างประเทศแลการในพระนครเปนอันมาก แต่ยังเสด็จดำรงอยู่ในที่ไปรเวต

สิเกรตารีหลวง ก็ได้รับกระแสพระราชดำริห์มีหนังสือไปมากับคนต่างประเทศด้วยข้อราชการในส่วนพระองค์บ้าง ข้อราชการแผ่นดินบ้าง รงับดับเหตุการ อันจะเปนความลำบากในราชการให้เบาบางแลสงบรงับไปโดยมาก จนภายหลังได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในตำแหน่งที่เสนาบดีว่าการต่างประเทศ จัดการในตำแหน่งให้เปนไปโดยเรียบร้อย สมควรแก่แบบอย่างราชการในกรุงสยามในกาลก่อน แลอนุโลมตามแบบอย่างประเทศทั้งปวง ในการซึ่งสมควรนั้น ราชการในกรมผู้ว่าการต่างประเทศก็สงบเรียบร้อยเปนอันเบาพระราชหฤทัย แลเปนคุณต่อราชการขึ้นเปนอันมาก การซึ่งจะทรงพระดำริห์การอันใดย่อมดำรงอยู่ในความสุจริตยุติธรรมเปนประธานที่ตั้ง ทั้งความซื่อสัตย์กตัญญูต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาททั้งสองประการเจือกัน เพราะฉนั้นการอันใดซึ่งจะทรงพระดำริห์ ย่อมเปนคุณแก่ชนทั้งปวงทั่วหน้า แลเปนการเชิดชูพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้เปนการได้อย่างหนึ่งเสียอย่างหนึ่ง ควรจะเปนแบบบันทัดฐานของข้าราชการซึ่งจะรับราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไปภายหน้า การซึ่งทรงประพฤติพระองค์อยู่ พระอัธยาศรัยแลความประพฤติพระองค์ทั้งปวงย่อมเหินห่างจากอคติทั้งสี่ประการ เบาบางจากความฤษยาแลความกำเริบฟุ้งซ่านโอบอ้อมอารีแลอ่อนน้อมทั่วไปในพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการทั้งปวง ประกอบไปด้วยพระสติปัญญากว้างขวางภุกซึ้ง สามารถในราชกิจใหญ่ยิ่งทั้งปวงทุกประการ ถึงว่ามีพระชนมายุน้อยก็ได้รับราชการในตำแหน่งอันใหญ่เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย ทั้งราชการแผ่นดินแลราชการในพระองค์สมควรที่จะได้ดำรงพระเกียรติยศ ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่าพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนภูบาลสวามิภักดิ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงเลื่อนสมุหบาญชี เปนหมื่นรักษ์พยุหพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๙ พรรษา ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉร กติกมาส กาฬปักษ์ ตติยดิถี โสรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ ทรงประกอบไปด้วยความอุสาห ได้ทรงเล่าเรียนในทางหนังสือชำนิชำนาญ ให้รับราชการในออฟฟิศหลวงมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ภายหลังได้รับตำแหน่งไปรเวตสิเกรตารีหลวง แลได้บังคับกรมพระอาลักษณ์ มีราชการมากทั้งกลางวันแลกลางคืนเนืองนิตย์ไม่มีเวลาว่างเว้น ก็ทรงพระอุสาหรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมิได้ย่อหย่อนท้อถอย ทรงพระสติปัญญาสามารถในการ

ทั้งปวง ได้ช่วยฉลองพระเดชพระคุณในการหนังสือทั้งราชการ แลการในพระองค์ทั้งปวงให้สำเร็จไป เปนที่เบาพระราชหฤทัยเปนอันมาก แลการในออฟฟิศหลวงซึ่งยังไม่เรียบร้อยมาแต่ก่อน ก็ได้ทรงจัดการให้เรียบร้อยขึ้นเปนอันมาก ราชการทั้งปวงไม่ฟั่นเฝือสะสมที่จะสืบค้นได้โดยยากเหมือนแต่ก่อน นับเปนหลักฐานในราชการอย่างหนึ่ง ภายหลังโปรดเกล้า ฯ ให้รับตำแหน่งปลัดบาญชีกลางในพระคลังมหาสมบัติอิกตำแหน่งหนึ่ง ก็ได้ตั้งพระทัยจะฉลองพระเดชพระคุณในราชการทั้งปวงเปนไปตลอด แต่เพราะราชการในพระคลังฟั่นเฝือนมาแต่เดิมมาก แลราชการในตำแหน่งไปรเวตสิเกรตารีก็ไม่มีเวลาว่าง ทรงเห็นว่าเปนการเหลือกำลังที่จะฉลองพระเดชพระคุณให้เรียบร้อยทั้งสองตำแหน่งได้ จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอออกจากตำแหน่งเสียตำแหน่งหนึ่ง มิได้ทรงอาลัยแก่ผลประโยชน์ ด้วยความมุ่งหมายจะให้ราชการเปนการเจริญทั่วถึงโดยสุจริต ทรงพระราชดำริห์เห็นว่าราชการในออฟฟิศไปรเวตสิเกรตารีเปนตำแหน่งสำคัญ ด้วยราชการทั้งปวงรวมอยู่ทั้งสิ้น ถ้าจะให้ผู้อื่นรับราชการในตำแหน่งไปรเวตสิเกรตารีใหม่ให้ทันที ก็จะไม่ทราบราชการทั่วถึงไปได้ แลจะไม่เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยเหมือนพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ ซึ่งได้รับราชการมาช้านานแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ออกจากตำแหน่งปลัดบาญชีกลางในพระคลังมหาสมบัติคงรับราชการในตำแหน่งไปรเวตสิเกรตารีไปตามเดิม แลมีพระอัธยาศรัยซื่อตรงดำรงอยู่ในธรรมสัตย์สุจริต โอบอ้อมอารีทั่วไปในพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการทั้งปวง ห่างเหินจากทางอคติทั้งสี่ประการ แลมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท สมควรแก่ตำแหน่งซึ่งได้รับราชการอันใกล้ชิด เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยสนิทอย่างยิ่ง บัดนี้ก็ทรงพระชนมายุเจริญวัยวุฒิ แลทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจทั้งปวง ดังเช่นกล่าวมาแล้ว สมควรที่จะได้ดำรงพระเกียรติยศ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณสืบไปได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพทุกประการ เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นสมันต์อมรภักดิ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นสมัคอมรพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ฯ

อนึ่งในปีจอ พ.ศ. ๒๔๒๙ นั้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศทรงเจริญพระชัณษา ถึงกำหนดรับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีลงสรง ตามโบราณราชประเพณี มีสำหรับพระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแล้วทรงสถาปนาเปนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ในตำแหน่งสมเด็จพระยุพราช ซึ่งจะรับรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ มีคำประกาศดังนี้

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๙ พรรษา ปัตยุบันกาล โสณสังวัจฉรบุษยมาสกาฬปักษ์ ฉัฐมีดิถีศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร

มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ตามพระราชกำหนดกฎหมายซึ่งปรากฏมาว่ากฎมณเฑียรบาล อันพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ อู่ทอง ซึ่งประดิษฐานแลดำรงกรุงทวาราวดีศรีอยุธยา ได้ทรงตั้งขึ้นไว้ เมื่อปีชวดโทศก จุลศักราช ๗๒๒[๑] ซึ่งเปนครั้งเริ่มแรกที่จะได้จัดลำดับยศพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการทั่วไป ในพระราชกำหนดนั้นยกพระบรมราชโอรสอันเกิดด้วยพระอรรคมเหษีเปนสมเด็จหน่อพุทธเจ้า มีพระเกียรติยศใหญ่ยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งปรากฏตำแหน่งยศเปนลำดับมา

ในพระราชกำหนดนั้นหาได้มีตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาอุปราชฝ่ายหน้าไม่ เมื่อพิเคราะห์ดูตามจดหมายพระราชพงศาวดารในเบื้องต้น ก็ไม่มีปรากฏว่าได้ตั้งพระมหาอุปราชฝ่ายหน้าตลอดมาหลายแผ่นดิน จนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งได้ทรงตั้งพระราชกำหนดศักดินาพลเรือน ในจุลศักราช ๘๒๘ ปีจออัฐศก[๒] จึงได้มีปรากฏในพระราชพงศาวดาร ว่าได้ทรงประดิษฐานพระราชโอรสไว้ในที่พระมหาอุปราช ความบ่งตรงกันกับตำแหน่งนาพลเรือนซึ่งได้ตั้งขึ้นในครั้งนั้นเปนชั้นหลัง มีกำหนดว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งได้เฉลิมพระราชมณเฑียรเปนพระมหาอุปราชทรงศักดินาแสนหนึ่งเปนต้นตำแหน่งพระมหาอุปราชเกิดขึ้น แต่ครั้นเมื่อรัชกาลต่อ ๆ มาก็หาได้ตั้งทุกแผ่นดินทุกครั้งทุกคราวไม่ เว้นว่างอยู่หลาย ๆ สิบปีก็มี ครั้นภายหลังเมื่อประดิษฐานกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยานี้แล้ว ตำแหน่งที่พระมหาอุปราช ซึ่งเปนตำแหน่งซึ่งได้ตั้งทุกรัชกาล แต่มิได้มีคงที่อยู่สำหรับแผ่นดินเป็นตำแหน่งที่สำหรับพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่พระบรมวงศ์ผู้มีความชอบยิ่งใหญ่ฉะเพาะพระองค์ ครั้นเมื่อพระมหาอุปราชผู้มีความชอบนั้นล่วงไปแล้ว ไม่มีพระบรมวงศ์พระองค์ใดซึ่งจะมีความชอบเสมอเหมือนพระมหาอุปราชที่ล่วงไป จึงไม่ได้ทรงตั้งตำแหน่งนั้นต่อไปอีก เว้นว่างอยู่นาน ๆ จนตลอดรัชกาลทุก ๆ แผ่นดินมา

แต่ตำแหน่งพระมหาอุปราช ในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระราชทานเกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน มีพระนามเปนต้นละม้ายคล้ายคลึงกับพระเจ้าแผ่นดิน พอประจวบกันกับที่กรุงสยามได้มีทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ ซึ่งมีธรรมเนียมตำแหน่งยศพระบรมวงศานุวงศ์แปลกเปลี่ยนกันกับกรุงสยามยากที่จะเข้าใจได้ จึงได้แปลงตำแหน่งพระมหาอุปราชออกเปนพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ เพื่อจะให้เข้าใจได้ง่าย ๆ แต่นั้นมาความเข้าใจของคนต่างประเทศก็แปลกเปลี่ยนไปต่าง ๆ ยากที่จะชี้แจงให้เข้าใจได้

ครั้นเมื่อ ณ วัน ๖ ฯ ๙ ค่ำ ปีระกาสัปตศก ศักราช ๑๒๔๗[๓] ได้ทรงพระราชดำริห์พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์[๑๐] กับเสนาบดีแลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเห็นพร้อมกันว่า ตำแหน่งที่พระมหาอุปราชนี้ควรจะยกเลิกเสีย ด้วยเหตุทั้งปวงอันได้กล่าวแล้วในประกาศฉบับนั้น

---

๑ ตรงกับปี พ.ศ. ๑๙๐๓

๒ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๐๐๙

๓ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๘

บัดนี้ทรงพระราชดำริห์พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ กับเสนาบดีแลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เห็นพร้อมกันว่าตำแหน่งยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ซึ่งเรียกว่าสมเด็จหน่อพุทธเจ้า อันได้ตั้งขึ้นไว้แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ในจุลศักราช ๗๒๒ นั้น แลเปนตำแหน่งอันสมควรซึ่งจะใช้เปนแบบอย่างสืบไปภายหน้า แลเปนตำแหน่งอันถูกต้องกับนานาประเทศทั้งปวง ซึ่งจะเปนอันเข้าใจได้โดยชัดเจน จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เลิกธรรมเนียมตั้งพระมหาอุปราชฝ่ายหน้า ซึ่งมีมาในพระราชกำหนดตำแหน่งศักดินาพลเรือนนั้นเสีย คงใช้ตามพระราชกำหนดซึ่งปรากฏชื่อว่ากฎมณเฑียรบาลอันได้ตั้งไว้ในจุลศักราช ๗๒๒ นั้น

อนึ่งราชประเพณีแต่ก่อนมา เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราชกุมารพระองค์ใหญ่ มีพระชนมายุได้เก้าพรรษาก็ได้เคยมีการลงสรงสนานรับพระปรมาภิไธยดำรงพระเกียรติยศเปนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชบ้าง ยกการลงสรงเสีย มีแต่การพระราชพิธีเฉลิมพระปรมาภิไธยบ้าง เปนแบบมาแต่โบราณ จนถึงกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยานี้ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้มีการพิธีลงสรงสนานรับพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งหนึ่ง ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้มีการพระราชพิธีรับพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกครั้งหนึ่งเปนแบบอย่างมา

ในบัดนี้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าราชกุมารพระองค์ใหญ่ มีพระชนมายุได้เก้าพรรษา สมควรที่จะได้มีการพระราชพิธีลงสรงสนานแลรับพระปรมาภิไธยตามโบราณราชประเพณี จึงทรงพระราชดำริห์พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดี ได้จัดการพระราชพิธีลงสรงตามแบบอย่างแต่ก่อน แล้วจึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพระราชกุมารพระองค์ใหญ่ ขึ้นเปนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มีพระนามตามจาฤกพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ อดิศวรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยวรางกูร บรมมกุฎนเรนทร์สูริย์ขัตติยสันตติวงศ์ อุกฤษฐพงศ์วโรภโตสุชาต ธัญญลักษณวิลาศวิบุลยสวัสดิ สิริวัฒนวิสุทธิ สยามมกุฎราชกุมาร มุสิกนาม ตามตำแหน่งยศสมเด็จพระหน่อพุทธเจ้าซึ่งมีมาในพระราชกำหนดกฎมณเฑียรบาล ซึ่งตั้งไว้ในจุลศักราช ๗๒๒ แลให้ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ เสมอสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ อันได้เฉลิมพระราชมณเฑียรเปนพระมหาอุปราชฝ่ายหน้า ซึ่งมีมาในพระราชกำหนดตำแหน่งนาพลเรือนซึ่งได้ตั้งไว้ในจุลศักราช ๘๒๘ นั้น ขออาราธนาเทพยดาผู้มีมเหศวรศักดิอันประเสริฐ ซึ่งสถิตย์ดำรงอยู่ในภูมิพฤษกอากาศกาญจนรัตนพิมานทั่วทุกแหล่งหล้าเปนอาทิคือเทพยอันทรงนามสยามเทวาธิราช ซึ่งเปนอธิบดีได้บริรักษ์บำรุงกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุธยานี้ แลเทพยเจ้าผู้อภิบาลรักษานพปดลมหาเศวตฉัตรสิริวัตนราไชศวริย แลเทพยอันรักษารัตนบัลลังก์พระที่นั่งบรมราชอาสน์ใหญ่น้อย ในพระราชนิเวศน์มหาสถานทุกตำบลทั้งเทพยเจ้าอื่น ๆ ผู้มีทิพยานุภาพมหิทธิฤทธิศักดิสิทธิ์ สิงสถิตย์ในภูมิลำเนาแนวพฤกษบรรพตากาศพิมานทุกสถานทั่วราชอาณาจักรบรรดาซึ่งมีไมตรีจิตร ได้ผดุงบริรักษ์พระบรมราชวงศ์นี้ สืบมาจนกาลบัดนี้

จงได้ทำนุบำรุงรักษาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์นี้ ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิ เดชานุภาพ ทุกประการ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีกุญ พ.ศ. ๒๔๓๐ ทรงเฉลิมพระนามพระเจ้าน้องนางเธอ กรมขุนขัตติยกัลยา ซึ่งสิ้นพระชนม์แล้ว เปนเจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกัลยา พระองค์ ๑

ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ เปนเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน สุขุมขัตติยกัลยาวดี พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากร ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี เปนพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามหม่อมเจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี เปนพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ (เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว) พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้ายี่เข่ง ในพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเพ็ชรหึงเปนพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายี่เข่ง พระองค์ ๑

แต่ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงตามลำดับวันที่ทรงตั้งก่อนแลหลังตามฤกษ์

พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๐ พรรษาปัตยุบันกาล วราหะสังวัจฉรกรรติกมาส สุกรปักษ์เอกาทสีดิถี ครุวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ อันเปนพระธิดาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาแต่แรกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ มีความซื่อตรงจงรักภักดีสุจริตต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก ได้เปนพระมารดาพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง จึงพระราชทานเครื่องอิศริยยศตั้งอยู่ในตำแหน่งพระอรรคชายา ดำรงพระยศมากว่า ๑๘ ปี มิได้ประพฤติการอันใดให้เปนความผิดเปนที่ขุ่นเคืองใต้ฝ่า

ลอองธุลีพระบาทแต่สักครั้งหนึ่งเลย ทรงประพฤติพระองค์สมควรที่เนื่องในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ แลที่ทรงพระกรุณายกย่องไว้ในที่อันเปนใหญ่ในบาทบริจาริกาฝ่ายใน มีพระอัธยาศรัยเปนสุภาพมิได้มีความกำเริบฟุ้งซ่านในยศศักดิแลโภคทรัพย์ ประพฤติรักษาพระองค์โดยความเรียบร้อยตลอดมาจนเวลาสิ้นพระชนม์ เปนที่ทรงพระอาลัยเปนอันมาก

บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าเสาวภาคนารีรัตน์นั้น ถึงได้ดำรงพระยศอยู่ในตำแหน่งพระอรรคชายาอันเป็นตำแหน่งใหญ่นั้นก็จริงแต่ยังคงเปนหม่อมเจ้าอยู่ ยังหาสมควรกับตำแหน่งที่ได้ดำรงอยู่นั้นไม่ ส่วนหม่อมเจ้าฝ่ายหน้าฝ่ายในทั้งปวงที่ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกย่องขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมบ้างพระองค์เจ้าบ้าง ตามควรแก่ความชอบที่ได้ทำแลที่ได้เนื่องในพระบรมราชสัมพันธ์อันสนิทแลห่าง พระอรรคชายาพระองค์นี้ แม้ว่าจะมิได้ดำรงในตำแหน่งพระอรรคชายา แต่ได้รับราชการดังที่ได้ฉลองพระเดชพระคุณมา ก็สมควรที่จะพระราชทานยศให้เปนพระองค์เจ้าได้เหมือนหม่อมเจ้าทั้งปวงแล้ว แต่ที่มิได้ทรงยกย่องประการใดนั้นก็เพราะพระอัธยาศรัยของพระอรรคชายานั้น ไม่มีความประสงค์ที่จะมีพระเกียรติยศอันปรากฏแต่ภายนอก พอพระทัยในยศศักดิ์อันเกิดจากความดีให้เปนที่สบายพระทัยแลเปนความสุขแก่พระองค์เท่านั้น แต่บัดนี้ก็สิ้นพระชนม์ลงดังนี้เปนเหตุที่จะให้ต้องออกพระนามในที่ทั้งปวงมีบาดหมายเปนต้นจะใช้พระนามตามบรรดาศักดิ์เดิม กับตำแหน่งพระยศที่เปนพระอรรคชายาว่าพระอรรคชายาเธอหม่อมเจ้าก็เปนการขัด ๆ อยู่

อนึ่งทรงพระราชดำริห์เห็นว่า พระอรรคชายาเธอก็ได้ทรงประพฤติความดีไว้เปนอันมากดังกล่าวมาแล้ว เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็เปนการเสื่อมสูญล่วงลับไป สมควรที่จะเชิดชูพระเกียรติยศความดีไว้ให้ปรากฏสืบไปภายหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้สถาปนาหม่อมเจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระอรรคชายาเธอพระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ เสมอพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวังตามตำแหน่งพระอรรคชายาเธอ ขอให้พระเกียรติยศปรากฏอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

พระองค์เจ้ายี่เข่ง

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๐ พรรษา ปัตยุบันกาล วราหะสังวัจฉรกรรติกมาส กาฬปักษ์จตุตถีดิถี ศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้ายี่เข่ง ในพระเจ้าบวรวงศ์เธอชั้น ๑ พระองค์เจ้าเพ็ชรหึง ได้รับราชการเปนพนักงารนมัสการมาแต่ในรัชกาลที่ ๔ ครั้นในรัชกาลปัตยุบันนี้ ทรงเห็นว่าเปนผู้มีความอุสาหไม่มีเกียรติคร้านแลว่องไวกล้าหาญ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกมาสำหรับรับราชการเข้านอกออกใน แลยังคงรับราชการอยู่ในพนักงารนมัสการด้วย ก็ทรงรับราชการทั้งสองตำแหน่งได้ราชการเปนอันมาก มีพระทัยจงรักภักดีต่อใต้

ฝ่าลอองธุลีพระบาทยิ่งนัก มิได้เห็นแก่ผลประโยชน์สินจ้างสินบลให้เสียราชการ แลเสียเกียรติยศแต่สักครั้งหนึ่งเลย จนเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยเปนอันมาก โปรดเกล้า ฯ ให้เปนพนักงารในการพระโอสถแลการอื่น ๆ อันเปนการที่จะรักษาพระองค์ให้ทรงสบาย ก็มีความอุสาหใส่ใจระวังมิให้คลาดเคลื่อน ถึงว่าบางทีจะทำการเกินไปบ้างตามพระอัธยาศรัยเดิม ก็เปนไปโดยความจำนงประสงค์ที่จะให้เจริญพระบรมสุขในพระองค์อย่างเดียว จะหาผู้ที่มีความจงรักภักดีมีใจผูกพันในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทให้เสมอเหมือนได้โดยยาก

จึงทรงพระราชดำริห์ว่าในรัชกาลก่อน ๆ มา หม่อมเจ้าฝ่ายพระราชวังบวรยังหามีพระองค์ใดที่ได้เคยรับพระราชทานพระสุพรรณบัฏเปนพระองค์เจ้าไม่ ก็เพราะหม่อมเจ้าในพระราชวังบวรยังไม่มีผู้ใดได้รับราชการมีความชอบเสมอหม่อมเจ้ายี่เข่งนี้เลย หม่อมเจ้ายี่เข่งได้รับราชการครั้งนี้ เปนการพิเศษกว่าหม่อมเจ้าในพระราชวังบวรมาแต่ก่อน ๆ ก็เปนการสมควรที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกย่องความชอบให้พิเศษกว่าหม่อมเจ้าในพระราชวังบวรแต่ก่อน ๆ นั้น จะได้เปนบำเหน็จรางวัลในการที่หม่อมเจ้ายี่เข่งได้ฉลองพระเดชพระคุณมาถึง ๒๐ ปี จนทรงพระชรามีพระชนมายุมากแล้วฉนี้ จะได้เปนพระเกียรติยศปรากฎความชอบสืบไปสิ้นกาลนาน แลจะได้เปนเยี่ยงอย่างแก่พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในจะได้มีใจจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทสืบไปภายหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้เลื่อนหม่อมเจ้ายี่เข่ง ขึ้นเปนพระองค์เจ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายี่เข่ง ทรงศักดินา ๒๐๐๐ ตามตำแหน่งหม่อมเจ้าฝ่ายพระราชวังบวรได้เลื่อนยศเปนพระองค์เจ้านั้น จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ ให้มีอิศริยยศฐานานุศักดิ์ เหมือนพระองค์เจ้าแต่ก่อน ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยวรยศ ปรากฏตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เทอญ

พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร

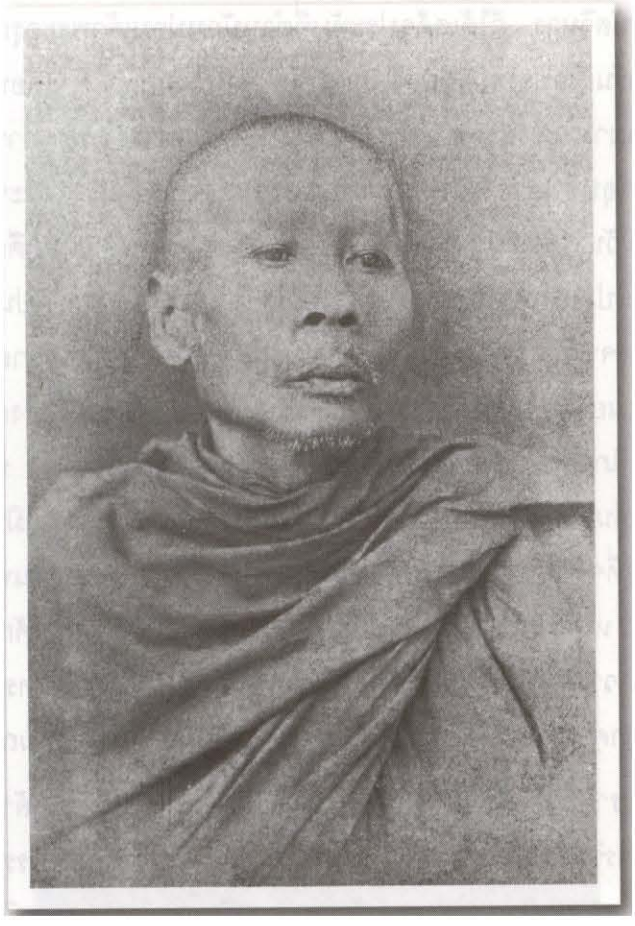

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๐ พรรษา ปัตยุบันกาล วราห สังวัจฉรกรรติกมาส กาฬปักษ์ทัศมีดิถี ครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าพระอรุณนิภา คุณากร เปนพระโอรสใหญ่ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ได้ทรงบรรพชา เปนสามเณรมาแต่ทรงพระเยาว์ จนพระชนมายุสมควรจึงได้ทรงรับบรรพชาอุปสมบทเปนพระภิกษุ สงฆ์ ได้ทรงเรียนพระปริยัติธรรมมาแต่ทรงผนวชเปนสามเณร จึงได้เข้าแปลพระคัมภีร์ในที่ประชุม

พระราชาคณะสอบไล่พระไตรปิฎกได้ ๕ ประโยค จึงได้รับพระราชทานตาลิปัตพื้นตาดเปนเปรียญ ๕ ประโยค ในรัชกาลที่ ๔ นั้น

แลในเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงผนวชเปนสามเณรนั้น หม่อมเจ้าพระอรุณได้เปนที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศัย ได้เสด็จมาที่วัดบวรนิเวศวิหารเนือง ๆ ในเวลาเมื่อเสด็จพระราชดำเนิรวัดโสมนัสวิหาร ก็ได้เสด็จประทับที่ตำหนักหม่อมเจ้าพระอรุณเปนที่พัก จึงได้ทรงคุ้นเคยตั้งแต่นั้นมา ครั้นเมื่อทรงสถาปนาวัดราชบพิธ จึงโปรดเกล้า ฯ เลื่อนขึ้นเปนหม่อมเจ้าพระราชาคณะ เชิญเสด็จมาครองวัดราชบพิธพระอารามหลวง ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงบรรพชาอุปสมบท หม่อมเจ้าพระอรุณก็ได้เสด็จเข้ามาประจำอยู่ในพระตำหนักที่พระพุทธรัตนสถาน มีวันที่ได้เสด็จกลับไปวัดเพื่อจะมิให้ขาดพรรษาแต่วันเดียว ได้คอยทูลแนะนำตักเตือนให้ทรงประพฤติปฏิบัติให้ต้องตามพระวินัยบัญญัติเปนความชอบอยู่เปนอันมาก ส่วนพระมหาเถรที่ได้เปนพระอุปัธยาจารย์ พระกรรมวาจาจารย์แลที่ได้ถวายโอวาทานุสาสนทั้งที่ได้ประจำอยู่ในครั้งนั้น ก็ได้ทรงเลื่อนยศบรรดาศักดิ์ เปนการสนองคุณสมควรแก่ที่ทรงคุณธรรมโดยมากแล้ว แต่หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรยังหาได้ทรงยกย่องอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ประการหนึ่งหม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรเปนพระโอรสใหญ่ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็สมควรที่จะได้รับเครื่องราชอิศริยยศสำหรับสืบตระกูล ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี หม่อมเจ้าพระอรุณก็มิได้ลาผนวชออกรับยศบรรดาศักดิ์ปกครองวงศ์ตระกูล จึงทรงพระดำริห์ว่าข้อความทั้งปวงอันกล่าวมาแล้วนี้เปนเหตุอันสมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศหม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรให้ยิ่งขึ้น ทั้งในทางราชตระกูล แลทางสมณฐานันดรศักดิ์ได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้สถาปนาหม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรขึ้นเปนพระองค์เจ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏ มีคำนำหน้าแลเติมท้ายพระนามว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร สุนทรวิสุทธิพรต อาคาริยยศราชวรพงศ์ ธำรงสมณคุณวิบุลยศักดิ์ อรรคปริยัติอัตถโกศล โสภณธรรมาลังการภูสิต คณฤศราธิบดี ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามตำแหน่งอิศริยยศในราชตระกูล แลดำรงสมณศักดิ์เสมอพระพรหมมุนีมีนิตยภัตรเปนยศบูชาราคาเดือนละ ๕+๑ มีอิศริยยศฐานานุศักดิ์สมควรทรงตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือพระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ พระครูสังวรวรกิจ ๑ รวม ๖ รูป ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธสาสนา เปนภารสั่งสอนแลรงับอธิกรณ์พระภิกษุสงฆ์สามเณรในคณะ โดยสมควรแก่กำลังแลอิศริยยศซึ่งพระราชทานนี้ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนสถาพรจิรฐิติกาลในพระพุทธสาสนา เทอญ*

๑ อ่านว่า เดือนละ ๕ ตำลึง

* ทรงตั้งหม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรตในคราวนี้ด้วย กล่าวแต่ฉเพาะตั้งพระองค์เจ้า

เจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกัลยา

เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๐ พรรษา ปัตยุบันกาล วราห สังวัจฉรบุษยมาส ชุษณปักษ์จตุตถีดิถี รวิวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ เปนพระโอรสกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ซึ่งเปนพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เจ้าฟ้าอิศราพงศ์นับเปนพระเจ้าหลานเธอในปฐมรัชกาล ฝ่ายพระองค์เจ้าดาราวดีซึ่งเปนพระมารดาเจ้าฟ้าอิศราพงศ์นั้น เปนพระธิดากรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งเปนสมเด็จพระอนุชาธิราชในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์เจ้าดาราวดีนับเปนพระเจ้าหลาน

เธอส่วนหนึ่งในรัชกาลเปนปฐม เจ้าฟ้าอิศราพงศ์เปนพระโอรสพระองค์เจ้าดาราวดีก็ควรนับว่าเปนโอรสของพระเจ้าหลานเธอ หาใช่พระเจ้าหลานเธอโดยส่วนพระมารดาแท้ไม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณายกย่องขึ้นเปนเจ้าฟ้าตามความนิยมซึ่งมีมาแต่ก่อนแลโดยทรงพระกรุณาแก่เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ผู้มีเชื้อตระกูลอันสูงศักดิ์ทั้งสองฝ่ายเปนตัวอย่างมา

ครั้งนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องนางเธอ กรมขุนขัตติยกัลยาซึ่งสิ้นพระชนม์แล้ว แลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัติวงศ์เปนพระธิดาแลพระโอรสแห่งหม่อมเจ้าพรรณราย ซึ่งเปนพระธิดากรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ซึ่งปรากฏพระนามในราชการที่ใช้อยู่ในปัตยุบันนี้ว่าสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ เพราะเปนพระอัยกาแห่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เปนพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าพรรณรายนับว่าเปนเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๓ เสมอชั้นลำดับด้วยเจ้าฟ้าอิศราพงศ์ สนิทกว่าพระองค์เจ้าดาราวดี แต่ข้างฝ่ายพระชนกของพระเจ้าน้องนางเธอ พระเจ้าน้องยาเธอทั้งสองพระองค์นี้ เปนพระราชธิดาพระราชโอรส ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเปนพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ บรรดาศักดิ์สูงเสมอด้วยพระองค์ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์เอง อิกประการหนึ่งเล่าพระมารดาของพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสองพระองค์นี้ ก็ร่วมพระชนกกับกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ สมเด็จพระบรมราชชนนีพระเจ้าน้องนางเธอ พระเจ้าน้องยาเธอสองพระองค์นี้ จึงร่วมพระไอยกาข้างฝ่ายพระราชชนนีกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลเปนพระเจ้าน้องยาเธออันสนิททั้งสองฝ่ายดังนี้ อนึ่งพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ ก็ทรงประกอบไปด้วยพระสติปัญญาอุสาหซื่อตรง แลมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก สมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศให้สูงขึ้นเต็มที่ตามซึ่งเคยมีแบบอย่างมาแต่ก่อน จะได้เปนพระเกียรติยศปรากฏสืบไปณภายหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าน้องนางเธอ กรมขุนขัตติยกัลยา พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ ขึ้นเปนพระเจ้าน้องนางเธอพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า ให้ใช้คำนำหน้าพระนามว่า พระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนขัตติยกัลยาพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ ให้ทรงศักดินา ๓๐๐๐๐ ตามตำแหน่งพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามีกรม ซึ่งได้กำหนดไว้ในพระราชกำหนดศักดินาใหม่ ประดิษฐานไว้แต่ ณ วัน ๑ ๒/๑๐ ค่ำ ปีกุญนพศก ศักราช ๑๒๔๙ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพ ทุกประการ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๐ พรรษา ปัตยุบันกาล วราห สังวัจฉรบุษยมาส ชุษณปักษ์พารสีดิถี ศศิวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ราชประเพณีแต่เดิมมา ถ้าพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามีพระชนมายุสมควรแล้วก็พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามให้เปน เกียรติยศไว้ เคยมีมาแต่ก่อนดังนี้ ครั้งนี้พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิงมีพระชนมายุสมควรที่จะ พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามตามราชประเพณีโบราณแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการ มารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้สถาปนาพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิงขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า

มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน สุขุมขัตติยกัลยาวดี วรรคบริวาร ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าฝ่ายใน ให้ทรงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒมงคลเกียรติยศ อิศริยศักดิมโหฬาร ทุกประการ ขอให้พระเกียรติคุณ อดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๔๓๑ ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวาราวดี พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามพระเจ้าลูกเธอ เปนสมเด็จเจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามพระเจ้าลูกเธอ เปนสมเด็จเจ้าฟ้าเยาวมาลยนฤมล พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์ เปนกรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าอุบลรัตนนารีนาค ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี เปนพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค กรมขุนอรรควรราชกัลยา พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าสาย ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี เปนพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงลำดับตามวันที่พระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ

พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค กรมขุนอรรควรราชกัลยา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๑ พรรษาปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉรพิสาขมาส กาลปักษทศมีดิถี โสรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระอรรคชายาเธอหม่อมเจ้าอุบลรัตนนารีนาค ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านาน โดยความซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีเปนอันมาก มิได้มีระแวงผิดให้เปนที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัย แลเสื่อมเสียเกียรติยศแต่สักครั้งหนึ่งเลย ได้ดำรงพระยศเปนพระอรรคชายามีพระเจ้าลูกเธอ ก็มิได้มีความกำเริบวุ่นวายด้วยยศศักดิ์ ประพฤติ

พระองค์เปนสุภาพเรียบร้อย เหมือนพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปแล้วนั้น เพราะเหตุทั้งปวงอันได้กล่าวไว้ในคำประกาศเลื่อนนามพระอรรคชายาพระองค์ก่อนก็เหมือนกันกับพระอรรคชายาพระองค์นี้ จึงเปนการสมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศไว้ให้ตั้งอยู่ในตำแหน่งอันสูงศักดิ์เต็มตามที่สมควรนั้น

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระอรรคชายาเธอหม่อมเจ้าอุบลรัตนนารีนาค ขึ้นเปนพระองค์เจ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค ให้ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามตำแหน่งพระอรรคชายาเธอมีกรมในพระราชกำหนดใหม่ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลอดุลยเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนอรรควรราชกัลยา ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นยุพาภักดี ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นวาทีพลากร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๑ พรรษาปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉรพิสาขมาส กาฬปักษทศมีดิถี โสรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระอรรคชายาเธอหม่อมเจ้าสาย ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านาน โดยความซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีเปนอันมาก มิได้มีระแวงผิดให้เปนที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัย แลเสื่อมเสียพระเกียรติยศแต่สักครั้งหนึ่งเลยได้ดำรงพระยศเปนพระอรรคชายา มีพระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ ก็มิได้มีความกำเริบวุ่นวายด้วยยศศักดิ์

ประพฤติพระองค์เปนสุภาพเรียบร้อย เหมือนพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปแล้วนั้น เพราะเหตุทั้งปวงอันได้กล่าวไว้ในคำประกาศเลื่อนพระนามพระอรรคชายาพระองค์ก่อนก็เหมือนกันกับพระอรรคชายาพระองค์นี้ จึงเปนการสมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศไว้ให้ตั้งอยู่ในตำแหน่งอันสูงศักดิ์ตามที่สมควรนั้น จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระอรรคชายาเธอหม่อมเจ้าสายขึ้นเปนพระองค์เจ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ ให้ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามตำแหน่งพระอรรคชายามีกรมในพระราชกำหนดใหม่ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล อดุลยเกียรติยศมโหฬารทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนสุทธาสินีนาฏ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นอาจอำนวยกิจ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นสนิทนรารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๑ พรรษาปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉร พิสาขมาส กาฬปักษทศมีดิถี โสรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่าพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งเปนพระราชโอรสพระราชธิดา อันพระมารดาได้ดำรงพระยศเปนพระอรรคชายาเธอแล้ว สมควรที่จะได้เลื่อนพระเกียรติยศเปนเจ้าฟ้าตามโบราณราชประเพณี จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระยศพระเจ้าลูกเธอทั้งหกพระองค์ อันประสูติแต่พระอรรคชายาเธอขึ้นเปนพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดใหม่ แลถ้าจะมีสืบไป

ภายหน้า ก็ให้เปนพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าแต่แรกประสูติไป อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร เปนพระราชธิดาทรงพระเจริญวัยควรที่จะได้รับพระสุพรรณบัฏตามราชประเพณี จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑุรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร วโรฬารลักษณสมบัติ รัตนกุมารี วรรคบริวาร ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าในพระราชกำหนดใหม่ ขอให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร วโรฬารลักษณสมบัติรัตนกุมารี จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล อดุลยเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้าเยาวมาลยนฤมล

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๑ พรรษาปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉร พิสาขมาส กาฬปักษทศมีดิถี โสรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่าพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งเปนพระราชโอรสพระราชธิดา อันพระมารดาได้ดำรงพระยศเปนพระอรรคชายาเธอแล้ว ควรที่จะได้เลื่อนพระเกียรติยศเปนเจ้าฟ้าตามโบราณราชประเพณี จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้เลื่อนพระยศพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดใหม่ แลถ้าจะมีสืบไปภายหน้า ก็ให้เปนพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าแต่แรกประสูติไป

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าเยาวมาลยนฤมลเปนพระราชธิดาทรงพระเจริญวัย ควรที่จะได้รับพระสุพรรณบัฏตามราชประเพณี จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนา เลื่อนขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลยนฤมล สรรพสกนธ์กัลยาณีวรรคบริวาร ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าในพระราชกำหนดใหม่

ขอให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลยนฤมล สรรพสกนธ์กัลยาณี จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลอดุลยเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ เทอญ

(ทรงตั้งคราวนี้รวมกัน ๔ พระองค์ ประกาศข้างต้นนั้นรายพระองค์ ส่วนประกาศอ่านนั้นรวมกัน แลเรียงใหม่สับประโยคกันไปกับฉบับจำเพาะพระองค์บางแห่ง)

กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๑ พรรษาปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉรกติกมาส สุกรปักษ สัตตมีดิถีโสรวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์ ทรงพระปรีชาชำนาญในการช่างต่าง ๆ ประกอบด้วยพระอุสาหอันยิ่งใหญ่มิได้ย่อหย่อน ได้ทรงรับทำการอันใดก็ตั้งพระหฤทัยทำการสิ่งนั้นให้สำเร็จได้ตามกำหนดมิได้พลาดพลั้ง เมื่อครั้งปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ทรงรับหน้าที่ประดับกระเบื้องทองพระศรีรัตนเจดีย์มีกำหนดน้อยวัน มีผู้เห็นโดยมากว่าการจะไม่ทันกำหนดฉลองพระอาราม ก็ทรงพระอุสาหทำการ

สำเร็จได้ดังพระราชประสงค์ จึงได้โปรดเกล้า ฯ จะให้เป็นพระองค์เจ้าต่างกรมแต่นั้นมา แต่การยังหาพรักพร้อมไม่ ต่อนั้นมาก็ได้ทรงรับราชการบังคับช่างต่าง ๆ ทำการในพระบรมมหาราชวังชั้นในทรงทำการด้วยพระหัดถ์ในการประณีตต่าง ๆ ทั้งกลางคืนกลางวันมิได้เว้นว่าง ส่วนราชการอย่างอื่นได้ทรงเป็นพนักงานทำการที่พระราชวังบางปอิน แลสวนสราญรมย์ ทรงจัดการในที่สองสถานนั้นเป็นการเรียบร้อยเจริญขึ้นเป็นอันมาก ทั้งการด้านทำการโยธาที่เป็นการใหญ่ ๆ ก็ได้ทรงทำเป็นหลายแห่งคือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แลวัดราชบพิธเป็นต้น การทั้งนั้นก็สำเร็จได้ดังพระราชประสงค์ใช่แต่เท่านั้น เมื่อได้ดำรงในตำแหน่งราชองครักษ์ก็ต้องเสด็จมาประจำเวรในพระบรมมหาราชวัง แลตามเสด็จพระราชดำเนิรประพาสหัวเมืองด้วยทุกตำบล แลทรงบังคับครัวหัวป่าครัวเข้าต้นมีราชการพัวพันอยู่เป็นนิจ ได้ทรงรับราชการสนิทในที่ไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอันมาก บัดนี้ก็มีพระชนมายุเจริญวัย ประกอบด้วยคุณวุฒิดังได้กล่าวมาแล้วนั้น จึงเป็นสมัยอันสมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงศ์ ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล อดุลยเกียรติยศ เดชานุภาพทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นวิจิตรศุภวิจารณ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เป็นหมื่นบริหารนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนเทพทวาราวดี

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๑ พรรษาปัตยุบันกาล มุสิกสังวัจฉร ผคุณมาส ชุษณปักษเตรสีดิถี ครุวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ราชประเพณีแต่ก่อนมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอมีพระชนมายุสมควรแล้ว ก็ได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏจาฤกพระนามตามขัติยราชประเพณีสืบมา แต่สมัยที่จะพระราชทานนั้น บางคราวก็พระราชทานในกาลเมื่อลงสรงสนานบ้าง มีพระราชพิธีพิเศษตั้งกระบวรแห่คล้ายลงสรงแต่มิได้มีแพสนานบ้าง พระราชทานพระสุพรรณบัฏอย่างตั้งกรมตามธรรมเนียมบ้าง

ครั้งนี้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ซึ่งมีพระชนมายุนับเปนที่สองรองสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงพระเจริญวัยสมควรที่จะได้รับพระสุพรรณบัฏ ก็ควรที่จะได้ทรงรับพระเกียรติยศเปนชั้นที่สองรองสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชลงไป จึงโปรดเกล้า ฯ ให้จัดตั้งการพระราชพิธีพระราชทานพระสุพรรณบัฏ มีกระบวรแห่ตามควรแก่พระเกียรติยศ ในที่มีมาแต่กาลก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชายพระองค์ที่ ๒ เปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษบรมนราธิราช จุฬาลงกรณ์นาถราชวโรรส มหาสมมตขัตติยพิสุทธิ บรมมกุฎสุริยสันตติวงศ์ อดิสัยพงศ์วโรภโตสุชาติ คุณสังกาศวิมลรัตน์ ทฤฆชนมสวัสดิขัตติยราชกุมาร มุสิกนาม ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม ให้ทรงเจริญ ทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศอิศริยศักดิ์เดชานุภาพมโหฬารรับราชการฉลองพระเดชพระคุณ โดยสมควรแก่ความเปนในบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนเทพทวาราวดี ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นบุรีนวราษฐ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นชาญชาติเกไดศวริย์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียมเจ้ากรมปลัดกรมสมุหบาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญเทอญ

ถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๔๓๒ ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร เปนกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ พระองค์ ๑

กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๒ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม อุสภสังวัจฉรมฤคสิรมาสสุกรปักษ ทัศมีดิถีศศิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๐๘ ธันวาคมมาส ทุติยวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์วรวรรณากร ทรงพระปรีชาฉลาดได้ร่ำเรียนวิชาหนังสือแลเลขทรงทราบชัดเจนแม่นยำ มีพระอัธยาศรัยที่จะประกอบการอันใดโดยเลอียดถ้วนถี่รอบคอบ จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในพระคลังมหาสมบัติที่หอรัษฎากรพิพัฒ เปนพนักงารการเงินแผ่นดินซึ่งฝากแบงก์ต่างประเทศ ก็ได้ทรงจัดการ

ในตำแหน่งนั้นโดยถ้วนถี่ ลงแบบอย่างมิได้เคลื่อนคลาด แลประกอบไปด้วยความไหวพริบ มิได้เสียเปรียบในกระบวรเศษเลย ควรจะเปนที่สรรเสริญแลเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยในการเรื่องนั้นได้ ภายหลังจึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้รับตำแหน่งที่รองอธิบดีในกรมพระคลังมหาสมบัติ ก็ทรงประกอบไปด้วยความอุสาหอันยิ่งใหญ่มิได้ย่อหย่อน ทรงตรวจตราจัดการในหอรัษฎากรพิพัฒ รวบรัดลงให้คงตามข้อพระราชบัญญัติ ซึ่งได้ละเลยไว้มิได้จัดการเต็มตามกำหนด ให้ลงคงตามแบบได้เกือบจะทุกอย่าง ที่ยังไม่สำเร็จตลอดไปก็มิได้ละความมุ่งหมายที่จะให้สำเร็จตลอดจงได้ มิได้ตกไปในภยาคติแลความเกียจคร้านมืนชา จนการในหอรัษฎากรพิพัฒเจริญเรียบร้อยดีขึ้นเห็นปรากฏได้ถนัด คือเงินแผ่นดินตั้งแต่ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งมา ก็มิได้มีติดค้างอยู่แก่เจ้าภาษีนายอากรเหมือนแต่ก่อนเลยถึงสองจำนวนปี ซึ่งไม่มีตัวอย่างมาแต่ก่อน พระราชทรัพย์ก็ยิ่งได้ตัวเงินทวีมากขึ้น เปนความชอบอันยิ่งใหญ่ต่อแผ่นดิน บัดนี้ก็ทรงพระเจริญพระชนมายุ แลประกอบด้วยวุฒิปรีชาสามารถในราชกิจใหญ่ ๆ แลทรงพระอุสาหแลพระหฤทัยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมรับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ต่างพระเนตรพระกรรณ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวรวรรณากร ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นจำนงนรินทรรักษ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นพลพรรคบริมาณ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ถึงปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เปนกรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนมไหสุริยสงขลา พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาถ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศวโรทัย กรมขุนศรีธรรมราช ธำรงฤทธิ์ พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหมื่นลพบุราดิศร พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต เปนกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงลำดับตามวันที่พระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ

กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์

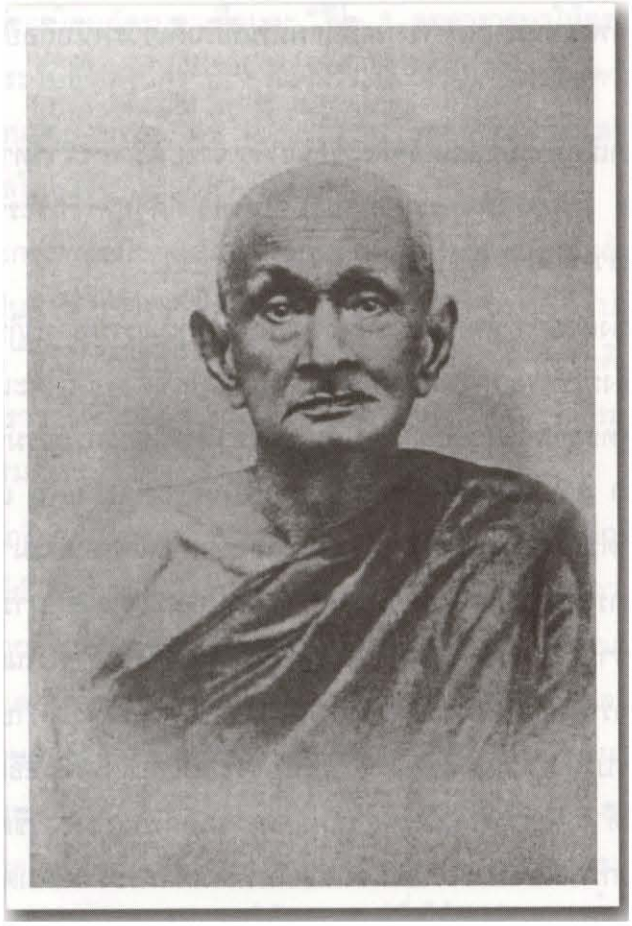

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๔ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสะสังวัจฉร กรรติกมาสกาฬปักษ์พารสีดิถี ศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ พฤศจิกายนมาส สัตตวีสติมวาร ปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ได้ดำรงพระยศเปนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ แลเปนสังฆปรินายก ปธานาธิบดี มีสมณศักดิ์ใหญ่ยิ่งกว่าบรรดาสงฆบรรพสัษย์ทั่วพระราชอาณาเขตรมาตั้งแต่วัน ๖ ฯ ๓ ค่ำ ปีระกาเบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕[๑] ล่วงมาจนกาลบัดนี้ มีพระชนมายุเจริญ

[๑] ตรงกับ วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๖

ยิ่งขึ้นจนไม่มีพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดในมหาจักรีบรมราชตระกูลอันนี้ ที่ล่วงลับไปแล้วก็ดี ที่ยังดำรงอยู่ก็ดี จะได้มีพระชนมายุยืนยาวมาเสมอด้วยพระชนมายุสักพระองค์เดียว เปนเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแลพระบรมวงศานุวงศ์ทรงยินดีมีความเคารพนับถือยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

อีกประการหนึ่งฝ่ายบรรพชิต บรรดาพระสงฆ์ซึ่งมีสมณศักดิ์ในเวลานี้ ก็ไม่มีผู้ใดซึ่งจะมีพรรษาอายุเจริญยิ่งกว่าพระชนมายุแลพรรษาก็ย่อมเปนที่ยินดีเคารพนับถือยิ่งใหญ่ในสมณมณฑลทั่วทุกสถาน

อนึ่งแต่ก่อนมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานมหาสมณุตมาภิเษกแด่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ก็ด้วยทรงพระราชปรารภพระชนมายุซึ่งเจริญยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง

อีกประการหนึ่งด้วยการที่ทรงผนวชมาช้านาน ทรงคุณธรรมทางปฏิบัติในพระพุทธสาสนาแลได้เปนครูอาจารย์แห่งราชตระกูลแลมหาชนเปนอันมากเปนที่ตั้ง ก็ถ้าจะเทียบแต่ด้วยคุณธรรมการปฏิบัติในทางพระพุทธสาสนาฤๅด้วยการที่ได้เปนครูอาจารย์ของพระบรมวงศานุวงศ์แลมหาชนเปนอันมากนี้ก็พิเศษกว่า ด้วยได้ทรงเปนพระอุปัธยาจารย์ในพระเจ้าแผ่นดิน แลพระบรมวงศานุวงศ์มีเจ้าฟ้าแลพระองค์เจ้าต่างกรมแลพระองค์เจ้า จนตลอดข้าราชการเปนอันมาก จนถึงในครั้งนี้ก็ยังได้ทรงเปนพระอุปัธยาจารย์ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งยังทรงผนวชเปนสามเณรอยู่ในบัดนี้ เพราะฉนั้นบรรดาบรมราชตระกูลแลตระกูลทั้งปวง ทั้งในสมณมณฑลทั่วทุกหมู่ทุกเหล่าย่อมมีความเคารพนับถือในพระองค์ทั้งสองประการ คือเปนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ซึ่งมีพระชนมายุเจริญยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ทั้งเปนพระอุปัธยาจารย์ด้วยอีกฝ่ายหนึ่ง จึงมีความนิยมยินดีที่จะใคร่ให้ได้ดำรงพระยศอันยิ่งใหญ่เสมอกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส โดยรับมหาสมณุตมาภิเษกแลเลื่อนกรม เปนพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมสมเด็จพระ ให้เต็มตามความยินดีเลื่อมใสจะได้เปนที่เคารพสักการบูชาเปนที่ชื่นชมยินดีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลอเนกนิกรมหาชนบรรดาซึ่งนับถือพระพุทธสาสนาทั่วหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งการมหาสมณุตมาภิเษกแลเลื่อนพระอิศริยยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ขึ้นเปนกรมสมเด็จพระ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ บวรรังษีสุริยพันธุ์ ปิยพรหมจรรย์ธรรมวรยุต ปฏิบัติสุทธิคณะนายก ธรรมนิติสาธกปวรัยบรรพชิต สรรพธรรมิกกิจโกศลสุวิมลปรีชา ปัญญาอรรคมหาสมณุดม บรมพงศาธิบดี จักรีบรมนาถ มหาเสนานุรักษอนุราชวรางกูร ปรมินทรบดินทร์สูรย์หิโตปัธยาจารย์ มโหฬารเมตยาภิธยาศรัย ไตรปิฎกโหรกลาโกศล เบญจปดลเศวตฉัตร สิริรัตโนปลักษณมหาสมณุตมาภิเษกาภิษิต ปรมุกฤษฐสมณศักดิธำรง มหาสงฆปรินายก พุทธสาสนดิลกโลกุตมมหาบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณไวยัติญาณมหากระวี พุทธาทิศรีรัตนตรัยคุณารักษ์ เอกอรรคมหาอนาคาริยรัตน์ สยามาธิโลกยปฏิพัทธ์ พุทธบริสัษย

เนตร สมณคณินทราธิเบศรสกลพุทธจักโรปการกิจสฤษฏิศุภการ มหาปาโมกษประธานวโรดม บรมนาถบพิตร เสด็จสถิตย์ณวัดบวรนิเวศราชวรวิหารพระอารามหลวง มุสิกนาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง แลดำรงพระยศฝ่ายสมณศักดิ์เป็นเจ้าคณะใหญ่แห่งพระสงฆ์ทั้งกรุงเทพ ฯ แลหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขตร พระราชทานนิตยภัตรบูชาเดือนละ ๑๒ ๑ ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธสาสนาเป็นภาระสั่งสอนช่วยระงับอธิกรณ์พระภิกษุสงฆ์สามเณรทั่วไป โดยสมควรแก่อิศริยยศสมณศักดิ์ จงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคลวิบุลยศุภผลจิรฐิติกาลในพระพุทธสาสนา เทอญ

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนพระอิศริยยศขึ้นดังนี้แล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เป็นพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ถือศักดินา ๑๐๐๐ ปลัดกรม เป็นพระสุนทรสรรพการ ถือศักดินา ๘๐๐ สมุหบาญชี เป็นหลวงชำนาญเลขา ถือศักดินา ๕๐๐ ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้งสามนี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชีในพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ทั้งปวงโดยผาสุกสิริสวัสดิสืบไป

ฝ่ายสมณศักดิ์นั้นให้ทรงตั้ง พระครูปลัดมหานุนายก ธรรมยุติกดิลกโลกยปสาทานุบาลมหาเถรานุฐานกิจการีย์ คณาธิบดีศรีรัตนสรณคมกาจารย์ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๓ ๒ พระครูปลัดจุลานุนายกตรีปิฎกคณานุรักษ์ คณกิจพิทักษ์ธุระวาหนกิจการีย์ มีนิตยภัตรราคา เดือนละ ๓ พระครูสังฆกรรมานุโยค มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒ ๓ พระครูปริตโกศลมีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๒ ๔ พระครูพุทธมนต์ปรีชา มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๒ พระครูคหาปณานุกิจ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๒ พระครูพิพิธภัณฑวิภัชน์ มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๑๒ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูอเนกสาวัน ๑ พระครูอนันตนฤนาท ๑ พระครูสังฆบริบาล ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๑๕ รูป ขอให้พระคุณผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้งปวงนี้ จงมีความสุขสิริสวัสดิ์ในพระพุทธสาสนา เทอญ

๑ อ่านว่า เดือนละ ๑๒ ตำลึง

๒ อ่านว่า เดือนละ ๓ ตำลึง

๓ อ่านว่า เดือนละ ๒ ตำลึง

๔ อ่านว่า เดือนละ ๑ ตำลึง ๒ บาท

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนมไหสุริยสงขลา

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๔ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสสังวัจฉร บุษยมาสกาฬปักษ์ ทุติยดิถี ศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ มกราคมมาส ปัณณรสมวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า เปนราชประเพณีโบราณมา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า เมื่อทรงพระเจริญขึ้นสมควรกาลแล้ว ก็พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามตามสมควรที่ตั้งอยู่ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ บางพระองค์ก็โปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงพระเกียรติยศเปนเจ้าฟ้าต่างกรมทรงศักดินาเต็มตามพระราชกำหนดด้วยอิกชั้นหนึ่ง เปนธรรมเนียมสืบมา

บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชายทั้ง ๒ พระองค์ ทรงพระเจริญวัยสมควรที่จะได้รับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามตามขัตติยราชประเพณี จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีมีกระบวรแห่โดยขนาด อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าลูกหลวงเอกตามอย่างแต่ก่อนแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชายทั้งสองพระองค์ ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม พระองค์หนึ่งมีพระนามตามจาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ดิลกจันทรนิภาพงศ์มหามกุฎวงศ์นราธิราช จุฬาลงกรณนาถราชวโรรส อดุลยยศอุภโตพงศ์พิสุทธิ์ นรุตมรัตน์ขัตติยราชกุมาร กรมขุนมไหสุริยสงขลา มุสิกนาม พระองค์หนึ่งมีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาถ นริศรราชมหามกุฎวงศ์ จุฬาลงกรณนรินทร์ สยามพิชิตินทรวรางกูร สมบูรณ์พิสุทธิชาติ วิมลภาสอุภัยปักษ์ อรรควรรัตน์ขัตติยราชกุมาร กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ สีหนาม ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรมทั้งสองพระองค์ ให้ทรงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสาร สมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพมโหฬาร รับราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเปนในบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ ในพระบรมราชวงศ์นี้ ทุกประการ

ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนมไหสุริยสงขลา ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นจัมปาศักดิเกษตร ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นปลิดเทศพลานุรักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาถ ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนพิษณุโลกประชานาถ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นมาตยหริภุญไชย ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นกลันตไนสุริยพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๖ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๔ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสสังวัจฉร มาฆมาสชุษณปักษ์ อัฐมีดิถีศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ กุมภาพันธมาส ปัญจมวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ได้รับราชการในออฟฟิศหลวง แลเปนราชองครักษ์แต่เดิมมา ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เสด็จไปเรียนวิชาณกรุงอังกฤษ แล้วได้เสด็จไปในหมู่ราชทูต ซึ่งไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ ประเทศยุไนติดสเตตอเมริกา ครั้นเมื่อเสด็จกลับมาณกรุงเทพ ฯ ก็ได้รับราชการในตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายอังกฤษตามเดิม

ครั้นเมื่อปีชวดสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๕๐ มีราชการที่จะต้องจัดป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตรทางเมืองเชียงใหม่ ซึ่งต่อกับยางแดงแลเงี้ยว จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้เสด็จขึ้นไปทรงบังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนทั้งในกรุงหัวเมือง จักการรักษาพระราชอาณาเขตร ซึ่งนับว่าเปนราชการอันสำคัญกวดขัน ครั้นเมื่อเสร็จการแล้วจึงได้เสด็จกลับลงมารับราชการในกรุงเทพ ฯ ตามเดิม

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจน้อยใหญ่ ดังได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมา ในกาลก่อนดังกล่าวมานี้ บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัย ประกอบไปด้วยความอุสาหในราชกิจน้อยใหญ่ แลพระทัยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิต ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นอุสาหลาภประสิทธิ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นฤทธิลาภพลารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมหมื่นลพบุราดิศร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๔ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสสังวัจฉร ผคุณมาสกาฬปักษ์ ปัญจมีดิถีครุวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ มีนาคมมาส สัตตรสมวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงเจริญพระชนมายุสมควรจะได้รับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามาภิธัย ในสมัยนี้ ๔ พระองค์ ได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามาภิธัยไปแล้ว ๒ พระองค์ ยังอิก ๒ พระองค์นั้น ในครั้งนี้จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีมีกระบวรแห่ตามสมควรแก่พระเกียรติยศเหมือนครั้งก่อนแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้สถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายทั้งสองพระองค์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม พระองค์หนึ่ง มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศวโรทัย สตสมัยมงคลเขตรบรมนฤเบศรจักรีวงศ์ จุฬาลงกรณนรินทร์ สยามินทรราชวโรรส อุกฤษฐวรยศอุภัยปักษ์ วิสุทธิศักดิอรรควิมลรัตน์ ขัตติยราชกุมาร กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ อัชนาม พระองค์หนึ่งมีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร จุฬาลงกรณ์ราชรวิวงศ์อุภัยพงศพิสุทธิ์ วรุตโมภโตสุชาติ บรมนฤนาถราชกุมาร กรมหมื่นลพบุราดิศร คชนาม ให้ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรมทั้งสองพระองค์ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ อิศริยศักดิเดชานุภาพมโหฬาร รับราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเป็นในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ในพระบรมราชวงศ์นี้ ทุกประการ

ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศวโรทัย ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นสิทธิศรีสัตนาคนหุต ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เป็นหมื่นวิสุทธิตรังกานูพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นหมื่นลพบุราดิศร ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นนันทนครอำรุง ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เป็นหมื่นผดุงยลาพหล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๖ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญเทอญ

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงตั้งหม่อมเจ้าชมชื่น ในสมเด็จพระมาตามไหยกาธิบดี เป็นพระองค์เจ้าชมชื่น พระองค์ ๑

พระองค์เจ้าชมชื่น

คำประกาศ

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าชมชื่น ในสมเด็จพระบรมราชมาตามไหยกาเธอ เปนพระมาตุจฉาผู้ใหญ่แลได้มีอุปการะในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทมามาก ทั้งพระองค์ท่านก็รับราชการมาโดยอุสาหะ แลมีพระอัธยาศรัยเรียบร้อยดี สมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศให้ยิ่งขึ้น บัดนี้ก็เสด็จล่วงลับไป เปนที่ทรงพระอาลัย แลรลึกถึงอุปการกิจแลความดีของพระองค์ท่านดังกล่าวมาแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาพระเกียรติยศหม่อมเจ้าชมชื่น ขึ้นเปนพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชมชื่น ตั้งแต่วันที่ ๒๙ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒[๑] นี้ไป

ถึงปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เปนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารพระองค์ ๑

[๑] พ.ศ. ๒๔๓๖

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ฯ

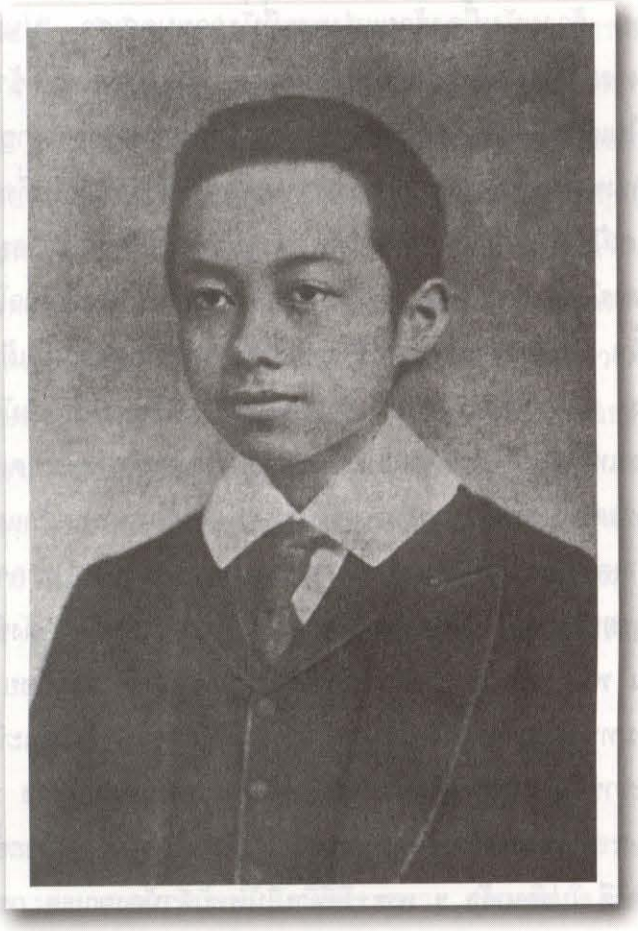

จดหมายเหตุการพระราชพิธี

ด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ได้กราบบังคมทูลพระกรุณา เพื่อได้ทรงสถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมารไว้สืบต่อไป จึงทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มีพระเกียรติยศเปนที่สองรองสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศมาแต่เดิม สมควรจะได้รับพระอิศริยยศในตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมารได้

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการประชุม พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ เพื่อจะได้ประกาศพระบรมราชกระแสให้ทราบทั่วกัน

วันที่ ๑๗ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ เจ้าพนักงานได้จัดการที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตั้งพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลทั้ง ๕ บนพระที่นั่งเศวตฉัตร ทอดพระแท่นลดตรงหน้าพระที่นั่งเศวตฉัตร ถัดออกมาตั้งพระราชบัลลังก์แลทอดพระแสงต่าง ๆ บนพระที่นั่งบุษบก ตั้งเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ถัดพระฉากออกมาตั้งอาสน์สงฆ์ หน้าพระฉากทอดพระเก้าอี้ ตามเสาตั้งเครื่องสูง ๕ ชั้นแลชุมสาย ข้างผนังเบื้องซ้ายแห่งพระที่นั่งภายนอกเสา เปนที่พระบรมวงศานุวงศ์มหาดเล็กแลเจ้าพนักงารต่าง ๆ เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ภายในเสาเปนที่ข้าราชการฝ่ายทหารเฝ้า ข้างผนังเบื้องขวาภายในเสาเปนที่ข้าราชการฝ่ายพลเรือนเฝ้า ในระหว่างข้าราชการ ๒ ฝ่ายนั้นเปนที่กรมพระตำรวจเฝ้า ตรงพระทวารกลางเข้ามาระหว่างกรมพระตำรวจ เปนที่ราชทูตกงสุลผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศเฝ้า เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระสงฆ์ ๒๐ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเปนประธานพร้อมกัน ณ ที่อาสน์สงฆ์นั้น พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพร้อมกันโดยตำแหน่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว ประทับที่พระราชบัลลังก์บนพระแท่นลด เจ้าพนักงารประโคมแตรฝรั่งมโหรทึก ครั้นสุดเสียงประโคมแล้ว เจ้าพนักงารกระทรวงว่าการต่างประเทศ กระทรวงวังนำทูตกงสุลผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท หลวงประสิทธิ์อักษรสาตร กระทรวงมุรธาธรอ่านประกาศพระบรมราชกระแสจบแล้วทูลเกล้า ฯ ถวายประกาศ พระสงฆ์สวดไชยปริต ชีพ่อพราหมณ์เป่าสังข์ เจ้าพนักงารประโคมดุริยดนตรีขึ้นพร้อมกัน พนักงารกรมกองแก้วจินดาได้ยิงปืนมหาฤกษ์ มหาไชย มหาจักร มหาปราบยุค ๒๑ นัด แล้วกรมทหารบกทหารเรือได้ยิงสลุต ๒๑ นัดต่อไป ในขณะนี้หม่อมอนุวัตรวรพงศ์ทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชลัญจกรสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร หม่อมเจ้าประภากรทูลเกล้า ฯ ถวายเครื่องราชอิศริยาภรณ์อันเปนที่เชิดชูยิ่งช้างเผือกชั้นที่ ๑ มหาวราภรณ์สำหรับตำแหน่งคณาธิบดี โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์มีท้องตรานำส่งออกไปถวายแล้ว พระราชโกษาเจ้าพนักงารกรมพระภูษามาลาทูลเกล้า ฯ ถวายพระสังวาลพระนพ แลพระธำมรงค์นพเก้า หลวงสำเร็จพระขรรค์ หลวงสรรพาวุธ เจ้าพนักงารกรมพระแสงหอกดาบ ถวายพระแสงยี่ปุ่นฝักแดง พระแสงกระบี่อิเหนา โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคลมีท้องตรานำส่งออกไปถวาย แล้วมีพระราชดำรัสที่จะโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชดำรงพระยศในตำแหน่งที่นายทหาร แล้วหม่อมนิวัทธอิศรวงศทูลเกล้า ฯ ถวายพระราชหัดถเลขาแลสัญญาบัฏทหาร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงพระยศในตำแหน่งนายร้อยโทในกรมทหารราบ (มหาดเล็ก) แลนายพันเอกพิเศษ ในกรมทหารราบ (ล้อมวัง) แล้วพระยาวรเดชศักดาวุธพร้อมด้วยพระบริคุตวรภัณฑ์ ขุนอาจอัคนิกร ขุนสรรพยุทธนารักษ์ ทูลเกล้า ฯ ถวายเครื่องยศทหาร โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์มีท้องตรานำส่งออกไปถวาย

ในขณะที่พระราชทานสัญญาบัฏทหารนี้ ทหารมหาดเล็กยืนแถวอยู่หน้าศาลาที่ว่าการกระทรวงวังทำวันทยาวุธ ทำเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี แล้วสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์ กราบบังคมทูลพระกรุณาถวายไชยมงคลแทนพระบรมวงศานุวงศฝ่ายหน้า มิศเตอแกมเปอแมนน์ ราชทูตเยอรมัน กราบบังคมทูลพระกรุณาถวายไชยมงคล แทนราชทูตกงสุลผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศ เจ้าพระยาภาสกรวงศกราบบังคมทูลพระกรุณาถวายไชยมงคลแทนข้าราชการฝ่ายหน้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบแล้วทรงพระดำเนิรจากที่ประทับ เจ้าพนักงารประโคมแตรฝรั่งมโหรทึกอิกครั้ง ๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสปราไสยด้วยผู้ที่มาประชุมนั้นตามสมควร แล้วราชทูตกงสุลผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศ แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน นอกจากมหาดเล็กตำรวจแลเจ้าพนักงารออกจากที่เฝ้าแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับที่พระเก้าอี้ พระสงฆ์ถวายอติเรก ถวายพระพรลาแล้วเสด็จสู่พระที่นั่งไพศาลทักษิณประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายในแลหม่อมห้ามในพระบรมวงศานุวงศ์ บุตรภรรยาข้าราชการ เฝ้าทูลลาออองธุลีพระบาทพร้อมกัน ท้าวสมศักดิ์อ่านประกาศพระบรมราชกระแสแล้ว พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรีกราบบังคมทูลพระกรุณาถวายไชยมงคลแทนพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายใน ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภรรยาเจ้าพระยาภาสกรวงศกราบบังคมทูลพระกรุณาถวายไชยมงคล แทนหม่อมห้ามในพระบรมวงศานุวงศ์แลบุตรภรรยาข้าราชการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบแล้วเสด็จขึ้น

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๗ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม ตุรังคสังวัจฉร บุษยมาสกาฬปักษ์ สัตมีดิถี ครุวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๓[๑] มกราคมมาส สัตตรสมมาสาหคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่าพระราชบัญญัติที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ประกาศไว้ให้ทราบทั่วกันแต่ก่อน เพื่อที่จะได้รักษาโบราณขัติยราชประเพณีให้เปนที่มั่นคงแน่นอน แลป้องกันสรรพอุปัทวันตรายที่จะบังเกิดมีขึ้นในแผ่นดินโดยความที่ไม่ทราบแน่นั้น ก็มามีเหตุซึ่งเปนที่โศกเศร้าอย่างยิ่งเกิดขึ้น เสมอเหมือนหนึ่งว่าพระราชบัญญัติแลธรรมเนียมที่ได้ตั้งไว้ให้คืนคงดีแล้วแต่ ณ วัน ๖ ฯ ๖ ๒ ค่ำ ปีจออัฐศก จุลศักราช ๑๒๔๘[๒] นั้นเว้นว่างอยู่

---

[๑] พ.ศ. ๒๔๓๗

[๒] ตรงกับ วันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๙

จึงทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษยบรมนราธิราช จุฬาลงกรณนาถราชวโรรส มหาสมมตขัตติยพิสุทธิ์ บรมมกุฎสุริยสันตติวงศ์ อดิศัยพงศวโรภโตสุชาติ คุณสังกาศวิมลรัตน์ ทฤฆชนมสวัสดิ์ขัตติยราชกุมาร กรมขุนเทพทวาราวดี ผู้เปนที่ทรงพระราชสิเนหาอย่างยิ่ง มีพระเกียรติยศเปนที่สองรองสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สมควรจะดำรงในตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมารได้

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศสถาปนาพระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ให้ดำรงแลประดิษฐานในตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ให้ปรากฏพระนามว่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ตามตำแหน่งยศสมเด็จหน่อพุทธเจ้า ซึ่งมีมาในพระราชกำหนดกฎมณเฑียรบาลซึ่งตั้งไว้ในจุลศักราช ๗๒๒ ให้ทรงศักดินาแสนหนึ่ง เสมอสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ อันได้เฉลิมพระราชมณเฑียรเปนพระมหาอุปราชฝ่ายหน้า ซึ่งมีมาในพระราชกำหนดตำแหน่งนาพลเรือนซึ่งได้ตั้งไว้ในจุลศักราช ๘๒๘ แลจะได้โปรดเกล้า ฯ ให้มีพระราชพิธีเฉลิมพระปรมาภิธัยตามนิยมในพิธีพุทธศาสตรแลไสยศาสตรนั้น เมื่อเวลาเสด็จกลับคืนมายังพระมหานครจากประเทศยุโรปที่ได้เสด็จทรงศึกษาศิลปวิทยาการอยู่ในประจุบันนี้ แลถึงว่าจะยังไม่ได้ทำพระราชพิธีนั้น ก็ให้ทรงดำรงในตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร พร้อมทั้งพระเกียรติยศเกียรติคุณ แลพระเดชานุภาพทั้งปวงอย่างผู้เปนรัชทายาทสำหรับสืบสันตติวงศ์ซึ่งได้มีพระราชกำหนดประกาศไว้แต่เมื่อวันศุกรแรมหกค่ำเดือนยี่ปีจออัฐศกจุลศักราช ๑๒๔๘ นั้นเต็มบริบูรณ์ทุกประการ ด้วยเดชะความสัตย์แห่งจิตรที่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ขอให้ผลอันสำเร็จจงมีโดยพระบรมราชประสงค์ แลขออาราธนาเทพยดาผู้มีมเหศวรศักดิอันประเสริฐ ซึ่งสถิตย์ดำรงอยู่ในภูมิพฤกษอากาศกาญจนรัตนพิมานทั่วทุกแหล่งหล้า เปนอาทิคือเทพยอันทรงนามสยามเทวาธิราชซึ่งเปนอธิบดี ได้บริรักษ์บำรุงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุธยานี้ แลเทพเจ้าผู้อภิบาลรักษานพปดลมหาเศวตฉัตรสิริรัตนราไชศวริย แลเทพอันรักษารัตนบัลลังก์พระที่นั่งบรมราชอาสน์ใหญ่น้อย ในพระราชนิเวศน์มหาสถานทุกตำบล ทั้งเทพเจ้าอื่น ๆ ผู้มีทิพยานุภาพมหิทธิฤทธิศักดิสิทธิ์ สิงสถิตย์ในภูมิลำเนาแนวพฤกษบรรพตากาศพิมาน ทุกสถานทั่วราชอาณาจักรบรรดาซึ่งมีไมตรีจิตรได้ผดุงบริรักษ์พระบรมราชวงศ์นี้ สืบมาจนกาลบัดนี้ จงได้ทำนุบำรุงรักษาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์นี้ ให้ทรงพระเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ สิริสวัสดิพิพัฒมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพ ทุกประการ ขอให้พระเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน เทอญ

ถึงปีวอก ปลายพ.ศ. ๒๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดให้เปลี่ยนประเพณีการตั้งกรมเจ้านายทำการพิธีในพระบรมมหาราชวัง แทนที่เคยทำตามวังเจ้านาย ตั้งแต่นี้เปนต้นไป ในปีนี้ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ เปนกรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล เป็นกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระวรวงศเธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ เป็นกรมหมื่นปราบปรปักษ์ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าขาว ในพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระเทเวศวัชรินทร เป็นพระวรวงศเธอ พระองค์เจ้าวัชรีวงศ์ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้านิลวรรณ ในพระเจ้าราชวรวงศเธอ กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ เป็นพระวรวงศเธอ พระองค์เจ้านิลวรรณ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าบงกช ในพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เป็นพระวรวงศเธอ พระองค์เจ้าบงกช พระองค์ ๑

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๘ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม มักกฎสังวัจฉร จิตรมาส กาลปักษ์ปาฏิบทดิถีโสรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๔ มีนาคมมาส เอกูนติงสมมาสาหคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคมอุดมพิมาน โดยสถานบูรพาภิมุข พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายทหารพลเรือน เฝ้าเบื้องบาทบงกชมาศ ในการพระราชพิธีสมโภชพระราชลัญจกรในวันที่บรรจบครบหมื่นหนึ่ง ตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกมา

ทรงพระราชดำริห์ว่า ราชประเพณีแต่เดิมมา ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระสุพรรณบัฏพระบรมวงศานุวงศ์ แลพระราชทานสุพรรณบัฏหิรัญบัฏข้าราชการผู้ใหญ่ได้เคยมีการสวดมนต์เลี้ยงพระแลสรงสนานที่นิวาสนสถานแห่งตน ถ้าเปนพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง ฤๅข้าราชการผู้ใหญ่บางคน ก็เสด็จพระราชดำเนิรพระราชทานน้ำพระพุทธมนต์ แลพระสุพรรณบัฏถึงที่วังแลที่บ้าน เพื่อให้เปนเกียรติยศยิ่งขึ้น ถ้าไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิรจึงได้เข้ามารับพระสุพรรณบัฏแลหิรัญบัฏในพระบรมมหาราชวัง การซึ่งได้ประพฤติเปนประเพณีมาแต่ก่อนนั้นก็ด้วยทรงพระมหากรุณาเพื่อจะให้เปนสวัสดิมงคลแลเปนเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ตามกาลสมัยซึ่งเปนที่นิยมอยู่นั้น แต่การซึ่งผู้ที่ได้รับฐานันดรยศ โดยธรรมเนียมที่มีพิธีแยกย้ายกันอยู่ดังนั้น ย่อมเปนความลำบากที่จะต้องจัดการทั้งปวงโดยกำลังตนให้ทั่วถึง เปนเหตุซึ่งจะต้องใช้จ่ายทุนทรัพย์เปนอันมาก หากว่าผู้ซึ่งมีคุณวุฒิแลมีบำเหน็จบำนาญสมควรที่จะได้พระราชทานอิศริยยศ แต่ขัดข้องอยู่ยังมิอาจจะจัดการมงคลให้สมควรแก่เกียรติยศได้ ก็ต้องรั้งรอไปไม่ได้รับบรรดาศักดิ์ซึ่ง

สมควรนั้น จึงทรงพระราชดำริห์ว่า การซึ่งตั้งตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์ใหญ่ในที่วังที่บ้านต่าง ๆ นั้น เป็นการลำบากแก่พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งได้รับอิศริยยศสืบไปภายหน้า หาสมด้วยกาลสมัยในเวลานี้ไม่

อนึ่งในพระบรมมหาราชวังก็ย่อมเป็นที่อุดมสถานใหญ่ยิ่งกว่าวังเจ้าแลบ้านขุนนาง สมควรจะเป็นที่ตั้งยศบรรดาศักดิ์ใหญ่ให้เป็นสวัสดิมงคล แลเป็นการสดวกดีแก่ผู้ที่จะได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์

อนึ่งในเวลานี้เป็นมหามงคลสมัยซึ่งทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระราชลัญจกรในนหุติมวาร แต่มูลพระบรมราชาภิเษก เป็นพระราชพิธีสำคัญอันหนึ่ง สมควรที่จะเริ่มราชประเพณีพระราชทานเกียรติยศพระบรมวงศานุวงศ แลข้าราชการผู้ใหญ่ในพระบรมมหาราชวังเป็นครั้งแรกในเป็นแบบอย่างสืบไป

จึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งว่า แต่นี้สืบไปการซึ่งจะพระราชทานสุพรรณบัฏแลหิรัญบัฏพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ จะพระราชทานในพระบรมมหาราชวัง โดยพระราชทานน้ำพระมหาสังข์เป็นต้น แลเครื่องยศทั้งปวงตามฐานันดรศักดิ์ เว้นไว้แต่ถ้าทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรที่จะพระราชทานพระสุพรรณบัฏด้วยอาการอย่างอื่น จึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการพิธีนั้นเป็นการพิเศษตามพระราชประสงค์ ให้ประเพณีที่จะตั้งต้นแต่วันนี้เป็นธรรมเนียมที่จะประพฤติสืบไปภายหน้า

ด้วยพระบรมราชโองการซึ่งโปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งตั้งพระราชประเพณีใหม่ขึ้นนี้ จึ่งทรงพระราชดำริห์เลือกสรรพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งสมควรจะได้รับพระสุพรรณบัฏสุพรรณบัฏแลหิรัญบัฏเป็นฤกษ์เริ่มต้นแห่งราชประเพณีที่เปลี่ยนใหม่ เพื่อให้เป็นพระเกียรติยศแลเป็นเกียรติยศแก่พระบรมวงศานุวงศ แลข้าราชการในพระราชพิธีมหามงคลสมัยอันนี้

กรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์

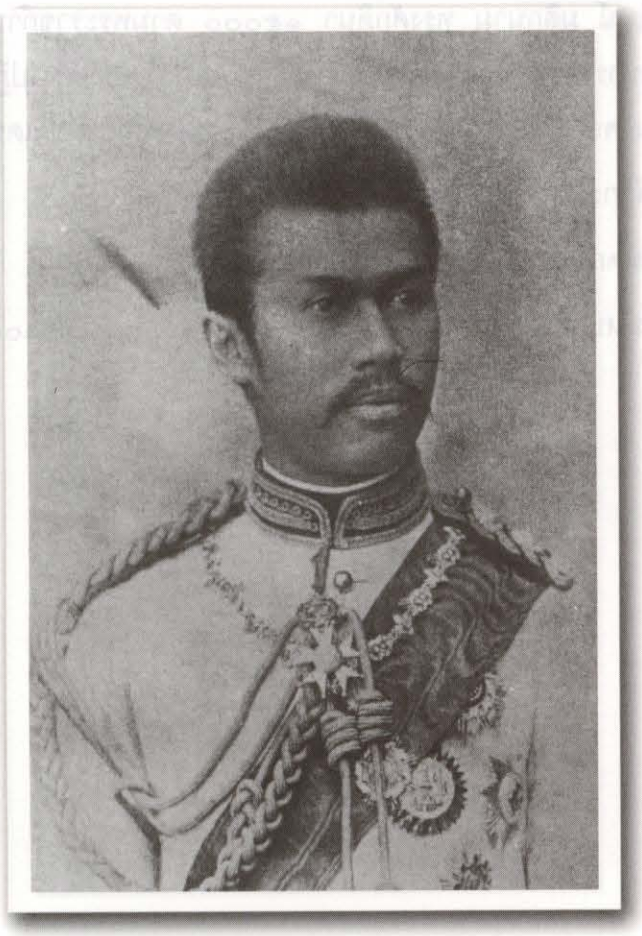

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนานุวงศได้ทรงรับราชการในกรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภ แลได้เปนราชองครักษ์แล้วเปนผู้บังคับการกรมทหารรักษาพระองค์ ได้ทรงบังคับบัญชาพลทหารแลรักษาราชการในตำแหน่งโดยเรียบร้อย ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เสด็จออกไปเปนอรรคราชทูตวิเศษประจำอยู่ณกรุงปารีสก็ได้ทรงรักษาราชการในหน้าที่โดยพระอุสาหวิริยภาพเปนอันมาก ครั้นเมื่อเสด็จกลับมากรุงเทพ ฯ แล้วได้ทรงรับตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า อันนับว่าเปนหน้าที่สำคัญอันหนึ่งซึ่งจะได้จัดการเปลี่ยนแปลงใหม่ให้ราชการทั้งปวงเปนไปตามสมควรแก่เวลาบำรุงอาณาประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเปนสุข ทรงประกอบด้วยพระสติปัญญาสามารถในราชกิจน้อยใหญ่ เจริญวัยวุฒิ กอบด้วยความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลองธุลีพระบาทเปนอันมาก สมควรที่จะได้เลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการ

ฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนานุวงศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์ มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นมรุพงศสิริพัฒน์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นกำจัดดัสกร ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นอมรพลประมาณ ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล ได้ทรงรับราชการฉลองพระเดชพระคุณในที่ราชองครักษ์แลในกรมราชเลขานุการแต่เดิมมา ภายหลังได้ทรงรับตำแหน่งที่สองรองเสนาบดี แลแทนเสนาบดีกระทรวงวัง ได้ทรงปฏิบัติแลบังคับราชการทั้งปวงในหน้าที่โดยพระทัยเอื้อเฟื้อเต็มไปด้วยอุสาหวิริยภาพ ราชการทั้งปวงในหน้าที่นั้นก็เรียบร้อยเจริญงามขึ้นกว่าแต่ก่อน ทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจน้อยใหญ่ทั้งภายในพระบรมมหาราชวังแลภายนอก ทรงชำนิชำนาญในอักษรศาสตรแลวิชาช่างอาจจะให้การต่าง ๆ สำเร็จได้ด้วยดี มีพระสันดานมั่นคงดำรงอยู่ในความสัตย์สุจริต มิได้คิดเห็นแก่ความลำบาก ต้องอยู่ประจำตรำตรากในที่ใกล้ทั้งเวลาที่เสด็จพระราชดำเนิรณหัวเมืองใด ๆ แลในกรุงเทพ ฯ เปนเนืองนิจ ทรงสถิตอยู่ในความกตัญญูกตเวทีจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท นับว่าเปนบรมราชูปฐากได้ฉลองพระเดชพระคุณในที่ใกล้พระองค์

ในเวลาซึ่งไม่ทรงสำราญพระราชอิริยาบถแลเวลาซึ่งทรงสบาย มิได้มีความเบื่อหน่ายย่อหย่อน เปนที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัย แลไว้วางพระราชหฤทัยเปนอันมาก บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัยกอบไปด้วยพระอัธยาศรัยโอบอ้อมอารีเปนที่นิยมยินดีแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการซึ่งมีหน้าที่ราชกิจอันปฏิพัทธแก่กันเปนอันมาก สมควรเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคลขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นมหิศรราชหฤทัย ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นภูวนัยนิตยภักดี ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นทวีพยุหพรรค์ ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นปราบปรปักษ์

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ เปนพระโอรสผู้ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ มหิศวรศักดิสุนทรวิวงศ์ บรมพงศบริพัตร วิวัฒนยโสดม สรรพศิลปาคมอุดมกิจ พิฆเนศวรประสิทธิคชกรรมศาสตรโหรกลานุวาทกาพยปฏิภาณ สฤษฏิสรรพศุภการสกลรัษฎา ธิกกิจปรีชาวตโยฬาร สมบูรณ์คุณสารสุจริตจริยาภิรมย์ ราชพงศานุกรมมุขประดิษฐา สกลนราภิมานิต นริศราธิบดินทร์ ปรมินทรมหาราชวโรประการ ปรีชาญาณยุติธรรมาชวาธยาศรัย ศรีรัตนตรัยสรณะคุณารักษ์ บรมอรรคมหาบุรุษรัตน์ สุขุมาลกระษัตริย์วิสุทธิชาติ ธรรมิกนาถบพิตร ตั้งแต่ได้ทรงรับตำแหน่งเปนพระวรวงศเธอพระองค์เจ้ามา ก็ได้ทรงพระอุสาหรับราชการในหน้าที่ต่าง ๆ มากขึ้นกว่าแต่ก่อนโดยลำดับ คือได้ทรงบังคับกรมช่าง ๑๐ หมู่ กรมพระคชบาล แลเปนผู้ช่วยราชการในกระทรวงวัง ทั้งเปนผู้บัญชาการ

กรมทหารเรือ ยังมีราชการพิเศษต่าง ๆ ซึ่งเปนการช่างแลในทางราชประเพณี มีความสามารถอาจจะให้พระราชประสงค์ทั้งปวงสำเร็จได้ดังพระราชหฤทัย ทรงสามารถรอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่ ดำรงอยู่ในความสวามิภักดิ์สนิท กอบด้วยความอุสาหวิริยภาพรับราชการฉลองพระเดชพระคุณตลอดไปในราชการแผ่นดินโดยหน้าที่ แลราชการในพระองค์ตลอดถึงในพระราชวงศมิได้เลือกเว้น นับว่าเปนผู้มีคุณวุฒิดีเกินตำแหน่ง พระวรวงศเธอพระองค์เจ้าไม่มีกรม อนึ่งก็เปนพระโอรสสมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอเจ้าฟ้า ซึ่งได้ดำรงทรงรับราชการในตำแหน่งใหญ่ พระเกียรติยศยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศขึ้นไว้ในตำแหน่งที่พระองค์เจ้าต่างกรม ให้เปนการพิเศษสมควรแก่คุณวุฒิในหน้าที่ราชการ แลจะได้เปนที่สนองพระองค์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ซึ่งได้ทรงมีความชอบต่อแผ่นดินเปนอันมาก เปนที่เชิดชูพระเกียรติยศสืบไป

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าต่างกรม จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคลทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นปราบปรปักษ์ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนพันพิทักษ์พลพยุห ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนพันบรรลุอักษรศาสตร ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ทั้ง ๙ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

พระองค์เจ้าวัชรีวงศ์

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าขาว ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศวัชรินทรสุรบดินทรเทวราชวิลาสธำรง บรมวงศ์สรรพเชษฐวิเศษศักดิ์ อเนกธัญญลักษณบุญวรฤทธิ์ มหิศวรพงศ์พิพัฒน สุพรรณรัตนจิตราลังการโกศล สุวิมลปรีชาคุณาลงกรณ์ วรเกียรติคุณวิบุลยศักดาอดุลยเดชานุภาพบพิตร ในรัชกาลที่ ๔ ได้รับราชการในตำแหน่งตระลาการศาลราชตระกูล แลเปนผู้ทูลฉลองราชการในศาลแทนพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น ครั้นในรัชกาลปัตยุบันนี้ ได้เปนผู้กำกับศาลมรดก แลเปนตระลาการศาลฎีกา ภายหลังได้เปนผู้ช่วยอธิบดี แลเปนผู้แทนอธิบดีในศาลฎีกานั้น แล้วได้รับราชการเปนข้าหลวงออกไปชำระความผู้ร้ายแลความต่างประเทศ ณ เมืองจันทบุรีสำเร็จได้ดังพระบรมราชประสงค์ แลได้รับตำแหน่งเปนผู้ชำระความในกระทรวงนครบาล ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ได้ทรงบังคับบัญชาในตำแหน่งโดยความ

อุสาหวิริยสุขุมคัมภีรภาพ สามารถอาจหาญในการที่จะพิจารณาพิพากษาอรรถคดีทั้งปวง ชำนิชำนาญในพระราชกำหนดกฎหมายมีวิริโยบายแคล่วคล่องถ่องแท้ในราชนิยมแลราชประเพณี แลมีความสวามิภักดิ์ต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท สมควรที่จะได้รับอิศริยยศฐานันดรศักดิ์เปนพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า ให้เปนพระเกียรติยศแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศวัชรินทรพระองค์หนึ่งได้

จึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าขาวขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำหน้าพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัชรีวงศ์ คชนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้านั้น จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ

พระองค์เจ้านิลวรรณ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้านิลวรรณ ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ช่วยราชการในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์นั้น ทรงบังคับบัญชาการในการช่างศิลาแลกรมแสง ครั้นในรัชกาลปัตยุบันนี้ ได้รับราชการในการช่างแลการจรต่าง ๆ แลได้เปนผู้กำกับช่างแต่งพระบรมรูป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔ รัชกาล ในเวลาเมื่อหล่อแล้วนั้น ได้ทรงรับราชการทั้งปวงโดยความเรียบร้อยสมบูรณ์ เปนที่ต้องพระราชหฤทัยเปนนิจมา ทั้งทรงมีวิริยปรีชารอบรู้ราชกิจน้อยใหญ่ แลทรงเจริญวัยวุฒิสามารถสมควรที่จะได้รับอิศริยยศฐานันดรศักดิ์เปนพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าให้เปนพระเกียรติยศแก่พระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้านิลวรรณขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำหน้าพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่าพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านิลวรรณ นาคนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้านั้น จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ

พระองค์เจ้าบงกช

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าบงกช ในพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เปนพระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีพระชนมายุมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตายกย่องยิ่งกว่าพระราชนัดดาทั้งปวงในเวลานั้นด้วยพระราชทานพานทองเปนเกียรติยศ เปนหม่อมเจ้าองค์แรกซึ่งได้พระราชทานพานทอง แลทรงพระปรารภจะพระราชทานฐานันดรยศ แต่ยังหาได้ทรงตั้งแต่งอย่างใดไม่ บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า มีพระชนมายุเจริญวัยเปนผู้ใหญ่ สมควรที่จะยกย่องไว้ในที่พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า ให้เปนพระเกียรติยศ แก่พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้สถาปนาหม่อมเจ้าบงกชขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่าพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบงกช มุสิกนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้านั้น จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ

ต่อไปประกาศทรงตั้งเจ้าพระยา แยกอยู่ในสารบบทรงตั้งเจ้าพระยา ประกาศนี้คัดแยกรายพระองค์ฉะเพาะพระองค์เดียวทุกพระองค์อิกแผนกหนึ่ง ความเหมือนกัน ต่อแต่นี้ไปทรงตั้งรวมตามแบบนี้

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๓๙ เมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ทรงสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระอัครราชเทวี เปนสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์

ในปีวอกนั้น ทรงเฉลิมพระเกียรติยศ พระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร เสมออย่างสมเด็จพระบรมราชชนนี พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี เป็นพระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรฐสุดา พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ เป็นกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค เป็นกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจันทรทัตจุฑาธาร เป็นกรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญโรจเรืองศรี เป็นกรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงลำดับตามวันพระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ

กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร

คำประกาศ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงศ์ วรุตมพงศ์บริพัตร วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชรำพึงถึงพระคุณ แห่งพระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ซึ่งได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระองค์มาจำเดิมแต่พระบรมปสูติกาล จนได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ โดยพระหฤทัยมั่นคงจงรักตลอดมาจนถึงเวลาสิ้นพระชนม์ เหมือนอย่างสมเด็จพระบรมราชชนนี ก็ได้ทรง

ยกย่องขึ้นไว้ให้มีพระเกียรติยศใหญ่อย่างสมเด็จพระราชชนนี มีเว้นว่างอยู่บ้าง บัดนี้เสด็จสิ้นพระชนม์ไปเปนที่ทรงพระอาลัยรลึกพระคุณเปนอันมาก พระองค์เปนผู้สมควรที่จะได้รับพระเกียรติยศใหญ่เสมอด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนีโดยแท้

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงารจัดเศวตฉัตร ๗ ชั้น กวายเปนเครื่องเพิ่มเติมพระเกียรติยศ แลการสิ้นพระชนม์นั้น ให้เรียกว่าเสด็จสวรรคตเหมือนอย่างสมเด็จพระบรมราชชนนี คำที่จะใช้ในบาดหมายราชการทั้งปวง ให้ใช้ดังที่ได้ประกาศมานี้ ทุกประการ

ประกาศมาณวันอังคาร ที่ ๒๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ เปนวันที่ ๑๐๑๕๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ (พ.ศ. ๒๔๓๙)

กรมหลวงวรเสรฐสุดา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๙ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม ปลวังคสังวัจฉร สาวนมาสกฤษณปักษ์ ทศมีดิถีพุธวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ กันยายนมาส ทุติยมาสาหคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี เปนปัจฉิมราชธิดาแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับราชการสนิทชิดใช้ เปนบรมราชูประฐากในรัชกาลนั้นตลอดมาจนเสด็จสวรรคต ได้ทรงรับเลี้ยงกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ สมเด็จพระบรมราชชนนี เมื่อเปนกำพร้ามาแต่ยัง

ทรงพระเยาว์จนพระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา รับสมมตยาภิเษกเปนสมเด็จพระราชเทวีในรัชกาลที่ ๔ มีพระหฤทัยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ได้ทูลถวายอักขรวิธีแลเรื่องราชประเพณีโบราณแลทางธรรมปฏิบัติตามบรมพุทโธวาท ได้ทรงเปนผู้รักษากุญแจพระบรมมหาราชวัง แลบังคับบัญชาพนักงารฝ่ายใน มีพระหฤทัยซื่อตรงดำรงอยู่ในความสัตย์สุจริตประกอบด้วยพระกุศลจิตรมิได้เสื่อมคลาย มีพระสติปัญญาสามารถในราชการต่าง ๆ แลทรงทราบในทางพุทธสาสน์แลราชศาสตรอักขรสมัยชำนาญในวิธีที่จะผูกประพันธ์กาพย์กลอน ประพฤติพระองค์เสมอต้นเสมอปลาย ไม่มีเวลาที่จะยิ่งแลหย่อนเปนที่ทรงเคารพนับถืออยู่แล้วเปนอันมาก ครั้นเมื่อพระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอกรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ทรงพระประชวรมากบ้างน้อยบ้างติดต่อเนื่องกันมาถึง ๑๑ ปี ก็ได้ทรงพระอุสาหพยาบาลรักษาตรากตรำลำบาก มิได้ทรงเบื่อหน่ายแลคิดเห็นแก่ความลำบากของพระองค์ ด้วยประสงค์จะให้เปนที่เบาพระราชหฤทัย ได้ทรงพระราชดำริห์การพระนครตลอดมาจนถึงกรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูรเสด็จสวรรคต นับว่าเปนความชอบในพระองค์อีกอย่างหนึ่ง

มาในกาลบัดนี้ พระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร เสด็จสวรรคตล่วงไปแล้ว เปนที่ว้าเหว่พระราชหฤทัยด้วยไม่มีพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ซึ่งจะได้ช่วยดูแลกิจราชการในพระบรมมหาราชวัง แลเปนที่ทรงเคารพสักการบูชาสืบไป ด้วยอาศรัยเหตุที่พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี ได้ทรงทำนุบำรุงรักษาสมเด็จพระบรมราชชนนีมาเปนต้นนี้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุตรีขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน ยกขึ้นเปนพระเจ้าอัยยิกาเธอ นับโดยฝ่ายสมเด็จพระบรมราชชนนี มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าอัยยิกาเธอ กรมหลวงวรเสรฐสุดา อาทิอักษรวรรคศรี ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างพระเจ้าอัยยิกาเธอมีกรมในพระบรมมหาราชวังดำรงพระบรมราชอิศริยยศ วิมลเกียรติคุณ อดุลยศักดิ์ที่ควรเคารพยิ่งใหญ่เสมอพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่สืบไป จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ศุภอิฐวรผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยยศปรากฏไปสิ้นกาลนาน

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหลวงวรเสรฐสุดา ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนขุนกัญญากิจเกียรดิพัฒน์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นนารีรัตนพลารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียมเจ้ากรมปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๙ พรรษาปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม ปลวังคสังวัจฉร กติกมาส ศุกรปักษ์ สัปตมีดิถี พุธวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ พฤศจิกายนมาส เอกาทสมมาสาหคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ เปนพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ มีพระชนมายุเจริญยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงในปัตยุบันนี้ บรรดาพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายหน้าซึ่งมีพระชนมายุยิ่งกว่าในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ก็ยังเหลืออยู่แต่พระองค์เดียวเท่านั้น แลมีพระ

วิริยภาพปรีชารอบรู้ในสรรพราชกิจเก่าใหม่ใหญ่น้อยมั่นคง ดำรงพระอัธยาศรัยสุภาพเรียบร้อย ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณมาในตำแหน่งต่าง ๆ ดังพรรณาไว้ในประกาศคราวเลื่อนเปนกรมขุนแล้วนั้น ภายหลังได้ทรงบังคับบัญชาในที่อธิบดีศาลราชตระกูล จนตลอดเวลารวมศาลทั้งปวงไปไว้ในกระทรวงยุติธรรม ทรงประกอบไปด้วยพระอุสาหซื่อตรง ดำรงสัตย์สุจริตจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทมาช้านาน สมควรที่จะทรงยกย่องพระเกียรติยศขึ้นไว้ให้เปนประธานที่เคารพของพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง โดยมีพระชนมายุวัยวุฒิปรีชาสามารถ เสมอดังกุลเชษฐาธิบดีในปัตยุบันนี้ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อนพระนาม พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ตำแหน่งกรมหลวง มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่าพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ทีฆชนมเชษฐประยูร มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงบดินทรไพศาลโสภณ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนพหลพลภักดี ถือศักดินา ๕๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นอังกนีบริบาล ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณกำกับกรมช่างมุก อำนวยการประดับมุกในสถานต่าง ๆ หลายแห่ง แลได้ทรงรับการด้านใหญ่ทำการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้แล้วสำเร็จทันพระบรมราชประสงค์ ทั้งได้ทรงรับราชการจรอันเปนการใหญ่ ๆ มาหลายครั้งหลายคราว ได้ทรงทำการนั้น ๆ ให้สำเร็จเปนที่ต้องพระราชอัธยาศรัย แลได้ทรงเปนผู้ช่วยในศาลราชตระกูลในเวลาซึ่งยังมิได้รวมศาลมาไว้ในกระทรวงยุติธรรมนั้น ได้ทรงปฏิบัติราชการในหน้าที่โดยพระอุสาหเรียบร้อยสดวกดี บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชาสามารถรอบรู้ในราชกิจต่าง ๆ ประกอบไปด้วยความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นภากราณัติรักษา ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นรวิวาหนารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจันทรทัตจุฑาธาร ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในกรมราชเลขานุการแล้ว ได้ทรงรับตำแหน่งเปนผู้ช่วยอยู่ในกระทรวงว่าการต่างประเทศ ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทรงเปนอธิบดีกรมศึกษาธิการ แล้วยกมาเปนอธิบดีกรมพยาบาล ได้ทรงรับราชการในหน้าที่นั้น ๆ โดยความอุสาหแรงกล้า มีพระทัยเอื้อเฟื้อเปนอันมากกระทำให้ราชการในหน้าที่นั้น ๆ เจริญขึ้นเปนหลายประการ ทั้งได้ทรงเปนกรรมการศาลรับสั่งพิเศษกองที่ ๑ ชำระสะสางความอาญาที่คั่งค้างในกระทรวงยุติธรรม ก็ได้ทรงกระทำราชการอันนั้นให้สำเร็จไปด้วยพระวิริยภาพเปนอันมาก อนึ่งได้ทรงเปนนายด้านทำการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วสำเร็จทันพระบรมราชประสงค์แลได้ทรงรับราชการจรต่าง ๆ ในบางครั้งบางคราวให้สำเร็จไป บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัยประกอบไปด้วยพระสติปัญญา สามารถในราชกิจน้อย

ใหญ่ มีพระหฤทัยซื่อตรงดำรงอยู่ในธรรมสุจริตยิ่งนัก แลมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท สมควรที่จะได้เลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจันทรทัตจุฑาธาร ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา คชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นวิวิธวรรณปรีชา ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นมหาญาณภิรมย์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นพลาคมลิขิต ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญโรจเรืองศรี ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มา เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้วก็ได้ลงมาอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงเสมอดังพระเจ้าลูกเธอ แลเปนที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัยในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทมาแต่ครั้งนั้น ครั้นในรัชกาลปัตยุบันนี้ก็ได้รับพระราชทานพระเกียรติยศต่าง ๆ เหมื่อนอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชุบเลี้ยงมา มีการโสกันต์แลทรงผนวชสามเณรพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเปนต้น แล้วได้ทรงรับราชการเปนนายแพทย์ใหญ่ในกรมทหารรักษาพระบรมมหาราชวัง ภายหลังได้ทรงรับตำแหน่งเปนผู้พิพากษาในศาลแพ่งสรรพากรจนได้เปนอธิบดีผู้พิพากษา ทั้งทรงพระปรีชาสามารถในราชการ แลมีพระอัธยาศรัยเรียบร้อย รักษาพระองค์อยู่ในที่ชอบเปนนิตย์ บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัย

ประกอบไปด้วยความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญโรจเรืองศรี ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอกรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายพระราชวังบวร ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นจรัสพรปฏิภาณ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นวิจารณ์ราชกิจ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นพินิจทะเบียนพล ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้เลื่อนตำแหน่งแลคงตำแหน่งทั้ง ๑๒ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์

สมเด็จเจ้าฟ้ามาลินีนภดารา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๙ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม วานรสังวัจฉร บุษยมาสกาฬปักษ์ สัปตมีดิถีสูรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ มกราคมมาส จตุวีสติมมาสาหคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ราชประเพณีแต่เดิมมา ถ้าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า แลพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระ

ชนมายุสมควรแล้ว ก็พระราชทานพระสุพรรณบัฏ เฉลิมพระนามาภิธัยให้เปนพระเกียรติยศไว้เปนธรรมเนียมสืบมา

ครั้งนี้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง แลพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง มีพระชนมายุเจริญวัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีมงคลการโสกันต์โดยราชประเพณี สมควรจะพระราชทานพระสุพรรณบัฏ เฉลิมพระนามตามขัตติยราชประเพณีโบราณนั้นด้วย

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี วรรคศรี

แลให้สถาปนาพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา สิรินิภาพรรณวดี วรรคมนตรี ให้ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าฝ่ายในทั้ง ๒ พระองค์ ให้ทรงเจริญทีฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิ์มโหฬารทุกประการ เทอญ

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธกรมขุนนครราชสิมา พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนาม สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต เปนกรมหมื่นพงศาดิศรมหิป พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เปนกรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฎ์ พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงตามลำดับวันที่พระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ

กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป

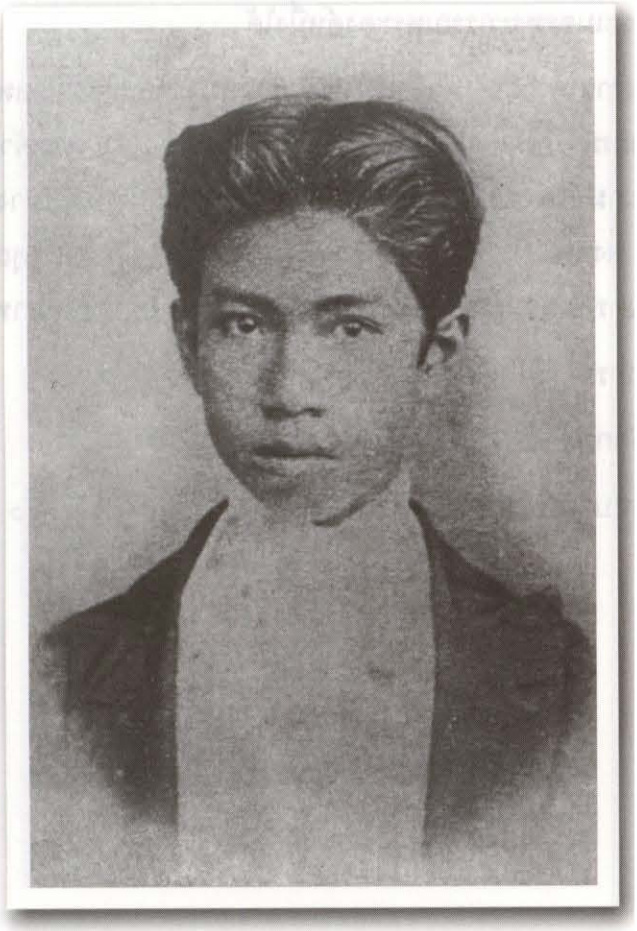

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๑ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม โสณสังวัจฉร กติกมาส กฤษณปักษ์ เตรสีดิถี ศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ พฤศจิกายนมาส เอกาทสมมาสาหคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิตได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งการจรการประจำมาหลายอย่าง เปนต้นว่าได้ทรงเปนนายด้านทำการซ่อมแปลงพระที่นั่ง แลปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ หลายพระอาราม มีวัดพระศรีรัตนศาสดารามเปนต้น แลได้

ทรงจัดการรักษาวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นแต่เดิม ทั้งได้เปนอธิบดีกรมพิพิธภัณฑ์คราวหนึ่ง ส่วนราชการในพระองค์ ก็ได้ทรงเปนกรรมการพิพากษาคดีที่เกี่ยวข้องกับตึกถนนบำรุงเมืองให้แล้วสำเร็จไปได้เร็วพลัน บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชารอบรู้ในราชกิจต่าง ๆ แลมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท สมควรจะดำรงพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการสนองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าไชยานุชิตขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพงศาดิศรมหิป มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นพงศาดิศรมหิป ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นทิพยพันธุพิทักษ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นอารักษ์พยุหพล ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฏ์

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งสำคัญมาคือเปนกรรมการบังคับราชการกรมพระนครบาลในเวลาว่างเสนาบดีนั้นด้วยพระองค์หนึ่ง ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ได้ทรงเปนเสนาบดีกระทรวงนั้นเปนครั้งแรก ได้ทรงจัดราชการกระทรวงนั้นให้เปนแบบแผนขึ้นโดยพระอุสาหวิริยภาพ ภายหลังได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ออกไปจัดการทรงเล่าเรียนวิชา ณ ประเทศยุโรป แลได้อยู่ประจำแนะนำราชการในสถานทูตสามประเทศ ทั้งได้รับราชการพิเศษส่วนฉเพาะพระองค์ก็มากครั้ง ภายหลังได้ทรงเปนพระธุระในการเล่าเรียนของพระเจ้าลูกเธอพระองค์อื่น ๆ ด้วยตลอดมา จนเวลาที่เสด็จพระราชดำเนิรประพาสประเทศยุโรป

ก็ได้เปนผู้จัดการรับเสด็จโดยความอุสาหซึ่งจะให้เปนการสดวกดีทั่วไป แลตามเสด็จพระราชดำเนิรไปด้วยหลายประเทศ มีพระเกียรติยศเปนพิเศษปรากฏไปในประเทศทั้งหลาย บัดนี้ก็ทรงพระเจริญวัยวุฒิปรีชาสามารถรอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่ ประกอบไปด้วยพระปัญญาอุสาห แลมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทสมควรที่จะทรงดำรงพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมรับราชการสนองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฏ์ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฏ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นสรรพกิจวิจารณ์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นอนุมานพลนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๖ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนนครราชสิมา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๑ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม โสณสังวัจฉร บุษยมาสกาฬปักษ์ พารสีดิถีรวิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ มกราคมมาส อัฐมมาสาหคุณพิเศษ ปริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า เปนราชประเพณีโบราณมา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า เมื่อทรงเจริญขึ้นสมควรกาลแล้ว ก็พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามตามสมควรที่ตั้งอยู่ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ บางพระองค์ก็โปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงพระเกียรติยศเปนเจ้าฟ้าทรงศักดินาเต็มตามพระราช

กำหนดด้วยอีกชั้นหนึ่งเป็นธรรมเนียมสืบมาบัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาย ทรงพระเจริญวัยสมควรที่จะได้รับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามตามขัตติยราชประเพณี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีเฉลิมพระสุพรรณบัฏตามอย่างที่ได้เคยมีมาแต่ก่อน

จึ่งมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ วิสิษฐวิสุทธลักษณโสภณ อุบัติดลกาลนิยม ประถมปริวัตร รัตนโกสินทรศก ศตสาธกอัษโฎดร สถาพรมงคลสมัย นราธิปไตยบรมนาถ จุฬาลงกรณ์ราชวโรรส อดุลยยศอุกฤษฐศักดิ อุภโตปักษ์วิสุทธิกษัตริย์ขัตติยราชกุมาร ครุฑนาม ให้ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม จงทรงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศอิศริยศักดิเดชานุภาพมโหฬาร รับราชการฉลองพระเดชพระคุณโดยสมควรแก่ความเป็นในบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ ในพระบรมวงศ์นี้ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นขุนนครราชสีมา ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นลำปางบุราธิบดี ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เป็นหมื่นปตานีนราภิบาล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป

สมเด็จเจ้าฟ้านิภานภดล

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าหญิง มีพระชนมายุเจริญวัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีมงคลการโสกันต์ในครั้งนี้แล้ว สมควรจะพระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ตามขัตติยราชประเพณีโบราณนั้นด้วย

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิง ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดลวิมลประภาวดี วรรคบริวาร ให้ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

เจ้าฟ้าฝ่ายใน ให้ทรงเจริญทีฆชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์ พิพัฒมงคล เกียรติยศอิศริยศักดิ์มโหฬาร ทุกประการ เทอญ

ถึงปีกุญ พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ เปนกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เปนกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เปนกรมหลวงดำรงราชานุภาพ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ เปนกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระองค์ ๑

กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๒ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม วราหสังวัจฉร กติกมาส สุกปักษ์อัฐมีดิถี ศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ พฤศจิกายนมาส ทสมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิได้ทรงเริ่มรับราชการในออดิตออฟฟิศมาแต่ยังมีพระชนมายุน้อย ครั้นเมื่อตั้งออฟฟิศ กรมราชเลขานุการ ก็ได้ทรงรับตำแหน่งในหน้าที่ร่วมกันกับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย แลได้

ทรงจัดการสร้างพระที่นั่งแลรักษาพระราชวังบางปอินทั้งการอื่น ๆ ซึ่งเปนราชการในพระองค์เปนอันมาก ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เสด็จออกไปเปนราชทูตประจำกรุงอังกฤษแลยุโรปติดสเตตอเมริกา เมื่อเสด็จกลับกรุงเทพ ฯ ก็ได้ทรงรับหน้าที่เปนกอมมิตตี บังคับการกรมพระนครบาล ภายหลังได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล แลได้เปนกรรมการตรวจตัดสินความฎีกาถึงสองคราว ได้รับราชการในตำแหน่งใหญ่ยั่งยืนมาช้านาน ประกอบไปด้วยพระปรีชาสามารถรอบรู้ในราชกิจเก่าใหม่รอบคอบทั่วถึง ได้ทรงผ่อนผันรักษาการงารในเวลาที่มีราชการคับขันโดยพระปัญญาแลอุสาหวิริยภาพ ให้ราชการทั้งปวงสงบเรียบร้อยเปนไปไม่มีเหตุการอันใด นับว่าเปนความชอบความดีในราชการมาโดยลำดับ เปนพระเจ้าน้องยาเธอซึ่งมีพระชนมายุ มากกว่าพระเจ้าน้องยาเธอทั้งปวง สมควรที่จะได้ดำรงพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบูลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงนเรศวรฤทธิ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนราชกิจวรเดช ถือศักดินา ๔๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นสังเกตนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ทรงพระสติปัญญาว่องไว ได้เริ่มรับราชการเปนนักเรียนอยู่ที่ศาลฎีกาครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศวัชรินทรเปนอธิบดี แลได้ทรงทำการโยธาต่าง ๆ มีการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามเปนต้น แล้วได้รับราชการบังคับบัญชากรมวังนอก ภายหลังได้เปนผู้ช่วยราชการกรมวังเวรในด้วย แลได้ทรงจัดการรวบรวมผู้กำกับประตูต่าง ๆ ตั้งเปนทหารดับเพลิงในพระบรมมหาราชวังขึ้นกองหนึ่ง แลได้ทรงจัดการตั้งกรมทหารล้อมพระราชวัง แล้วได้ทรงรับตำแหน่งเปนนายพันโทบังคับบัญชาการทหารในกองนั้นเปนการกวดขันแขงแรงแลประจำราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวังโดยมาก มีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเสมอมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ครั้นเมื่อมีราชการพวกฮ่อข้าศึกเข้ามาเบียดเบียฬประชาชนในพระราชอาณาเขตรทางแขวงเมืองพวน ได้ทรงพระกรุณา โปรดให้เปนแม่ทัพ

ใหญ่ขึ้นไปปราบปรามพวกฮ่อข้าศึกตั้งอยู่ณเมืองหนองคาย จัดการในหัวเมืองลาวแลเมืองพวนจนสำเร็จราชการตลอดแล้วได้เสด็จกลับลงมารับราชการในกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง ได้ทรงศึกษาราชการในหน้าที่มีความรอบรู้ทั่วถึงในการเก่าใหม่ทั้งปวงทั่วไป แลได้ทรงเป็นตำแหน่งนายพลตรีบังคับราชการทหารประจำซองในพระบรมมหาราชวังทั้งสิ้น แลได้ทรงช่วยกรมพระดำรวจจัดการรับฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ให้เป็นแบบแผนเรียบร้อยดีขึ้น ภายหลังได้ทรงรับตำแหน่งเป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลฝ่ายเหนือ ประจำราชการอยู่ในครั้งหลังนี้ถึงเจ็ดปีเศษจึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้เสด็จกลับลงมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม แลรั้งราชการในหน้าที่ผู้บัญชาการทหารเรือในครั้งนี้ เมื่อทรงดำรงที่แม่ทัพแลข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลฝ่ายเหนือนั้น ได้ทรงจัดราชการทั้งปวงทั้งส่วนปราบปรามข้าศึกศัตรู แลการปกครองรักษาพระราชอาณาเขตรด้วยสุรภาพปรีชาสามารถ แลอุสาหวิริยอันแรงกล้าให้ราชการทั้งปวงสำเร็จเป็นคุณประโยชน์แก่ราชการแผ่นดินแลให้ราษฎรได้รับความสุขปราศจากภัยอันตรายเป็นอันมาก ทรงอดทนต่อความกรากกรำลำบากมิได้มีความท้อถอย เป็นความชอบต่อราชการอันยิ่งใหญ่อยู่ฉนี้ สมควรที่จะดำรงพระเกียรติยศเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่

จึ่งมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เป็นหลวงประจักษ์ศิลปาคม ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เป็นขุนอภิรมย์ราชกิจ ถือศักดินา ๔๐๐

สมุหบาญชี คงเป็นหมื่นพินิจพลภักดิ์ ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ทรงบังคับการทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมกองแก้วจินดา กรมแผนที่ แลจัดการตั้งโรงเรียนอันเปนความชอบความดีมีปรากฏอยู่ในประกาศตั้งกรมเมื่อปีจออัฐศก จุลศักราช ๑๒๔๘ นั้นแล้ว สืบแต่นั้นมาได้ทรงเลื่อนตำแหน่งเปนนายพลตรีผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก แลจัดการโรงเรียนทั้งปวงอยู่อย่างเดิมด้วย จนได้ตั้งขึ้นเปนกรมศึกษาธิการแล้วได้เปนกรรมการจัดตั้งโรงพยาบาล บังคับราชการในกรมสังฆการี แลธรรมการ เมื่อรวบรวมตำแหน่งทั้งปวงนี้ ยกขึ้นเปนกระทรวงธรรมการ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายจากหน้าที่ราชการทหารบก มาเปนอธิบดีกระทรวงธรรมการ ได้ทรงจัดราชการในหน้าที่วางแบบอย่างราชการทั้งปวง ในกระทรวงซึ่งรวมขึ้นใหม่นั้น โดยพระสติปัญญาสามารถแลความอุสาหเปนอันมาก นับว่าเปนอันได้ตั้งต้นการศึกษาเปนแบบอย่างซึ่งได้จัดการเจริญสืบมาณ

บัดนี้ ได้ทรงแต่งตำราเรียนบางอย่าง มีแบบเรียนเร็วเปนต้นแล้วได้ทรงรับตำแหน่งเปนราชทูตพิเศษ ออกไปยังนานาประเทศในยุโรปแลทรงตรวจการศึกษาในประเทศต่าง ๆ บางประเทศในยุโรปทั้งเมือง อิยิปต์แลอินเดีย ครั้นเมื่อเสด็จกลับจากราชการนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนเสนาบดี กระทรวงมหาดไทย ครั้นเมื่อทรงพระราชดำริห์ จะจัดการปกครองพระราชอาณาเขตรให้เปนการ กวดขันมั่นคงแลเปนการสดวกดีในการปกครองขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกหัวเมืองจาก กระลาโหมแลกรมท่ามารวมในกระทรวงมหาดไทย แบ่งพระราชอาณาเขตรเปนมณฑล จัดการ ปกครองรักษาเปนแบบอย่างทั่วไปทุกแพนก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ทรงรับ จัดการวางแบบอย่าง ปกครองทั้งปวงซึ่งเปนการใหญ่ยิ่งยากที่จะสำเร็จได้ อาศรัยพระสติปัญญา อันสุขุมคัมภีรภาพ แลพระอุสาหฉันทวิริยอันแรงกล้าประกอบด้วยการศึกษาแบบอย่างแลความเปน ไปอยู่ทั้งภายในแลภายนอกกอบไปด้วยพระสติปัญญาตริตรองเลือกฟั้น ทั้งมีความซื่อตรงดำรงใน ความสัตย์สุจริต มิได้หนักไปในอคติทั้งปวง ควรยกย่องว่า เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัด เริ่มตั้งการกระทรวงใดกรมใด ก็ทรงสามารถที่จะจัดการฉลองพระเดชพระคุณให้สำเร็จเปนคุณมั่นคง ยั่งยืนเปนหลักฐานแบบอย่างได้ดังพระราชประสงค์ทุกหน้าที่มา เปนเหตุให้เจริญพระเดชานุภาพ แลเปนความสุขแก่ประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตร นับว่าเปนความชอบพิเศษยิ่งใหญ่ แลมี พระหฤทัยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทสนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัย เมื่อเสด็จพระราชดำเนิร ประพาสแห่งใดทั้งในพระราชอาณาเขตรแลนอกประเทศ ก็ได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรแลจัดการทั้ง ปวง เพื่อให้เปนที่ทรงพระสำราญแลเปนการสดวกดีแทบทุกครั้ง เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย อันสนิท เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศยุโรปได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปนที่ ปฤกษาของสมเด็จพระบรมราชินีนาถซึ่งสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ด้วยพระองค์หนึ่ง มีพระ อัธยาศรัยมั่นคงยั่งยืน แลมีไมตรีอารีทั่วไปในประชุมชนทั้งปวง ประกอบทั้งความสามารถในราชกิจ ดังพรรณามาแล้วนั้น จึงทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรที่จะยกขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรง ราชานุภาพ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้า น้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่าง พระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงดำรงราชานุภาพ ถือศักดินา ๖๐๐
ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนปราบบรพล ถือศักดินา ๔๐๐
สมุหบาญชี คงเปนหมื่นสกลคณารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการณกรุงอังกฤษแต่ยังทรงพระเยาว์ ภายหลังได้เข้าวิทยาลัยไครสตเชิช ศึกษาในทางกฎหมายได้เปนชั้น บี เอ ตามวิธีประโยคในการศึกษาอังกฤษ ครั้นสำเร็จราชการศึกษาแล้วเสด็จกลับมารับราชการอยู่ในออฟฟิศราชเลขานุการ ภายหลังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนข้าหลวงพิเศษไปจัดการตั้งศาลในมณฑลกรุงเก่า ได้ทรงทำการในหน้าที่นั้นโดยความอุสาหซื่อตรง ทรงบังคับตัดสินคดีทั้งปวงด้วยพระองค์เอง เปนยุติธรรมแลรวดเร็วปรากฏพระปรีชาสามารถ เปนที่นิยมยินดีทั่วไปในหมู่ประชาชนมณฑลนั้น ท่านเสนาบดีที่ปฤกษาราชการจึงได้พร้อมกันกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ถึงพระชนมายุจะยังน้อยก็เห็นว่าสมควรที่จะได้รับราชการในตำแหน่งใหญ่ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ การในกระทรวงยุติธรรมซึ่งตั้งขึ้นไว้ยังไม่เปนระเบียบเรียบร้อยดีมีถ้อยความ

คั่งค้างการดำเนิรไปไม่ทันกาลสมัย แลยังไม่ได้จัดการออกไปหัวเมืองได้ดังพระราชประสงค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ทรงรับตำแหน่งที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ทรงเริ่มจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในกระทรวงยุติธรรมกรุงเทพ ฯ แลได้ตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น ทรงแนะนำสั่งสอนด้วยพระองค์เอง ได้ผู้ซึ่งมีความสามารถพอควรแก่ที่จะเปนผู้พิพากษาได้ขึ้นหลายนาย ได้จัดการขยายออกไปตั้งศาลตามหัวเมือง ทั้งศาลข้าหลวงพิเศษ ศาลมณฑลแลศาลเมืองตามลำดับที่จะขยายออกไปได้ ในระหว่างสองปีก็ได้ตั้งศาลพิจารณาความตามพระราชบัญญัติ กระบวรพิจารณาความแพ่งแลความอาญาซึ่งตั้งขึ้นใหม่ได้ทั่วทุกมณฑลมีผลปรากฏ คือราษฎรได้รับความยุติธรรมตลอดรวดเร็วไม่คั่งค้างอย่างแต่ก่อน ถึงว่าการที่จะจัดให้เต็มบริบูรณ์ตามความมุ่งหมายยังไม่สำเร็จตลอดไปได้ ในเวลาอันน้อยดังนี้ โดยเหตุที่มีความขัดข้องบางอย่าง มีหาคนสมควรแก่หน้าที่ไม่ได้ก็ได้ทรงพระอุสาหจัดการศึกษากฎหมาย แลเลือกหาผู้มีความสามารถที่พอจะทำการในหน้าที่ได้ ให้รับราชการไป แลแก้ไขจัดการเพิ่มเติมไปโดยลำดับ นับว่าเปนที่หวังใจได้ว่า การศาลยุติธรรมคงจะได้ตั้งมั่นคงแพร่หลายไปทั่วพระราชอาณาเขตรโดยไม่นานเวลา การซึ่งได้ทรงจัดการมาได้ถึงเพียงเท่านี้นับว่าเปนความดีความชอบในราชการเปนอันมาก บัดนี้ก็ทรงเจริญพระชนมายุแลประกอบไปด้วยวัยวุฒิปรีชาสามารถดังได้พรรณามาแล้วนั้น สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศดำรงตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นวิชิตสมุทสงคราม ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นโพธารามประชุมพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้เลื่อนตำแหน่งคงตำแหน่งยศทั้ง ๑๒ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงเลื่อนกรม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์เปนกรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ เปนกรมขุนสมมตอมรพันธุ์พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เป็นกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช เป็นกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าพรรณราย ในสมเด็จพระมหามหัยกาธิบดี เป็นพระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าจันทร ในพระเจ้าไอยกาเธอ กรมหมื่นศรีสุเทพ เป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทรสุเทพ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าอลังการ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ เป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการ พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าวัฒนา ในพระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ เป็นพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัฒนา พระองค์ ๑

กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๓ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม มุสิกสังวัจฉร กติกมาส กาฬปักษ์จตุตถีดิถี โสรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ พฤศจิกายนมาส ทสมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ จำเดิมแต่ได้ทรงรับพระสุพรรณบัฏเปนพระองค์เจ้าต่างกรมมา ได้รับราชการหน้าที่ต่าง ๆ หลายตำแหน่ง ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือนราชการฝ่ายทหารนั้น ได้เปนนายพันโท นายพันเอก จนถึงนายพลตรีโดยลำดับ แลได้ทรงทำการในหน้าที่ผู้

บังคับการกองทหารหน้า แลหน้าที่ปลัดทัพบกคราวหนึ่ง ราชการฝ่ายพลเรือน ได้เปนอธิบดีบังคับการศาลฎีกาแลกรรมการตรวจความฎีกา แลได้รับตำแหน่งจรเปนข้าหลวงไปจัดการส่งกองทัพซึ่งยกขึ้นไปปราบฮ่อข้าศึก ซึ่งมาย่ำยีพระราชอาณาเขตรทางเมืองหลวงพระบาง ตั้งอยู่ ณ เมืองพิไชย ภายหลังได้รับตำแหน่งเปนข้าหลวง ออกไปตรวจราชการเมืองภูเก็จ แล้วได้ทรงรับตำแหน่งเปนข้าหลวง ปราบปรามผู้ร้ายแลจัดการเมืองนครราชสิมาอยู่ปีเศษ ภายหลังได้รับตำแหน่งที่เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการอยู่ไม่ช้าเมื่อมีราชการสำคัญขึ้นต้องเสด็จกลับขึ้นไปจัดการ ณ เมืองนครราชสิมาแล้วจึงได้รับตำแหน่งเปนข้าหลวงต่างพระองค์ ตั้งอยู่ณเมืองอุบลราชธานีจนถึงบัดนี้ นับได้ ๗ ปีล่วงมา กอปด้วยพระสติปัญญาแลพระอัธยาศรัยอันสุขุมเยือกเย็นไปด้วยความเมตตาปราณี วิริยอุสาหแลความอดทนต่อความลำบาก ด้วยเห็นแก่ราชการมิได้มีความท้อถอยแลมีพระอัธยาศรัยมิได้หนักไปในโลกธรรมทั้งปวง สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบูลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพทุกประการ เทอญ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนสรรพสิทธิประสงค์ ถือศักดินา ๖๐๐

ปลัดกรม คงเปนหมื่นดำรงราชกิจ ถือศักดินา ๔๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นลิขิตคณารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

กรมขุนสมมตอมรพันธุ์

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ จำเดิมแต่ได้เลื่อนพระเกียรติยศ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมมา ตามที่ได้ประกาศแต่ครั้งก่อนแล้วนั้น ก็ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งราชเลขานุการสืบเนื่องมามิได้มีเวลาเว้นว่าง เพราะเหตุว่าเปนตำแหน่งสำคัญอันเปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย อันจะหาตัวผู้เปลี่ยนได้โดยยาก แต่เมื่อราชการในหน้าที่สำคัญอื่น ๆ ไม่มีตัวก็เปนการจำเปนที่ต้องทรงรับราชการตำแหน่งอื่น ๆ เพิ่มขึ้นนอกจากหน้าที่เดิม อันเปนตำแหน่งสำคัญอยู่แล้วนั้น อิกเปนหลายครั้งหลายคราว ถึงว่าไม่ได้ทรงรับราชการในหน้าที่นั้น ๆ อยู่ช้านานก็จริง ก็ได้ทรงทำการโดยสุดพระกำลังซึ่งจะทำให้เปนการดีได้ ครั้นเมื่อมีตัวผู้ซึ่งควรจะรับราชการได้เมื่อใด จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ปลดเปลื้องราชการในหน้าที่จรเช่นนั้นเปนครั้งเปนคราวไป คือได้ทรงดูแลการเล่าเรียนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอแลพระเจ้าลูกเธอ ทั้งพระราชกุมาร

แลพระราชกุมารี แลรับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการคราวหนึ่ง รับราชการแทนเสนาบดีกระทรวงมุรธาธรคราวหนึ่ง ภายหลังได้รับราชการประจำในตำแหน่งอธิบดีกรมพระคลังข้างที่อีกตำแหน่งหนึ่งสืบมาจนบัดนี้ มีพระสติปัญญาแลวิชาคุณรอบรู้ในราชกิจเก่าใหม่ใหญ่น้อยทั้งปวงรอบคอบ นับว่าเปนบรมราชูปสดัมภ์ในราชกิจทั้งปวง ต้องประจำตามเสด็จพระราชดำเนิรประพาสทั้งในพระราชอาณาเขตรแลต่างประเทศตลอดถึงยุโรป แลมีพระหฤทัยเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัยเปนบัณฑิตทราบอรรถธรรมจารีตในพระพุทธสาสนา จึงเปนผู้ที่ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการพระราชกุศล แลการพระสาสนาเนือง ๆ จนภายหลังได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งสภานายกหอพระพุทธสาสนสังคห อันทรงพระราชดำริห์รวบรวมพระปริยัติธรรมแลหนังสือทั้งปวงอันเนื่องด้วยพระพุทธสาสนา มีพระอัธยาศรัยเยือกเย็นไปด้วยความเมตตากรุณา แลตั้งอยู่ในความจงรักภักดีซื่อสัตย์สุจริตอันพิเศษ สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนสมมตอมรพันธุ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ปลัดกรม คงเปนหมื่นสมันตอมรภักดิ์ ถือศักดินา ๔๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นสมัคอมรพล ถือศักดินา ๓๐๐

กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา จำเดิมแต่ได้ทรงรับพระสุพรรณบัฏ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมแล้ว ได้ทรงรับตำแหน่งเปนเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร แลในขณะเมื่อเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ มีราชการไปหัวเมือง ได้ทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ควบกับตำแหน่งเดิมด้วย ครั้นเมื่อเริ่มตั้งรัฐมนตรี ได้ทรงรับตำแหน่งเปนสภานายกรัฐมนตรี จัดการวางแบบอย่างแลเปนประธานในที่ประชุม โดยพระอุสาหแลพระสติปัญญาสามารถให้การประชุมแห่งรัฐมนตรีเปนระเบียบขึ้นได้เปนปฐม ครั้นเมื่อเปลี่ยนเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร ได้ทรงรับตำแหน่งเปนเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ได้ทรงจัดการสร้างทางรถไฟสายนครราชสิมา แลเริ่มสร้างสายเพ็ชร์บุรี แลได้จัดการก่อสร้างในกระทรวงโยธาธิการ แลวางแบบอย่างกรมเจ้าท่าจัดการรักษาคลองน้ำทั้งปวงในกรุงเทพ ฯ แลได้ทรงช่วยราชการในกรมราชเลขานุการ

เวลาเสด็จพระราชดำเนิรประเทศยุโรป ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง อันเปนตำแหน่งสำคัญใหญ่ในพระราชฐาน แลในราชการ ซึ่งเปนราชประเพณีทั่วไป มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงจงรักภักดีต่อได้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ทรงพระปรีชาสามารถในราชการซึ่งจะรักษาพระบรมเดชานุภาพแลขัตติยราชประเพณี นับว่าเปนบรมราโชประการ ได้ฉลองพระเดชพระคุณ ทั้งราชการในส่วนพระองค์แลราชการแผ่นดิน มีพระหฤทัยโอบอ้อมอารีทั่วไปในราชบริพารทั้งปวง สมควรแก่ตำแหน่งมณเฑียรบาล เปนที่เบาพระราชหฤทัยในสรรพราชกิจ ทั้งภายในภายนอก สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ถือศักดินา ๖๐๐

ปลัดกรม คงเปนหมื่นอุสาหลาภประสิทธิ์ ถือศักดินา ๔๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นฤทธิลาภพลารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เสด็จไปเล่าเรียนวิชาในประเทศยุโรป ตั้งแต่ทรงพระเยาว์พระชนมายุเพียง ๙ พรรษา ได้ทรงศึกษาวิชาการฝ่ายทหาร ตามแบบอย่างประเทศเดนมาร์ค โดยความชำนิชำนาญรอบรู้ในยุทธวิธี จนครั้งเมื่อสมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอกรุงรัซเซีย ได้ทูลขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จพระราชดำเนิรประพาสประเทศยุโรป ให้พระเจ้าลูกยาเธอเสด็จช่วยในการประลองยุทธครั้นเมื่อเสร็จการแล้ว สมเด็จพระเจ้าเอมเปอเรอพระองค์นั้น ได้มีพระราชหัดถเลขามายังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสรรเสริญความว่องไวสามารถแลความรู้ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดชเปนอันมาก แลเมื่อเสด็จอยู่ในประเทศยุโรปนั้น ได้รับหน้าที่ต่างพระองค์ไปช่วยการบรมราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้านิคอลาศที่ ๒ พระเจ้ากรุงรัซเซียแลไปช่วยในการรัชฎาภิเษกสมเด็จ

พระเจ้าออสคาร์ พระเจ้ากรุงสวิเดนแลโนรเว แลเมื่อเวลาเสด็จพระราชดำเนิรประพาสประเทศยุโรป ก็ได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรไปเกือบจะทั่วทุกราชสำนัก เปนที่ทรงรู้จักคุ้นเคยของพระเจ้าแผ่นดิน แลเจ้านายในนานาประเทศทั่วทุกพระนครย่อมสรรเสริญพระอัธยาศรัยแลวิชาความรู้ของพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นี้ทั่วทุกสถาน ครั้นเมื่อเสด็จเข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ ทรงรับตำแหน่งเสนาธิการในกองทัพบก ได้ทรงจัดการบำรุงโรงเรียนฝ่ายทหารให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ภายหลังได้ทรงบังคับการทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ แลดำรงตำแหน่งปลัดทัพบก ได้ทรงจัดการวางแบบอย่างแลบำรุงการในกรมทหารบก ให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเปนอันมาก บัดนี้มีพระชนมายุเจริญวัยกอปด้วยพระสติปัญญาสามารถ สมควรที่จะเปนพระองค์เจ้าต่างกรม รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช นาคนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุพรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล สุนทรศุภผล ธนสารสมบูรณ์ อดุลยเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นเกษตรปฐมธานี ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นสาครบุรีพลประชุม ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้เลื่อนตำแหน่งยศ แลคงตำแหน่งยศทั้ง ๑๒ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

พระองค์เจ้าพรรณราย

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าพรรณราย เปนพระธิดาในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ เปนพระเจ้าหลานเธอ ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชธิดาแลพระราชโอรสสนองพระองค์ อันได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมยกขึ้นเปนเจ้าฟ้าแล้วนั้น ก็เปนการสมควรที่จะได้เลื่อนพระเกียรติยศให้ยิ่งขึ้นชั้นหนึ่ง แลหม่อมเจ้าพรรณราย นับว่าเปนพระราชมาตุจฉาอันได้ทรงสนิทสนมมาแต่ยังทรงพระเยาว์ บัดนี้ก็มีพระชนมายุมากแล้ว สมควรที่จะดำรงพระเกียรติยศเปนพระสัมพันธวงศ์เธอพระองค์เจ้าได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าพรรณรายขึ้นเปนพระองค์เจ้าฝ่ายใน มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระสัมพันธวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย วรรคเดชะทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระสัมพันธวงศ์เธอพระองค์เจ้าฝ่ายใน จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

พระองค์เจ้าจันทรสุเทพ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าจันทร์ในพระเจ้าไอยกาเธอ กรมหมื่นศรีสุเทพ เปนพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการช่างมามากกว่า ๓๐ ปี ส่วนการจรมีทำหน้าบันพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซ่อมพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน หอพระซุ้มพระแกลพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเปนต้น จนถึงทำพระที่นั่งทรงผนวชที่วัดเบญจมบพิตรอยู่ในบัดนี้ ส่วนราชการประจำนั้น ได้ทำอยู่ในห้องช่างเขียนในพระบรมมหาราชวังเปนนิจ ได้ฉลองพระเดชพระคุณในการช่างทั้งปวงเปนอันมาก มีความอุสาหสม่ำเสมอมิได้ย่อหย่อน สมควรที่จะได้รับพระเกียรติยศ เชิดชูความชอบในราชการ แลเพื่อจะได้เปนพระเกียรติยศ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันเปนปฐมบรมราชาธิราช

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าจันทร์ขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำหน้าพระนาม ตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทรสุเทพ สิงหนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านั้น จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ

พระองค์เจ้าอลังการ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าอลังการ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมสมเด็จพระบำราบปรปักษ์ ได้รับราชการช่างต่าง ๆ อันสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ได้ทรงเปน แม่กองมีการพระเมรุเบญจาแลการที่ลงสรง แลพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาทเปนต้น ภายหลังได้รับ ราชการในพระคลังมหาสมบัติ เปนอธิบดีกรมส่วย แล้วเปนปลัดทูลฉลอง ภายหลังได้เปนสภานายก รัฐมนตรี แลบังคับการกรมพระคชบาล แล้วจึงได้เปนข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลปราจิณบุรี มีพระ สติปัญญาสามารถในราชกิจแลความอุสาหจัดการในตำแหน่งทั้งปวง สมควรที่จะได้เลื่อนพระเกียรติ ยศขึ้นเปนพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าอลังการขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำหน้าพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการ ครุฑนาม ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านั้น จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ

พระองค์เจ้าวัฒนา

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าวัฒนา ในพระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสิทธิสุขุมการ ได้เข้ารับราชการในกรมทหารล้อมวัง มีตำแหน่งตั้งแต่ปลัดกองจนถึงนายพันเอกบังคับการกอง ได้รับราชการในกรมวังเปนที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัยมาช้านาน ภายหลังได้ขึ้นไปราชการในกองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงมณฑลฝ่ายเหนือ แลได้เปนแม่กองขึ้นไปรักษาราชการเมืองภูวดลสองจนเสร็จราชการ แล้วประจำอยู่ในมณฑลนั้นถึง ๙ ปี ครั้นเมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเสด็จลงมารับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม จึงได้รับตำแหน่งเปนข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลฝ่ายเหนือมาจนบัดนี้ มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงจงรักภักดีต่อราชการ อดทนต่อความลำบากมิได้มีความย่อหย่อน สมควรที่จะได้เลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระองค์หนึ่งได้

จึ่งมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาหม่อมเจ้าวัฒนาขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้มีคำนำหน้าพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัฒนา คชนาม ทรงศักดินา ๒๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฝ่ายพระราชวังบวร จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ เทอญ

ประกาศฉบับนี้ รวมตั้งเจ้าพระยาเทเวศร เจ้าพระยาสุรวงศ์ด้วย แต่แยกลงในสารบบตั้งเจ้าพระยาแล้ว

ถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงเปลี่ยนนามกรมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนมไหสุริยสงขลา เปนกรมขุนนครสวรรค์วรพินิต พระองค์ ๑

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๔ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม อุสภสังวัจฉร กติกมาส ชุษณปักษ์ทวาทสีดิถี ศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ พฤศจิกายนมาสฺ พาวีสติมะมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ได้ทรงรับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามกรม เปนกรมขุนมไหสุริยสงขลานั้น ยังหาสมควรแก่พระเกียรติยศไม่ ในการเสด็จกลับเข้ามาจากการที่ไปทรงเล่าเรียนที่ประเทศยุโรปครั้งนี้ ได้เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทประสบสมัยเมื่อเสด็จ

พระราชดำเนิน ประทับอยู่ ณ เมืองใหญ่ในมณฑลนั้น จึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า ในมณฑลนี้เคยมีสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ครองเมืองมาแต่ก่อน สมควรที่จะเปลี่ยนพระนามกรมให้เปนพระเกียรติยศยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เปลี่ยนพระนามกรมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ตามที่จาฤกไว้ในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ดิลกจันทรนิภาพงศ์ มหามกุฎวงศ์นราธิราช จุฬาลงกรณ์นาถราชวโรรส อดุลยยศอุภโตพงศ์พิสุทธิ นรุตมรัตน์ขัตติยราชกุมาร กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต มุสิกนาม ให้ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศเดชานุภาพ ทุกประการ

ให้ทรงเปลี่ยนเจ้ากรม เปนขุนนครสวรรค์วรพินิต ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงเปลี่ยนปลัดกรม เปนหมื่นจำปาศักดิสิทธิเกษตร ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเปลี่ยนสมุหบาญชี เปนหมื่นปลิดเทศพลานุรักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรมปลัดกรม สมุหบาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ถึงปีขาล พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ เปนกรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม เปนกรมหมื่นปราจิณกิติบดี พระองค์ ๑

กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๕ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม พยัคฆสังวัจฉร กติกมาส กาฬปักษ์เอกาทสีดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ พฤศจิกายนมาส ปัญจวีสติมมาสหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ ได้เสด็จออกไปเล่าเรียนวิชาการ ณ ประเทศยุโรป ครั้นเสด็จกลับมาได้รับราชการอยู่ในกรมราชเลขานุการ ภายหลังได้ทรงรับตำแหน่งเปนอธิบดีกรมศึกษา แล้วย้ายมารับราชการเปนอธิบดีกรมตรวจกรมสารบาญชีในกระทรวงพระคลัง

มหาสมบัติ ทรงพระอุสาหทำราชการเต็มตามหน้าที่มิได้ย่อหย่อน ควรเปนเยี่ยงอย่างแก่ข้าราชการทั้งปวงอันตั้งอยู่ในตำแหน่งสำคัญดังนี้ แลเปนพระเจ้าลูกยาเธอมีพระชนมายุยิ่งกว่าพระองค์อื่น มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงแลทรงวัยวุฒิปรีชา สมควรจะดำรงตำแหน่งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นจันทบุรีนฤนาถ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นตราดบุรบำรุง ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นขลุงพลาภิบาล ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นปราจิณกิติบดี

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม ได้เสด็จออกไปเล่าเรียนวิชา ณ ประเทศยุโรปช้านาน ครั้นเมื่อเสด็จกลับเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ได้รับราชการในกรมราชเลขานุการ ภายหลังได้ทรงเปนผู้ช่วยราชการในกระทรวงวัง ครั้นเมื่อว่างเสนาบดีก็ได้ทรงรั้งตำแหน่งที่เสนาบดี กระทรวงวังจนตลอดเวลามีเสนาบดีใหม่จึงได้กลับมารับราชการในกรมราชเลขานุการ ทรงพระอุสาหในราชกิจสมควรแก่หน้าที่ บัดนี้ก็ทรงเจริญพระชนมายุ แลทรงพระปรีชารอบรู้ในราชการสมควรที่จะดำรงพระเกียรติยศเปนพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นปราจิณกิติบดี ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นชลบุรีอภิรมย์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นพนมสารพลารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งยศทั้ง ๖ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ถึงปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๔๖ ทรงตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ เปนกรมหลวงศรีรัตนโกสินทร พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมขุนสงขลานครินทร พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าโสมาวดี เปนกรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์ เปนกรมขุนสุพรรณภาควดี พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมลักขณาวงศ์ เปนกรมหมื่นวรวัฒนศุภากร พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงลำดับตามวันพระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ์

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๖ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสสังวัจฉร สาวนมาส สุกปักษ์ ทสมีดิถี ศศิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ สิงหาคมมาส ตติยะมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวดี เปนสมเด็จพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ ในลำดับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอชั้นเดียวกัน ทรงพระเจริญวัยประกอบด้วยพระปรีชาสามารถในราชกิจฝ่ายใน มีพระอัธยาศรัยโอบอ้อมอารี แลมีพระจริยวัตรอันสุขุมสม่ำเสมอเปน

อันดี มีพระอุสาหวิริยภาพในการอันควรแก่ขัตติยนารี สมควรที่จะดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน ตามราชประเพณีอันมีมาแต่ปางก่อนได้

จึงมีพระราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวดี เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวดี กรมหลวงศรีรัตนโกสินทรวรรคบริวาร ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน จงทรงพระเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล อิฐศุภผลธนสารสมบูรณ์วรเกียรติคุณ อดุลยยศปรากฏสิ้นกาลนาน เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นหลวงศรีรัตนโกสินทร ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นขุนนครเขื่อนขันธสีมา ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เป็นหมื่นนนทประชาภิบาล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายในสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

กรมหมื่นวรวัฒนศุภากร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๖ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสังวัจฉร กติกมาส สุกปักษ์ เตรสีดิถี ศศิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ พฤศจิกายนมาส ทุติยมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมลักขณาวงศ์ ทรงพระเจริญวัยวุฒิ ประสูติร่วมปีพระชนมายุ ได้ทรงผนวชเปนสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารพร้อมกันกับเวลาที่ทรงผนวช จึงเปนที่

ทรงคุ้นเคยแต่นั้นมา ทรงปรีชาชำนาญในการจิตรกรรม แม่นยำในแบบอย่างหลักฐานของการช่างเขียนโบราณ ทรงอุสาหทำการอันวิจิตรด้วยฝีพระหัดถ์เปนอันมาก ยากที่จะหาผู้เสมอได้ในเวลานี้ สมควรที่จะเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมในอุดมมงคลสมัยเฉลิมพระชนม์พรรษาพิเศษนี้ได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมลักขณาวงศ์ เปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบวรวงศ์เธอกรมหมื่นวรวัฒนศุภากร คชนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายพระราชวังบวร ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นวรวัฒศุภากร ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นขจรจิตรกรรม ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นประจำรักษาพล ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งยศทั้ง ๓ นี้ ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไปอย่างธรรมเนียมเจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๖ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสสังวัจฉร กติกมาส กาฬปักษ์ สัปตมีดิถี พุธวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ พฤศจิกายนมาส เอกาทศมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ในการพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งนี้ ประจวบปีซึ่งได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติมา ครบสองเท่ารัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชรำพึงถึงพระเดชพระคุณ สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ควรจะยกย่องพระราชธิดาพระองค์ใดพระองค์หนึ่งขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน ให้เปนพระเกียรติยศดังพระราชประเพณีเคยมีมาแต่ก่อน

จึงทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าโสมาวดี ศรีรัตนราชธิดา เปนพระเจ้าลูกเธอ อันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตามาก ได้ฉลองพระเดชพระคุณสนิทมากยิ่งกว่าพระองค์อื่น ๆ ด้วยทรงพระปรีชาว่องไวในราชกิจทั้งปวง แลมีพระอัธยาศรัยโอบอ้อมอารีกว้างขวาง ในหมู่พระบรมวงศ์ แลข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ทั้งได้เปนที่สนิทชิดชอบพระอัธยาศรัยในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แต่ยังทรงพระเยาว์มา ได้ทรงมีอุปการในกิจการต่าง ๆ เปนอันมาก ครั้นภายหลังมาก็ได้ทรงรับเลี้ยง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ได้ทรงรับราชกิจฝ่ายใน เปนผู้ใหญ่ในพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระอุสาหดำริห์ กะการแลบอกกล่าวบังคับบัญชาการฝ่ายใน ให้สำเร็จไปตามพระราชประสงค์แลราชประเพณี ทรงพระปรีชาสามารถในราชกิจเก่าใหม่ ตั้งพระหฤทัยจงรักภักดีเปนอันมาก บัดนี้ทรงเจริญวัยวุฒิเปนผู้ใหญ่ในราชตระกูลสมควรที่จะดำรงพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายในพระองค์หนึ่ง

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าโสมาวดี ศรีรัตนราชธิดา เปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ วรรคบริวาร ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล อิฐศุภผล ธนสารสมบูรณ์ วรเกียรติยศ ปรากฏสิ้นกาลนานเทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนขุนพิเศษสรรพกิจผดุง ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุหบาญชี เปนหมื่นบำรุงบริวาร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายในสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนสงขลานครินทร

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๖ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสสังวัจฉร บุษยมาส สุกปักษ์ ทสมีดิถีจันทรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ ธันวาคมมาส อัฏฐวีสติมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า เปนราชประเพณีโบราณมา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า เมื่อทรงพระเจริญขึ้นสมควรกาลแล้วก็พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม ตามสมควรที่ตั้งอยู่ในพระบรมราช

ตระกูลอันสูงศักดิ บางพระองค์ก็โปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงพระเกียรติยศเปนเจ้าฟ้าต่างกรม ทรงศักดินาเต็มตามพระราชกำหนดด้วยอิกชั้นหนึ่ง เปนธรรมเนียมสืบมา บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายทรงพระเจริญวัย สมควรที่จะได้รับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามตามขัติยราชประเพณี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งพระราชพิธีตามอย่างที่เคยมีมาแต่ก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาย ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมมีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช นเรศวรมหาราชาธิบดินทร์ จุฬาลงกรณินทรวรางกูร สมบูรณ์เบญจพรสิริสวัสดิ ขัตติยวโรภโตสุชาต คุณสังกาศเกียรติประกฤษฐ ลักษณวิจิตร์พิสิฏฐบุรุษ ชนุดมรัตนพัฒนศักดิ์ อรรควรราชกุมาร กรมขุนสงขลานครินทร มุสิกนาม ให้ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบูลยศุภผล สกลเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนสงขลานครินทร ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นแพร่นครนฤเบศร์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นสายเกษตร์ชนานุบาล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิ์เจริญเทอญ

กรมขุนสุพรรณภาควดี

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๖ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สสสังวัจฉร บุษยมาส กาฬปักษ์ ตติยดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ มกราคมมาส ปัญจมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า ในการพระราชพิธีทวีธาภิเษกสมโภชสิริราชสมบัติครั้งนี้ การทั้งปวงได้จัดเปนคู่ ๆ กันมา ได้พระราชทานพระเกียรติยศพระราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์หนึ่งแล้ว ควรจะพระราชทานพระเกียรติยศ แก่พระเจ้าลูกเธอพระองค์หนึ่ง ให้เป็นคู่กัน ตามราชประเพณีแต่ก่อนก็เคยมีมาเป็นตัวอย่าง

จึงทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์ สุนทรศักดิกัลยาวดี เป็นพระเจ้าลูกเธอคู่ทุกข์คู่ยากแต่เดิมมา ได้ทรงพระกรุณายกย่องพระเกียรติยศไว้ ยิ่งกว่าพระเจ้าลูกเธอพระองค์อื่น มีการโสกันต์ใหญ่เขาไกรลาสเป็นต้น ทรงพระปรีชามีพระอัธยาศรัยอันดี อารีรักทั่วไปในพระเจ้าลูกเธอซึ่งอ่อนพระชนมพรรษากว่า เป็นที่พำนักแลเป็นที่เคารพนับถือทุกพระองค์ ควรที่จะดำรงพระเกียรติยศเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน เฉลิมพระเกียรติยศในครั้งนี้ได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิลัยลักษณ์ สุนทรศักดิกัลยาวดี เป็นพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกเธอกรมขุนสุพรรณภาควดี วรรคบริวาร ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล อิฐศุภผลธนสารสมบูรณ์ วรเกียรติคุณอดุลยยศปรากฏสิ้นกาลนาน เทอญ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นขุนสุพรรณภาควดี ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นกาญจนบุรีภิภัทร์ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เป็นหมื่นศรีสวัสดิ์วศกรักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งยศทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายในสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ถึงปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร เป็นกรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัยพระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ เป็นกรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงลำดับตามวันพระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ์

กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม นาคสังวัจฉร กติกมาส สุกปักษ์ ตติยดิถีครุวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ พฤศจิกายนมาส ทสมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการในประเทศยุโรปจนได้เข้าฝึกหัดในการทหารเรือ ได้เสด็จลงประจำเรือจนเสร็จวิธีเรียน ครั้นเมื่อเสด็จ

พระราชดำเนิรประพาสประเทศยุโรป ได้เสด็จมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทณเกาะลังกา ได้เสด็จลงประจำเรือพระที่นั่งมหาจักรี ทรงถือท้ายเรือพระที่นั่งด้วยพระองค์เอง ครั้นเมื่อเสด็จกลับเข้ามากรุงเทพมหานครก็ได้ทรงรับราชการในกรมทหารเรือสืบมาจนบัดนี้ มีวัยวุฒิปรีชาสามารถอาจหาญในวิชาการทางที่ทรงร่ำเรียนมา สมควรที่จะมีพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นรนองนัครานุกิจ ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นกาญจนดิฐผดุงพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งยศทั้งสามนี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในแลพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

มีทรงตั้งเจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกรด้วย แยกอยู่ในพวกขุนนาง

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม นาคสังวัจฉระ บุษยมาส สุกปักษ์ เตรสีดิถีพุธวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ มกราคมมาส อัฏฐารสมะมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า เปนราชประเพณีโบราณมาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า เมื่อทรงพระเจริญขึ้นสมควรกาลแล้วก็พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม ตามสมควรที่ตั้งอยู่ในพระบรมราช

ตระกูลอันสูงศักดิ์ บางพระองค์ก็โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงพระเกียรติยศเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ทรงศักดินาเต็มตามพระราชกำหนดด้วยอีกชั้นหนึ่ง เป็นธรรมเนียมสืบมา บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชาย ทรงพระเจริญวัย สมควรจะได้รับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม ตามขัตติยราชประเพณี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตั้งพระราชพิธีตามอย่างที่ได้เคยมีมาแต่ก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชาย ขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก สยามาธิปกปรมินทร จุฬาลงกรณ์ราชวโรรส อดิศัยยศอุภัยชาติพิสุทธิ์ ไทวปายณุตตมศักดิ์ วิบุลย์ลักษณวิลาส มหามกุฎราชพงศานุพัทธ์ วิวรรฒผลพรพิสิษฐ์ มหิศรราชกุมาร กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย สิงหนาม ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศ มโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นเชียงแสนวิสัยสมบูรณ์ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เป็นหมื่นสตูนพลาภิรักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม นาคสังวัจฉร มาฆมาส กาฬปักษ์ ทสมีดิถีพุธวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ มีนาคมมาส ปฐมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร วโรฬารลักษณสมบัติ รัตนกุมารี เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ที่มีพระชนมายุยิ่งกว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ มีพระอัธยาศรัย

แลพระมารยาทงาม สมควรที่จะดำรงอยู่ในบรมราชวงศ์อันสูงศักดิ์ ประกอบด้วยพระปรีชาสามารถในกิจการทั้งปวง เปนที่ทรงพระสิเนหามาแต่ทรงพระเยาว์ ทรงพระราชดำริห์ไว้ว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายในตามขัตติยราชประเพณีมาแต่ก่อน ทรงรั้งรอไว้ด้วยเปนเวลาระหว่างทุกข์ ที่พระเจ้าลูกเธอกรมขุนสุพรรณภาควดีประชวรแลสิ้นพระชนม์ต้องพระราชทานเพลิงแล้วจึงจะพระราชทานพระสุพรรณบัฏ แต่ก็มาเสด็จสิ้นพระชนม์เสียโดยเร็วพลันเปนที่ทรงพระโทมนัสแลทรงพระอาลัยเปนอันมาก แต่ถึงว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอจะเสด็จสิ้นพระชนม์ไปแล้วหาควรที่จะลืมความดีอันมีในพระองค์และขัตติยราชประเพณีให้ผิดจากพระราชประสงค์ ซึ่งตั้งพระราชหฤทัยไว้ไม่

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรัทวารวโรฬารลักษณสมบัติ รัตนกุมารี เปนเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจันทราสรัทวาร วโรฬารลักษณสมบัติ รัตนกุมารี กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์ ให้เปนพระเกียรติยศ ปรากฏชั่วกัลปาวสาน เทอญ

ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ เปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมล เปนกรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี พระองค์ ๑

ทรงเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดช กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสิริธัชสังกาศ เปนกรมขุนสิริธัชสังกาศ พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ เปนกรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงลำดับตามวันพระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ์

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สัปปสังวัจฉร ไพศาขมาส สุกปักษ์ อัฏฐมีดิถีครุวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ พฤษภาคมมาส เอกาทสมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมล สรรพสกนธ์กัลยาณี ในเวลานี้มีพระชนมายุยิ่งกว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์อื่น ๆ มีพระอัธยาศรัยสุภาพพร้อมด้วยพระสิริวิลาส

สมควรแก่ขัตติยราชกุมารี มีพระหฤทัยเยือกเย็นด้วยพระเมตตาแลปรีชาอันสุขุม ควรแก่กิจการอันละเอียด สมควรที่จะดำรงพระเกียรติยศ เปนเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน ตามโบราณขัตติยราชประเพณี เปนที่เชิดชูพระเกียรติยศ เจริญพระราชหฤทัยได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมล สรรพสกนธ์กัลยาณี เปนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏ ว่าสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมล สรรพสกนธ์กัลยาณี กรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี วรรคมูลเปนอาทิอักษร ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล อิฐศุภผลธนสารสมบูรณ์ วรเกียรติคุณอดุลยยศ ปรากฏสิ้นกาลนาน

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนขุนสวรรคโลกลักษณาวดี ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นศรีพนมมาศพิสัย ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นลับแลไผทพิทักษ์ราษฎร์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายในสืบไป ให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๘ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สัปปสังวัจฉร กติกมาส สุกปักษ์ จตุทสีดิถี ศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ พฤศจิกายนมาส ทสมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ จำเดิมแต่ได้ประกาศเมื่อครั้งรับพระสุพรรณบัฏเปนพระองค์เจ้าต่างกรมมา ได้ทรงรับราชการในหน้าที่ราชการ

อันสำคัญมาเปนอันมาก คือเปนผู้ร่วมพระดำริห์ด้วยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช แลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ รวบรวมทหารตั้งกรมยุทธนาธิการ ได้ทรงรับราชการในตำแหน่งใหญ่ในกรมนั้น ภายหลังได้รับราชการนอกตำแหน่งทหารเพิ่มเติมออกไป จนเปนตำแหน่งอธิบดีกรมโยธา จัดรวบรวมการทั้งปวงเข้า จนภายหลังยกขึ้นเปนกระทรวงโยธาธิการ ได้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนั้นเปนครั้งแรก นับว่าเปนผู้จัดการก่อสร้างตั้งกระทรวงนั้นขึ้นเปนปฐม

ภายหลังเมื่อการพระคลังไม่เรียบร้อย จึงต้องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงย้ายตำแหน่งไปเปนเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ภายหลังเมื่อจะจัดการกระทรวงกระลาโหมก็ต้องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงย้ายตำแหน่งไป เปนเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม ภายหลังเปนผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการด้วย ครั้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๖[๑] เสด็จพระราชดำเนิรประเทศยุโรป ได้ทรงรับราชการสองหน้าที่ ทั้งเปนผู้แทนเสนาบดีกระทรวงพระคลังด้วย จนเสด็จพระราชดำเนิรกลับ

ครั้นรัตนโกสินทรศก ๑๑๗[๒] ได้ทรงกลับมารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม แลเปนผู้รั้งตำแหน่งที่ผู้บัญชาการทหารเรือจนรัตนโกสินทรศก ๑๑๘[๓] จึงได้กลับทรงรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการตามเดิม ในศกนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง

การที่ต้องทรงย้ายรับราชการเปนหลายกระทรวงนั้น เพราะทรงพระปรีชาสามารถอาจวางเนติแบบอย่างในราชการให้เปนบันทัดฐานมั่นคงดำเนิรในทางที่ควรที่ชอบได้ มีพระอัธยาศรัยมั่นคงองอาจมิได้หวาดไหว ดำรงอยู่ในความสัตย์สุจริตเปนต้น ยังราชการอื่น ๆ นอกจากตำแหน่งก็ได้ทรงรับฉลองพระเดชพระคุณเพิ่มขึ้นอีกเปนครั้งเปนคราวเนือง ๆ อิกทั้งการช่างอันทรงสอดส่องด้วยสุขุมปรีชา หาหลักฐานเก่าใหม่ในนอกประเทศวางแบบอย่างอันวิจิตรหาผู้เสมอมิได้ ได้ทรงทำการฉลองพระเดชพระคุณในการช่าง อันเปนวิทยาส่วนพระองค์อิกแพนกหนึ่งเปนอันมาก จึงทรงพระราชดำริห์ว่าควรจะดำรงพระเกียรติยศกรมหลวงได้

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่าแต่เดิมมามีพระราชอนุชา เปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอสองพระองค์ บัดนี้ไม่มีบริบูรณ์เหมือนแต่ก่อน เปนที่ว้าเหว่พระราชหฤทัย พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์นี้ควรจะดำรงพระยศเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ให้เปนที่เจริญพระราชหฤทัยพระองค์หนึ่งได้

---

[๑] ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๐

[๒] ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๑

[๓] ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๒

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา เลื่อนพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงศ์ขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์ นาคนาม ทรงศักดินาเพิ่มขึ้นเปน ๕๐๐๐๐ เต็มตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศอิศริยศักดิ์มโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงนริศรานุวัติวงศ์ ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนจำนงบริรักษ์ ถือศักดินา ๖๐๐

สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นพลพรรคภิบาล ถือศักดินา ๓๐๐

กรมขุนสิริธัชสังกาศ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสิริธัชสังกาศได้ทรงรับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาในทางคดีความ แต่เริ่มแรกมีตำแหน่งอธิบดีเวรคดีความ ในกรมราชเลขานุการมาจนบัดนี้ถึง ๒๕ ปี แล้วได้ทรงรับตำแหน่งใหญ่อื่น ๆ คือเปนอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ แลเปนอธิบดีผู้พิพากษาศาลฎีกา อันเปนศาลสูงสุดแลเปนกรรมการชำระความพิเศษเนือง ๆ เปนผู้จัดการมรดก เปรียบเทียบความพิเศษต่างๆ ทรงพระปรีชาชำนาญในพระราชกำหนดกฎหมายแลพระราชบัญญัติเก่าใหม่ เปนที่ไว้วางพระราชหฤทัย ทรงพระอุสาหรับราชการในหน้าที่ยั่งยืนมั่นคงควรเปนแบบอย่างของพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ อันรับราชการในหน้าที่ซึ่งเปนเนืองนิตย์ ส่วนราชกิจอื่น ๆ แลการโยธา ก็ได้ทรงรับมาเปนครั้งเปนคราวโดยตั้งพระหฤทัยอันดี สมควรที่จะได้รับพระเกียรติยศพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสิริธัชสังกาศ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสิริธัชสังกาศ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมใน พระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ พิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนสิริธัชสังกาศ ถือศักดินา ๖๐๐

ปลัดกรม คงเปนหมื่นวรบาทบริบาล ถือศักดินา ๔๐๐

สมุหบาญชี คงเปนหมื่นวิจารณ์นิกร ถือศักดินา ๓๐๐

กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ได้ทรงเปนอธิบดีกรมช่างในกระทรวงวัง ได้ทรงเปนแม่กองแลนายด้านทำการโยธาน้อยใหญ่เปนอันมาก มีการสวนดุสิตเปนต้น ได้ทรงรับราชการส่วนในพระองค์โดยมากทั่วไป ให้เปนที่สำเร็จดังพระราชประสงค์ ปลดเปลื้องพระราชกังวล ให้ได้ทรงราชกิจการแผ่นดินโดยสดวก เมื่อเสด็จพระราชดำเนิรณที่ใด ๆ ในกรุงแลหัวเมืองตลอดถึงประเทศยุโรป ก็ได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรเปนนิตย์มิได้ขาด เมื่อจะกล่าวโดยย่อ ก็เปนอันเตปุริกามาตย์ซึ่งได้รับราชการภายในอันสนิท โดยความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทประกอบด้วยพระอุสาหมิได้ย่อหย่อน สมควรที่จะทรงพระกรุณายกย่องไว้ในที่พระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่พระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ อัชนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนสรรพสาตรศุภกิจ ถือศักดินา ๖๐๐

ปลัดกรม คงเปนหมื่นวิจิตรศุภวิจารณ์ ถือศักดินา ๔๐๐

สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นบริหารนิกร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้เลื่อนตำแหน่งแลคงตำแหน่งยศทั้ง ๙ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรม ตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า แลพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

คราวนี้ทรงตั้งเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชด้วยอีกคนหนึ่ง แยกไว้ส่วนขุนนาง

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๘ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม สัปปสังวัจฉร ผคุณมาส สุกปักษ์ ทสมีดิถี รวิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ มีนาคมมาส จตุตถมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า เปนราชประเพณีโบราณมา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า เมื่อทรงพระเจริญขึ้นสมควรกาลแล้วก็พระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนาม ตามสมควรที่ตั้งอยู่ในพระบรมราช

ตระกูลอันสูงศักดิ์ บางพระองค์ก็โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงพระเกียรติยศเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ทรงศักดินาเต็มตามพระราชกำหนดด้วยอีกชั้นหนึ่ง เป็นธรรมเนียมสืบมา บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าชาย ทรงพระเจริญวัยสมควรที่จะรับพระสุพรรณบัฏ เฉลิมพระนาม ตามขัตติยราชประเพณีจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตั้งพระราชพิธีตามอย่างที่เคยมีมาแต่ก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชาย ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดช ชเนศรมหาราชาธิราช จุฬาลงกรณ์นาถวโรรส อุดมยศอุกฤษฐศักดิ์ อุภัยปักษนาวิล อสัมภินชาติพิสุทธ์ มหามกุฎราชพงศ์บริพัตร บรมขัตติยมหารัช ฎาภิสิญจนพรรโษทัย มงคลสมัยสมากร สถาวรวัจฉริยคุณ อดุลยราชกุมาร กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา มุสิกนาม ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลสกลเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นขุนสุโขทัยธรรมราชา ถือศักดินา ๘๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นเชียงรายอาณาธิปก ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เป็นหมื่นหนองจิกพศกอำรุง ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งยศทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างตามธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมสืบไป ให้มีความสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ

ถึงปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมหมื่น ลพบุราดิศร เป็นกรมขุนลพบุรีราเมศวร์ พระองค์ ๑

ทรงเลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นกรมหลวงวชิรญาณวโรรส พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร เป็นกรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน พระองค์ ๑

ทรงตั้งหม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต ในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ เป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต พระองค์ ๑

ประกาศที่พิมพ์ต่อไปเรียงลำดับตามวันพระราชทานก่อนแลหลังตามฤกษ์

พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต

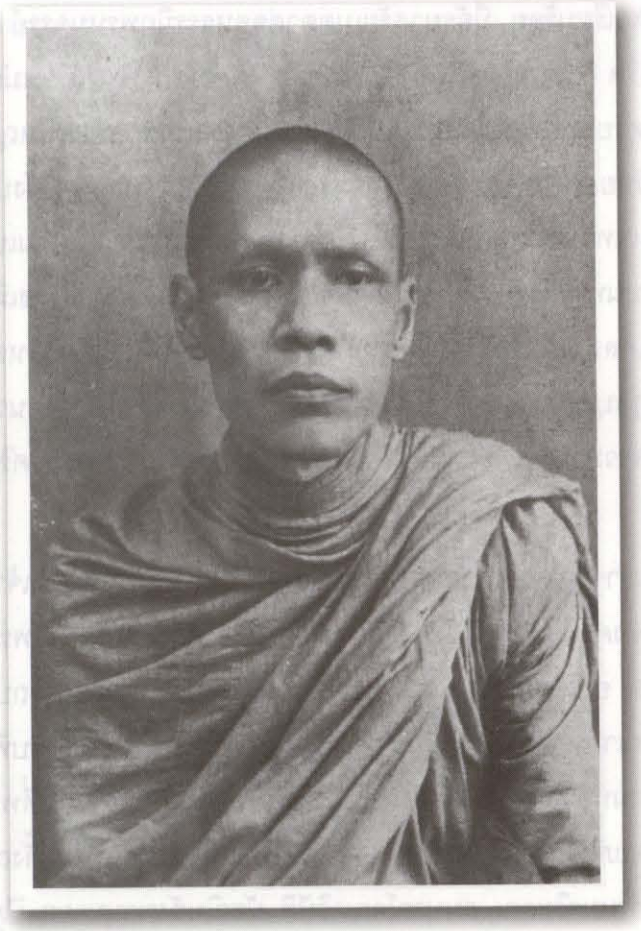

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๘ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม ตุรังคสังวจฉร ไพสาขมาส สุกปักษ์ นวมีดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ พฤษภาคมมาส ปฐมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต เปนพระโอรสองค์ใหญ่ ของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ ถ้าดำรงอยู่ในฆราวาสได้รับราชการดี ก็จะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้า ให้เปนพระเกียรติยศตามราชประเพณีมีมา หม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรตนี้

โดยว่าทรงผนวชมิได้รับราชการแผ่นดินก็บริบูรณ์ด้วยวิจารณญาณ ชำนาญในพระปริยัติธรรม เปนเปรียญ ๕ ประโยคทรงคุณวุฒิวิริยภาพ ขวนขวายในธุระพระพุทธสาสนา ได้เคยเปนผู้ตรวจชำระพระไตรปิฎกที่ตีพิมพ์ แลเปนสภานายกแห่งมหามกุฎราชวิทยาลัย ได้สั่งสอนพุทธมามกชนทั้งคฤหัสถ์แลบรรพชิต ให้เข้าใจในกิจที่ควรปฏิบัติตามพุทธโอวาท ประกอบด้วยมารยาทควรแก่สมณวัตร ปกครองสมณบริษัทโดยเรียบร้อย มีอัธยาศรัยเมตตาต่อสหธรรมิกพรหมจรรย์ มั่นคงในพุทธสาสนาเปนอจลพรหมจริยาภิรัต ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาเปนหม่อมเจ้าพระราชาคณะ แลต่อมาก็ได้ทรงรับอิศริยศักดิ์เพิ่มตำแหน่งเปนหม่อมเจ้าพระราชาคณะผู้ใหญ่ เทียบยศเสมอเทพ ภายหลังได้ทรงรับอิศริยยศตำแหน่งพระธรรมปาโมกข์ ได้รักษาสมณศักดิ์ทั้งประเพณีการเรียบร้อยตลอดมา ควรเปนสมณทายาทในสมณวงศ์ดำรงคุณธรรมสัมมาปฏิบัติ ย่อมเปนที่เคารพนับถือแห่งสาสนิกบริษัท แลได้เปนพระกรรมวาจาจารย์ ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเมื่อทรงผนวชเปนภิกษุ แลเปนผู้ถวายสรณแลศีลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเมื่อทรงผนวชเปนสามเณรหลายพระองค์ แลเปนพระอุปัธยาจารย์แห่งกุลบุตรเปนอันมาก อนึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้ทรงผนวชในพระพุทธสาสนาแลดำรงคุณธรรมดังกล่าวมาแล้ว ในเวลานี้มีน้อยพระองค์ สมควรเพิ่มพระอิศริยยศในราชตระกูลแลสมณศักดิ์ให้ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนอิศริยยศ หม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต เปนพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า มีราชทินนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต อังคีรสสาสนธำรง ราชวรพงศ์ศักดิพิบุลย์ สุนทรอรรถปริยัติโกศล โสภณศีลสมาจารวัตร มัชฌิมคณานุนายก สาสนดิลกบพิตร อัชนาม สถิตย์ณวัดราชบพิธสถิตยมหาสีมารามราชวรวิหาร พระอารามหลวง ทรงศักดินา ๓๐๐๐ มีตำแหน่งสมณศักดิ์ที่พระพรหมมุนีเจ้าคณะรองในคณะกลาง มีนิตยภัตรราคาเดือนละ[๑] ๙ ตำลึง มีถานานุศักดิ์ควรตั้งถานานุกรมได้ ๘ รูป คือพระครูปลัดพิพัฒน์พรหมจริยคุณ สมบุรณ์คณาธิปัติ มัชฌิมสังฆานุนายก ปิฎกธรรมรักขิต มีนิตยภัตรราคาเดือนละ[๒] ๒๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระครูพุทธพากย์ประกาศ ๑ พระครูธรรมสาสนอุโฆษ ๑ พระครูสังฆบริหาร ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ รวม ๘ รูป ขออาราธนาให้ทรงรับธุระพระพุทธสาสนา เปนการสั่งสอนช่วยรงับอธิกรณ์พระภิกษุสงฆ์สามเณรในคณะ ตามสมควรแก่พระกำลังแลอิศริยยศ ซึ่งพระราชทานนี้ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนสถาพรจิรฐิติกาล ในพระพุทธสาสนา เทอญ

มีตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ด้วย ๓ รูป

[๑] อ่านว่า เดือนละ ๘ ตำลึง

[๒] อ่านว่า เดือนละ ๒ ตำลึง

กรมหลวงวชิรญาณวโรรส

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๙ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม ตุรังคสังวัจฉร กติกมาส กาฬปักษ์ ทุติยดิถีศุกรวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ พฤศจิกายนมาส ทุติยมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส โดยพระชนมายุนับเปนพระเจ้าน้องยาเธอชั้นกลางพระองค์หนึ่งในพระเจ้าน้องยาเธอชั้นนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกย่อง

พระเกียรติยศขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ ตามคุณวุฒิซึ่งได้ทรงรับราชการฉลองพระเดชพระคุณแล้วเปนหลายพระองค์ แต่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ได้ทรงยกย่องพระเกียรติยศให้เปนใหญ่ขึ้นแต่ฝ่ายสมณศักดิ์ ส่วนในพระราชวงศ์ยังคงพระยศเปนกรมหมื่นอยู่ตามเดิมล่วงมาช้านานแล้ว ในระหว่างตั้งแต่ได้ทรงรับพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้ากรมหมื่นมาจนถึงบัดนี้ ได้ทรงพระอุสาหในกิจการพระพุทธสาสนา แลการเล่าเรียนสั่งสอนพระปริยัติธรรมแลการศึกษา ได้เปนพระอุปัชฌาย์อาจารย์ให้บรรพชาอุปสมบทแด่พระบรมราชวงศานุวงศ์ มีองค์สมเด็จพระบรมราโชรสเปนอาทิ ทั้งข้าราชการแลราษฎรเปนอันมาก ทรงพระสติปัญญาสามารถอาจรู้ในอรรถธรรมอันลึก แล้วแลนำมาเผยแผ่ออกให้ปรากฏแจ่มแจ้ง แก่บริษัททั่วทุกหมู่เหล่า สมควรแก่ปัญญาแลบุคคลของบริษัทนั้น ๆ มีพระหฤทัยเผื่อแผ่ไปในหมู่คณะทั้งปวงมิได้เลือกหน้า ด้วยความมุ่งหมายจะให้เปนคุณแก่พระพุทธสาสนาแลสาสนิกชน ทั้งให้เปนผลอันดีต่อพระราชอาณาจักรด้วย ได้ทรงแต่งตำราการศึกษาแลธรรม โดยพระปรีชาสามารถที่จะจำแนกแจกออกให้ควรแก่วิจารณปัญญาของผู้ซึ่งแสวงผลมีเบญจศีลเบญจธรรมเปนต้น ซึ่งเปนที่สรรเสริญของบัณฑิตชนทั้งปวงทั่วหน้า ถึงว่ากิจการทั้งนี้มิได้เปนราชการแผ่นดินโดยตรง เปนการบำรุงพระพุทธสาสนาโดยมากก็ดี ยังมีผลที่ดีเนื่องมาถึงการพระราชอาณาจักรเปนอันมาก มิควรที่ละลืมเสียเลย แต่ส่วนราชประเพณีที่มีมาแต่หลัง ไม่มีตัวอย่างที่ได้ทรงยกย่องพระราชวงศานุวงศ์ซึ่งผนวชให้เปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ เว้นไว้แต่เมื่อเจริญพระชนมายุถึงที่เปนมหาคณิศราธิบดีในหมู่สงฆ์ จึงได้ทรงสถาปนาขึ้นไว้ในตำแหน่งที่ใหญ่ยิ่งพร้อมกันกับสมณุตมศักดิ์ ทรงพระราชดำริห์ว่า ซึ่งจะรั้งรอไว้ตามราชประเพณีเช่นนั้นหาเปนการจำเปนอย่างใดไม่ มีพระราชประสงค์จะใคร่พระราชทานพระเกียรติยศ แด่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ให้สมดังพระราชหฤทัย ที่ได้ทรงยกย่องไว้ว่า ไม่มีผู้ใดซึ่งรอบรู้ในพระปริยัติธรรม ซึ่งจะมีความสามารถสอดส่องจำแนกแจกอรรถที่ลึกให้ตื้น แลอาจเทียบเคียงค้นคว้าหาธรรมที่จริงแท้มาให้ปรากฏได้ ดังพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เปนพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์หนึ่งซึ่งควรจะเลื่อนขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ได้ เหมือนพระเจ้าน้องยาเธอซึ่งได้ทรงรับราชการเปนหลักฐานอันได้ทรงยกย่องขึ้นไว้เปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่แล้วนั้น

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาเลื่อนพระเกียรติยศพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ ตามในฝ่ายบรมราชตระกูล มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส สุนทรพรตวิสุทธิพรหมจรรย์วิมลสีลขันธ์ธรรมวรยุต ศรีวิสุทธิคณนายก สาสนดิลกธรรมานุวาทย์ บริสัชยนาถสมณุดม บรมบพิตรเสด็จสถิตณวัดบวรนิเวศราชวรารามวิหาร พระอารามหลวง มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศอิศริยศักดิมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนหลวงวชิรญาณวโรรส ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงเลื่อนปลัดกรม เปนขุนวรพรตบำรุง ถือศักดินา ๔๐๐

สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นผดุงพยุหพล ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้เลื่อนตำแหน่ง แลคงตำแหน่งยศทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรม ตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

สมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนลพบุรีราเมศวร์

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๙ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม ตุรังคสังวัจฉร มฤคศิรมาส สุกกปักษ์พารสีดิถี ภุมวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ พฤศจิกายนมาส สัตตวีสติมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร เปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธออันสูงศักดิ์ ได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรออกไปณประเทศยุโรป แล้วเสด็จอยู่ทรงศึกษาใน

ประเทศอิงค์แลนด์โดยลำดับ จนถึงได้เข้าในมหาวิทยาลัยเมืองเคมบริดช ได้ทรงสอบสวนวิชาการรับประกาศนียบัตรเต็มที่บริบูรณ์เสร็จแล้ว จึงเสด็จกลับเข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ณ กรุงเทพฯ นับว่าเปนหลักเปนพยาน ในการที่ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ในวิทยาเปนอันดี บัดนี้ก็ทรงเจริญพระชนมายุ สมควรที่จะได้ดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้าต่างกรมผู้ใหญ่พระองค์หนึ่งตามราชประเพณีที่มีมาแต่ปางก่อนได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร ซึ่งแต่ก่อนได้ดำรงตำแหน่งพระยศเปนเจ้าฟ้า กรมหมื่นลพบุราดิศร เลื่อนขึ้นเปนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร จุฬาลงกรณ์ราชรวิวงศ์ อุภัยพงศ์พิสุทธิ์ วรุตโมภโตสุชาติ บรมนฤนาถราชกุมาร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ คชนาม ทรงศักดินา ๔๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ในพระบรมราชตระกูลอันสูงศักดิ์ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผล สกลเกียรติยศมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงเลื่อนเจ้ากรม เปนขุนลพบุรีราเมศวร์ ถือศักดินา ๘๐๐

ปลัดกรม คงเปนหมื่นนันทเขตรบำรุง ถือศักดินา ๖๐๐

สมุห์บาญชี คงเปนหมื่นยลาผดุงพหล ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าบุรฉัตรไชยากร ได้เสด็จออกไปศึกษาวิชาการ ณ ประเทศอิงคแลนด์ ภายหลังได้ทรงเข้าศึกษาในวิชาทหารช่าง แลเสด็จกลับเข้ามารับราชการฉลองพระเดชพระคุณในกรมยุทธนาธิการ ทรงพระอุสาหพากย์เพียรในราชการมิได้ท้อถอย ทรงพระปรีชาสามารถในราชการทั้งปวงสมควรแก่หน้าที่ บัดนี้ก็เจริญพระชนมายุควรที่จะรับพระเกียรติยศเปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน พยัคฆนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่าง

พระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นขาณุบุรินทร์โยธี ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นโกสัมพีพลโยธา ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ที่ได้เลื่อนตำแหน่งแลรับตำแหน่งคงตำแหน่งยศทั้ง ๖ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรม ตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า แลพระเจ้าลูกยาเธอต่างกรมทั้งปวงสืบไป ให้มีสุขสวัสดิเจริญ เทอญ

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๕๑ ทรงตั้งกรมพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ เปนกรมหมื่นพิชัยมหินทโรดม พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสรฐวงศ์วราวัตร เปนกรมหมื่นอนุพงศ์จักรพรรดิ พระองค์ ๑

ทรงตั้งกรมพระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจโนภาสรัศมี เปนกรมหมื่นชาญชัยบวรยศ พระองค์ ๑

กรมหมื่นพิชัยมหินทโรดม

คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๕๑ พรรษา ปัตยุบันกาล จันทรคตินิยม มักกฎสังวัจฉร กติกมาส กาฬปักษ์ อัฏฐมีดิถี จันทวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๗ พฤศจิกายนมาส โสฬสมมาสาหคุณพิเศษ บริเฉทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ ได้เสด็จไปเล่าเรียนวิชา ณ ประเทศยุโรป ครั้นเมื่อเสด็จกลับมารับราชการตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ

มีหน้าที่ฉเพาะจัดการในกรมช่างไหม แลตระเตรียมซึ่งจะตั้งตำแหน่งกรมเพาะปลูก อันนับว่าเปนกิจการขึ้นใหม่ ถึงว่าความดำเนิรไปของการเหล่านี้ ยังไม่ถึงที่ซึ่งควรจะนับว่ามีผล ก็ได้ทรงรับราชการในกระทรวง ซึ่งเปนเวลาบกพร่อง แทนตำแหน่งปลัดทูลฉลองแลสั่งราชการในกระทรวง ก็มีพระกำลังไม่สู้สมบูรณ์ดี แต่ประกอบด้วยความอุสาหะในราชกิจตามสามารถ บัดนี้ก็มีพระชนมายุเจริญวัยสมควรที่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ยกย่องขึ้นไว้ เปนพระองค์เจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง ให้สถาปนา พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นพิชัยมหินทโรดม มุสิกนาม ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล วิบุลยศุภผลมโหฬาร ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นพิชัยมหินทโรดม ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นพิพัฒนิคมอนุกูล ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นปัตบูรบำรุงพล ถือศักดินา ๓๐๐

กรมหมื่นอนุพงศ์จักรพรรดิ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสรฐวงศ์วราวัตรเปนพระโอรสองค์ใหญ่ ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงศ์ มีน้ำพระทัยมั่นคง ประกอบด้วยความอุตสาหเปนอันมาก ฉลาดในกิจการต่าง ๆ ฝ่ายข้างเปนช่างแลการรักษาระเบียบแบบอย่าง มีพระทัยกว้างขวางอารี แก่เจ้านายที่เปนน้องในกรมเดียวกัน ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ เริ่มแรกในการช่างครั้งก่อสร้างสวนดุสิต ทั้งส่วนข้างแบบอย่างแลการบาญชีฎีกา ภายหลังได้รับตำแหน่งเปนผู้รักษาพระราชวังบางปอิน เปนผู้ว่าราชการอำเภอพระราชวัง ได้รักษาการในหน้าที่ มีความเจริญมั่นคงสมควรแก่ตำแหน่ง ควรจะยกย่องขึ้นไว้ ให้เปนที่เชิดชูพระเกียรติยศ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์เปนหัวหน้าของเจ้านายซึ่งเปนน้องในกรมนั้น พระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเสรฐวงศ์วราวัตร ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุพงศ์จักรพรรดิ ครุฑนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าต่างกรม ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นอนุพงศ์จักรพรรดิ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นอนุมัติจักรพันธุ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นอนันตจักรพล ถือศักดินา ๒๐๐

กรมหมื่นชาญชัยบวรยศ

อนึ่งทรงพระราชดำริห์ว่า พระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจโนภาสรัศมี ได้รับราชการในกรมทหารรักษาพระองค์แต่เริ่มแรกมา ได้เลื่อนยศขึ้นโดยลำดับจนถึงได้เปนนายพันโท ราชองครักษ์ประจำการ ได้ออกเปนผู้บังคับการกรมทหารราบที่ ๑๔ ทหารหน้า ราบที่ ๑๑ ล้อมวัง ครั้นเมื่อถึงกำหนดก็ได้กลับเข้ามารับราชการ เปนราชองครักษ์ประจำการ แลเลื่อนยศขึ้นเปนนายพันเอก ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เปนผู้บังคับการกองดับเพลิงสวนดุสิต มีพระอัธยาศรัยซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเปนอันมาก ประกอบด้วยสติปัญญาสามารถในกิจการต่าง ๆ ทั้งการช่างแลการเบ็ดเตล็ดทั่วไป ถึงมิได้เปนพระโอรสองค์ใหญ่ของ พระเจ้าบวรวงศ์เธอ กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ก็เปนผู้ซึ่งสมควรจะได้รับพระมหากรุณายกย่องขึ้นไว้ให้เปนพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายพระราชวังบวร เชิดชูพระเกียรติยศกรมพระราชวังบวรพระองค์หนึ่งได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนาพระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากาญจโนภาสรัศมี ขึ้นเปนพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามจาฤกในพระสุพรรณบัฏว่า พระบวรวงศ์เธอ กรมหมื่น ชาญชัยบวรยศ สิงหนาม ทรงศักดินา ๑๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมใน พระราชวังบวร ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ พิพัฒนมงคล ทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เปนหมื่นชาญชัยบวรยศ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เปนหมื่นประนตบวรศักดิ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เปนหมื่นพิทักษ์บวรพล ถือศักดินา ๒๐๐

ให้ผู้ที่ได้รับตำแหน่งยศทั้ง ๙ นี้ ทำราชการในหลวงแลในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมทั้งปวงสืบไป ขอให้สุขสวัสดิเจริญ เทอญ

มีทรงตั้งเจ้าพระยายมราชด้วยอีกคนหนึ่ง จดไว้ในสารบบทรงตั้งขุนนาง

ถึงปีระกา พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงตั้งหม่อมเจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ในพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ เปนพระหลานเธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา พระองค์ ๑

พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา

คำประกาศ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ว่า หม่อมเจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ในพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ เปนผู้ที่ได้ทรงทำนุบำรุงเลี้ยงดูใกล้ชิด ทั้งเปนพระนัดดาในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เปนผู้สมควรที่จะทรงยกพระเกียรติยศขึ้น แลเวลานี้ก็เปนกำพร้ามารดา ทรงพระกรุณาสงสาร จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ยกหม่อมเจ้าชายอาทิตย์ทิพอาภา ในพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ขึ้นเปนพระองค์เจ้า มีคำนำพระนามว่า พระหลานเธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ทรงศักดินา ๓๐๐๐ ถ้ามีกรมทรงศักดินา ๑๐๐๐๐

พระบรมราชโองการประกาศไว้ ณ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ๑๒๘ เปนวันที่ ๑๔๙๘๗ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

จดหมายเหตุแห่งชาติ,หอ. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กรมราชเลขาธิการ ๖๓/๑ หมายกำหนดวารสถาปนาพระอิสริยยศและเฉลิมพระอภิธัยพระราชวงศ์ ลงวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘.

_____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กรมราชเลขาธิการ ๒๓/๓ หมายกำหนดการพระราชพิธีเลื่อนกรม พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรศิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ลงวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙.

_____. เอกสารรัชกาลที่ ๗ กรมราชเลขาธิการ ๒๓/๓ หมายกำหนดการสถาปนาพระอิสริยศักดิ์และการพระราชกุศลปัณณาสมวารพระศพสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดช กรมขุนสงขลานครินทร ลงวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๗ แผนกฤษฎีกา วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓.

_____. เล่ม ๖๗ ตอนที่ ๒๗ วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓.

_____ . ตอนที่ ๒๘ วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓.

_____. เล่ม ๖๙ ตอนที่ ๗ วันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๕.

_____ . ตอนที่ ๒๗ วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๕.

_____. เล่ม ๘๗ ตอนที่ ๕๐ วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ฉบับพิเศษ.

_____. เล่ม ๙๔ ตอนที่ ๓๐ วันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๐.

_____. เล่ม ๑๐๘ ตอนที่ ๑๔๐ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ ฉบับพิเศษ.

เอกสารชั้นรอง

จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศกรุงรัตนโกสินทร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘. (พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ โปรดให้จัดพิมพ์ในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา ศิรินิภาพรรณวดี กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๖๘).

ทองคำ ยิ้มกำภู, ร.อ.. ปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ และปฏิทิน ๒๒๐ ปี. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด การพิมพ์ไชยวัฒน์, ๒๕๒๓.

ธรรมการ, กระทรวง. กรมวิชชาธิการ. **ปฏิทินสำหรับค้นวันเดือนจันทรคติกับสุริยคติ (แต่ปีขาล จัตวาศก ร.ศ. ๑ พ.ศ. ๒๓๒๕ จ.ศ. ๑๑๔๔ ถึงปีวอก จัตวาศก ร.ศ. ๑๕๑ พ.ศ. ๒๔๗๕ จ.ศ. ๑๒๙๔)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๗๔.

บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. **ราชสกุลและพระบรมราชวงศ์จักรี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๙.

ราชเลขาธิการ, สำนัก. **เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖.

_____. **พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๑๙ - กันยายน ๒๕๒๐**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.

_____. **พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๓๖ - กันยายน ๒๕๓๗**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๙.

_____. **พระราชกรณียกิจระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๓๗ - กันยายน ๒๕๓๘**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.

เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย ฉะบับมีพระรูป. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๘. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ๖ พฤษภาคม ๒๔๓๘).

_____. **เล่ม ๒ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๘. (กองทัพเรือพิมพ์ถวาย สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เนื่องในพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๓๘).

ศิลปากร, กรม. **พระราชพิธีอภิเษกสมรสสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา (แผนกการพิมพ์), ๒๕๒๑.

_____. **พระแสงราชศัตราประจำเมือง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เกรทโปรกราฟฟิค, ๒๕๓๙.

_____. **ราชสกุลวงศ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ : พรศิวการพิมพ์, ๒๕๔๐. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางนิภา ศรีสังข์ เป็นกรณีพิเศษ วันอาทิตย์ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๐).

_____. **สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๑. (จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยศักดิ์ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐).

_____. **สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕. (จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๕).

หนังสือ COURT ข้าราชการ เจ้านาย ๑๑ พระองค์ ทรงช่วยกันแต่ง เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒. [ม.ป.ท.] : ๒๕๓๙.

_____. **เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. [ม.ป.ท.] : ๒๕๓๙.

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรม
เนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓
ที่ ๒/๒๕๔๓
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธี
สมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๔๐/๒๕๔๓ ลงวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๓ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรมเนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓ ขึ้นและให้คณะกรรมการฯ มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ เพื่อช่วยเหลือการจัดงานหรือกิจกรรมตามที่เห็นสมควร นั้น

เพื่อให้การจัดกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประกอบด้วย

คณะกรรมการที่ปรึกษา

๑. ราชเลขาธิการ
๒. เลขาธิการพระราชวัง
๓. เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
๔. เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา
๕. ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
๖. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

คณะกรรมการ

๑. อธิบดีกรมศิลปากร	ประธานกรรมการ
๒. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นางกนกพร อรรคราภรณ์)	รองประธานกรรมการ
๓. นายเสรี หวังในธรรม	กรรมการ
๔. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ (นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์)	กรรมการ
๕. นายปกรณ์ สัตยวริช	กรรมการ
๖. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ (นางสายไหม จบกลศึก)	กรรมการ
๗. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ (นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์)	กรรมการ
๘. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ (นางสาวศิวะลีย์ ภู่เพ็ชร์)	กรรมการ
๙. ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ	กรรมการ
๑๐. ผู้อำนวยการสถาบันศิลปกรรม	กรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	กรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ	กรรมการ
๑๓. ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการ
๑๔. เลขานุการกรมศิลปากร	กรรมการ
๑๕. ผู้อำนวยการส่วนภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ	กรรมการ
๑๖. หัวหน้าฝ่ายเอกสารสำคัญ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ	กรรมการ
๑๗. หัวหน้าฝ่ายบันทึกเหตุการณ์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ	กรรมการ
๑๘. หัวหน้าฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขานุการกรมศิลปากร	กรรมการ
๑๙. หัวหน้ากลุ่มงานประวัติศาสตร์ กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	กรรมการ
๒๐. หัวหน้ากลุ่มงานวรรณกรรม กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	กรรมการ
๒๑. หัวหน้ากลุ่มงานแปลและเรียบเรียง กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	กรรมการ

๒๒. หัวหน้ากลุ่มงานวัฒนธรรมและจารีตประเพณี กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรรมการและเลขานุการ

๒๓. นางจินตนา กระบวนแสง กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒๔. นางสาวบุหลง ศรีกนก กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. กำหนดแนวทางในการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ เนื่องในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

๒. จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ เนื่องในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

๓. รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรม เนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓ ทราบเป็นระยะ

๔. ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ คณะทำงาน เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

๕. ดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรม
เนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓

คำสั่งกรมศิลปากร

ที่ ๒๒๓ / ๒๕๔๓

เรื่อง แต่งตั้งคณะทำงานจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ตามมติคณะกรรมการอำนวยการจัดงานหรือกิจกรรมเนื่องในวโรกาสสำคัญในพุทธศักราช ๒๕๔๓ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๓ วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๔๓ ได้มอบหมายให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปโดยความเรียบร้อยบรรลุตามวัตถุประสงค์ จึงแต่งตั้งบุคคลดังต่อไปนี้เป็นคณะทำงานประกอบด้วย

ที่ปรึกษา

๑. นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์
๒. นางสายไหม จบกลศึก
๓. นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์
๔. นางสาวศิวะลีย์ ภู่เพ็ชร์

คณะทำงาน

๑. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ประธานคณะทำงาน
๒. นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต รองประธานคณะทำงาน
๓. ผู้แทนสำนักพระราชวัง คณะทำงาน
(นางสาวเพลินพิศ กำราญ)
๔. ผู้แทนสำนักราชเลขาธิการ คณะทำงาน
(นางสาวณัชชา เลาหะศิรินาถ)
๕. ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อ คณะทำงาน
ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
(นายวิกรม คัยนันทน์)

๖. นายจาตุรงค์	มนตรีศาสตร์	คณะทำงาน
๗. นายสมชาย	ณ นครพนม	คณะทำงาน
๘. นายชะเอม	แก้วคล้าย	คณะทำงาน
๙. นางสุนิสา	มั่นคง	คณะทำงาน
๑๐. นางสาวอรสรา	สายบัว	คณะทำงาน
๑๑. นายบุญเตือน	ศรีวรพจน์	คณะทำงาน
๑๒. นางสาวพิมพ์พรรณ	ไพบูลย์หวังเจริญ	คณะทำงาน
๑๓. นางสาวเสาวลักษณ์	กีชานนท์	คณะทำงาน
๑๔. นางสาวอรวรรณ	ทรัพย์พลอย	คณะทำงาน
๑๕. นางสาวธีรตา	ธีรเดช	คณะทำงาน
๑๖. นางสาวศิริพร	ภาณุรัตน์	คณะทำงาน
๑๗. นางสาวนันทวัน	สาวนายน	คณะทำงาน
๑๘. นางสาวฉัตราภรน์	จินดาเดช	คณะทำงาน
๑๙. นางสาวบุหลง	ศรีกนก	คณะทำงานและเลขานุการ
๒๐. นางสาวศุกลรัตน์	ธาราศักดิ์	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะทำงานมีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดเนื้อหา จัดทำต้นฉบับ และดำเนินการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

นาวาอากาศเอก

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)

อธิบดีกรมศิลปากร

คำสั่งกรมศิลปากร
ที่ ๓๔๔/๒๕๔๓
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดการสัมมนาทางวิชาการเฉลิมพระเกียรติ
ในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

เนื่องด้วยกรมศิลปากรจะจัดสัมมนาทางวิชาการเพื่อดำเนินการรวบรวมข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในการทำนุบำรุงบ้านเมืองซึ่งเป็นความสืบเนื่องในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลปัจจุบันนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกในพระราชพิธีสมมงคลเฉลิมพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ระหว่างวันที่ ๒๘-๒๙ สิงหาคม ๒๕๔๓ ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพมหานคร

เพื่อให้การจัดการสัมมนาสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการจัดสัมมนาประกอบด้วย

๑. คณะกรรมการอำนวยการ

๑. อธิบดีกรมศิลปากร — ประธาน
(นาวาอากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น)

๒. รองอธิบดีกรมศิลปากร — รองประธาน
(นางกนกพร อรรคราภรณ์)

๓. รองอธิบดีกรมศิลปากร — กรรมการ
(นายอารักษ์ สังหิตกุล)

๔. รองอธิบดีกรมศิลปากร — กรรมการ
(นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)

๕. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ — กรรมการ
(นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์)

๖. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ กรรมการ
(นางสายไหม จบกลศึก)

๗. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ กรรมการ
(นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์)

๘. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ กรรมการ
(นางสาวศิวะลีย์ ภู่เพ็ชร์)

๙. เลขานุการกรมศิลปากร กรรมการ
(นางโสมสุดา ลียะวณิช)

๑๐. ผู้อำนวยการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรรมการ
(นายสิริชัยชาญ ฟักจำรูญ)

๑๑. ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ กรรมการ
(นางสุวคนธ์ ศิริวงศ์วรวัฒน์)

๑๒. ผู้อำนวยการสถาบันศิลปกรรม กรรมการ
(นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต)

๑๓. ผู้อำนวยการกองคลัง กรรมการ
(นางนพพร มุกดามณี)

๑๔. หัวหน้าฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรรมการ
(นายจุมพล สอนเสริม)

๑๕ ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรรมการและเลขานุการ
(นางปรุงศรี วัลลิโภดม)

๑๖. นางสาวบุหลง ศรีกนก กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๗. นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดังนี้

๑. ให้คำปรึกษา ควบคุมดูแลให้ความเห็น คำแนะนำและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการสัมมนา

๒. อำนวยการให้คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ดำเนินงานไปด้วยความเรียบร้อย ทั้งในด้านการประสานงานและดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. คณะกรรมการดำเนินการจัดการสัมมนา

๒.๑ คณะกรรมการฝ่ายจัดการสัมมนา

๑. นางปรุงศรี วัลลิโภดม	ประธานกรรมการ
๒. นางสาวฉวีงาม มาเจริญ	กรรมการ
๓. นางสาววีณา โรจนราธา	กรรมการ
๔. นางสมศรี เอี่ยมธรรม	กรรมการ
๕. นางทิพวัน บุญวีระ	กรรมการ
๖. นางทองเพียร สารมาศ	กรรมการ
๗. นางนันทนา ตันติเวสส	กรรมการ
๘. นางเบญจมาส แพทอง	กรรมการ
๙. นางสุนิสา มั่นคง	กรรมการ
๑๐. นางบุษบา โมกงาม	กรรมการ
๑๑. นางสาวบุหลง ศรีกนก	กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการฝ่ายจัดการสัมมนามีหน้าที่ดังนี้

๑. เสนอโครงการเพื่อขออนุมัติ
๒. ประสานงานและดำเนินการอื่นใดตามที่คณะทำงานฝ่ายอำนวยการมอบหมาย
๓. ทำหน้าที่เชิญวิทยากร ประสานงานวิทยากร
๔. ดูแลอำนวยความสะดวกแก่ผู้มีเกียรติ ผู้มาร่วมพิธี เปิดงาน และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ร่วมสัมมนา
๕. ประสานงานเกี่ยวกับการเผยแพร่ข่าวสารและการประชาสัมพันธ์งาน
๖. ติดตามผลงานทางวิชาการของวิทยากร เพื่อจัดทำเอกสารประกอบการสัมมนารวมทั้งข้อมูลประวัติวิทยากร
๗. จัดเตรียมคำกล่าวรายงาน การกล่าวเปิด-ปิดงาน

๒.๒ คณะกรรมการฝ่ายวิชาการ เอกสาร และทะเบียน

๑. นางสมศรี เอี่ยมธรรม	ประธานกรรมการ
๒. นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์	กรรมการ
๓. นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ	กรรมการ
๔. นายบุญเตือน ศรีวรพจน์	กรรมการ
๕. นางสาวเสาวลักษณ์ กีชานนท์	กรรมการ
๖. นางสาวอรวรรณ ทรัพย์พลอย	กรรมการ
๗. นางสาวธีรตา ธีรเดช	กรรมการ
๘. นางสาวศิริพร ภาณุรัตน์	กรรมการ

๙. นางสาวนันทวัน สาวนายน กรรมการ
๑๐. นางสาวฉัตราภรน์ จินดาเดช กรรมการ
๑๑. นางสาวบุษรา อบแย้ม กรรมการ
๑๒. นางพัชรี พงศ์นเรศ กรรมการ
๑๓. นางสาวจินตนา รักษ์ตระกูล กรรมการ
๑๔. นางสาวอรสรา สายบัว กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการฝ่ายวิชาการ เอกสาร และทะเบียน มีหน้าที่ดังนี้

๑. จัดทำเอกสารประกอบการสัมมนา
๒. จัดทำหนังสือเชิญผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้าร่วมการสัมมนา
๓. จัดทำหนังสือแจ้งให้ผู้เข้ารับการสัมมนาทราบ
๔. รับผิดชอบการลงทะเบียนของผู้เข้าร่วมสัมมนา ระหว่างวันสัมมนา
๕. เข้าฟังการสัมมนา และสรุปข้อมูลจากการสัมมนา
๖. ทำหน้าที่บันทึกเทป-ถอดเทป และจัดพิมพ์คำบรรยาย คำอภิปรายของวิทยากร
๗. จัดทำสรุป-รายงานผลการสัมมนา

๒.๓ คณะกรรมการฝ่ายสถานที่และพิธีการ

๑. นางเรวดี ฐิตะโลหิต ประธานกรรมการ
๒. นายประสิทธิ์ แสงทับ กรรมการ
๓. นายวัฒนะ บุญจับ กรรมการ
๔. นางสาวราศี บุรุษรัตนพันธุ์ กรรมการ
๕. นางจรินทร์ ยิ่งระลึก กรรมการ
๖. นางสุนันท์ ยาแสง กรรมการ
๗. นายคูณ เกษรแย้ม กรรมการ
๘. นายระเบียบ พานทอง กรรมการ
๙. นายชยุต ขุนทอง กรรมการ
๑๐. นายสุรชัย อุปชิต กรรมการ
๑๑. นางเจริญสุข มั่นใจเกษตร กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการฝ่ายสถานที่และพิธีการมีหน้าที่ดังนี้

๑. ติดต่อประสานงาน เตรียมความพร้อมด้านสถานที่สัมมนา การจัดเลี้ยง ที่พักของวิทยากรและสถานที่ปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่
๒. รับผิดชอบเกี่ยวกับพิธีเปิดงาน การเชิญแขกผู้มีเกียรติเข้าร่วมพิธีเปิดและพิธีปิดการสัมมนา

๓. จัดพิธีกรดำเนินการประจำวัน

๔. รับผิดชอบ ดูแล อำนวยความสะดวกด้านการใช้อุปกรณ์โสตต่างๆ ในการสัมมนา

๕. รับผิดชอบการบันทึกภาพ และการบันทึกเสียงในการสัมมนา

๖. ดำเนินการอื่นใดตามที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

๒.๔ คณะกรรมการฝ่ายการเงิน

๑. นางบุษบา โมกงาม ประธานกรรมการ

๒. นางสาวเยาวนุช พึ่งเพาะปลูก กรรมการ

๓. นางสาวเสาวภา ไทยสงเคราะห์ กรรมการ

๔. นางสาวศิริวรรณ เฮ้าเอียง กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการฝ่ายการเงิน มีหน้าที่ดังนี้

๑. จัดทำงบประมาณค่าใช้จ่ายต่างๆ เพื่อขออนุมัติ ติดตามผลเรื่องการเงิน

๒. รับผิดชอบการเบิกจ่ายเงินทุกประเภท

๓. ดูแลความถูกต้องเรียบร้อย ของเอกสารเกี่ยวกับการเงินทุกเรื่อง

๔. รับผิดชอบการจัดซื้อ และจ้างเหมาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในโครงการ

๕. การดำเนินงานอื่นใดที่เกี่ยวกับการเงินที่คณะกรรมการอำนวยการมอบหมาย

ให้คณะกรรมการอำนวยการและคณะกรรมการดำเนินการจัดสัมมนา ดำเนินงานที่ได้รับมอบหมายจนกว่าโครงการจะแล้วเสร็จสมบูรณ์

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

นาวาอากาศเอก

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)

อธิบดีกรมศิลปากร

คำสั่งกรมศิลปากร
ที่ ๕๑๓ / ๒๕๔๓
เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะบรรณาธิการจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในพระราชพิธี สมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ตามคำสั่งประธานคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่งตั้งคณะทำงานจัดทำหนังสือฯ เพื่อเฉลิมพระเกียรติและถวายพระราชกุศลเนื่องในพระราชพิธีดังกล่าวแล้วนั้น เพื่อให้การจัดทำหนังสือสำเร็จลุล่วงด้วยดี จึงแต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะบรรณาธิการจัดทำหนังสือเรื่องต่างๆ ดังนี้

๑. เรื่อง ตำราพิไชยสงคราม สมัยรัชกาลที่ ๑

ที่ปรึกษา

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๒. พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒย์ เกษมศรี
๓. นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์
๔. พันเอกอำนาจ พุกศรีสุข
๕. นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์
๖. นางสาวศิวะลีย์ ภู่เพ็ชร์
๗. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

คณะบรรณาธิการ

๑. ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ ประธาน
๒. ผู้อำนวยการส่วนภาษาโบราณ รองประธาน
๓. นายเทิม มีเต็ม
๔. นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ

๕. นางสาวจตุพร	ศิริสัมพันธ์	
๖. นายบุญเตือน	ศรีวรพจน์	
๗. นายวัฒนะ	บุญจับ	
๘. นางสาวรัชนี	ทรัพย์วิจิตร	
๙. นางสาวลำดวน	เทียรฆนิธิกูล	
๑๐. นางจันทร์ฉาย	ประพันธ์พจน์	
๑๑. นางสาวอรวรรณ	ทรัพย์พลอย	
๑๒. นายสุรสิทธิ์	ไทยรัตน์	
๑๓. นางสาวพิมพ์พรรณ	ไพบูลย์หวังเจริญ	เลขานุการ
๑๔. นายสมภพ	มีสบาย	ผู้ช่วยเลขานุการ

๒. เรื่อง ตำรา ๑๒ เดือน คัดแต่สมุทรขุนทิพมนเทียรชาววังไว้

ที่ปรึกษา

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๒. พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒย์ เกษมศรี
๓. นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์
๔. นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์
๕. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

คณะบรรณาธิการ

๑. ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ		ประธาน
๒. ผู้อำนวยการส่วนภาษาโบราณ		รองประธาน
๓. นายชะเอม	แก้วคล้าย	
๔. นายประทุม	ชุ่มเพ็งพันธ์	
๕. นายเทิม	มีเต็ม	
๖. นางสุนิสา	มั่นคง	
๗. นางจันทร์ฉาย	ประพันธ์พจน์	
๘. นางสาวศิริพร	ภาณุรัตน์	เลขานุก
๙. นางสาวพิมพ์พรรณ	ไพบูลย์หวังเจริญ	เลขานุการ
๑๐. นายจุง	ดิบประโคน	ผู้ช่วยเลขานุการ

๓. ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑

ที่ปรึกษา

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๒. พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒย์ เกษมศรี
๓. นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์
๔. นางณัฏฐภัทร จันทวิช
๕. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

คณะบรรณาธิการ

๑. ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ		ประธาน
๒. ผู้อำนวยการส่วนภาษาโบราณ		รองประธาน
๓. นางสาวจตุพร	ศิริสัมพันธ์	
๔. นายเกษียร	มะปะโม	
๕. นางพรพิมล	แสงทับ	
๖. นางสาวน้ำทิพย์	นงค์สูงเนิน	
๗. นางสาวพิมพ์พรรณ	ไพบูลย์หวังเจริญ	เลขานุการ
๘. นางสาวเอมอร	เชาวน์สวน	ผู้ช่วยเลขานุการ

๔. จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์

ที่ปรึกษา

๑. นายเศวต ธนประดิษฐ์
๒. นางสาวเพลินพิศ กำราญ
๓. นายประสบโชค อ่อนกอ

คณะบรรณาธิการ

๑. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์		ประธาน
๒. นางเรวดี	ฐิตะโลหิต	รองประธาน
๓. นางทองเพียร	สารมาศ	
๔. นายบุญเตือน	ศรีวรพจน์	
๕. นายภุชงค์	จันทวิช	

๖. นายสุพัฒน์	แผ่พร	
๗. นางสาวธีรตา	ธีรเดช	เลขานุการ
๘. นายสถาพร	ดงขุนทศ	ผู้ช่วยเลขานุการ

๕. เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์

ที่ปรึกษา

๑. พระธรรมราชานุวัตร	
๒. นายเศวต	ธนประดิษฐ์
๓. นางสายไหม	จบกลศึก
๔. นายปกรณ์	ตันสกุล
๕. นายสนต์	แสวงบุญ

คณะบรรณาธิการ

๑. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์		ประธาน
๒. นายประสิทธิ์	แสงทับ	รองประธาน
๓. นางศันสนีย์	วีระศิลปชัย	
๔. นางทองเพียร	สารมาศ	
๕. นางสาวศุกลรัตน์	ธาราศักดิ์	
๖. นางสาวเสาวลักษณ์	กีชานนท์	
๗. นางสาวนันทวัน	สาวนายน	เลขานุการ
๘. นางสาวฉัตราภรน์	จินดาเดช	ผู้ช่วยเลขานุการ

๖. เรื่องตั้งเจ้าพระยาในกรุงรัตนโกสินทร์

ที่ปรึกษา

๑. ท่านผู้หญิงวรุณยุพา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๒. พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒย์	เกษมศรี
๓. นางสาวก่องแก้ว	วีระประจักษ์

คณะบรรณาธิการ

๑. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์		ประธาน
๒. นางสาวศิรินันท์	บุญศิริ	รองประธาน
๓. นางนุชนารถ	กิจงาม	
๔. นางสาวราศี	บุรุษรัตนพันธุ์	
๕. นางสาวลำดวน	เทียรฆนิธิกุล	
๖. นางจุฑาทิพย์	อังศุสิงห์	
๗. นางสาวอรวรรณ	ทรัพย์พลอย	เลขานุการ
๘. นางสาวศิริพร	ภาณุรัตน์	ผู้ช่วยเลขานุการ

๗. เรื่อง ชิดก๊กไช่ฮั่น

ที่ปรึกษา

๑. นายบรรเจิด	อินทุจรรยงค์
๒. นายถาวร	สิกขโกศล
๓. นางสุวดี	จงสถิตย์วัฒนา

คณะบรรณาธิการ

๑. นายวัฒนะ	บุญจับ	ประธาน
๒. นางดาวรัตน์	ชูทรัพย์	รองประธาน
๓. นางสาวอรสรา	สายบัว	เลขานุการ
๔. นางสาวธิดาเพ็ญ	เข็มสว่าง	ผู้ช่วยเลขานุการ

สั่ง ณ วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

นาวาอากาศเอก

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)
อธิบดีกรมศิลปากร
ประธานกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและ
จดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช